

LUND UNIVERSITY

Mellan flykt och förändring

Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö

Ekberg, Kristoffer

2016

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Ekberg, K. (2016). *Mellan flykt och förändring: Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö*. [Doktorsavhandling (monografi), Historiska institutionen].

Total number of authors:

1

Creative Commons License:

Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

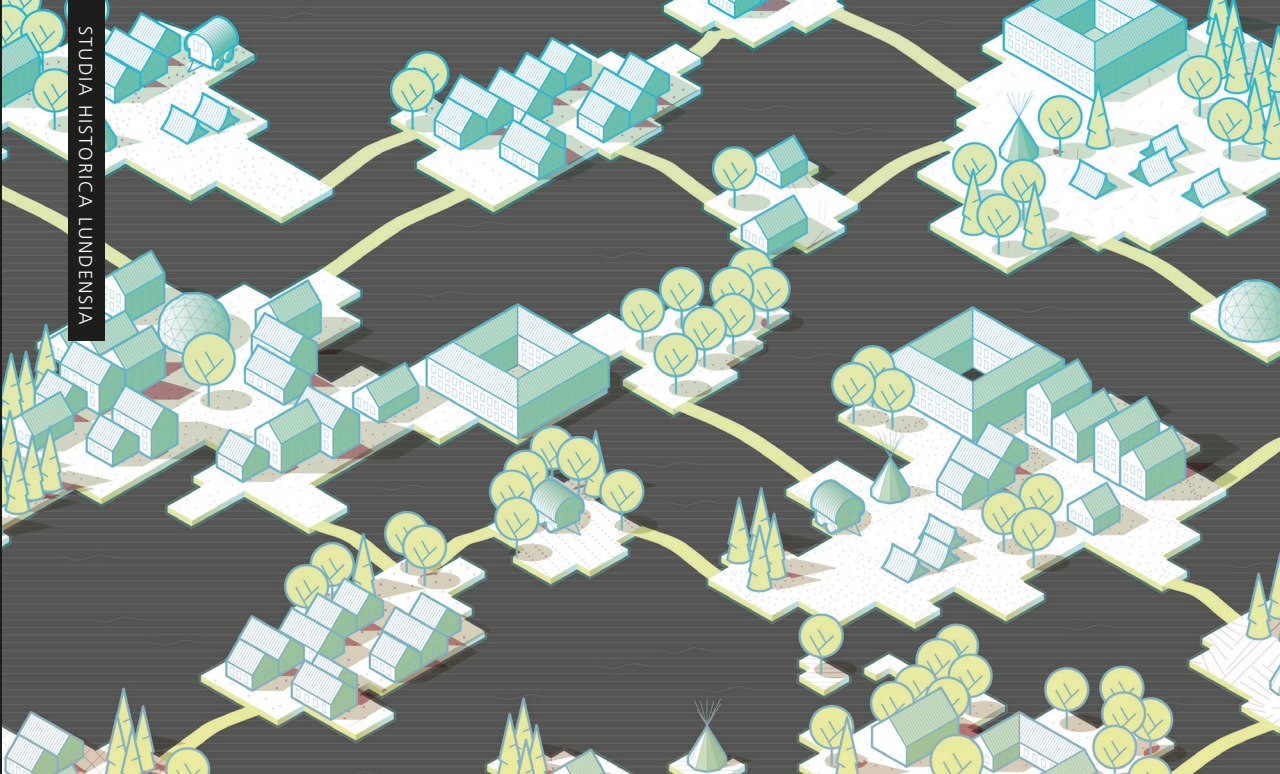
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

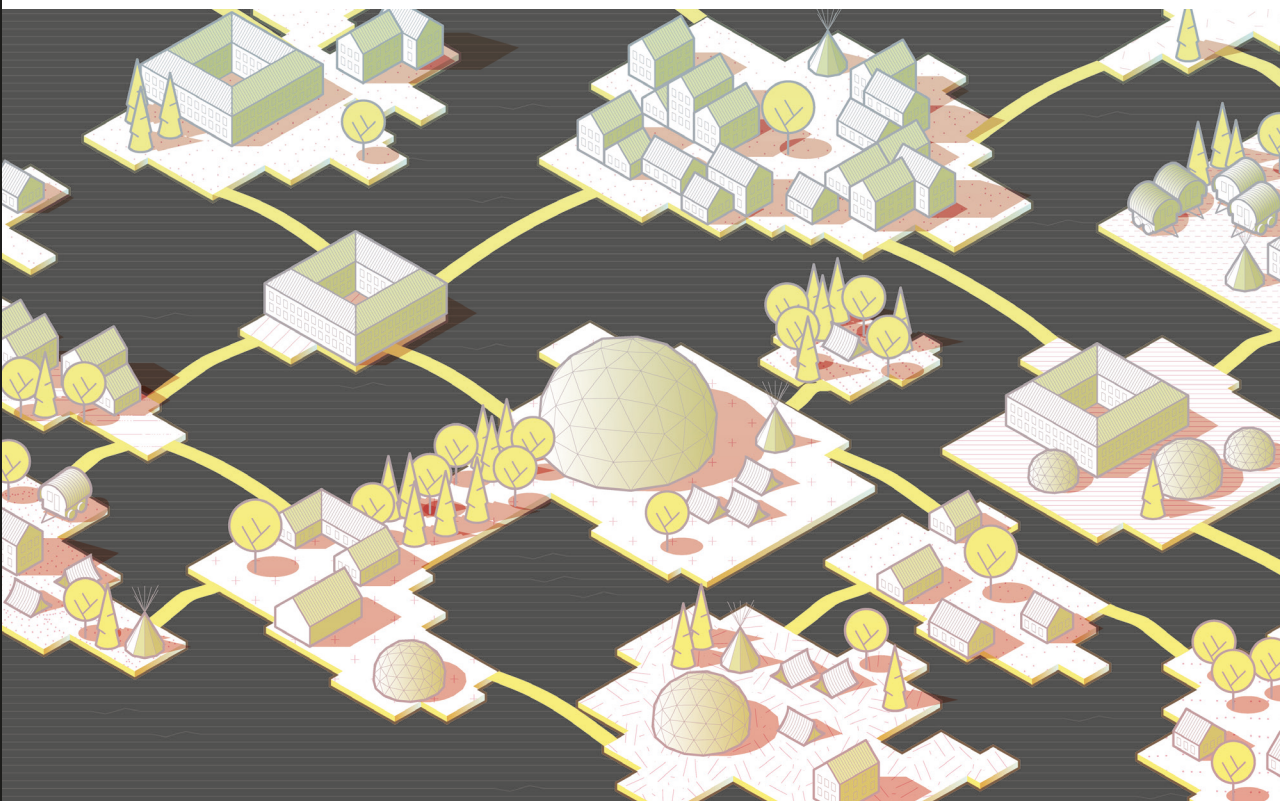
PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Mellan flykt och förändring

UTOPISKT PLATSSKAPANDE I 1970-TALET'S ALTERNATIVA MILJÖ

Kristoffer Ekberg

MELLAN FLYKT OCH FÖRÄNDRING

Mellan flykt och förändring

Utopiskt platsskapande i 1970-talets
alternativa miljö

KRISTOFFER EKBERG

LUNDS
UNIVERSITET

Studia Historica Lundensia kan beställas via Lunds universitet: www.ht.lu.se/serie/shl
E-post: skriftserier@ht.lu.se

Omslagsbild av Max Märkel

Copyright Kristoffer Ekberg

Historiska institutionen, Lunds Universitet
Studia Historica Lundensia 25

ISBN 978-91-88473-17-2

ISBN (PDF) 978-91-88473-18-9

ISSN 1650-755X

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds Universitet, Lund 2016

Innehållsförteckning

FÖRORD	II
KAPITEL I. INLEDNING	13
Den alternativa miljön – ett sammanhang	16
De nya sociala rörelserna	17
Miljötänkandets framväxt	19
Alternativa grupper i Sverige och Norden	21
Det moderna samhället och det pessimistiska 1970-talet	23
Forskningsläge	
– förfråmligande, prefiguration och medvetandehöjning	25
Förfråmligandets betydelse – utopiska praktiker och kollektiv	25
Prefigurativ och rumslig praktik	28
Medvetandehöjning, frigörelse och erfarenhetens politik	30
Problemformulering och frågeställningar	33
Utopismen och relationella plats- och rörelseperspektiv	34
Centrala begrepp – alternativ, kollektiv och praktik	35
Utopi och utopism – från <i>eu</i> till <i>ou</i>	36
Relationella perspektiv på rörelse och plats	41
Sammanfattning	45
Avgränsningar, metod och källmaterial	46
Det empiriska objektet	46
Tidsmässig avgränsning	48
Metod	49
Material	51
Etiska överväganden	56
Disposition	57

KAPITEL 2. ATT FÖRESTÄLLA FRAMTIDEN	59
Prefigurativ politik	59
Den fria kommunen – att arbeta med mål	60
Självständighet, frihet och oberoende	61
Ett annat samhälle – struktur i Den fria kommunen	65
Målbilder	66
Karavan – ett processinriktat experiment	68
Kritik mot kollektiven och mot bilden av landsbygden	70
Relationella platser och en annan väg	73
Balansen mellan medel och mål	76
Flygfältsockupationer och Taråberg	
– om nuet och den direkta aktionen	79
Solidaritet i det lokala – protester mot flygbesprutning	80
Att skapa rum för andra liv – ockupationen av Taråberg	83
Mällös inför framtiden?	86
Sammanfattning	88
 KAPITEL 3. NÄRHET OCH DISTANS	
– OM PLATSENS KRITISKA POTENTIAL	93
Distans	95
Den livsfientliga staden	95
Tomhet på landsbygden	99
Vildmarken och de ”naturliga” andra	104
Närhet	107
Ett annat centrum	108
Arbete i kollektivens närhet	114
Utanför – förfrämligandet som transformativ praktik och idé	119
Flykt, eller bara lite på sidan?	119
Från det avskärmade till engagemang i periferin	123
Sammanfattning	126

KAPITEL 4. BEGÄRENS BILDNING	
– OM INDIVIDENS RELATION TILL SAMHÄLLSFÖRÄNDRING	129
Education of desire – begärens bildning	130
Det gamla livets instängdhet	131
Att bli alternativ	136
Stormöten och gemensamma beslut	136
Känslomässig gemenskap	140
Kollektivt ägande	143
Egenarbete och självbestämmande	148
Uppdelning och åtskillnad i det praktiska arbetet	151
Utbildning	156
Teknikens roll och begäret efter balans	159
Det egna exemplet, att skapa begärliga liv	162
Sammanfattning	165
 KAPITEL 5. SOLIDARITET, NÄTVERK OCH RÖRELSE	
I DEN ALTERNATIVA MILJÖN	169
Kommunikation i ett utvidgat universum	
– om behovet av information	171
Möten och praktiskt utbyte	174
Resor och gränsdragningar	181
Symboliskt stöd i stad och land	188
Att mötas genom identifikation	191
Solidariska handlingar och solidarisk handel	
– om mat och rörelse	196
Vad skulle ätas? Vegetarianism och antikolonialism	196
Självförsörjande enheter och distribution mellan kollektiv	200
En etisk marknad?	203
Sammanfattning	205

KAPITEL 6. DRÖMMAR OCH FÖRVERKLIGANDE	
I DET LOKALA OCH GLOBALA – AVSLUTANDE DISKUSSION	209
Inledning	209
De alternativa, en rörelse?	210
Det pessimistiska och optimistiska 1970-talet	211
Relationen plats – samhälle	212
En god plats som innehåll och representation	212
Utanför vad?	214
Transnationalism och globala rättigheter	215
Relationen individ – samhälle	217
Ansvar i en global värld	217
Föränderliga subjekt	218
Medvetandehöjning och frigörelse	219
Utopi	221
Förfrämligande i förändring	221
Utopins två ansikten	221
I spänningen mellan dröm och förverkligande	222
Slutord	223
SUMMARY	225
KÄLLOR OCH LITTERATUR	233

Till Finn

Förord

Jag är nog mer av en person som funderar än en person som gör. Kanske var det därför jag från början fascinerades av de praktiska exempel som denna avhandling handlar om. Kanske är det också därför det känns lite smått överkligt att jag faktiskt har skrivit en bok.

Det är jag som har skrivit avhandlingen men arbetet har underlättats enormt av alla människor som på olika sätt hjälpt och stöttat under tiden. Mitt första tack går till de personer som deltog i projekten jag skriver om och som på olika sätt delat med sig av sina erfarenheter. Ett stort tack också till Britta Jonsson som delat med sig av de intervjuer hon gjorde under 1970- och 1980-talen.

Som doktorand har jag varit anställd inom Forskarskolan i historiska studier vilken har gett mig möjlighet till institutions- och universitetsöverskridande samarbeten genom internat, skrivbordsutbyten och konferensresor. Jag är övertygad om att möjligheten till att pröva mina tankar och resultat i dessa sammanhang har varit avgörande för avhandlingens kvalitet.

Att jag inte fastnade i mina tankar och att tankarna hamnade på papper har jag till stor del min huvudhandledare Kim Salomons att tacka för då han insisterat på att träffas när det finns text! Ihärdiga uppmaningar om språk och tydlighet från Kims sida har trots motighet varit av stor betydelse för slutprodukten.

I inledningen av min doktorandtid fick jag stor hjälp med de geografiska perspektiven av min biträdande handledare Tomas Germundsson, tack för det. Jag vill också tacka Monika Edgren som under andra halvan av avhandlingsskrivandet axlade rollen som biträdande handledare och med skarpt öga uppmärksammade mig på otydligheter och möjligheter till fördjupad analys. Tack också för en välbehövlig knuff i slutskedet.

I samma veva vill jag dessutom tacka min slutseminarieopponent Johan Bergman vars noggranna läsning och precisa kommentarer bidrog till att skärpa analysen och framställningen. Ett särskilt tack vill jag också rikta till Johan Pries, Niklas Svensson, Bolette Frydendahl Larsen, Ragni Svensson, Robin Ekelund, Robert Nilsson Mohammadi, Malin Arvidsson, och David Larsson Heidenblad som läst, stöttat och kommit med kloka synpunkter under den sista fasen av avhandlingsskrivandet.

Under slutfasen bidrog också Marcus Utterström och Karin Ingemansson med språkliga justeringar och korrigeringar. Tack för hjälpen. De fel och brister som fortfarande har bitit sig kvar är helt och hållet mitt ansvar.

Tack också till Max Märkel som gjort den utmärkta omslagsbilden och tolkat mina ibland motstridiga önskemål med bravur.

Ett kollektivt tack riktas till alla deltagare vid Högre seminariet i historia i Lund, på forskarskolans internat, i läsgrupper och workshops där idéer och delar av följande text presenterats, diskuterats och förbättrats. Tack också till alla inom "Radikala nätverket" som bidragit med viktig inspiration och intressanta samtal både under och utanför seminarieverksamheten.

I podcasten "Lite Passé" har jag tillsammans med Björn Lundberg och Emma Severinsson fått uppleva att det går utmärkt att förmedla historisk vetenskap på annat sätt än genom text och därmed fått ett ibland välbehövligt avbrott från min egen forskning. Tack för ett bra samarbete.

Jag har även haft nöjet att dela kontor med personer som både är skarpa historiker och vänliga personer. Tack Niklas Svensson, Bolette Frydendahl Larsen, Johannes Ljungberg, Bonnie Clementsson och Kerstin Hundahl för samtal om både vetenskap och om livet.

För att orka med avhandlingsskrivandet är det dock viktigt att få en paus ibland så tack till Johan som får mig att göra, till Marcus och Max i vars sällskap jag får drömma mig bort och till Ida och Pontus för en trygg hamn.

Mina föräldrar Göran och Birgitta har alltid uppmuntrat och stöttat mig oavsett vilken väg jag tagit, även om äpplet kanske inte föll så långt från trädet. Om man vill bedriva lite självterapi kan jag kanske även tacka er för att ni flyttade till landet under mina unga år vilket undermedvetet säkert inspirerade till avhandlingens tema. Tack också till mina systrar Johanna och Lisa för att ni finns där, och nu lite närmare.

Slutligen, tack Hanna. Du är och har varit en fantastisk person att leva med under alla dessa år, du är också min ärligaste och mest tålmodiga kritiker. Att du inte bara stått ut med mina ofta osammanhängande utläggningar utan också stöttat mig, läst mina texter och diskuterat är jag evigt tacksam för. Men mest tack ska du ha för kärlek, värme och att du fått mig att tänka på annat än utopier ibland.

Och Finn, tack för du visar att det som verkar omöjligt ena dagen är fullt möjligt nästa! Denna bok är tillägnad dig med en förhoppning om att du inte låter dig hindras av rimligheter och realism.

Högsbo, Göteborg, 9 oktober 2016

Kapitel 1. Inledning

Det hela började för ganska längesen då människor började inse att det kanske fanns andra sätt att leva. Där fantasin och den skapande kraften också fick vara med, och där drömmar och idéer kunde prövas och realiseras tillsammans. Det är sådant som känns riktigt ända in i själen, men som av andra kanske kallas ”flummigt” ”utopiskt” ”samhällsflykt”. Fler och fler sådana här små öar byggdes, folk började odla giftfri mat, bakade och försökte harmonisera i naturen. [---] Öar blev sjöar och växte till hav. Ju fler vi blev desto starkare växte sig längtan att bryta sig ut ur, och vägra acceptera dekadenssamhällets destruktiva värden och dubbelmoral för att skapa alternativ som håller. En längtan till helhet, trygghet, kraft och kärlek där det finns utrymme för våra frön att gro. Där vi kan arbeta, skapa och växa tillsammans. [---] Det är dags att börja lita på varann och den skapande initiativkraften och livsanden som finns inom oss och förverkliga det vi verkligen vill. Med alla våra drömmar och vildaste fantasier. Det är dags att börja leva och göra någonting NU!

Budkavel, Befria marken, Kassettinspelning, B sida, 1979¹

Till tonerna av flöjt och trummor beskrev två personer, med mjuka röster, ovanstående förändringsprocess på en kassettinspelning som distribuerades runt om i Sverige. Skapandet av alternativa platser skulle bidra till förverkligandet av drömmar och en förändring av samhället. Det är den förändringen och de platserna som föreliggande undersökning behandlar.

I 1970-talets Sverige blev det alternativa platsskapandet främst förknippat med begreppet ”gröna vågen”, denna avhandling är dock en studie av en bredare alternativ miljö. Enligt den samtida kritiken flydde deltagarna i den alternativa miljön sitt samhällsansvar och ägnade sig åt individuell frigörelse, en reception som också präglar dagens syn på denna period.² Kritiker tyckte argumentera för att omöjligheten

¹ ”Budkavel, Befria marken, B-sida” <http://www.friakademi.se/downloads/FreeAK/Budkavel_BefriaMarken_B.MP3>, hämtat den 14 juni, 2016.

² Bland annat: Gunder Hägg, ”Uppå Landet”, Glassfabriken, 1971, MNW, LP; Erik Almqvist, ”Den stora oron”, *Filter*, 2012.

låg i tron på att experimenterande skulle kunna leda till förändring.³ Med anledning av kritiken är det intressant att studera relationen mellan flykt och förändring i den alternativa miljön.

Jag menar att ovanstående föreställningar existerande även inom de alternativa projekten. Genom att skapa platser utanför den etablerade politikens arena förlo-
rade de alternativa kontakt med vissa sfärer vilket innebar att de tvingades formu-
lera andra former av politisk praktik. Vilka dessa praktiker var och hur de relaterade
till frågan om förändring är frågor som behandlas i avhandlingen. Relationen till
samhället ses ibland som upphävd genom skapandet av ”andra sätt att leva”. Föl-
jande undersökning är dock inriktad på samspelet mellan grupp och samhälle. Ef-
tersom de alternativs praktik många gånger innebar att skapa platser koncentreras
studien på detta platsskapande.

De alternativa experimenten växte fram under ett 1970-tal där Sverige gick från
”rekordår” i Socialdemokratins styre via framtidspessimism till 1980-talets indivi-
dualism med framväxande nyliberala krafter. Mot denna bakgrund har de alterna-
tiva tolkats som antingen en spillra från 1900-talets kollektivistiska rörelser eller som
en ny form av individualistisk politik. De alternativa bär spår av båda beskrivning-
arna vilket gör spänningen mellan det kollektiva och det individuella inom miljön
viktig att studera.

Beskrivningen av de alternativa som drömmare kan kopplas samman med grup-
pernas engagemang i frågor som rörde det egna livet. Detta intresse har resulterat i
att deras handlingar inte tolkats som politiska utan i första hand som ett sätt att
skapa identitet.⁴ Att undersöka hur det personliga och det politiska kopplades sam-
man och vilka relationer som de alternativa skapade mellan sfärerna ser jag är därför
som en uppgift i undersökningen.

Även på ett mer praktiskt plan synliggör den alternativa miljön en viktig föränd-
ring. De alternativa var inriktade på att skapa något annat i nuet och deras praktiker
knöt an till situationistiska grupper i slutet av 1960-talet likväl som till punk- och
ockupantrörelsen i det tidiga 1980-talet och kan i den meningen undersökas som en
brygga mellan de sociala rörelserna som brukar förknippas med året 1968 och den
framväxande autonoma miljön.⁵

3 I likhet med Marx och Engels kritik av de så kallade utopiska socialisterna: Friedrich Engels, *Socialismens utveckling: Från utopi till vetenskap*, Hjalmar Branting, (Övers.) (Stockholm:1902).

4 Detlef Siegfried, “White negroes: The fascination of the authentic in the West German counter-
culture of the 1960s,” i Belinda Davis, Wilfried Mausbach, och Martin Klimke (red.), *Changing the
world, changing oneself: Political protest and collective identities in West Germany and the US in the 1960s
and 1970s* (Berghahn Books, 2010).

5 För svensk forskning om denna miljö se: Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson, *Politik underi-
från: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (Lund:Arkiv förlag/A-Z förlag, 2016); Andrés

Jag menar att en studie av specifika platser och de praktiker som återfinns där kan synliggöra ovanstående spänningar. En studie av de utopiska praktikerna inom den alternativa miljön kan därutöver nyansera de analyser som fokuserat på värden och idéer. Även om platser och platsskapande är de punkter som jag fokuserar på är det den gemensamma nivån i form av den rationalitet eller de påbudna handlingar som återfinns inom den alternativa miljön som är av intresse.

Det övergripande syftet är: *att undersöka hur samhällsförändring och drömmen om ett annat samhälle, formulerades och praktiserades inom den alternativa miljön under 1970-talets senare hälft.*

Trots att de alternativa i form av rurala kollektiv och stadsmiljögrupper var en numerärt marginell företeelse ställde de stora frågor till betraktare och deltagare.⁶ De debatterades och fortsätter att debatteras idag.⁷ Frågor om ekologisk odling, återbruk och miljö har vunnit genomslag i samhället i stort och flera kollektiv lever kvar. Den utopiska praktiken att försöka förverkliga ett annat samhälle i nuet genom mindre experiment lever också kvar i form av exempelvis ockupationer och skapandet av allmänningar.⁸ En analys av 1970-talets alternativa grupper innebär därför att frågor av mer generell karaktär aktualiseras.

Idag talas det flitigt om politikens brist på utopier, men få vill eller vågar ge sig i kast med det totalt annorlunda. Jag vill därför med undersökningen också bidra till en diskussion om hur framtiden begripliggörs, vilka möjligheter vi ser i den och hur vi tar oss dit.

Innan vi kommer in på undersökningens frågeställningar och de metodologiska och teoretiska val som styrt den empiriska analysen kommer först en överblick av den kontext som den alternativa miljön växte fram i. Därefter följer en diskussion om vad tidigare forskning sagt om samhällsförändring ”vid sidan av”.

Brink Pinto och Johan Pries, *30 november: Kampen om Lund 1985-2008* (Lund:Pluribus, 2013).

6 Denna relation mellan ett antal synliga men numerärt fåtaliga kollektiv och den debatt de skapade har också diskuterats av Timothy Miller, *The 60s communes: Hippies and beyond*, 1st ed. (Syracuse, NY:Syracuse University Press, 1999), s. xiv. Liknande resonemang gällande mansrörelsen finns även i: Helena Hill, *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidigt 1980-tal*, Serie akademi (Umeå:h:ström, 2007), s. 15.

7 Precis som i andra länder finns det inga tydliga siffror på hur många kollektiv som existerade i Sverige under kollektivvågens höjdpunkt mellan åren 1965- 1980. Britta Jonsson räknar i sin sociologiska studie med cirka 50-tal kollektiv vid slutet av 1970-talet. Flera av dessa hade dock en religiös inriktning och är därför inte inkluderade i denna studie. Utifrån det material jag har gått igenom framstår det som att cirka 20 synliga kollektiv med livslängd på mer än 2 år är en rimlig uppskattning. Britta Jonsson, *Alternativa livsformer i sjuttioalets Sverige* (Uppsala:Sociologiska inst., Univ. (distr.), 1983). Miller, (1999), s. xviii-xx.

8 Se: Johan Hedrén och Karin Bradley, (red), *Green utopianism: Perspectives, politics and micro-practices* (Hoboken:Taylor and Francis, 2014).

Den alternativa miljön – ett sammanhang

Även om kollektiva bosättningar planerats och existerat under tidigare perioder skedde det under 1960-talet ett uppsving för olika former av kollektivboenden, ockupationer och andra anspråk på stadens och landsbygdens rum. Bevekelsegrunderna för kollektivboende har skiftat över tid men uppvisar också vissa gemensamma drag, som sökande efter frihet och enkelhet.⁹

Generellt har den alternativa miljöns praktiska organisering och framväxt tolkats som sprungen ur 1960-talets spontanistiska protester, kulturfrågors ökade relevans och kritiken mot auktoriteter.¹⁰ Kollektivvågen har även tolkats i ljuset av en längtan efter meningsfullhet, sammanhållning och autenticitet.¹¹ Processen brukar i Sverige sammanfattas med det av tidningen *Land* skapade begreppet ”gröna vågen”.¹² Begreppet kritiserades både i samtiden från grupper som *Alternativ stad* och från kollektivdeltagare själva när de skulle beskriva det fenomen de tolkats som del av.¹³

Ökningen av rurala bosättningar var synligast och störst i Nordamerika och har där setts som både ett uttryck för misstro mot den politiska sfären från de aktiva och som resultat av demografiska förändringar i städerna, vad som kallats ”white flight”, det vill säga den vita medelklassens flytt från städernas centrum till villaförorter.¹⁴ I Sverige har ”white flight” argumentet inte diskuterats i någon större grad men den ”ljusgröna vågen” i form av utflyttningen till villaförorter under 1970-talet kan delvis ses som en liknande reaktion på en upplevd misär i staden.¹⁵ De alternativa

9 Exempelvis menar Miller att religiösa kollektiv var en mycket stor del av kollektiven under 1960-1970-talen. Miller, (1999), s. xiii-xiv & 92-93. Dona Brown, *Back to the land: The enduring dream of self-sufficiency in modern America*, Studies in American thought and culture (Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2011), s. 3-5.

10 Arthur Marwick, *The sixties: Cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c.1958-c.1974* (Oxford: Oxford University Press, 1999); Ulf Bjereld och Marie Demker, *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag*, 1. uppl. ed., Göteborg studies in politics (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2005).

11 Rosabeth Moss Kanter, *Commitment and community: Communes and utopias in sociological perspective* (Cambridge, Mass.: Harvard U.P., 1972), s. 3-8.

12 Gröna vågen var ett begrepp som lanserades i tidningen *Land* i flera nummer under 1971 för att beteckna det växande intresset för småjordbruk och miljömässigt leverne.

13 ”Bevare oss för Gröna Vågen” *Almbladet*. nr 4, 1972, s. 32.

14 Benjamin Zablocki, *Alienation and charisma: A study of contemporary American communes* (New York: Free P., 1980), s. 55; Adam Rome, ”Give earth a chance”: The environmental movement and the sixties”, *The Journal of American History*, 90:2 (2003), s. 541-544; Steven Conn, ”Back to the garden: Communes, the environment, and antiurban pastoralism at the end of the sixties”, *Journal of Urban History*, 36:6 (2010), s. 833.

15 Leif Wastenson, Peter Springfeldt, och Sture Öberg, ”Sveriges nationalatlas. Befolkningen,” i, (Stockholm: Sveriges nationalatlas (SNA), 1991), s. 83.

landsbygdskollektiven kan eventuellt också tolkas som en variant av samma process.

Under 1970-talets sena år förlorade den amerikanska kollektiva rörelsen kraft medan den svenska blev mer synlig.¹⁶ Det innebär att de svenska alternativets projekt delvis förskjuts från den periodisering som innebär en samläsning med 68-rörelsen. Trots det var den svenska alternativa miljöns handlande i hög grad påverkat av händelserna i slutet av 1960-talet då flera personer som figurerar i följande text varit aktiva i exempelvis Vietnamrörelsen.¹⁷

De alternativets platsskapande praktik har även tolkats som uttryck för en nationell natursyn med rötter längre tillbaka i tiden.¹⁸ Trots att föreliggande undersökning är historisk är det framförallt de samtida händelserna som utgjort kontext. För att förstå frågan om samhällsförändring i den alternativa miljön som studeras här menar jag att den bör ställas i relation till två processer i sin samtid: framväxten av nya politiska praktiker inom tidens sociala rörelser samt miljöfrågans ökade relevans och genomslag.

De nya sociala rörelserna

Med de sociala rörelsernas framväxt skapades nya ideal för påverkan och förändring. Massprotester, happenings och gatuteatrar var konfliktrepertoarer som rörelserna använde sig av.¹⁹ I huvudsak var det urbana rörelser med starka kopplingar till studentmiljön. In på 1970-talet minskade det aktivistiska draget och olika marxistiska skolor sökte tolkningsföreträde för sin samhällsanalys.²⁰ 1960-talets sena och 1970-talets tidiga år har karaktäriserats som teoretiskt präglade. Under samma period präglades de radikala vänstermiljöerna av en allt starkare tro på traditionella organisationsstrukturer och enhetlighet.²¹ Förhållandet gäller särskilt Sverige som inte uppvisar lika hög grad av anarkistiska och situationistiska grupper som återfinns i

¹⁶ Zablocki, (1980), s. 55-57.

¹⁷ Här kan också nämnas intresset för den anti-urbana maoismen som var stark i Sverige och som kan ha påverkat de alternativa. Se: Martin Wiklund, *I det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990* (Eslöv: Östlings bokförlag Symposion, 2006), s. 213-215.

¹⁸ För det nationella perspektivet se bland annat: Miller, (1999), s. 7; Ryan H. Edgington, "Be Receptive to the Good Earth": Health, Nature, and Labor in Countercultural Back-to-the-Land Settlements", *Agricultural History*, 82:3 (2008), s. 280; Conn, (2010), s. 832, 836.

¹⁹ Konfliktrepertoar betecknar återkommande former för protester och konflikter inom en rörelse. Se: Martin Ericsson & Stefan Nyzel Andrés Brink Pinto, "Contentious Politics Studies: Forskningsfältet social och politisk konfrontation på frammarsch i Skandinavien", *Scandia*, 81:1 (2015), s. 101-102.

²⁰ Wiklund, (2006), s. 191-192.

²¹ Kjell Östberg, *1968 när allting var i rörelse: Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna, Samtidshistoriska perspektiv* (Stockholm: Prisma; Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högsk., 2002), s. 80-85, 143-152.

Nordamerika och andra delar av Europa, med tydligt undantag för gruppen Provie.²² Den relativa svagheten i denna form av rörelser har delvis setts som ett resultat av en stark maoistisk och leninistisk vänster.²³

Det var den organisatoriskt och teoretiskt strikta vänstern som de alternativa grupperna tog avstånd från, inspirerade av den nordamerikanske aktivisten Jerry Rubins slagord DO IT! Även om det sena 1960-talets rörelsemiljö uppvisar stor variation och ligger kronologiskt före den undersökta perioden utgör den ändå ett viktigt sammanhang för att förstå de alternativnas handlingar.

Relationen mellan det alternativa platsskapandet och de nya sociala rörelserna kan läsas på olika sätt: Historikern Jens Ljunggren har identifierat två stora berättelser om det sena 1960-talets rörelser. Berättelserna rör uppdelningen av områdena kultur och politik, en uppdelning som är av betydelse för hur de alternativnas handlande ska förstås.²⁴ Med de kulturella långa linjerna har '68' tolkats som slutet för de kollektiva projekt som präglat det tidiga 1900-talet. Istället blir '68' ursprung till ett anti-auktoritärt projekt där 1960- och 1970-talet blir en tillvänningsperiod för den nya individualismen som slår igenom på 1980-talet.²⁵ Med de politiska förklaringarna framstår istället rörelserna under 1968 som en politisk kraftansamling som manövreras ut av nyliberalismens framväxt.²⁶ Förhållandet skulle då förklara hur rörelserna sökte sig till sektaristiska grupperingar och blev mer uppsplittrade.²⁷ De olika tolkningarna får betydelse för om vi ser 1968 och dess aktörer som skapare av ett (misslyckat) politiskt vänsterprojekt för jämlikhet eller katalysatorer för en (lyckad) kulturell individualism med frihet som högsta värde.²⁸ De två berättelserna bestämmer om vi ska tolka de alternativa som något som kommer efter rörelserna i det sena 1960-talet eller om de ska knytas till andra sfärer än dessa rörelser. Trots att en del av forskningen om '68' sett spår framåt har studier av det senare 1970-talet lyst med sin frånvaro.²⁹ I avhandlingen kommer relationerna till '68' bejakas och därför skapa kontinuitet men kontinuiteten kommer inte bara knytas till de kulturella sfä-

22 Östberg, (2002), s. 90-91; Håkan Thörn, *Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789-1989* (Stockholm: Rabén Prisma, 1997), s. 255-283.

23 Kjell Östberg, "Sweden and the long '1968': Break or continuity?", *Scandinavian Journal of History*, 33:4 (2008), s. 347-348.

24 Jens Ljunggren, "Vad är 68? Tendenser i svensk och internationell historieskrivning", *Häftan för kritiska studier*, 197 (2008), s. 4-8.

25 Bjereld och Demker, (2005), s. 223, 235; Marwick, (1999), s. 802.

26 Kristin Ross, *May '68 and its afterlives* (Chicago: University of Chicago Press, 2002).

27 Östberg, (2002), s. 143-144, 176-177; Östberg, (2008), s. 350.

28 Detta är en problematisk uppdelning eftersom det likställer kultur med liberalism och i detta fall konsumtionskultur. All kulturproduktion betecknas då som självreflexiv potentiell konsumtion.

29 Anette Warring, "Around 1968: Danish historiography", *Scandinavian Journal of History*, 33:4 (2008), s. 356.

terna utan även till politisk organisering mellan 1960-1980-talet.³⁰ Meningen är inte att diskutera värdeförskjutningar³¹ utan att undersöka en form av politiskt handlande och vilka förhoppningar som placerades i, och kom ur, handlingarna.³²

Miljötänkandets framväxt

Den alternativa miljön har setts som en viktig arena för miljöfrågans ökade betydelse inom politiken.³³ Det innebär inte att miljörörelsen och den alternativa miljön var densamma. Det existerade dock gemensamma idéer om samhällets uppbyggnad och organisering i de två.³⁴ De alternativa grupperna och miljörörelserna inspirerades genom sin aktivistiska praktik av 1960-talets nya vänster även om de inte nödvändigtvis var besläktade på ett ideologiskt plan.³⁵

Före 1960-talet hade miljöfrågor i huvudsak hanterats som lokala problem, i slutet av 1960-talet blev miljöfrågorna globala.³⁶ Hela det moderna samhällets påverkan på miljön debatterades och starka civilisationskritiska röster gjorde sig hörda. Den kritiska hållningen hade funnits i mindre grupper under det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet men opinionen breddades under de tidiga åren av 1970-talet framförallt i ljuset av oljekrisen 1973/74.³⁷ I huvudsak riktades kritiken mot den moderna tillväxten och för en ekologisk balans. Tankegångarna ifrågasatte inte bara det moderna samhällets grund utan också den tidsuppfattning som understött tanken om ständig utveckling.³⁸ I den meningen gjordes tillväxtkritiken till ett argument både för konservativa neo-malthusianska aktörer och för den socialistiskt influerade alternativkulturen. Den politiska vänstern höll sig dock företrädesvis till ett mer

30 I likhet med: Laura P. Skardhamar, ””Det private er politisk”: En analyse af et kollektiv, ø-lejre og mandebevægelse i de lange halvfjerdser i Danmark” (Roskilde Universitet, opublicerad, 2010), s. 13-14.

31 Ronald Inglehart, *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics* (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977).

32 Jfr: Mikkelsen och Karpantschof, (2001), s. 623.

33 Rome, (2003), s. 541-544. Även Jeffrey Jacob som menar att miljö-aktivism var en definierande del av 1970-talets kollektiv: Jeffrey Jacob, *New pioneers: The back-to-the-land movement and the search for a sustainable future* (1997). Detta menar Donna Brown är en stor skillnad från tidigare kollektiv Brown, (2011), s. 11. John McCormick, *The global environmental movement: Reclaiming paradise* (London: Belhaven Press, 1989), s. 64.

34 Joachim Radkau, *The age of ecology: A global history* (Cambridge: Polity, 2014), s. 104.

35 Radkau, (2014), s. 106-107.

36 Radkau, (2014), s. 93.

37 Jonas Anshelm, *Socialdemokraterna och miljöfrågan: En studie av framstegstankens paradoxer*, Symposion bibliotek (Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion, 1995), s. 37.

38 Elke Seefried, ”Reconfiguring the future? Politics and time from the 1960s to the 1980s – Introduction”, *Journal of Modern European History*, 13:3 (2015); Thörn, (1997), s. 336-344.

tillväxtpositivt tankesätt.³⁹

Tillväxtkritiken nådde sin höjdpunkt under mitten av 1970-talet.⁴⁰ Kritiken mot tillväxt var dels riktad mot den miljöpåverkan som ett ökat resursuttag ledde till, dels mot den ojämna fördelningen av jordens resurser. Miljöfrågan och frågan om ”tredje världen” lästes samman inspirerat av beroendeskolans konfliktförskjutning från klass mot klass till centrum mot periferi. Förskjutningen innebar också att det skapades utrymme för nya politiska subjekt för de alternativa att identifiera sig med som till exempel Narren/Clownen eller olika urfolk.⁴¹

I huvudsak kom kritiken av miljöförstöring att relateras till förutsättningar för mänskligheten, inte för naturen. Tillväxten sågs som ett hot då jordens resurser enligt tillväxtskeptiker inte skulle räcka till alla. Under samma period kom dock ett mindre antropocentriskt synsätt att slå igenom där naturen hade ett värde i sig själv. Tänkare som Arne Naess formulerade ekosofin som pläderade för att allt levande hade ett inneboende värde.⁴²

Det tillväxtkritiska perspektivets genomslag och miljöfrågans globalisering under början och mitten av 1970-talet sammanfaller med etablerandet av flertalet kollektiv. I ljuset av tidens diskussioner om kärnvapenkrig, överbefolkning och miljögifter med medföljande rädslor om undergång och resursbrist blev frågan om att klara sig själv central i 1970-talets Sverige.⁴³ De alternativa miljöerna kan därför tolkas som ett svar för hela samhället snarare än för enskilda individer. Miljöfrågans globalisering innebar också en möjlighet att förskjuta kritiken av samhället från en temporal till en rumslig axel.⁴⁴ Stad kunde ställas mot land, i-land mot u-land och uppdelningen har av forskning setts som betydande för både miljömedvetandet och den alternativa miljöns handlingar.⁴⁵

39 Elke Seefried, ”Rethinking progress: On the origin of the modern sustainability discourse, 1970–2000”, *Journal of Modern European History*, 13:3 (2015), s. 381–384.

40 Eva Friman, *No limits: The 20th century discourse of economic growth*, Skrifter från Institutionen för historiska studier (Umeå:Institutionen för historiska studier, Univ., 2002), s. 136; Anshelm, (1995), s. 178.

41 Sabine von Dirke, *All power to the imagination! The West German counterculture from the student movement to the Greens*, Modern German culture and literature (Lincoln:Univ. of Nebraska Press, 1997), s. 210.

42 Thörn, (1997), s. 349–355.

43 Thörn, (1997).Kap 7; Jonas Anshelm, *Mellan frälsning och domedag: Om kärnkraftens politiska idehistoria i Sverige 1945-1999* (Eslöv:B. Östlings bokförl. Symposion, 2000), s. 147–152.

44 Thörn, (1997), s. 372.

45 Wiklund, (2006), s. 306–308; Ulf Stahre, *Den alternativa staden: Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*, Monografier utgivna av Stockholms stad (Stockholm:Stockholmia, 1999), s. 218–219; Ulla Wessling, ”Leva nära naturen”: Om innebörden av det underförstådda i gröna vågens budskap,” i Anders Hjort (red.), *Svenska livsstilar: Om naturen som resurs och symbol* (Liber, 1983), s. 19.

Alternativa grupper i Sverige och Norden

I dialog med ovanstående processer växte ett antal landsbygdskollektiv fram runt om i Sverige.⁴⁶ Dessa kollektiv kunde vara inriktade mot religiösa, terapeutiska eller praktiska aspekter. I föreliggande avhandling är det de praktiskt inriktade projekten, som inte styrdes av en uttalad ideologi, som står i fokus.

I stort går det att tala om två kollektiva vågor i Sverige under den period jag studerar, den första runt 1970-talets inledande år och den andra runt 1976-1978. *Moder Jord och söner* (hädanefter *Moder Jord*) etablerades under det sena 1960-talet och tidiga 1970-talet som ett mindre kollektiv koncentrerat på matproduktion.⁴⁷ År 1972 flyttade gruppen till Tollarp i Skåne där kollektivet fortfarande finns kvar idag. Huvudnäringen i *Moder Jord* var matproduktionen och förädlingen av spannmål i den egna kvarnen. Ekonomiskt var *Moder Jord* organiserat som ett aktiebolag. Kollektivet utgjordes av flera byggnader varav flera var mobila. Cirka 30-50 personer bodde på *Moder Jord* under de år som studeras. *Moder Jord* reste även runt och serverade mat vid diverse alternativa tillställningar bland annat vid protesterna mot Barsebäck i det sena 1970-talet. Deltagare på *Moder Jord* var aktiva både i *Christiania* i Köpenhamn och i aktionerna kring stadsdelen Haga i Göteborg som också var platser där det alternativa livet utprovades.⁴⁸

Skogsnäs som är det andra stora kollektivet som figurerar i avhandlingen, och som fortfarande finns kvar idag, startades av en mindre grupp vänner som levde i kollektiv i Stockholm under skiftet 1960-1970-tal. Efter att först bott ett år i Småland köpte de mark i Ångermanland nära Ramsele där kollektivet etablerades under 1973-1974. Under de tidiga åren var *Skogsnäs* ekonomi helt gemensam och hade formen av en ekonomisk förening. Efter 1977 organiserades *Skogsnäs* om, marken och husen som byggts av de egna råvarorna ägs sedan dess gemensamt medan varje hushåll sköter sina egna inkomster. Under perioden som studeras levde precis som i *Moder Jord* cirka 30-50 personer där. *Skogsnäs* försörjde sig framförallt på skogsbruk under de tidiga åren men är idag mer diversifierat med både mindre hantverk, behandlingshem och externt lönearbete som inkomstkällor.

⁴⁶ Det fanns dessutom flertalet urbana kollektiv bland annat det omtalade Vita hästen men dessa har en perifer plats i denna avhandling. Lars Hillersberg och Peter Wanger, *Storfamiljen*, Mammut special (Stockholm:Bokomotiv, 1979); Karin Palm Lindén, *Att bo i storfamilj: En undersökning av storfamiljernas bostadsvanor*, Rapport / Lunds universitet, Arkitektursektionen, Byggnadsfunktionslära (Lund:1982); Dick Urban Vestbro, *Kollektivhus från enkökshus till bogemenskap*, T/Statens råd för byggnadsforskning (Stockholm:Statens råd för byggnadsforskning, 1982).

⁴⁷ Ett kollektiv som framstår som exempel på 1970-talets yttersta renlärighet i filmen *Tillsammans* av Lukas Moodysson

⁴⁸ För forskning om dessa platser se: Håkan Thörn, *Stad i rörelse: Stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania* (Stockholm:Atlas akademi, 2013).

Utöver dessa större kollektiv analyseras ett antal, för avhandlingens syfte, mindre centrala grupper och som förekommer mer sporadiskt i källorna. *Ljusbacken* som startade 1974 var en kursgård och ett kollektiv i Delsbo, Hälsingland som blev en viktig knutpunkt för meditation och andlig utveckling med cirka 20 fast boende. Även kollektivet *Lindsberg* i Dalarna som startat i det sena 1960-talet framstår som samlande punkt i vissa avseenden. Det omdebatterade *Dådran* i Dalarna tillhörde ett av de tidiga kollektiven men var, liksom kollektivet *Marken* i Småland inte en självklar del inom alternativa kretsar.⁴⁹

Den andra vågen skedde under det sena 1970-talet då flera kollektiv startades runt om i landet: *Vidblåin* 1976 som dels fanns i Haga, Göteborg dels i Hamburgsund, *Torfolk* i Värmland 1977 och *Fösingsmåla* i Blekinge 1977. Under perioden skapades också det nomadiska experimentet *Karavan* med startpunkt i Fösingsmåla och Moder jord. Under det sena 1970-talet skedde också en större inflyttning till de redan etablerade grupperna. Ytterligare ett antal kollektiv existerade under kortare perioder och vissa kollektivprojekt som återfinns i källmaterialet förverkligades aldrig. Sociologen Britta Jonsson räknar i sin studie till 52 kollektiv som var verksamma i slutet av 1970-talet men i dessa återfinns också religiösa grupperingar.⁵⁰ Den rörelseinterna skriften *Informations-sluss* (*Sluss*) räknade 1979 till 125 kollektiv där även urbana kollektiv var inräknade.⁵¹ De större kollektiven var få men däremot verkar det, utifrån ovanstående siffror, ha funnits en mängd mindre kollektiv med kortare livslängd.

De som kan ses som engagerade i ett alternativt projekt på landsbygden återfinns inte bara i kollektiv. I Norge framstår det som flertalet av de personer som betecknade sig som alternativa levde i mindre kollektiv eller i kärnfamiljer vilket är troligt även i Sverige.⁵² Kring Skogsnäs räknade man med att det bodde cirka 150 likasinnade i närområdet vilket visar på att kollektiven inkluderade personer som inte formellt var deltagare.⁵³ Men det existerade även norska kollektiv och det refereras till kollektiven *Mandala* och *Karlsøy* i det svenska materialet.⁵⁴ De större danska

49 Dådran startade 1974 och anklagades för toppstyrning och auktoritära politiska åsikter. "Dådran lever upp kollektivt - bilaga Dokument och press klipp" F10:1, 1974-1976, Dådran Skattungekursen, Birgitta Hambræus arkiv. Riksarkivet, (RA). s. 25-31 Marken startade 1968 och förekommer formulerade aktivt avstånd från de alternativa. Christina Rahmn, Kenneth Karmæus, och Markens arbetskooperativ, *Marken: Ett arbetskooperativ* (Stockholm:Liber, 1981).

50 De religiösa grupperna är inte inkluderade i denna studie varför antalet kollektiv framstår som mindre.

51 *Informationsluss* (*Sluss*), nr 3, 1979. s.2.

52 Heidi Richardson, *Tilbake til jorda: Drømmer og hverdagsliv, en etnologisk studie med utgangspunkt i 1970-tallets alternativbønder* (Bergen:2000).

53 "Brev, Kontakter", Privat arkiv, Skogsnäs. 1980.

54 För undersökningar om Kvaløy se: Tor Egil Førland och Trine Rogg Korsvik, 1968: *Opprør og motkultur på norsk* (Oslo:Pax, 2006).

kollektiven och experimentsamhällena som *Thy-lejren*, *Svaneholm* och *Christiania* förekommer dock mer frekvent.⁵⁵

Det alternativa platsskapandet skedde inte bara på landsbygden under den studerade tiden. I Christiania i Köpenhamn och *Mullvaden* i Stockholm skapades alternativa platser som kontrasterade sin omgivning. Mullvaden var en ockupation som skedde under ett år 1977-1978 och blev mycket omskriven och en viktig punkt i den alternativa miljön. Flera andra ockupationer i städerna skedde också och ger uttryck för en besläktad men något annorlunda platsskapande process i relation till de rurala kollektiven.⁵⁶

I Sverige framstår perioden strax efter 1975 som de alternativnas höjdpunkt om vi talar om organisation och synlighet, vilket innebär en viss förskjutning i tid gentemot den amerikanska rörelsen vars höjdpunkt har förlagts till det tidiga 1970-talet.⁵⁷ Efter 1980 hade flera svenska kollektiv brutit upp men framförallt kom det tidigare intresset för kollektivboenden att fokuseras mot andra arenor.⁵⁸ Staden framställdes som ett mer miljöriktigt och realistiskt alternativ och några av de initiativ som syftade till att skapa kollektiv omformulerades som ekobyar under 1980-talet.⁵⁹ Intresset för ett liv på landsbygden i materiell knapphet ebbade ut och miljöfrågor tog sig in i den etablerade politiken genom Miljöpartiets grundande 1981.

Det moderna samhället och det pessimistiska 1970-talet

För att förstå tidens alternativa grupper är även en del andra tankar i tiden värda att lyfta fram. Den kritik mot centralisering och urbanisering som växte sig stark under 1970-talets början i både Centerpartiet⁶⁰ och i exempelvis byalagens stadskritik är viktig för att förstå längtan efter andra former av gemenskap.⁶¹ Genom tankar om lokalsamhället eller det lilla samhället med en cirkulär ekonomi skapades diskurser som de alternativa verkade inom.⁶² Kritiken mot centralisering och längtan till om-

⁵⁵ För forskning om den danska kollektivrörelsen se: Skardhamar, (2010).

⁵⁶ Thörn, (2013), s. 60.

⁵⁷ Zablocki, (1980). Här är det dock svårt att veta om synlighet är detsamma som stor spridning. Eftersom det är svårt att kvantifiera antalet kollektiv är det möjligt att det existerat en större rörelse tidigare men om man utgår från gemensam organisation och synlighet framstår det sena 1970-talet som mer betydelsefullt.

⁵⁸ Dock finns många av de grupper jag studerar kvar om än i förändrad form.

⁵⁹ Kristoffer Ekberg, "Ett realistiskt alternativ: Solbyn och det relationella platsskapandet" (Master, Lunds Universitet, 2012).

⁶⁰ Carl Holmberg, "Längtan till landet: Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt," i (red.), (Göteborg:Historiska institutionen, Göteborg Universitet, 1998).

⁶¹ Stahre, (1999).

⁶² Thörn, (1997), s. 343-344.

råden utanför det urbana syntes även i tidens populära rapportböcker.⁶³ Byråkratin och välfärdsbyggets avigsidor kritiserades av både miljögrupper som vid almprotesterna 1971⁶⁴ och av industriarbetare i Gruvstrejken 1969/70.⁶⁵ Händelserna kan ses som uttryck för en mer övergripande kritik som riktades mot moderniteten som projekt, och mer specifikt Socialdemokratien, från de nya sociala rörelserna. Kritiken kunde rikta in sig på den övergripande organisationsformen och styrningen av samhället och det politiska livet.⁶⁶

Under efterkrigstiden och fram till slutet av 1960-talet präglades västvärlden av en stark framtidstro. Som vi sett ovan kom den positiva framtidstron att utmanas av andra narrativ vilket innebär att 1970-talet tolkats som ett pessimismens årtionde både på samhällelig nivå och i de sociala rörelserna.⁶⁷ Jag menar därför att det är intressant att undersöka optimism och förhoppningar i perioden. Som den tyska miljöhistorikern Frank Uekötter frågar sig: hur ska vi förstå och kombinera de visioner om en grön framtid som växte fram i en period där utopierna var på nedgång?⁶⁸

Socialdemokratiens oförmåga att hantera exempelvis miljöfrågan och den kritik som riktades mot de moderna projekten i form av citysanering och förortsbebyggelse kunde av företrädare för partiet ses som en orsak till valförlusten 1976 och därmed brottet med en 44 år lång regeringstid.⁶⁹ Centerpartiets valframgångar i samma val kan också ses som ett resultat av att drömmarna om ett mer decentraliserat småskaligt samhälle återfanns i bredare lager än just i de sociala rörelsernas olika grupperingar. Frågan om vad de alternativa var ett alternativ till blev dock mer diffus när ett parti som delvis artikulerade de alternativets kritik tog makten.

Den starka kritiken mot det moderna samhället kan också ses som ett uttryck för en framväxande populistisk strömning under 1970-talet. Folket ställdes mot makten där de inre motsättningarna i gruppen "folket" tonades ner. I Norge och Danmark kom populismen att växa fram i relation till frågan om EG-samarbetet. I Sverige existerade inte den konflikten men det populistiska draget har ändå betonats i analyser av de alternativa.⁷⁰

63 Monika Edgren, *Hem tar plats: Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker* (Lund: Sekel, 2009).

64 Daniel Helldén, *Demokratin utmanas: Almstriden och det politiska etablissemangen* (Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2005).

65 Östberg, (2002), s. 126-131. Se även kommande avhandling av Robert Nilsson Mohammadi, Stockholm Universitet

66 Helldén, (2005), s. 266.

67 Östberg, (2002), s. 177.

68 Frank Uekötter, *The greenest nation? A new history of German environmentalism* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2014), s. 102.

69 Anshelm, (1995), s. 55-57.

70 Wiklund, (2006), s. 296-299; Stahre, (1999), s. 72-75.

Forskningsläge – förfrämligande, prefiguration och medvetandehöjning

Avhandlingens övergripande tematik om samhällsförändring genom alternativa platsskapande praktiker knyter an till forskning om kollektiv och den specifika handlingen att skapa en egen plats, till forskning om politisk organisering och strategi samt till frågan om den personliga sfärens relation till samhället. I följande avsnitt diskuteras den forskning som relaterar till avhandlingens övergripande syfte. Mer specifika diskussioner sker i anslutning till berörda avsnitt.

Förfrämligandets betydelse – utopiska praktiker och kollektiv

I avhandlingen undersöks platsskapande processer i opposition mot majoritetssamhället, ofta i form av geografisk separering. Distanzen, eller förfrämligandet, från det omgivande samhället har, inom det utopiteoretiska fältet som följande undersökning placeras inom, setts som själva grunden för att kunna föreställa sig något nytt.⁷¹ Förfrämligande innebär den handling som skiljer en från sin omvärld med syfte att kritiskt granska och omvärdera denna. Det ska alltså inte förväxlas med marxismens alienationsbegrepp som innebär ett nedbrytande avstånd. Istället är det en distans och ett brott som producerar något nytt. I tidigmodern tid skedde förfrämligandet oftast genom att föreställa sig en annan plats medan moderna utopier förlagt det annorlunda i framtiden.⁷²

Utopiforskaren Lucy Sargisson menar att avskildhet i form av kollektiv skapar både möjlighet att pröva ut nya former för samhället och en risk att bli avskärmad.⁷³ Sargisson har argumenterat för att kollektiv eller andra utopiska platser befinner sig i en balansgång där avskildhet visserligen skapar möjlighet för något nytt men också risken att utveckla sekteristiska tendenser. I huvudsak syftar Sargissons forskning till att belysa vad som händer med kollektiven då de distanserar sig och hur distansen hanteras. Forskning om utopiska praktiker har under senare tid i hög grad fokuserat på förfrämligande praktiker som befinner sig nära det som kritiserar.⁷⁴

⁷¹ Darko Suvin, *Defined by a hollow: Essays on utopia, science fiction and political epistemology*, vol. 6 (Peter Lang, 2010), s. xix. Även: Ernst Bloch, Anne Halley, och Darko Suvin, ””Entfremdung, ver-fremdung”: Alienation, estrangement”, *The Drama Review: TDR*, 15:1 (1970), s. 125.

⁷² Detta ställer intressanta frågor om miljörelsen och utopins relation till varandra. Ska miljörelsen tolkas som något annat än modernt givet dess spatiala problemformulering? Se: Thörn, (1997), s. 372.

⁷³ Lucy Sargisson, ”Strange places: Estrangement, utopianism, and intentional communities”, *Utopian Studies*, 18:3 (2007).

⁷⁴ Davina Cooper, *Everyday Utopias: The conceptual life of promising spaces* (Durham & London: Duke University Press, 2014), s. 8-9; Lyman Tower Sargent, *Utopianism: A very short introduction*,

Förhållandet innebär att den distanserade positionen tolkas som samhällsfrånvänd och den nära som samhällstillvänd. I avhandlingen vill jag väva samman det nära och det distanserade förfråmligandet för att analysera hur det påverkar idéer om samhällsförändring.

Förfråmligandet och dess relation till politisk organisering har i mer praktisk mening tolkats som ett hinder som skulle överkommas. I historikern Laura Perez Skardhamars studie av ett danskt ruralt kollektiv visas hur kollektivet kunde ta del av det politiska livet i staden genom representantskap och resor. Skardhamar menar att kollektiven på landsbygden inte innebar ett brott med det politiska utan snarare med en viss form av politik vilket gjorde gränserna mellan privatliv och politik otydliga.⁷⁵ Skardhamar menar vidare att politiken i kollektiv i huvudsak handlade om att bekämpa inre fiender i form av normer och i andra hand att bekämpa yttre fiender i form av staten eller en viss klass. Då det fanns samarbeten mellan danska och svenska grupper finns det anledning att se om samma typ av relation mellan det personliga och det samhälleliga existerar i de svenska grupperna.

Åtskillnaden mellan det utopiska platsskapandet och samhället i stort har i andra studier tolkats som grund för ojämlikhet och maktförhållanden. I historikern Jessica Namakkals studie av kollektivet Auroville i Indien visar hon hur lokalbefolkning anställdes som exempelvis städare utan inflytande över kollektivets drift.⁷⁶ Förfråmligande kan med andra ord skapa maktförhållanden mellan kollektiv och omvärld som sällan diskuteras i forskning. Avhandlingen syftar därför till att belysa de kopplingar till närområdet som byggdes upp av de alternativa projekten och vilken roll förbindelserna hade för deras tankar om förändring. Skardhamars arbete om gränserna för det politiska projekt som kollektiven skapade är av betydelse för tolkningen av de svenska alternativa grupperna men jag vill även diskutera relationer och gränser som en arena för makt.⁷⁷

Förfråmligande praktiker har setts som en möjlighet att pröva ut något eget. Utopiska praktiker i form av kollektiv och andra platsskapande processer har tolkats som "platser för strategiskt tänkande" av Sargisson.⁷⁸ De ger möjlighet att pröva nya

Very short introductions (Oxford:Oxford University Press, 2010), s. 48-49.

⁷⁵ Laura P. Skardhamar, "'Real revolution' in Kana commune", *Scandinavian Journal of History*, 33:4 (2008), s. 452-455.

⁷⁶ Jessica Namakkal, "European dreams, Tamil land: Auroville and the paradox of a postcolonial utopia", *Journal for the Study of Radicalism*, 6:1 (2012), s. 76-77.

⁷⁷ Skardhamar diskuterar de undersökta grupperna med Sherry B Ortner's begrepp politik som projekt och är intresserad av intentioner, Delvis gäller även detta i denna studie men jag är även intresserad av de maktaspekter som projekten resulterade i: Skardhamar, (2010), s. 62-64.

⁷⁸ Lucy Sargisson, *Utopian bodies and the politics of transgression* (London:Routledge, 2000), s. 12. Jämför med talet om rörelser som "sociala laboratorier" i: Ron Eyerman, Andrew Jamison, och Emily Jamison Gromark, *Sociala rörelser i en ny tid* (Lund:Studentlitteratur, 2005), s. 96.

levnadssätt. Forskningen har därför i huvudsak fokuserat på enskilda kollektivs intentioner och sammansättning.⁷⁹ En stor del av kollektivforskningen har i huvudsak varit deskriptiv och syftat till att finna särpräglade drag i alternativa gruppers experiment, både för kategorisering och för att dra generella slutsatser på empirisk nivå.⁸⁰ Den deskriptiva forskningen har ofta behandlat kollektivens platser som statiska enheter inom vilka intentionen innebär förverkligandet av vissa värden. Med min undersökning vill jag ifrågasätta den statiska synen på kollektivens intention men även diskutera gränserna för deras engagemang.

I svensk historisk forskning är både kollektiven och det sena 1970-talets rörelser forskningsområden som lyser med sin frånvaro. En del forskning gjordes dock i kollektivens samtid.⁸¹ Den för avhandlingen centrala undersökningen av sociologen Britta Jonsson studerade, i linje med de perspektiv jag skisserat ovan, intention och sammansättning för ”alternativa livsformer” exemplifierat med fyra fallstudier.⁸² Fokus i studien ligger på värderingar inom grupperna och på vilka sätt grupperna avvek från det svenska samhället i stort.⁸³

Jonsson menar att kollektiven berörde frågor om exemplets makt, frågan om överlevnad och det egna ansvaret och hennes studie behandlar framförallt den geografiska enhet som kollektiven skapat.⁸⁴ Även om de olika grupperna ses som uttryck för liknande processer analyserar Jonsson dem som enskilda uttryck. Jag menar att det i svensk kontext finns anledning att både se till mer generella tendenser inom den alternativa miljön men också att undersöka de vidare relationerna som skapades från kollektiven. Avhandlingen syftar till skillnad från Jonssons identifierande av konflikter även att analysera dem som uttryck för olika ideal för politiskt handlande.

Internationellt finns utöver de mer deskriptiva studierna av kollektiv en makt- och normkritisk tradition som behandlar förfrämligande praktiker som en möjlighet att internt odla exkluderande strukturer baserat på exempelvis kategorierna ras, kön och

79 För frågan om intention se: Damon Miller, "Where is the why if the what is in how? The issue of intent in "Unintentional ideal communities"", *Journal for Cultural Research*, 13:1 (2009); Lisa Garforth och Peter Kraftl, "Introduction: Utopia and the "problem" of intention", *Journal for Cultural Research*, 13:1 (2009); Skardhamar, (2010).

80 Centrala empiriska studier är: Miller, (1999); Donald E. Pitzer, *America's communal utopias* (Chapel Hill:University of North Carolina Press, 1997); Zablocki, (1980); Bennett M. Berger, *The Survival of a counterculture: Ideological work and everyday life among rural communards* (Berkeley:University of California Press, 1981).Undantag finns se: Sargisson, (2000).

81 Wessling, (1983).

82 Jonssons intervju material har återanvänts för den här undersökningen vilket diskuteras mer utförligt i avhandlingens metodavsnitt.

83 Avvikelsen sker dels genom att de analyseras som motkultur i konflikt med samhället dels att värderingar inom kollektivet jämförs med det svenska samhället som helhet.

84 Jonsson, (1983), s. 139-143, 150-152.

klass.⁸⁵ I relation till fältets företrädesvis deskriptiva analyser menar jag att mer problematiserande och maktkritiska resonemang om alternativa projekt saknas i svensk forskning, ett behov som i relation till dansk forskning också identifieras av Skardhamar.⁸⁶

Själva frågeställningen om det annorlunda i de empiriskt deskriptiva studierna bygger även på att kollektiv befinner sig utanför, i frihet. Forskning om utopiska praktiker har problematiserat vad detta utanför egentligen gör med exempelvis gruppdynamik⁸⁷ men i mindre grad diskuterat vad det betyder för att formulera praktiker för förändring. I avhandlingen analyseras den rationalitet för samhällsförändring som skapades genom de alternativa platserna. Det innebär att fokus ligger på frågor som var deras handlingar placeras i en händelsekedja, vilken potential som tillskrivs platserna samt vilka konflikter som uppkom i mötet mellan kollektiv och samhälle.

Prefigurativ och rumslig praktik

I forskning om de sociala rörelser som uppkom under 1960- och 1970-talet brukar det betonas just på vilket sätt dessa var nya. Ett omfattande forskningsfält har intresserat sig för dessa rörelsernas politiska praktik eller med historikern Kim Salomons ord, deras politiska kultur.⁸⁸ Ofta talas det om en gatans politik i form av demonstrationer och happenings men som historikerna John Davis och Juliane Fürst menar skedde protesterna som sammanlänkas med 1968 inte endast på gatan utan återfinns också i mer perifera sammanhang.⁸⁹

Politisk praktik har nära kopplingar till ideologi vilken exemplifieras med den danska historieskrivningens beskrivning av de sociala rörelsernas organisering som en rörelse från hedonism till leninism.⁹⁰ I beskrivningen framstår 1960-talet som det spontanas höjdpunkt där sociala rörelser organiserades icke-hierarkiskt men övergick till tydliga och etablerade organisationsstrukturer under 1970-talet. Övergång-

85 Jade Aguilar, "Food choices and voluntary simplicity in intentional communities: What's race and class got to do with it?", *Utopian Studies*, 26:1 (2015); Tim Hodgdon, *Manhood in the Age of Aquarius: Masculinity in two countercultural communities, 1965-83*, Gutenberg (e) (New York: Columbia University Press, 2008); John Levi Martin och Sylvia Fuller, "Gendered power dynamics in intentional communities", *Social Psychology Quarterly*, 67:4 (2004).

86 Skardhamar, (2010), s. 348.

87 Sargisson, (2007), s. 417.

88 Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer* (Stockholm: Rabén Prisma, 1996), s. 29-38.

89 John Davis och Juliane Fürst, "Drop-outs," i Robert Gildea, James Mark, och Anette Warring (red.), *Europe's 1968: voices of revolt* (Oxford University Press, 2013), s. 194.

90 Skardhamar, (2010), s. 13.

en återfinns även i svensk historieskrivning. Historikern Kjell Östberg visar exempelvis hur delar av de organisatoriskt spretiga rörelserna under 1960-tal övergick till beprövad strategi med den så kallade bokstavsvänstern, en strategiförändring som Östberg tolkar som en förlust av optimism.⁹¹

Beskrivningen av 1970-talet som ett mer organisatoriskt och strategiskt ”hårt” decennium stärks också av argumentet i sociologen Håkan Thörns avhandling att det spontana och situationistiska försvann ur rörelserna under 1970-talet för att återuppträda i förändrad skepnad i form av punken och anarkismen i 1980-talet.⁹² Thörn menar att den politiska organisering som förenar de två perioderna var en rumslig praktik. Även om Thörn placerar 1970-talets miljörörelse mellan det situationistiska 1960-talet och punkens 1980-tal och beskriver miljörörelsen som rumslig rörelse skrivs den inte in i samma process. Det finns därför anledning att dels studera rumslig politisk praktik under 1970-talet, dels se hur rörelsen från optimism till pessimism gestaltades under samma period. Historikern Blake Slonecker som studerat undergroundpress och relationer mellan kollektiv och vänstern i USA under 1970-talet menar att det går att tala om en utopisk impuls som går att spåra från det sena 1960-talets rörelser in i kollektiven under 1970-talet. Denna impuls i form av platsskapande praktiker menar jag kan vara ett sätt att närma sig det sena 1970-talets alternativa miljö för att belysa relationerna mellan 1960- och 1980-talens olika former av rörelsepraktik.⁹³ Genom att undersökningen placeras i slutet av 1970-talet och inkluderar grupper med flera medlemmar i medelåldern utmanas också föreställningen att 1960-talets sociala rörelser endast var ett ungdomsuppror som tog slut när de aktiva nådde vuxen ålder.

Enligt historikern Wini Breines var det fokuseringen på här och nu, och skapandet av det andra samhället *direkt* som var det nya i 1970-talets rörelser. Detta har beskrivits som en prefigurativ eller föreställande praktik.⁹⁴ Den amerikanska historikern Barbara Epstein menar att den föreställande praktikens begränsningar måste undersökas då hon menar att prefigurativa rörelser sällan lyckas skapa strategier för

⁹¹ Östberg, (2002), s. 177.

⁹² Thörn, (1997), s. 281-283.

⁹³ De alternativa kan ses som lutande åt beskrivningen drop outs i diktomin drop outs och rebeller i ockupantrörelsen. se: Bart van der Steen, Ask Katzeff, och Leendert van Hoogenhuijze, *The city is ours: Squatting and autonomous movements in Europe from the 1970s to the present* (Oakland:PM Press, 2014), s. xiv-xv. Jfr: Rome, (2003), s. 548.

⁹⁴ Begreppet prefigurativ har ingen svensk översättning men en rimlig översättning skulle kunna vara ”föreställande” både genom fokus på ordets första led före- och på dess betoning av skapandet genom avbildning. I avhandlingen används både ordet föreställande och prefigurativ. Begreppet skapades för att beteckna en specifik politisk praktik i. Carl Boggs, ”Marxism, prefigurative communism, and the problem of workers’ control”, *Radical America*, 11:6 (1977).

förändring.⁹⁵ Genom att agera som aktivister skapas inte strategier för maktövertagande, men väl möjligheter för kritik. Liknande resonemang finns i Iris Marion Youngs beskrivning av aktivisten i relation till den deliberativa demokratin. Hon menar att "Ett av aktivistens mål är att få oss att *undra* över vad vi gör, att få oss att tänka i andra banor, inte att väva ihop en argumentation."⁹⁶ Den aktivistiska hållningen och dess relation till det etablerade samhället kan ses som ett exempel på att aktivisten liksom den som arbetar prefigurativt inte går i dialog utan skapar något eget.⁹⁷ Frågan är dock om detta platsskapande verkligen ska ses som helt avskilt från samhället runt omkring. Relationen mellan de alternativasskapande och den värld de ville förändra kommer därför studeras.

Den politiska filosofen Uri Gordon har kritiserat prefigurativ politik på andra grunder då han menar att den riskerar att skapa statiska bilder av framtiden genom förverkligandet av det framtida samhället idag. En dimension som Gordon benämner temporal prefiguration. Gordons uppdelning av den prefigurativa politiken i tre dimensioner skall användas för att diskutera de olika sätt som de alternativa hantlade förändring. Den prefigurativa dimensionen i 1970-talets politiska praktik kommer att diskuteras i avhandlingen utifrån de idéer om framtid och agerande "här och nu" som skapades inom de alternativa miljöerna. Tidigare forskning har betonat att prefigurativ politik innebär att agera i nuet men också i relation till ett föreställt framtida samhälle. Vägen mellan dessa två positioner är dock sällan uttalad. Att studera de påbudna handlingar eller den logik som knyter samman nuet med framtiden är en uppgift för följande undersökning. Att tidigare forskning så tydligt argumenterat för att perioden dominerades av en rumslig praktik med föreställande drag motiverar också valet att studera samhällsförändring genom specifika platser.

Medvetandehöjning, frigörelse och erfarenhetens politik

I 1970-talet populariserades slagordet "det personliga är politiskt". Områden som tidigare lämnats åt den enskilda individen eller familjen skulle nu lyftas till en allmän nivå. Gränserna mellan det privata och det politiska är av betydelse i analysen då de

95 Barbara Epstein, *Political protest and cultural revolution: Nonviolent direct action in the 1970s and 1980s* (Univ of California Press, 1991), s. 267. Se också diskussion av historikern Ingrid Gilcher-Holtey i: Ljunggren, (2008), s. 4. För en liknande diskussion idag se: Nick Srnicek och Alex Williams, *Inventing the future: Postcapitalism and a world without work* (2015).

96 Iris Marion Young, "Aktivism kontra deliberativ demokrati", *Fronesis*, 29-30: (2009), s. 190. Original i: Iris Marion Young, "Activist Challenges to Deliberative Democracy", *Political Theory*, 29:5 (2001).

97 Se även: "Prefiguration" i Kelly Fritsch, Clare O'Connor, och A. K. Thompson, *Keywords for radicals the contested vocabulary of late capitalist struggle* (Chico, CA: A K Press, 2016).

alternativa blev anklagade för att lämna den politiska sfären genom att röra sig mot vad som setts som personliga sfärer. Intresset bland de alternativa för frågor om mat, hälsa och boende sågs som livstilsval snarare än politik vilket kan exemplifieras med historikerna Detlef Siegfried och Philip J. Delorias undersökningar av vänstern och hippierörelsens användning av symboler och kläder associerade till urfolk och afrikan-amerikaner.⁹⁸

Historikern Anette Warring har menat att forskningen av de nya sociala rörelserna har dominerats av studier av organisationer. Hon efterfrågar i en artikel analyser av kultur och politik i samspel.⁹⁹ Föreliggande avhandling syftar till att studera samspelet och binda samman den erfarenhetsbaserade frigörelseprocess som jag argumenterar för var närvarande i flera av tidens rörelser med de alternativa praktikererna.

Det personliga är politiskt är ett slagord som framförallt brukar förknippas med 1970-talets kvinnorörelser. Även om slagordet inte hade en central plats i de mest framträdande svenska feministiska grupperna var den praktik som slagordet syftade på i hög grad närvarande.¹⁰⁰ Att organisera sig lokalt i det direkta nuet, i vad som tidigare setts som privat, var en praktik som begripliggjordes med begreppet medvetandehöjning. Sociologen Eva Schmitz, idéhistorikerna Helena Hill och Emma Isaksson menar i sina olika studier att medvetandehöjning var en central praktik i tidens kvinno- och mansrörelser.¹⁰¹ Genom att ses i mindre grupper kunde individuella erfarenheter uppmärksammas och aggregeras till en generell nivå med krav på förändring och sporra till politisk handling.¹⁰² Inom kvinnorörelsen ledde de privata samtalen till politik genom krav på reformer som skulle avlasta och underlätta livet för kvinnor. Processen kan kopplas till tidens tal om frigörelse som i kvinnorörelsen sammankopplas med inspiration från den nordamerikanska miljön.¹⁰³

Liknande processer av kollektiv medvetandehöjning återfanns också inom den svenska arbetarrörelsen där den så kallade grävrörelsen (efter Sven Lindqvists bok

⁹⁸ Siegfried, (2010), s. 203-207; Philip Joseph Deloria, *Playing Indian*, Yale historical publications (New Haven, Conneticut, London:Yale University Press, 1998), s. 154-180.

⁹⁹ Warring, (2008), s. 356 & 360.

¹⁰⁰ Elisabeth Elgán, *Att ge sig själv makt: Grupp 8 och 1970-talets feminism* (Göteborg:Makadam, 2015), s. 285-287.

¹⁰¹Eva Schmitz, *Systerskap som politisk handling: Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982*, Lund dissertations in sociology (Lund:Department of Sociology, Lund University, 2007), s. 60. Hill, (2007), s. 81-84. Emma Isaksson, *Kvinnokamp: Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen* (Stockholm:Atlas, 2007), s. 192-199.

¹⁰² Schmitz, (2007), s. 60.

¹⁰³ Debra Michals, "From 'consciousness expansion' to 'consciousness raising': Feminism and the countercultural politics of the self," i Peter Braunstein et al. (red.), *Imagine nation: The American counterculture of the 1960s and 1970s* (New York:Routledge, 2002); Thörn, (1997), s. 308-310.

Gräv där du står) syftade till att skapa medvetenhet om arbetsförhållanden och industriarbetarnas historia. Etnologen Annika Alzén menar att grävrörelsen inte bara använde historien som kunskap utan också som källa till förändring.¹⁰⁴ Deltagare i rörelsen menade att arbetarnas självbildning hade "revolutionär karaktär".¹⁰⁵ Grävrörelsen fick kulturella former genom de amatörteaterskådespel som sattes upp runt om i landet. Historikern Stefan Backius som studerat skådespelen menar att fokus under repetitionernas gång flyttades till arbetarnas samtid och arbetsprocessen snarare än det historiska förloppet.¹⁰⁶ Sammantaget kan dessa uttryck ses som en politik som tydligt adresserade *erfarenhet*. Ett annat uttryck för den erfarenhetsbaserade politiken kan också ses i den proletarisering som i mindre grad förekom inom den svenska vänstern.¹⁰⁷ Erfarenheter av vissa givna förhållanden och förtryck kunde där användas i den politiska kampen.¹⁰⁸

Att politisera sina erfarenheter av vissa liv och förtryck och den efterföljande frigörelsen från detta förtryck ser jag som en tidstypisk politisk handling. Det speciella med perioden var att erfarenheterna så tydligt placerades inom personen. Det handlade inte om att se "objektiva" förtryck utan de skulle kännas, levas och i viss mån skapas. Sociologen Åsa Wettergren har efterfrågat studier av hur känslor inte bara används inom sociala rörelser utan också i vilken mån de skapas inom dessa rörelsers "autonoma rum".¹⁰⁹ Jag menar att en studie av 1970-talets alternativa platskapande kan adressera den frågan. Hur erfarenheten politiserades och hur relationen mellan det personliga och det politiska föreställdes är därför frågor för avhandlingen.

Att ställa de alternativats fokusering på det individuella i relation till kvinnorörelsens medvetandehöjning, arbetarrörelsens "grävcirklar" och andra uttryck för frigörelse blir i avhandlingen ett sätt att diskutera relationen mellan frågor som benämndes personliga och politiska. Det blir också ett sätt att analysera det specifika sätt

¹⁰⁴ Annika Alzén, *Kulturarv i rörelse: en studie av "gräv där du står"-rörelsen* (Mölnåls: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2011), s. 69.

¹⁰⁵ Alzén, (2011), s. 81.

¹⁰⁶ Stefan Backius, *Arbetare på scen: Amatörteater som politiskt verktyg* (Örebro: Akademin för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap, Örebro universitet, 2011), s. 230, 236-237. Backius menar att arbetarspelen kan ses som ett uttryck för den geografiska konflikt mellan centrum och periferi som även de alternativa såg som betydande.

¹⁰⁷ Kjell Östberg, "Vänstern och proletariseringen," i Anders Burman och Lena Lennerhed (red.), *Tillsammans: Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen* (Stockholm: Atlas, 2014).

¹⁰⁸ Inom den feministiska rörelsen har erfarenhets-begreppet problematiserats då kritiker menat att det framförallt har varit den västerländska kvinnans erfarenheter som lyfts som universella vilket skapar andra kvinnors erfarenheter som något utanför eller annat. Se bland annat: Chandra Talpade Mohanty, "Under western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses", *Feminist review*, 30 (1988).

¹⁰⁹ Åsa Wettergren, «Fun and laughter: Culture jamming and the emotional regime of late capitalism», *Social Movement Studies*, 8:1 (2009), s. 13.

som frigörelse som idé praktiserades inom den alternativa miljön.¹¹⁰ Analysen innebär därför även ett sätt att se på olikheter och likheter i den samtida strategin för medvetandehöjning.

Problemformulering och frågeställningar

Den tidigare forskningen som diskuterats uppmärksammar behovet av att analysera relationer mellan olika former av gränser. Gränsen mellan alternativ och etablerat samhälle, mellan nuet och framtiden och mellan det personliga och det politiska. Samhällsförändring är en process där olika former av gränser och relationer utmanas. Med undersökningen vill jag diskutera hur de alternativets förfrämligade platsskapande fungerade och skapades i relation med sin omgivning men också vilka idéer om påverkan som formulerades i den alternativa miljön. Jag menar att relationen mellan de alternativets aktioner i samtiden och deras föreställda framtid kan belysa frågan om strategi inom den prefigurativa politiken. Genom att se hur de alternativa grupperna diskuterade relationen mellan sina egna liv och politiken kan även den samtida praktiken av medvetandehöjning diskuteras utanför kvinnorörelsen. Att se de alternativa i ljuset av medvetandehöjningen möjliggör också en analys av kulturens och livstilsvalens placering i politiken. Jag menar dessutom att avhandlingen utgör ett bidrag till den internationella forskningen om avsiktliga gemenskaper, (intentional communities) och dess idémässiga och territoriella gränser genom att de alternativa platsernas enhetlighet ifrågasätts.

Att fokusera på en i svenskt historievetenskapligt sammanhang relativt outforskad period möjliggör en diskussion om relationerna mellan 1960- och 1980-talets rörelser och vilken plats den alternativa miljön under 1970-talet hade i den förändringen. Här blir det också möjligt att diskutera den spänning mellan optimism och pessimism som fanns både inom de sociala rörelserna och i samhället i stort. En spänning som aktualiserades genom kritiken mot tillväxt och det moderna samhället i mitten av 1970-talet. Sammantaget innebär det att avhandlingen kan belysa det politiska handlandets föränderlighet och beroenden under det sena 1970-talet. De konkreta frågor som jag ämnar besvara är:

- *Vilka tidsmässiga och geografiska relationer skapades i den alternativa miljön?*
- *Hur relaterade de alternativets platsskapande till samhällsförändring?*
- *Hur relaterade personliga uttryck i alternativa platser till samhällsförändring?*

¹¹⁰ Jfr: Skardhamar, (2010), s. 344.

Genom dessa frågor menar jag att de tidigare diskuterade spänningarna och gränserna kan undersökas då de behandlar relationer mellan olika enheter och tidsrum. I avhandlingen används teoretiska perspektiv från forskningsfältet utopiska studier. Genom att analysera de alternativats platsskapande i spänningen mellan måluppfyllelse och sökandet efter andra samhällen vill jag utöver de empiriska frågorna även diskutera vilka frågor undersökningen av den svenska alternativa miljön kan generera i relation till forskningsfältet utopiska studier. Mina frågeställningar kommer operationaliseras med hjälp av teoretiska verktyg från relationell plats- och rörelseforskning samt med hjälp av det utopiska perspektivet. En genomgång av dessa verktyg och perspektiv är vad som närmast följer. Därpå följer diskussioner om studiens tillvägagångssätt och avgränsningar.

Utopismen och relationella plats- och rörelseperspektiv

Så här en bit in i texten kan det vara på sin plats att stanna upp och summera. Genom en analys av den alternativa miljöns platser i 1970-talets Sverige menar jag att olika typer av spänningar i politiskt handlande kan adresseras och diskuteras. Spänningen mellan flykt och engagemang, mellan dröm och verklighet, individ och samhälle och optimism och pessimism.

Avhandlingen inleddes med en diskussion om drömmens roll i en samhällsförändrande miljö eller rörelse. Politiska drömmar brukar benämnas utopier vilka i vardagligt tal likställs med det naiva. Nedan kommer jag utveckla hur begreppet utopi på ett intressant sätt adresserar just frågan om relationer, dels mellan delaktighet och flykt men också mellan nuet och framtiden. Begreppets dubbeltydighet och inneboende spänning gör det därför användbart för att analysera den alternativa miljön.

De alternativa grupperna skapade som tidigare nämnts, inte rörelseorganisationer men däremot platser. Vad en plats och en rörelse ska förstås som blir därför viktigt att utreda. För min användning av dessa begrepp har jag inspirerats av den relationella plats- och rörelseforskningen som betonar processer av beroende och gränsdragningar. Perspektivet gör det möjligt att öppna upp den deskriptiva kollektivforskningen och hantera de kopplingar som existerade mellan alternativa platser och samhället runt omkring samt mellan olika alternativa grupper.

På grund av den alternativa miljöns brist på formell organisation och mitt intresse för relationer har också min metod och mitt materialurval präglats av att få syn på olika uttryck för det alternativa snarare än att göra närstudier av enskilda grupper. Jag har använt material som behandlar de olika former av spänningar och relationer som jag med ovanstående avsnitt identifierat. Diskussionen om metod

och material följer på det teoretiska avsnittet. Men innan vi kommer in på frågan om utopi krävs att ett antal centrala begrepp förklaras.

Centrala begrepp – alternativ, kollektiv och praktik

I följande text kommer begreppet alternativ användas som betecknande för de grupper och personer som inkluderas i studien. Alternativ är det begrepp som lättast, och mest sanningsenligt i relation till materialet, går att överföra från empiri till analys. Att det inom kollektivforskningen gängse begreppet ”intentional community”, eller begreppets svenska översättning avsiktlig gemenskap inte används beror på studiens bredare inriktning på grupper både i och utanför kollektivboenden. Därför förekommer också begreppet alternativ miljö vilket har använts för att beskriva den mångfald av kritiska uttryck som förekom i perioden.¹¹¹ När begreppet kollektiv förekommer som analytiskt begrepp är det den gängse beskrivningen av kollektiv och avsiktliga gemenskap som används: fem eller flera personer från minst två olika kärnfamiljer som lever tillsammans i ett visst syfte.¹¹² Där det i texten är möjligt att fastställa, kommer personer och grupper knytas till de respektive projekt som de var deltagare i framför det mer generella begreppet alternativ.

Alla grupper som figurerar i avhandlingen tolkas in i det analytiska begreppet alternativ, även kollektiv. Men alla alternativa grupper eller projekt i avhandlingen är inte kollektiv.¹¹³ I sammanhanget är det viktigt att betona att samma typer av grupper i USA ofta benämns som counter-culture, på svenska motkultur.¹¹⁴ Begreppet alternativ framstår som mindre avståndstagande och mindre konfliktfyllt än dess nordamerikanska motsvarighet. Men precis som alternativ är counter-culture ett begrepp som också användes av och *för* grupperna, för självidentifikation, och innehåller tydliga normativa inslag. Övertagandet av begreppet alternativ löser inte den glidning mellan empiri och analys som finns, men skapar inte heller alltför stor

¹¹¹ Sven Reichardt och Detlef Siegfried, ”Das alternative milieu: Antibürgerlicher Lebensstil und linke politik in der bundesrepublik Deutschland und Europa, 1968-1983”, (2010); Michael L. Hughes, ”Review: Das Alternative Milieu: Antibürgerlicher Lebensstil und linke Politik in der Bundesrepublik Deutschland und Europa 1968–1983. Edited by Sven Reichardt and Detlef Siegfried. Göttingen: Wallstein Verlag. 2010”, *Central European History*, 45:01 (2012).

¹¹² Kollektiv och avsiktlig gemenskap används i avhandlingen som utbytbara empiriska begrepp. Sargent, (2010), s. 6. Begreppet kollektiv används även empiriskt då grupper benämns som kollektiv oavsett om de når upp till exempelvis antalet medlemmar som krävs för den analytiska definitionen om de beskrivs som kollektiv i materialet.

¹¹³ En möjlighet hade varit att använda begreppet Gröna vågen. Begreppet var dock inget som någon inom de grupper jag studerar ville kännas vid dessutom begränsar det studien till rurala grupper. Utöver det gör begreppet att företeelsen framstår som specifikt svensk vilket jag vill ifrågasätta.

¹¹⁴ Begreppet tillskrivs oftast: Theodore Roszak, *The making of a counter-culture: Reflections on the technocratic society and its youthful opposition* (Garden City, N.Y.:Anchor, 1969).

diskrepans mellan empiriska och analytiska begrepp. Användandet av begreppet alternativ innebär inte att grupperna nödvändigtvis måste stå för en helt avvikande norm där deras åsikter *endast* återfinns i exempelvis kollektiv. I avhandlingen definierar jag därför alternativ och den alternativa miljön som *platsskapande, icke-dogmatiska och praktiskt inriktade samhällskritiska experiment i 1970-talets sena år*.

I fokus för undersökningen står de alternativs platsskapande praktik. Praktik innebär i avhandlingen inte avsaknad av idé eller motsatsen till idén. Istället ses idé och praktik som intimt sammanlänkat. Trots detta är det när jag talar om praktik i de empiriska avsnitten, just handling som menas och inte exempelvis en språklig praktik i text. De grupper som studeras i avhandlingen var påverkade av tanken om den aktiva politiska människan och lät hela livet inspireras av denna praktikinspire-rade taktik.¹¹⁵ Det är därför viktigt att skilja på praktik som handling och som värde.

Praktik relateras till frågan om förändring genom att handlingar tolkas som performativa. Det performativa perspektivet tar fasta på hur våra enskilda handlingar bidrar till att skapa normativa föreställningar om hur vi borde agera.¹¹⁶ Med ett performativt perspektiv innebär de alternativs praktiker och liv i rurala platser att de till exempel förhandlade vad det innebar att leva gott eller rätt under slutet av 1970-talet. Handlingen sätts i relation till potentiella betraktare.¹¹⁷ Jag analyserar därför praktik och handling som att de har förmågan att omforma vad som anses möjligt, ibland med en tydlig intention och ibland bara genom sin utlevelse.

Praktikerna som jag undersöker är i viss mån intentionella men mitt intresse ligger inte bara i det uttalade syftet utan också i det oartikulerade motståndet samt de maktrelationer som uppkom inom de studerade grupperna.¹¹⁸

Utopi och utopism – från *eu* till *ou*

För att nå de alternativs förändringstankar menar jag att teoretiska begrepp från fältet utopiska studier är av stor nytta. Den centrala konflikten inom forskningsfältet ligger i om utopi ska tolkas som skapandet av en god plats eller om det ska ses som drömmen om något annat än vad som existerar. Denna spänning aktualiserar

¹¹⁵ En tanke som var vanligt förekommande i tidens vänster enligt Salomon, (1996), s. 319-323. Inspiration till detta kom troligtvis från USA med bland annat boken: Jerry Rubin och Staffan Söderblom, *Snacka inte bara!*, PAN (Stockholm: PAN/Norstedt, 1971). För en inblick i praktikens betydelse i vänstern se: Jan Josefsson och Mats Zetterberg, *Behöver vänstern gå i terapi?* (Stockholm: Forum, 1976).

¹¹⁶ James Loxley, *Performativity*, The new critical idiom (London: Routledge, 2007), s. 125-128, 154-156.

¹¹⁷ Vilket kan jämföras med beskrivningen av aktivisten i: Marion Young, (2009), s. 190.

¹¹⁸ Jfr: Skardhamar, (2010), s. 9,11.

relationen mellan de alternativas praktiker och det annorlunda samhälle de drömde om.

Begreppet *utopi* lanserades 1516 av Tomas More i hans roman med den förkortade titeln *Utopia*.¹¹⁹ Ordet är en lek med ord och rymmer tre delar: det goda (eu), det som inte är (ou), och plats (topos).¹²⁰ Relationen mellan de tre delarna är vad som i min mening gör utopi till ett fruktbart begrepp för att analysera den alternativa miljön. Begreppet har använts inom framförallt tre områden, som politisk filosofi, som litterär genre eller som praktik. I avhandlingen vill jag knyta samman den politiska filosofin med praktiken.¹²¹

Den centrala spänningen i utopibegreppet ligger i konflikten mellan ”det goda” och ”det som inte är”. Beskrivningen av utopi som realiserandet av det goda har tolkats som en önskan om perfektion. Forskare som Zygmunt Bauman och Fredric Jameson har argumenterat för att utopier genom denna önskan om perfektion skapar just territorier som kan exkludera och inkludera.¹²² Vad som tolkats som en postmodern kritik av utopi som begrepp har riktat in sig på tanken om att skapa den goda platsen. Territoriella och innehållsmässiga anspråk leder enligt kritikerna oundvikligen till ofria samhällen och därmed dystopier.¹²³ Traditionellt har både litteratur och utopisk praktik tolkats som beskrivningar av goda platser vilka därför i viss mån utgör grund för sådana dystopiska program.¹²⁴ Även om få inom fältet går med på ovanstående konsekvenslinje har det utopiska fältet, som svar på dessa kritiska utmaningar, rört sig mot en förståelse av utopi som ”det som inte är”.¹²⁵ Min

119 Thomas More, *Utopia: landet ingenstans*, Anders Piltz, (Övers.), 2 ed. (Skellefteå:Norma, 2001).

120 Jag vill betona att jag menar att *OU* i modern tid framförallt bör tolkas som *det som inte är* eller på engelska *not* och inte som *någon annanstans* vilket jag uppmärksammat i svenska texter. Detta eftersom *någon annanstans* för med sig geografiska konnotationer medan de flesta moderna utopier förlägger platsen till framtiden. Se till exempel: Johan Hedrén, ”Att gestalta hållbar utveckling: Om det utopiska tänkandets potential,” i Martin Kylhammar (red.), *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar* (2005), s. 301.

121 I avhandlingen används begreppet i dess analytiska mening. Utopi ska därför inte förstås i sin mer vardagliga betydelse som naivt.

122 Zygmunt Bauman, ”Utopia with no Topos”, *History of the Human Sciences*, 16:1 (2003), s. 12-15. Bauman öppnar också för att vi idag sällan ser dessa enligt honom moderna utopierna utan snarare utopier som koncentrerar sig på nuets förbättring. Fredric Jameson, *Archaeologies of the future: The desire called Utopia and other science fictions* (London:Verso, 2007), s. 3-12. Jameson har istället pläderat för vad han kallar en anti-antiutopism.

123 Christine Nadi, ”Utopian studies, environmental literature, and the legacy of an idea: Educating desire in Miguel Abensour and Ursula K. Le Guin”, *Utopian Studies*, 21:1 (2010), s. 24.

124 Jameson, (2007), s. 4.

125 En utopi (plats för strategiskt tänkande eller skapande av begär) är med andra ord aldrig en utopi (harmoniskt mönstersamhälle) För vanliga slippery slope argument se: Ruth Levitas, ”For Utopia: The (limits of the) Utopian function in late capitalist society”, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 3:2-3 (2000), s. 30.

analys av de alternativa och min tolkning av utopibegreppet ska ses i linje med denna utveckling.

Den engelska sociologen Ruth Levitas, den kanske mest framstående ännu aktiva forskaren inom fältet, har definierat utopier som "the desire of a better way of being"¹²⁶. I Levitas breda definition ryms en vision om andra sätt att leva, sätt som inte är det nuvarande. Även om Levitas är öppen för att läsa utopier som uttryck för det existerande menar jag att begäret måste riktas mot något som inte "finns". Argumentet bygger vidare på Karl Mannheims definition, att utopi med nödvändighet står i konflikt med det som är, mot ideologi och det som upprätthåller samhällets ordning och framstår som det enda.¹²⁷ Det är den mer konfliktorienterade betydelsen av utopi som kommer användas i följande text.¹²⁸ Min konfliktinriktade läsning av utopibegreppet influerar också min förståelse av politik som en arena för konflikter.¹²⁹ I avhandlingen är även den sociala aspekten av betydelse. Det är förändringar för en gemenskap som är av intresse snarare individuella drömmar.

Genom att betona utopins funktion att skapa begär bortom det existerande undviks frågan om de exakta formerna för vad som begärs. Det utopiska begäret har benämnts på olika sätt bland annat som utopisk impuls,¹³⁰ som education of desire,¹³¹ eller som utopism. Om utopi förstås som ett givet objekt blir utopism istället det som kommer ur mötet mellan objekt och subjekt. Objektets karaktär som utopi bestäms då av dess förmåga att generera begär efter andra världar inte om det faktiskt

¹²⁶ Ruth Levitas, *The concept of Utopia*, Ralahine utopian studies (Oxford, New York: Peter Lang, 2010), s. 230.

¹²⁷ Se: Bertel Nygaard, "Manglernes drømme", *Scandia*, 80:1 (2014), s. 82-83. Att utopi står i konflikt betyder inte att det som utprövas genom utopi inte existerar. Konflikten betonar att det står i opposition. Utopin kan som kulturvetaren McKenzie Wark menar ses som det mest realistiska genom att de beskriver verkliga relationer. Jag menar att den tolkningen riskerar dels att placera utopin som natur dels att det skapar en idé om livets omformning snarare än styrningen av det. Se: McKenzie Wark, "Utopian realism," <http://www.publicseminar.org/2014/10/utopian-realism/>, hämtat den 8 oktober 2016.

¹²⁸ Levitas mer öppna läsning av utopibegreppet gör att utopismen inte försvinner, endast förändras efter 1989. Läsningen undviker anakronismer som annars kan uppkomma när utgångspunkten tas i samtiden vilket jag är sympatisk till. Men tanken innebär problem när Levitas menar att exempelvis nyliberalismen, som kan tolkas som icke-utopisk på grund av närvaro i samhället, faktiskt var utopisk en gång. Då var den dock i konflikt. Levitas, (2010), s. 215-219.

¹²⁹ Frågan relaterar till beskrivningen av min egen samtid som postpolitisk där konkurrerande visioner döljs. Leila Brännström et al., "Den postpolitiska eran?", *Fronesis*, 19-20: (2010). Den politiska arenan tolkas därför i linje med Chantal Mouffes beskrivning som en arena för konflikt. Ett perspektiv som används för att identifiera punkter där de alternativs utopism förstärks. Chantal Mouffe, *Om det politiska*, Oskar Söderlind, (Övers.) (Hägersten: Tankekraft, 2008).

¹³⁰ Jameson, (2007), s. 8.

¹³¹ Levitas, (2010), s. 123-150.

är en rakt igenom god plats.¹³²

Att analysera kollektiva grupper som utopiska program, som färdiga enheter, har som jag visat ovan varit vanligt. Jag menar att det finns anledning att använda de mer processuella perspektiven för att öppna upp för frågor om statiskhet, intention och förändring i de grupper som studeras. För att göra det krävs att det praktiska och det politiskt teoretiska planet knyts samman.

Den politiska rättsfilosofen Davina Cooper menar att de två planen kan mötas genom att tala om vardagens utopier: "In the case of everyday utopias, the materialization of a plan or idea is never a final putting into effect; instead it involves constant adaptation and change."¹³³ Utopi blir i Coopers definition det som gör andra samhällen begreppsmässigt möjliga och som negerar det existerande samhället. Genom att betona vardagen får begreppet utopi en mer tillfällig karaktär som visserligen är användbar analytiskt men som skiljer sig empiriskt från de mer bestående grupper som jag studerar.¹³⁴ Samtidigt som de alternativa skapade avskilda enheter menar jag, i relation till forskningsläget om förfråmligande, att det är viktigt att undersöka vilka nya vardagsliv de deltog i.

Lucy Sargisson, professor i utopiska studier, knyter också samman utopism med kollektiva experiment. Hon argumenterar för att även kollektivens funktion är att öppna upp för andra sätt att vara. Det utopiska kommer ur mötet mellan kollektiv och betraktare/besökare. Funktionen av utopin och praktiken blir i den meningen transformativ genom att den innebär en plats att strategiskt tänka ifrån.¹³⁵ Frågan är alltså vilka andra och nya begär som kunde komma ur de alternativs praktiker. Genom att se utopism som en funktion i de konkreta praktikerna undersöker jag de förutsättningar för, och ambitioner till, transformation av samhället som kommer ur de alternativa projekten. Skapandet av vissa platser innebär samtidigt en tanke om det goda med ett specifikt innehåll. De alternativa projekten analyseras därför i

¹³² Detta har lett forskare att tala om utopi som en metod: Ruth Levitas, *Utopia as method: The imaginary reconstruction of society* (Basingstoke:Palgrave Macmillan, 2013).

¹³³ Cooper, (2014), s. 4.

¹³⁴ Ett sätt att behålla platsens betydelse som avskild har varit att tala om heterotopier eller nutopier där platserna istället blir temporalt avgränsade. Eftersom jag tolkar heterotopi-begreppet som något som inbegriper en tillbakagång till det "normala" har begreppet undvikits. För användning av heterotopi se: Andreas Chatzidakis, Pauline Maclaran, och Alan Bradshaw, "Heterotopian space and the utopics of ethical and green consumption", *Journal of Marketing Management*, 28:3/4 (2012); Kevin Hetherington, *The badlands of modernity: Heterotopia and social ordering*, International library of sociology (London:Routledge, 1997). För nutopi se: Thörn, (2013), s. 54; Thörn, (1997), s. 388-391; Håkan Thörn, *Solidaritetsens betydelse: Kampen mot apartheid i Sydafrika och framväxten av det globala civilsamhället* (Stockholm:Atlas, 2010). Kopplingen till "här och nu" har också tolkats och lästs ihop med ett intresse för anarkism och utopier se: Laurence Davis och Ruth Kinna, *Anarchism and utopianism* (Manchester:Manchester University Press, 2009).

¹³⁵ Sargisson, (2000), s. 12.

spänningen mellan de två perspektiven, utopi och utopism.

Det utopiska begäret bort mot något bättre kan ta sig olika uttryck vilket föranlett Levitas att dela in utopins funktion i tre delar: *kompensation*, *kritik* och *transformation*.¹³⁶ Kompensationen återfinns i form av exempelvis gated communities och tv-spelens världar. Vad som framförallt kännetecknar dessa utopier är att de inte står i konflikt med omgivningen. De är möjliga att hänge sig åt i nuet utan krav på förändring. Den utopiska kritiken ifrågasätter det rådande genom praktik eller text men behöver inte nödvändigtvis ge svar. Den transformativa utopin ifrågasätter det rådande och består också av ett innehåll, något att sikta mot. Levitas normativa utsagor om den transformativa utopins nödvändighet bygger starkt på Ernst Blochs tes om att utopier måste gå från önsketänkande till viljetänkande. Utopier bör i Blochs mening rymma en möjlighet till förverkligande, vad som benämns *not yet*. Den transformativa utopin är alltså en *kritisk* praktik med en förhoppning. De tre funktionerna används i avhandlingen för att diskutera relationen mellan den alternativa miljön och samhället och ska inte ses som normativa verktyg för att utvärdera den alternativa miljöns utopism.

Inom utopiska studier har öppenheten under några år varit det dominerande synsättet. Att följa sina begär i nuet ses som mindre riskabelt än att söka mål. Samtidigt menar forskare som Levitas att den transformativa potentialen i utopier riskerar att gå förlorad utan mål.¹³⁷ Även svenska forskare som Johan Hedrén har betonat att utan konkretisering riskerar politiken att försvinna ur utopin.¹³⁸ Andra har också ifrågasatt icke-dominansen i perspektiv som fokuserat på de begär som föds ur utopin. Litteraturvetaren Christine Nadir har exempelvis menat att fokuseringen på begär riskerar att gömma dominans som upplevs som naturligt, speciellt inom ramen för "gröna utopier" där längtan efter ett värde som balans också kan skapa en mekanistisk världsbild.¹³⁹ Att undersöka spänningen mellan utopi och utopism i de alternativa grupperna innebär också att jag har för avsikt att bidra till den teoretiska frågan om vad utopi är och vad utopier gör för våra tankar om framtiden.

Utopi används i avhandlingen för att synliggöra och analysera tankar och praktiker av förändring genom de spänningar och paradoxer som begreppet rymmer. Det handlar inte om att benämna eller bestämma aktioner som utopiska eller inte. Istäl-

¹³⁶ Levitas, (2000), s. 28.

¹³⁷ Levitas, (2000), s. 40.

¹³⁸ Hedrén, (2005), s. 312-314.

¹³⁹ Nadir, (2010), s. 47-49. Paralleller kan dras till forskning om digitala commons och öppenhet och frihet på nätet där flera ifrågasätter teknikens frigörande potential när öppenhet också blir ett sätt att skapa varor genom användargenererad data. Rachel O'Dwyer, "Spectre of commons: Spectrum regulation in the communism of capital", *Ehpemera: Theory and politics in organization*, 13:3 (2013).

let ser jag de alternativs projekt som förtätningar av utopiskt tänkande.¹⁴⁰ För att identifiera intressanta punkter koncentreras analysen på det som är i opposition, (utopi i Mannheims mening) och framförallt det som rör sociala och politiska drömmar. Det vill säga frågor om *samhällets* förändring. Begreppen utopi och utopism används i första hand som beskrivningar av ett objekt respektive en process.

Relationella perspektiv på rörelse och plats

Det utopiska perspektivet innebär att en abstrakt teoretisk nivå appliceras på de konkreta platsskapande praktiker som förekom inom den alternativa miljön. För att konkretisera och finna analysnivåer mellan empiri och utopisk teori hämtas inspiration från relationell plats- och rörelseforskning. Med relationellt perspektiv avser jag forskning som inte ser studieobjekten, i det här fallet kollektiv och andra platsskapande praktiker, som tydligt avgränsade och färdiga enheter utan som i tillblivelse och beroende. Att studera tillblivelse av plats och rörelse gör det möjligt att diskutera gränserna för utopins topos och inte förutsätta att exempelvis ett kollektiv är den givna ramen för de alternativs förändringsambition. Med det relationella perspektivet ges verktyg för att analysera de former av gemenskaper som skapades dels i de konkreta platserna dels i den större enhet som här beskrivs som den alternativa miljön.

Att de två perspektiven plats och rörelse sammanförs handlar om dess relevans för ett transformativt utopiskt projekt. För att en utopi ska realiseras krävs en plats: i fantasin, som fysisk plats eller i framtidens samhälle. Dessutom krävs ett idédrivet kollektiv som ska åstadkomma förändringen mot den andra platsen. Begreppen plats och rörelse, så som jag skriver fram dem här, innebär en operationalisering av den öppna utopismen.

Plats

För att kunna diskutera de alternativs platsskapande och deras relation till sin omgivning är det viktigt att begreppet plats definieras och dess användning i denna studie klargörs.

Plats har tolkats som en enhet som blir till genom att odla interna egenskaper eller att *skapa rötter*.¹⁴¹ Jag anser att det är mer produktivt att tala om de undersökta

¹⁴⁰ Nygaard, (2014), s. 85-86.

¹⁴¹ Tim Cresswell, *Place: A short introduction*, Short introductions to geography (Malden, MA:Blackwell Publishing Ltd, 2004). Forskningen kring rötter bygger ofta vidare på Heideggers fenomenologi och tankar om autenticitet se: J. E. Malpas, *Place and experienc: A philosophical topography*

platserna som *ansamlingar av rutter* i linje med kulturgeografen Doreen Masseys definition.¹⁴² I avhandlingen, i anknytning till Massey, ses det speciella sätt som platser omformas och byggs upp som grund för specificitet eller generalitet. I den meningen blir en plats potentiellt allt från bärare, omskapare och representation av samhället den återfinns i. I och med att en plats inte ses som en enhet kan den också tolkas utifrån de enskilda utsagorna som kommer från en viss plats. Snarare än att begränsa analysen till en generell nivå synliggörs de delar som bygger upp den specifika platsen.

De två geografiska begreppen rum och plats skiljs ofta åt men står här inte som varandras motsatser, en plats tolkas som en förtätning av vissa egenskaper. De platser som studeras kan i linje med den teoretiska begreppsapparaten ses som en form av arena där diskussioner om *det goda* och *det som inte är* utspelar sig. Genom en betoning på den processuella utopismen hålls platsen potentiellt öppen för konflikt och det fortsatta begäret efter det goda som inte finns.

En viktig poäng i Masseys synsätt är att platser, oavsett deras storlek eller synbar påverkan på den samhälleliga nivån ändå är i intim relation med den. De rurala platser som studeras tolkas därför inte som endast lokala intressen utan som del i liknande processer som i exempelvis städerna.¹⁴³ I avhandlingen studeras platser och grupper som redan engagerade i och i konflikt med en ”större” värld.¹⁴⁴ Abstraktion och interaktionen betraktas av mig som redan närvarande oavsett hur de förstås av de subjekt och objekt som befinner sig där.¹⁴⁵ Genom det relationella perspektivet får vi en mer progressiv förståelse av plats, det som Massey kallar ”politics of place beyond place”.¹⁴⁶ Helt enkelt att plats byggs upp av både lokala och globala förutsättningar.¹⁴⁷ Ett relationellt perspektiv innebär att dessa kopplingar tas på allvar. I avhandlingen studeras vilka relationer som betonades och vilka som tonades ner för att förstå vilken slags förändring de alternativa sökte.

(Cambridge:Cambridge Univ. Press, 1999); Edward Relph, *Place and placelessness*, Research in planning and design (London:Pion, 1976).

¹⁴² Doreen Massey et al., ”The possibilities of a politics of place beyond place? A conversation with Doreen Massey”, *Scottish Geographical Journal*, 125:3-4 (2009); Doreen Massey, *For space* (London; Thousand Oaks, Calif.:SAGE, 2005), s. 130.

¹⁴³ Jfr: David Harvey, *Justice, nature and the geography of difference* (Oxford:Blackwell Publishing Ltd, 1996), s. 32; David Featherstone, ”Towards the relational construction of militant particularisms: Or why the geographies of past struggles matter for resistance to Neoliberal globalisation”, *Antipode*, 37:2 (2005), s. 252. Thörn fokuserar i sin studie på urbana frågor då han menar att landsbygdsfrågor rör lokala intressen och inte stora samhälleliga maktkonflikter. Thörn, (2013), s. 60.

¹⁴⁴ Featherstone, (2005), s. 252.

¹⁴⁵ T.ex: Massey, (2005), s. 155-159.

¹⁴⁶ Doreen Massey, *World city* (Cambridge:Polity, 2007), s. 15.

¹⁴⁷ Arturo Escobar, ”Culture sits in places: Reflections on globalism and subaltern strategies of localization”, *Political Geography*, 20:2 (2001).

Förhållningssättet innebär inte plats (place) ses som något *bättre* än rum (space) vilket vissa menar,¹⁴⁸ snarare handlar det om skala och täthet i "rutternas ansamling". Att en politisk handling är platsbaserad gör den inte progressiv eller reaktionär i sig själv utan platser måste göras till förändrande eller befastande. Begreppen plats och rum står inte mot varandra som gott och ont utan som delar av varandra. Därför används även begreppet rum i vissa formuleringar där det inte går att identifiera en tydlig plats. I relation till min undersökning är det viktigt att betona att kollektiven inte tolkas som mikrokosmos som enkelt kan skalas upp. Olika platser står i olika maktrelationer till varandra och det är relationen mellan dem och de specifika egenskaper som tillskrivs platserna som är av intresse. Utöver att begreppet plats diskuteras bör mitt användande av begrepp som relationer, kopplingar och gränser ses som en praktisk tillämpning av den teoretiska begreppsapparaten.

Social rörelse

Enligt rörelseforskarna Donatella Della Porta och Mario Diani definieras en social rörelse av att det är en enhet i konflikt med omgivande samhälle, skapad i nätverksformer och med en gemensam kollektiv identitet.¹⁴⁹ I avhandlingen förutsätter jag inte att de alternativa grupperna som studeras är en rörelse, snarare är det en fråga som studeras. Framförallt studeras frågan utifrån dimensionen av kollektiv identitet och vari den ligger. Tidigare forskning har sökt denna identitet i uppburna verk och avgränsade organisationer samtidigt som uttryck för miljörörelsen beskrivits som en "koalition av autonoma organisationer".¹⁵⁰ Miljörörelsen och de alternativa skrivs ofta samman men mer empiriskt inriktade studier om och hur grupper som kategoriseras i dessa rörelser faktiskt samarbetande eller såg sig som en rörelse saknas.¹⁵¹

Eftersom det i Sverige inte existerade någon övergripande rörelseorganisation för de alternativa menar jag att det finns anledning att närma mig den alternativa miljön

¹⁴⁸ Föreställningen om platsens överlägsenhet kommer både från konservativt håll då man menar att plats skapar trygghet se: Relph, (1976). Men det kan också komma från progressivt håll om tanken på lokalbaserad kamp går över till ett vurmande för det lilla i kontrast till det hotande/tomma stora se: John P. Clark, *The impossible community: Realizing communitarian anarchism*, Contemporary anarchist studies (New York: Bloomsbury, 2013), s. 127-128.

¹⁴⁹ Donatella Della Porta och Mario Diani, *Social movements: An introduction* (Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd, 2006), s. 20-21, 113.

¹⁵⁰ Thörn, (1997), s. 345.

¹⁵¹ Jag menar att sökandet efter en konkret rörelseorganisation, som varit det dominerande sättet att närma sig de sociala rörelserna under 1960- och 1970-talet resulterar i material- och metodval som Wiklunds, där alternativrörelsen identifieras i miljöpartiet. Wiklund, (2006), s. 279.

och dess kollektiva identitet på ett praktiskt plan.¹⁵² Med avhandlingens relationella perspektiv söks en form av gemenskap i de studerade gruppernas praktik.¹⁵³ När jag talar om kollektiv identitet syftar jag därför inte endast på en självidentifiering utan snarare de tankar och praktiker som återkommer och kan tolkas som gemensamma. Jag utgår från att den kollektiva identiteten skapades genom både konflikt och samhörighet. Som tidigare nämnts kan den gemensamma nivån som söks genom uttalanden från enskilda grupper och personer liknas vid en form av rationalitet. Det handlar oftast inte om uttalade strategier utan om påbjudna handlingar.

David Featherstone, geograf inspirerad av Massey, har i sin bok *Solidarity* och andra publikationer analyserat i vilken mån sociala rörelser verkat över gränser och hur dessa möten och interaktioner faktiskt är formativa för grupperna.¹⁵⁴ Solidaritet innebär, i Featherstones tappning inte endast utbyte och stöd mellan likasinnade grupper utan också mellan grupper som kan ha olika agendor men som skapar något nytt tillsammans, förändras och formulerar nya politiska mål.¹⁵⁵ Solidariteten är med andra ord inte fristående utan beroende av de platser och grupper som sammankopplas.¹⁵⁶ Med begreppet solidaritet kan jag identifiera de punkter där kollektiv identitet skapades och diskuterades vilket både möjliggör generalisering och en betoning på konflikt.¹⁵⁷ Solidaritet innebär därför ytor för gemenskapsskapande.¹⁵⁸ De nya sociala rörelserna som uppkom under perioden 1960-1980 har i hög grad tolkats som nationella uttryck trots att transnationella relationer varit en avgörande aspekt

¹⁵² I exempelvis Norge skulle *Framtiden i våra händer* kunna ses som en sådan organisation. Se: Ane Bjølgerud Hansen, "Tenke globalt, handle lokalt: Framtiden i våre hender i andre halvdel av 1970-tallet," i Idar Helle, Jardar Sørvoll, och Knut Kjeldstadli (red.), *Historier om motstand: Kollektive bevegelser i det 20. århundret* (Oslo:Abstrakt, 2010). Jamison och Eyerman menar också att den etablerade politiska kulturens styrka hindrade framväxten av miljörörelsen som en genuin social rörelse. Andrew Jamison et al., *The making of the new environmental consciousness : a comparative study of the environmental movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*, Environment, politics and society series, 99-1251145-X ; 1 (Edinburgh:Edinburgh Univ. Press, 1990), s. 41-44.

¹⁵³ Jfr: Eyerman, Jamison, och Jamison Gromark, (2005), s. 49-50.

¹⁵⁴ David Featherstone, *Solidarity : hidden histories and geographies of internationalism* (London ; New York:Zed Books, 2012).

¹⁵⁵ Featherstone, (2012), s. 8. Även: Peter Linebaugh och Marcus Rediker, *The many-headed hydra: Sailors, slaves, commoners, and the hidden history of the revolutionary Atlantic* (Boston:Beacon Press, 2000), s. 7.

¹⁵⁶ Featherstone, (2012), s. 31.

¹⁵⁷ Della Porta och Diani, (2006), s. 20-21; David Featherstone, *Resistance, space and political identities: The making of counter-global networks*, RGS-IBG book series (Oxford:Wiley-Blackwell, 2008).

¹⁵⁸ Sven Eric Liedman definierar solidaritet som just ett uttryck för, och skapandet av, det gemensamma. Detta kan ses som en horisontell form av solidaritet i motsättning till en vertikal där olikhet snarare förstärks. Sven-Eric Liedman, *Att se sig själv i andra: Om solidaritet*, Bonnier pocket (Stockholm:Bonnier, 2000), s. 10.

för deras tillblivelse och spridning.¹⁵⁹ Att nationen ses som given referensram är även framträdande i forskningen om kollektivrörelser.¹⁶⁰

Undersökningen som följer fokuserar på Sverige med vissa utblickar för att föra samman olika lokala praktiker som i tidigare forskning analyserats som avgränsade och avskilda.¹⁶¹ Hur nätverk skapades inom den alternativa miljön är därför av intresse. Det relationella ses som en grund för hur rörelser tillblivelse och förändring ska tolkas och innebär en öppenhet för hur de alternativa formulerade sina projekt tillsammans med andra. Både i relation till andra som definierades som alternativa men också i samspel med andra rörelser och idéströmningar.

Att betona interaktioner innebär inte att dessa endast bestod av bekräftande möten. Makt är centralt för förståelsen av en plats som kan bli dominerande och hur hierarkier skapas genom praktiker. En relationell analys måste även ta hänsyn till förmågan att påverka.¹⁶² En ambition som präglar även denna undersökning.

Sammanfattning

I avhandlingen analyserar jag den alternativa miljöns platsskapande praktiker. Jag är intresserad av att finna gemensamma problemformuleringar och en övergripande syn på hur samhällsförändring skulle åstadkommas och gå till. Denna gemenskap tolkar jag som i ständig tillblivelse och därför används ett relationellt perspektiv både på begreppet *plats* och på begreppet *rörelse*. Det innebär att jag ser de alternativa och deras platsskapande som mötespunkter där olika perspektiv och handlingar rymdes och gemensamt, men inte likvärdigt, skapade en förståelse för hur förändring skedde och skulle ske.

De övergripande teoretiska verktyg som jag använder kommer från fältet utopiska studier. Genom att läsa samman den politiskt filosofiska och praktiska traditionen inom detta fält menar jag att de alternativets platser och projekt öppnas upp. Uppdelningen av utopi i *det goda* och *det som inte är* ger mig en dynamisk konflikt

¹⁵⁹ En del forskning om de konkreta relationerna existerar dock se: Robert Gildea och James Mark, "Conclusion: Europe's 1968," i Robert Gildea, James Mark, och Anette Warring (red.), *Europe's 1968: voices of revolt* (Oxford University Press, 2013), s. 328-329. För studier av rörelser efter 1990 ser dock forskningen helt annorlunda ut och där själva utgångspunkten ofta är att rörelserna är globala. Se: Donatella Della Porta och Sidney G. Tarrow, *Transnational protest and global activism*, People, passions, and power (Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2005).

¹⁶⁰ Brown, (2011); Keith Halfacree, "From dropping out to leading on? British counter-cultural back-to-the-land in a changing rurality", *Progress in Human Geography*, 30:3 (2006); Pitzer, (1997); Miller, (1999).

¹⁶¹ Kanter argumenterar för att en grupp, för att bli långvarig, visserligen måste vara samhällstillvänd men framförallt odla den interna koherensen. Kanter, (1972), s. 169-170, 215.

¹⁶² Tim Cresswell, "Review essay Nonrepresentational theory and me: notes of an interested sceptic", *Environment & Planning D: Society & Space*, 30:1 (2012).

som används för att tolka de alternativa som både målinriktade med givna värden och som strävande och föränderliga grupper. Begreppen *utopi* och *utopism* används för att beskriva denna uppdelning där utopi betecknar ett mål eller objekt och utopism betecknar processer och begär. Att använda mig av den mer processuella forskningen om utopier gör även att min analys sträcker sig utanför de enskilda kollektiven och platserna för att se vad som händer i mötet mellan den alternativa platsen och det andra. Att knyta utopism till ett studieobjekt som länge just setts som statiskt innebär också att jag har möjlighet att diskutera mina resultat gentemot det utopiska fältet.

Avgränsningar, metod och källmaterial

Utifrån ovanstående diskussion visar det sig att det krävs en flexibilitet i material och metodval för att nå de relationer som jag menar kan ge ny kunskap om 1970-talets alternativa miljö och den prefigurativa politiken de alternativa exemplifierar. Avhandlingen bygger därför både på internt material i form av intervjuer, kommunicerade ideal i "rörelseinterna" skrifter och på utomstående betraktelser i form av pressmaterial. För att nå andra arenor för politisk praktik fokuserar jag på rurala platser snarare än de urbana som dominerat rörelseforskningen. Genom att koncentrera undersökningen på det sena 1970-talet går det också att undersöka spänningen mellan 1960-talets kollektivism och 1980-talets individualism.

Det empiriska objektet

I avhandlingen undersöks tankar om, och praktiker av, materiell och social samhällsförändring från platsskapande grupper som i samtiden beskrevs och beskrev sig som alternativa. Det empiriska objekt som undersöks är därför i huvudsak en viss politisk praktik vilken studeras *genom* den alternativa miljön snarare än den alternativa miljön i sig.

Fokuseringen på det materiella och sociala innebär att den alternativa musik- och teaterscenen och de andliga aspekterna av den alternativa miljön diskuteras i liten utsträckning.¹⁶³ Ytterligare en urvalspunkt har varit att fokusera på de grupper och miljöer vars ideologiska eller religiösa inriktning inte varit förutbestämd eller formaliserad. Av den anledningen har platsskapande fenomen som kloster, ashrams, eller en för de alternativa besläktad gren som Antroposofin, inte undersökts annat än när de förekommer som diskussionspartner i materialet.¹⁶⁴

¹⁶³ Med andra ord betonas utopins samhälleliga och transformativa roll. Levitas, (2010), s. 231.

¹⁶⁴ Den religiösa eller dogmatiska aspekten av kollektiv framstår inte heller som speciellt framträ-

En utgångspunkt i undersökningen är att de alternativa bör studeras både som specifika grupper och som nätverk. Analyser av avsiktliga gemenskaper har tenderat att stanna i det specifika för att belysa intention och/eller för att skapa typologier.¹⁶⁵ För att komma från denna form av ”innehållsanalys” har jag tagit inspiration av den amerikanska rörelseforskaren Anne Enke som förklarar sin avgränsning av källmaterialet på följande sätt:

[...] people became part of this study not by virtue of membership in a named feminist agenda, but because they participated in the politization of particular places in which we may see the provisional coalescences of a movement.¹⁶⁶

Det är inte dess roll i vissa organisationer som gjort uttalanden och texter del av undersökningen. Istället är det närvaron i centrala sammanhang där en kollektiv identitet och solidaritet skapades som utgjort avgränsningskriterier. Det kan vara i tidningar och skrifter, på platser som kollektiv eller i en rullande utställning genom Sverige, det vill säga alternativa projekt som engagerade en större skara än de direkt berörda.¹⁶⁷ Att betona formativa sammanhang gör det möjligt att analysera gruppernas intentioner som föränderliga över tid.¹⁶⁸ Mina avgränsningskriterier ger också en möjlighet att analysera de delar av de alternativs praktiker som faller utanför deras uttryckliga mål men som ändå utmanar samhällets organisering.¹⁶⁹

Att kollektiven är i fokus beror helt enkelt på den roll de hade som praktisk diskussionsyta. Det var platser där olika ideal och olika praktiker ställdes mot varandra. De kollektiv som förekommer mest frekvent i avhandlingen utgjorde också lokala *Kollektiv-centrum* vilket innebär att de kan ses som samlingspunkter för de alterna-

dande inom den svenska miljön. Detta till skillnad från i USA där traditionen av religiösa kollektiv var stark. Miller, (1999), s. xxiv-xxv.

¹⁶⁵ Bland annat i: Lucy Sargisson och Lyman Tower Sargent, *Living in utopia: New Zealand's intentional communities* (Aldershot, England ; Burlington, VT: Ashgate Publishing Company, 2004), s. 10. Louise Meijering, Paulus Huigen, och Bettina Van Hoven, ”Intentional communities in rural spaces”, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 98:1 (2007), s. 44-46; Finns även i äldre forskning: Palm Lindén, (1982).

¹⁶⁶ Anne Enke, *Finding the movement: Sexuality, contested space, and feminist activism*, Radical perspectives (Durham: Duke University Press, 2007), s. 11.

¹⁶⁷ När det gäller urval utifrån tidningar resulterar metoden i att de kollektiv som helst inte ville påtala sin alternativitet, och i den meningen konflikt med samhället, som *Marken* innehar en mer perifer position i studien, samt att ett kollektiv som *Dådran* vilket förefaller mer toppstyrt och perifert inte ses som centrala punkter inom den alternativa miljön.

¹⁶⁸ För frågan om intention se specialnummer av Journal of Cultural Research: Garforth och Kraftl, (2009).

¹⁶⁹ Cooper, (2014), s. 12-13.

tiva.¹⁷⁰ Även om de personer och grupper som figurerar i avhandlingen skiljde sig på många sätt från varandra analyseras de gemensamt som del i en alternativ miljö, ett begrepp som använts i tysk forskning för att rama in liknande grupper.¹⁷¹ Tillvägagångssättet innebär att analysen har ambitioner att undersöka en gemensam rationalitet för samhällsförändring men även tillfällen där det uppstod konflikter och utmaningar i det gemensamma.¹⁷²

Urvalet innebär att jag kan kritiserats för att dölja konflikter och skiljelinjer mellan de grupper som förekommer i analysen. Det är därför viktigt att betona att jag endast inkluderat fenomen som förekommer i de gemensamma tidskrifterna och/eller där det existerar direkta relationer i form av möten och samarbeten. Det är exempelvis av den anledningen som Mullvaden och andra ockupationer i städer förekommer men inte den mer generella byalagsrörelsen som exempelvis etnologen Ulf Stahre studerat.¹⁷³

Avhandlingens inriktning på den svenska alternativa miljön motiveras av att Sverige traditionellt har en relativt svag tradition av anarkistiska och liberala socialistiska grupper vilket gör Sverige till ett intressant fall i relation till framförallt USA.¹⁷⁴ Sverige har också tolkats som präglad av ett puritanskt ideal där förekomsten av, och diskussionen om, fri sex och hallucinogena droger inom alternativa- och hippierörelsen avviker.¹⁷⁵ Framförallt är Sverige intressant då Sargisson och Sargent som undersökt kollektiv i Nya Zeeland menar att mindre länder kan utmana de generella teorier om kollektiv som i huvudsak bygger på forskning om grupper i USA och Storbritannien.¹⁷⁶

Tidsmässig avgränsning

Enligt Anette Warring har många rörelsestudier om 1970-talet riktat sig bakåt i tiden snarare än framåt mot 1980-talet.¹⁷⁷ Tendensen syns i historikern Arthur Marwicks inflytelserika tes om det långa sextiotalet, en period som spänner över åren 1958-

¹⁷⁰ Skogsnäs, Moder Jord, Ljusbacken, Vidblåin, Lindsberg, Sämjan var lokala Kollektiv-centrum. "Lokala Kollektiv-centrum", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s.59.

¹⁷¹ Reichardt och Siegfried, (2010); Hughes, (2012).

¹⁷² Detta innebär inte att jag söker en gemensam ideologi som i fallet med: Josefin Larsson, *Aiming for change: Intentional communities and ideology in function*, Örebro studies in political science (Örebro:Örebro University, 2004), s. 208.Tabell 10.2

¹⁷³ Stahre, (1999).

¹⁷⁴ Jfr: Miller, (1999), s. 2-3.

¹⁷⁵ Salomon, (1996), s. 247-249. Se också:Gun Zacharias och Jan Öqvist, *Skarpnäck, USA: En bok om droger och politik* (Stockholm:Förl. mot droger, 1975).

¹⁷⁶ Sargisson och Sargent, (2004), s. 160.

¹⁷⁷ Warring, (2008), s. 356.

1974.¹⁷⁸ Skardhamar har problematiserat denna periodisering i dansk kontext vilket gör det intressant att undersöka utopiska visioner under senare delen av 1970-talet även i Sverige. Perioden efter 1974 sammanfaller både med etablerandet av flera kollektiv och med det breda genomslaget för de tillväxtkritiska perspektiven i svensk politik. Jag kommer därför att fokusera på det sena 1970-talet för att ge nya perspektiv på decenniets politiska och sociala rörelser. Den tidsmässiga avgränsningen ger också möjlighet att undersöka rumslig praktik mellan de sociala rörelsernas 1968 och 1980-talets ockupantscen.

De alternativa gruppernas största mediala genomslag skedde 1980 med Taråberg-sockupationen i Ångermanland där en familj ockuperade en mindre stuga med kravet att "odlad jord ska förbli odlad".¹⁷⁹ Samtidigt som händelsen fick stor medial spridning blev nedbränningen av det gamla torpet också en symbol för de fria alternativa projektens borttynande. Resultatet i folkomröstningen om kärnkraft 1980 samma period innebar också en förlust för det stora gemensamma projekt som många av de alternativa engagerat sig i. Miljörörelsens "vietnamfråga" blev en förlust.

1981 bildades Miljöpartiet och frågor som engagerat de alternativa grupperna fick plats i den parlamentariska demokratin.¹⁸⁰ Under de inledande åren av 1980-talet tynar de alternativa tidskrifterna bort och frågorna om mening och andlighet frikopplades från materiella krav i den ny-spirituella våg som kallats New Age. Kort sagt förminskades det oppositionella draget i begreppet alternativ genom att det både blev etablerad politik och frikopplat från politiken.

Metod

Avhandlingen är en studie av praktik och idéer inom alternativa platsskapande projekt. Både praktik och idé nås i huvudsak genom texter i form av artiklar, brev och transkriberade intervjuer. Avhandlingen utgår därför från en textanalytisk metod där ett antal centrala områden identifieras med hjälp av den teoretiska apparatens utopiska och relationella perspektiv samt de problem som diskuterats i relation till

¹⁷⁸ Marwick, (1999).

¹⁷⁹ I Kungliga Bibliotekets beta-version av deras digitala tidningssöskstjänst ser man hur alternativrörelse som ord förekommer första gången 1969 i tre artiklar. Begreppet förekommer i ungefär den omfattningen fram till 1979 då alternativrörelse blir vanligare med tydliga toppar 1981-1982. <<http://tidningar.kb.se/?q=alternativr%C3%B6relse>> hämtat den 6 juni, 2016. En sökning på Gröna vågen ger istället en topp runt 1972-1974 <<http://tidningar.kb.se/?q=%22Gr%C3%B6na%20v%C3%A5gen%22>> hämtat den 6 juni 2016

¹⁸⁰ Ett liknande skifte identifieras i Tyskland under ungefär samma tid där de alternativa tonar bort och de gröna växer sig starka. Dirke, (1997), s. 183.

forskningsläget. Problemen rör i huvudsak frågan om förfrämligande och rumslighet som politisk praktik samt relationen mellan den personliga sfären och den samhälls-
 lliga. Frågan om utopi och utopism riktar sökljuset mot diskussioner om samhälls-
 förändring. Då jag inte följer en specifik organisation över tid utan ett bredare fe-
 nomen har analysen strukturerats som en synkron studie av 1970-talets senare del,
 även om utblickar till andra perioder förekommer.

Det som intresserar mig är en gemensam nivå, inte aktörernas uttalanden i sig. Det innebär att enskildas intentioner med, och förutsättningar för handlande tonas
 ner för att istället se utsagorna i form av intervjuer eller texter som inlagor i formu-
 lerandet av en idé om påbjuden handling eller en rationalitet.

Studiens metodologiska ansats har i stora drag inspirerats av den politiska teore-
 tikern Davina Cooper. Cooper har i sin undersökning av vardagliga utopier arbetat
 med vad hon kallar marginalitetens epistemologier. Metoden innebär att fokusera
 på stora samhällsreliga begrepp som ägande och jämlikhet från perifera positioner
 istället för de dominerande formerna av begreppen.¹⁸¹ Även den här undersökningen
 analyserar hur stora begrepp som samhällsförändring, modernitet och framtid be-
 skrevs och gjordes på andra sätt av de alternativa.

Att befinna sig i en perifer position innebär inte bara att vara *emot* en företeelse
 som identifierats som tillhörande den dominerande kulturen eller klassen. Den pe-
 rifiera positionen innebär också att företeelser omformuleras och görs på andra sätt.
 Metoden är i relation till Coopers emellertid mer öppen och avhandlingens kapitel
 styrs inte av specifika begrepp som ska undersökas ett och ett.¹⁸²

De centrala områden som studien riktats mot är framförallt de där de alternativs
 projekt formulerats som i konflikt med det omgivande samhället i linje med defini-
 tionen av utopi. Tillvägagångssättet innebär att jag studerar själva positioneringen
 som alternativ och de praktiker som ansågs stå i konflikt med omgivningen. Genom
 att diskutera vad distans och förfrämligande gör för och med de alternativs platser
 ges konflikten en geografisk dimension. Det utopiteoretiska begreppet förfrämli-
 gande samt begreppen närhet och distans syftar till att fördjupa den geografiska
 dimensionen. I materialet identifieras de geografiska relationerna med ord som mö-
 ten, avstånd, nätverk och gemenskap.

Med de teoretiska begreppen utopism och education of desire fångas det arbete
 och den längtan som skulle generera ett annat samhälle inom den alternativa miljön.
 Genom att analysera hur det praktiska livet organiserades blir det möjligt att disku-
 tera vilka utmaningar som de alternativa stod inför och vilka utmaningar de alter-
 natives projekt innebar för omgivande samhälle. Den praktiska nivån i enskilda

¹⁸¹ Cooper, (2014), s. 32-33.

¹⁸² Jag avviker därigenom från Coopers mer rigida begreppsanalys. Cooper, (2014), s. 33.

platsskapande processer visar också på hur relationen mellan det personliga och det samhälleliga förstods. Här blir de uttalanden som kan kopplas till någon form av läroprocess eller utveckling intressanta nedslagspunkter. Området söks även med hjälp av ord som ansvar, gemenskap, arbete och fördelning samt genom att se till de känslor som kopplades till livet i kollektiv. Förverkligandet innebär ett fokus på innehåll och uppbyggnad av det alternativa vilket innebär frågor om vilka utopier som faktiskt utprovades av de alternativa.

Utopier och utopismens roll för politisk organisering är ett centralt område som söks i ord som drömmar, visioner, längtan och förändring. Frågan relaterar till de prefigurativa eller föreställande dimensionernas roll för samhällsförändring. Området relateras till tidigare forskning genom frågor om politisk praktik och vilka subjekt som kunde förändra.

Frågan om hur ovanstående områden och ord relateras till andra fenomen skapar en möjlighet att uppmärksamma både generella tendenser hos de alternativa grupperna, men också de områden där det uppstod konflikter. Begreppen rör sig mellan förverkligande och drömmar och är därför mer än kulturell "överbyggnad", de är också relaterade till materiella verkligheter och praktiker.¹⁸³

Det praktiska livet studeras i huvudsak via *uttalanden om* praktiker men också via direkta spår av förändringar i de materiella förhållandena. Jag diskuterar även frågor om hur teknik och den materiella världen kan sägas symbolisera eller exemplifiera, och i den meningen också skapa, nya tankar om förändring och framtid.¹⁸⁴ När det gäller det bildmaterial som används kommer det både ses som en källa till den värld där fotot är taget, vad Roland Barthes skulle kalla denotation (vad bilder föreställer) men framförallt studeras bilder som ett symboliskt dokument, en läsning som betonar vad Barthes kallar konnotation (vad bilden symboliserar).¹⁸⁵ Ett symboliskt dokument som också innehåller strukturella maktaspekter. När nu mitt tillvägagångssätt är presenterat är det lämpligt att diskutera vilken typ material som används och de överväganden som format urvalet.

Material

För att svara på mina frågor som rör relationer både inom grupper och mellan individ-grupp-samhälle krävs ett brett angreppssätt. Som jag diskuterat ovan handlar det om att identifiera materialkategorier som utgör punkter där alternativa grupper diskuterade både med omgivande samhälle och med varandra. Det krävs även ma-

¹⁸³ Cooper, (2014), s. 41.

¹⁸⁴ Cooper, (2014), s. 35.

¹⁸⁵ John Storey, *Cultural studies and the study of popular culture* (Edinburgh:Edinburgh University Press, 2010), s. 104.

terial som behandlar de personliga aspekterna i de alternativa platserna.

Den största delen av det material som beskriver de alternativa finns troligtvis i människors minnen eller på deras vindar och inte i arkiv. Den enskilt största anledningen till detta förhållande handlar om organisation. De alternativa var liksom andra direkt-aktions grupper kritiska till hierarkiska och fasta organisationsformer.¹⁸⁶ Det innebär att material från exempelvis möten ofta är frånvarande i de existerande samlingarna, speciellt för perioden före 1980. Dessutom återfinns sällan uppföljningar av projektplaner vilket gör att det i flera fall är oklart om ett projekt faktiskt blev av eller om det stannade vid planeringsstadiet. Då syftet är att undersöka gemensamma idéer om samhällsförändring i den alternativa miljön vore det missvisande att avgränsa materialet till exempelvis en organisation.

Återanvända intervjuer

Den största sammanhållna materialkategorin för avhandlingen som helhet är intervjuer från kollektiven Moder Jord och Skogsnäs som gjordes 1979-1980 av sociologen Britta Jonsson i hennes avhandlingsprojekt.¹⁸⁷ Givet de speciella förutsättningar som återanvändandet av intervjuer innebär krävs en närmare diskussion av dessa. Intervjuerna genomfördes vid en punkt då kollektiven existerat ett antal år vilket öppnar upp för både reflektioner kring livet i deras nu och kring förändring över tid. Intervjuerna skedde i personernas hem och bestod av både standardiserade och mer öppna frågor. Jonsson har gett mig tillgång till materialet som består av 23 individuella anonymiserade intervjuer samt en gruppintervju per kollektiv, intervjuerna varierar i längd mellan cirka 30-90 minuter.¹⁸⁸

Intervjuerna har transkriberats av mig och för att underlätta läsningen har citat i viss mån anpassats från talspråk till skriftspråk.¹⁸⁹ Där det har varit språkligt möjligt inleds citaten som en ny mening för att underlätta läsningen. Tillvägagångssättet har

¹⁸⁶ Epstein, (1991), s. 20.

¹⁸⁷ Intervjuerna gjordes inom projektet *Motkultur i relation till samhällsförändring* och resulterade i Jonssons avhandling i sociologi 1983: Jonsson, (1983). I analysen kommer intervjuerna refereras utifrån Jonssons kategoriseringar d.v.s: Grupp xx, intervjuperson (Ip) xx, år.

¹⁸⁸ Jag fick tillgång till intervjuer från en tredje grupp. Intervjuerna har inte använts i undersökningen då användandet skulle innebära en identifiering av gruppen som i Jonssons studie fått fiktivt namn på grund av önskemål från gruppen. Jag har dock lyssnat på ett urval av intervjuerna för att säkerställa att de inte avviker i för hög grad. De kategoriseras som liknande grupp som Moder Jord i Jonssons undersökning. Jonsson, (1983).

¹⁸⁹ Intervjuerna gjordes med bandspelare och i de flesta fall har Jonsson vid intervjutillfället redigerat bort sina frågor genom att pausa inspelningen. Flera svar inleds därför mitt i meningar först när bandspelaren satts igång vilket gör att vissa citat som återges i avhandlingen börjar mitt i meningar.

motiverats med att det är innehåll och inte samtalsstruktur som analyserats.¹⁹⁰ Att anpassa citaten till skriftspråk innebär också ett etiskt ställningstagande då de intervjuade i mindre grad framstår som avvikande eller oartikulerade genom att jag fokuserar på vad de kommunicerar snarare än hur de kommunicerar.¹⁹¹

För att bibehålla anonymiteten har eventuella personnamn exkluderats och texten anpassats till grammatiskt korrekt svenska där citatet på grund av accent kunnat avslöja identitet.¹⁹² Jonssons frågor är bortredigerade på inspelningarna och därför har frågor och svar endast i undantagsfall parats samman. Intervjuerna analyseras därför framförallt som sammanhängande utsagor om livet i kollektiv. Utsagorna är utifrån avhandlingens frågeställningar inte intressanta utifrån individers intention och val, som är fallet i Jonssons undersökning, utan som uttryck för de möjligheter och begränsningar som skapas i det alternativa livet. Av den anledningen, samt av etiska skäl, har jag undvikit att söka upp och försöka identifiera personer som medverkar.

Att använda en annan forskares material kan vid första anblick ses som problematiskt, det är inte mina frågor som ställs till de medverkande, det är inte jag som kan styra intervjun och många av de aspekter som är intressanta utifrån föreliggande projekt går Jonsson snabbt förbi. Diskrepansen mellan frågor och analys innebär med andra ord problem, men inte oöverkomliga sådana. Det är uppenbart att tidens vetenskapliga ideal med en vetenskapssyn som i högre grad betonade objektivitet återspeglas i intervjuerna då Jonsson ofta leder tillbaka den intervjuade till frågeformuläret när personer lägger ut texten. Intervjuerna är gjorda i strukturerad form, i vissa fall med flervälsfrågor, och inte livsberättelser eller semi-strukturerade intervjuer vilket är vanligare idag. Vetenskapssynen och sociologins metod syns också i de kvantitativa data som Jonsson producerat utifrån intervjuerna. Min och Jonssons metoder skiljer sig därför starkt då föreliggande analys innebär kvalitativa tolkningar snarare än kvantitativa jämförelser mellan kollektiv och samhälle.

Eftersom intervjuerna inte kan analyseras som en dialog mellan intervjuare och intervjuperson har jag sett det som mer fruktbart att tolka materialet som texter förmedlade i en annan form.¹⁹³ Att materialet framförallt tolkas som text och inte

190 Steinar Kvale, Svend Brinkmann, och Sven-Erik Torhell, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Lund:Studentlitteratur, 2009), s. 196-204..

191 Michael Frisch, *A shared authority: Essays on the craft and meaning of oral and public history*, SUNY series in oral and public history (Albany:State Univ. of New York Press, 1990), s. 84-86. Här avviker jag också från Jonsson som lyft fram jargong för att visas på det avvikande vilket förstärker tolkningen av de alternativa som utanför samhället. Jonsson, (1983), s. 29.

192 Hänsyn har med andra ord tagits till de som fortfarande lever i kollektiven. För mig eller andra läsare kan brytning självfallet inte avslöja identitet.

193 Det inspelade materialet kan dock ge mer information som det skrivna inte kan. Exempelvis går det att analysera öppenhet inom hemmet, närvaro av barn, närhet till verksamhet i jordbruk där vi hör

som en dialog innebär inte att de speciella omständigheter som ett muntligt material innebär ignorerats. Transkribering kräver tolkning och ljud rymmer även outtalad information.

Malin Thor Tureby har diskuterat de metodologiska problem som uppkommer vid en återanvändning av intervjuer. Thor Turebys metod är riktad mot statliga arkivinstitutioners intervjuer där kontextualisering av insamlingen är nödvändig för att förstå intervjuerna.¹⁹⁴ I mitt fall utgör Jonssons avhandling den kontextualisering som Thor Tureby söker och jag har därför inte utvecklat intervjukontexten vidare. För vidare etiska frågor kring intervjumaterialet hänvisar jag till rubriken "Etiska överväganden".

En möjlig ingång till de alternativa hade varit att genomföra egna systematiska intervjuer med deltagare i dåtidens kollektiv och alternativa grupper.¹⁹⁵ Jag har dock sett de existerande intervjuerna som tillräckliga för att svara på avhandlingens frågor. Ett fåtal orienterande intervjuer har genomförts som i undantagsfall förekommer i avhandlingens empiriska delar.

Övrigt material

En andra stor materialkategori är de överlappande "rörelseinterna" bulletinerna, *Kollektiv-nytt* 1975-1978, *Informations-sluss* 1978-1981 och *Med-delaren* 1983-1984. Alla tre tidskrifterna är rörelseinterna skrifter och innehöll till största del texter insända av prenumeranter och intresserade. Tidskrifterna trycktes och distribuerades från Stockholm med 2-5 nummer per år och omfattade vanligen cirka 20-50 sidor. Liknande tidskrifter fanns också i Norge och Danmark.¹⁹⁶ En generell tendens är att de svenska tidskrifterna över tid går från urbana kollektivfrågor till globala alternativfrågor. Det sker även en viss förskjutning från praktiska frågor till andliga under tidiga 1980-talet. Att innehållet breddades kan förklaras av att *Sluss* till skillnad från *Kollektiv-nytt* inte hade en redaktion. De drivande personerna samlade inkomna

djur i bakgrunden. Ett tillvägagångssätt som inte motiveras utifrån mina frågor.

¹⁹⁴ Malin Thor Tureby, "To hear with the collection: The contextualisation and recontextualisation of archived interviews", *Oral History*, 41:2 (2013); Malin Thor Tureby, "Kontextualisering och (åter) användning: Att arbeta med arkiverade intervjuer," i Malin Thor Tureby och Lars Hansson (red.), *Muntlig historia: I teori och praktik* (2015).

¹⁹⁵ Många av grupperna och personer inom dem har varit måna om att förmedla sin egen historia. Se: Rahmn, Karmæus, och Markens arbetskooperativ, (1981); Micke Berg och Stefan Lundström, *Skogsnäs: Ett arbetskollektiv* (Stockholm:Nordan, 1983); Sarah Larmour-Mårskog, *Charing Cross Road - Skogsnäs: Enkel(t)? 1970-2006* (Ramsele:Dancingcolours, 2006).

¹⁹⁶ I Norge distribuerades *Vann-bærerer* från kollektivet på *Kvaløy* mellan åren 1974-1978 och i Danmark gavs tidningen *KoKoo* ut från Köpenhamn från 1969-1994.

handlingar i ett häfte som sändes ut. I snitt nåddes mellan 100-150 prenumeranter där flera troligen var kollektiv.¹⁹⁷

De alternativass platsskapande uppmärksammades även i dagstidningar, framförallt när de var involverade i konfrontativa aktioner eller vid inflytt. Lokalpressen intresserade sig för de rurala kollektiven men även rikstäckande media diskuterade deras liv. Tidningsartiklar har insamlats genom artikelsamlingarna på Sigtunastiftelsen, samt från privata arkiv.¹⁹⁸ Några av skribenterna är uppenbart sympatiskt inställda till projekten och få lyfter fram negativa aspekter vilket påverkar texternas utformning.¹⁹⁹

En del material finns även i det nyligen upprättade Alternativrörelsens arkiv på Riksarkivet (RA) i sammanlagt 7 volymer. Där återfinns kollektivtidningar, brev, stadgar och informationsblad från kollektiv och andra projekt. Materialet är inlämnat av en enskild individ och består av information om gemensamma projekt snarare än personliga betraktelser. Av representativitetsskäl har arkivmaterialet inte ensamt kunna definiera centrala projekt som bör studeras. Från kollektivet Skogsnäs och projektet Karavan har jag fått tillgång till privata arkiv med bilder, brev och andra texter. Även LP-skivor, affischer och annat småtryck används i studien. Utöver det svenska källmaterialet har material ur Scandinavian communal living collections vid University of Southern Indiana använts. I samlingen finns brev och informationsutbyten mellan nordiska och nordamerikanska kollektiv samlade i begränsad utsträckning.²⁰⁰ När det gäller det skriftliga materialet har jag, där inget annat anges, återgivit citat som i original.

Materialet tillåter inte några avgränsade studier av förändring, speciellt inte för tiden mellan 1970-1975. Däremot går det till viss del att följa grupperns uppkomst och förändring under de senare åren av 1970-talet. Fokus i avhandlingen ligger dock på geografiska relationer med syftet att röra mig bort från de idéhistoriska perspektiven för att istället se kollektiven som svar på frågor i samtiden.

De olika materialkategorierna används i alla empiriska kapitel men viktas olika för att belysa olika aspekter. I samspelet med omvärlden är dagspress viktig för att

197 Att vissa prenumeranter var kollektiv stöds av att rapporter och texter kom in både från kollektiv och från privatpersoner. Även frågeformulär: "Tema kollektiv och politik" 1977, i Privat arkiv, Skogsnäs

198 Artiklarna från Sigtunastiftelsen är sorterade under "alternativsamhällen" och "new age". I slutskedet av detta forskningsprojekts materialinsamling lanserades beta-versionen av Libris tidningssök som vid skrivande stund fortfarande utvecklas. Databasen ger möjlighet till en bredare bild för framtida forskning. <<http://tidningar.kb.se/>> hämtat den 6 juni. 2015.

199 Förhållandet samt en viss romantisering påpekas även i Jonssons studie. Jonsson, (1983), s. 145.

200 Dessa rör i första hand brev dels mellan kollektiv i respektive länder samt brev mellan redaktören för tidskriften Communities och Ted Nordquist som var del av samma projekt som Britta Jonsson men som fokuserade på de andliga kollektiven. Jonsson, (1983), s. 158-159.

se de alternativs relationer till samhället i stort. Pressmaterial är framförallt förekommande i kapitel två och tre. Intervjuerna ger mer ingående perspektiv kring hur gemenskap skapades inom platserna men de talar också om relationer med omvärld. Intervjuerna är den dominerande materialkategorin i kapitel fyra. Den alternativa pressen och material från alternativrörelsens arkiv har i huvudsak använts för att studera relationer mellan grupper och är därför mest förekommande i kapitel tre och fem.

Materialet belyser både grupper i stad och på landsbygd och den inkluderande hållningen kommer delvis av det relationella perspektivet men också från det faktum att den alternativa pressen var inkluderande i det urval av praktiker som presenterades.

Min undersökning utgick från början från de svenska grupperna men mycket material, framförallt i kollektivtidningarna, rör andra experiment och därför begränsas inte analysen uteslutande till de svenska projekten. Flera deltagare i den alternativa miljön beskriver sina projekt som del i ett nordiskt eller globalt sammanhang och flera deltagare i kollektiven var från andra länder, framförallt från Danmark. Det vore således att förvanska att säga att det uteslutande är en svensk företeelse som studeras även om det i huvudsak är just svenska medborgare och kollektiv som figurerar i materialet.

Historien om de alternativa är på grund av det spridda och oorganiserade materialet uppenbart ett område för omprövning. Avhandlingen har inte ambitionen att ge en total beskrivning av de alternativa under 1970-talet utan är just en analys av hur förändring beskrevs och praktiserades inom en viss miljö. Som forskare hoppas jag därför att studien följs av kritiska utmaningar och nya perspektiv som kan visa andra delar av det mångfacetterade men lilla fenomen som de alternativa grupperna utgjorde.

Etiska överväganden

Vid forskning om det närmast förflutna ställs historikern inför etiska dilemman. Personerna som figurerar i undersökningen är i de flesta fall fortfarande i livet och jag har, i relation till historiker som undersöker äldre fenomen, ett stort ansvar. Det material som förefaller känsligast är Jonssons intervjuer från sent 1970- och tidigt 1980-tal. Intervjuerna är emellertid kodade och personerna därför inte möjliga att identifiera, av den anledningen är uttalandena inte att betrakta som personliga uppgifter. Personerna som medverkade i Jonssons studie gjorde det med förbehållet att ingen annan ur gruppen skulle lyssna på intervjuerna. Att försöka avkoda och be om samtycke skulle bryta det avtal som Jonsson hade med deltagarna eftersom jag hade behövt ta hjälp av andra ur kollektivet för att höra vem som figurerar på ban-

den. På grund av materialets helt anonyma karaktär har jag inte sett det som utlämnande och därför tolkat det som mer etiskt försvarbart att undvika identifiering. Valet innebär inte att de etiska frågorna ignoreras. Jag kommer, för att undvika känsliga uppgifter, inte citera uttalanden som rör personliga relationer där personer namnges. Då uttalanden om relationer förekommer i analysen kommer de endast refereras. Genom att omformulera citat till skriftspråk i de fall då det inte hindrar analysen minimeras också risken för identifiering. När det gäller publicerat material är de flesta artiklar i riks- och lokalpress signerade med egna namn och skribenten får då antas stå för sina uttalanden och varit beredda att framträda som representant för den åsikt de framför. Jag har även gjort ett fåtal orienterande intervjuer själv där samtycke givits.

I avhandlingen förekommer även ett antal bilder. Flera av dessa är publicerade i fotoböcker och på internet. De bilder som kommer från internet har dessutom hämtats från en sida vars syfte är att dels föreviga historien för medlemmarna och dels att möjliggöra forskning.²⁰¹ Upphovspersonen är givetvis kontaktad och jag menar därför att publiceringen av bilderna här inte innebär en oetisk exponering av de porträtterade.

Disposition

Den empiriska undersökningen är strukturerad tematiskt, teman som relaterar till de spänningar och relationer som diskuterats ovan. Ett tematiskt upplägg ger mig möjlighet att gå djupare i vissa specifika frågor och ändå nå en bredd. Upplägget har dock bristen att det inte skapar samma tydliga insikt i enskilda alternativa platser utveckling. Eftersom jag vill studera den rationalitet och de påbudna handlingar som formulerades och praktiserades ser jag dock att det tematiska uppläggets fördelar överväger. De empiriska kapitlens tematiska indelning svarar mot de spänningar som identifierats ovan där varje kapitel fokuserar på en av dessa.

I kapitel två som är avhandlingens första empiriska kapitel analyseras relationen mellan nuet och det framtida samhället inom den alternativa miljön. Jag studerar där tre exempel på utopiskt platsskapande: programmet *Den fria kommunen* från 1975, det nomadiska projektet Karavan från 1978 och ockupationer i anslutning till Skogsnäs med Taråberg i början av 1980-talet. Genom att belysa de olika sätt som projekten hanterade förändringspraktiker och drömmen om ett annat samhälle ges perspektiv på både utopismens möjligheter och den mångfald av politiska praktiker som återfanns i den alternativa miljön.

²⁰¹ Dag Persson, "Användarpolicy" <<http://www.fripress.se/karavanen/policy/>> hämtat den 28 september 2015.

I kapitel tre behandlas de positioner av distans och närhet som skapades i de alternativa platser och texter. Genom att se hur de alternativa beskrev olika platser relation till varandra och vilka egenskaper som knöts till dem kan analysen generera en form av handlingsgeografi. I vilka platser och rum var det viktigt att agera, och på vilka sätt? Mer explicit knyter detta kapitel an till frågan om samhällsflykt och hur de alternativa agerade för att, med platsen som utgångspunkt, bibehålla samhällsrelevans. I huvudsak är det intervjuer och tidningsklipp som utgör material för analysen.

I det fjärde kapitlet tar undersökningen ett steg in i kollektiven och jag analyserar de relationer som skapades mellan individ och kollektiv och i förlängningen mellan individ och samhälle. Genom att tala om livet som en läroplats eller en plats för utopism och "begärens bildning" diskuteras de förändringstankar som växte fram ur erfarenheter i de alternativa platserna. I kapitlet analyserar jag också de spänningar och maktrelationer som kunde uppstå inom grupperna. Kapitlet bygger i hög grad på intervjuer från Skogsnäs och Moder Jord.

I avhandlingens sista empiriska kapitel diskuteras de vidare relationer och samarbeten som de alternativa grupperna var engagerade i. Frågor om solidaritet, spridning och skapandet av en gemensam rörelseidentitet är av intresse för att diskutera vilket samhälle som egentligen skulle förändras och vilka som var de aktiva subjekten i denna samhällsförändring. I kapitlet analyseras framförallt rörelseinterna skrifter. Avslutningsvis sammanfattar och diskuterar jag avhandlingens övergripande resultat i kapitel sex.

Kapitel 2. Att föreställa framtiden

För att inleda denna undersökning tar jag avstamp i den speciella praktiken att i samtiden skapa ett annat samhälle. I kapitlet diskuteras frågan om hur nuet samspe-lade med framtiden i den alternativa miljön. Frågan analyseras genom de tre exem-plen: Den fria kommunen, Karavan och Skogsnäs/Taråberg mellan 1975-1981 och ramar således också in den period som i huvudsak studeras i avhandlingen. Frågan om målbilder för samhällsförändring är central men också om en sådan målbild ens är önskvärd. Spänningen syns tydligt i en text som återfinns i Alternativrörelsens arkiv, skriven av en Björn Sahlin: ”I viss mån måste vi veta vad vi vill uppnå. I viss mån måste man söka sig fram.”²⁰²

Spänningen mellan mål och medel knyter samman diskussioner inom utopiforsk-ning och forskning om prefigurativ politik.

Prefigurativ politik

För att diskutera spänningen mellan utopins mål och medel används här begreppet prefigurativ eller föreställande politik. Uri Gordon som i sina studier fokuserat på anarkism menar att prefiguration kan delas in i två delar. Dels definieras prefigurativ politik utifrån formella kriterier, det är en politisk praktik där förespråkarna försöker efterlikna/skapa det önskade samhället, dels finns en innehållsmässig definition där prefigurativ politik kopplas samman med anarkistiska praktiker av anti-hierarki och fokus på nuet.²⁰³ Det var i samband med uppkomsten av den nya vänsterns och de nya sociala rörelserna under 1970-talet som forskare började tala om prefigurativ politik.²⁰⁴ Prefigurativ politik kan med andra ord i både formell och substantiell mening kopplas till de praktiker som undersöks här och till tiden som studeras.

Gordon ser det prefigurativa som bestående av tre dimensioner: en förebyggande,

²⁰² Björn Sahlin, ”Utdrag ur samtal”, Div. anteckningar, stenciler, småtryck, Vol. 5, Alternativrörelsen, RA.

²⁰³ Uri Gordon, ”Prefigurative Politics and Anarchism”, [Draft paper], (2015). (Gordon har gett mig tillåtelse att använda utkastet för denna diskussion.)

²⁰⁴ Wini Breines, *Community and organization in the New Left, 1962-1968: The great refusal* (Rutgers University Press, 1989), s. xiv.

en omedelbar och en temporal.²⁰⁵ Förebyggande rör frågan om maktens övertagande eller snarare oviljan till maktövertagande. Att arbeta underifrån, icke-hierarkiskt motverkar, enligt förespråkare för denna form av politik, risken att skapa ett nytt förtryckande system. Omedelbarheten rör istället tanken om att det goda livet kan skapas i nuet. Aktivism ska inte vara något som är en börda på vägen mot goda livet, det ska vara skapandet av det goda livet i nuet.²⁰⁶ Slutligen den temporala aspekten som Gordon kopplar samman med tanken om guds avbild, *pre-figura*, vilken världen ska formas efter. Gordon menar att den temporala dimensionen stänger framtiden och utövar begränsningar på nuet och därför bör prefiguration som begrepp överges inom anarkistisk praktik.²⁰⁷ Där det förebyggande och omedelbara byggs upp av begär idag men inte säger något om morgondagens begär är den temporala dimensionen riktad mot morgondagen och av den anledningen värd att begära idag.²⁰⁸

Gordons definition av den prefigurativa politiken som bestående av tre delar ser jag, trots hans kritik, som en fruktbar ingång för att diskutera utopismens uttryck inom de alternativa miljöerna. Prefigurativ politik betonar på ett intressant sätt hur mål och medel, öppenhet och slutenhet fungerar ihop och mot varandra. Begreppet hjälper mig att synliggöra motsättningen i utopibegreppet mellan *det goda* och *det som inte är*. Hur utopism och den prefigurativa politiken kan förstås i den alternativa miljön är således kapitlets fråga och undersökningen inleds med en analys av programskriften och projektet Den fria kommunen.

Den fria kommunen – att arbeta med mål

Det fanns inom den alternativa miljön, trots ovilja till formell organisering, tydligt uttalade mål som bland annat formulerades genom bildandet av ekonomiska föreningar.²⁰⁹ Från slutet av 1970-talet återfinns flertalet exempel på programskrifter och stadgar från kollektiv och andra grupper.²¹⁰ Delvis fyllde skrifterna funktionen av att

205 Gordon använder begreppen prophylactic, immidiaist och temporal. Gordon, (2015), s. 1.

206 Det är viktigt att betona att detta kan innebära våldsamma episoder och handlingar och utsluter därför inte våld på ett principiellt plan även om många grupper som sysslar med vad som kan benämnas som prefigurativ politik ofta är pacifister.

207 Gordon, (2015), s. 1.

208 Även i Breines definition där det ultimata målet står mot de spontana uttrycken och inriktningen på process. Wini Breines, "Community and organization: The New Left and Michels' "Iron Law"", *Social Problems*, 27:4 (1980), s. 422.

209 Som Sargisson och Sargent menar i sin studie av Nya Zeeländska kollektiv kom också stadgar att bli viktiga för själva utformningen av kollektiven. Sargisson och Sargent, (2004), s. 81.

210 Se: "Framtidssamhället Hälsans by", Stockholm, 1/10, 1980, Hälsans by, Ekobyn, Vol. 5, Alternativrörelsen, RA; "Lokalbladet, kollektivcentrum, Stockholm.", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1975, s. 8-9;

blidka myndigheter och skapa en rättssäker organisering i relation till den svenska staten, delvis kan de ses som exempel på hur kollektiven fick fastare form.²¹¹ En mer uttalad, och tydligare formulerad, form för ett alternativt liv återfinns i exemplet Den fria kommunen (DFK).

Programmet DFK beskrivs utförligt i en 16-sidig pamflett samt i dokumentet "Stadgar för Den fria kommunen" och beskrev ett framtida kollektivsamhälle. Programskriften trycktes 1975 av Stora Mellösa-kollektivet/Kollektivet Bostället utanför Örebro som också var verksamma med den vegetariska restaurangen Gröda som föda.²¹² Spridningen inom den alternativa miljön är oklar men det finns uppgifter om att programmet diskuterades ingående på ett kollektivmöte i Stockholm 1975.²¹³ Till skillnad från många andra alternativa projekt som studeras i avhandlingen var DFK en noggrann beskrivning av ett utopiskt samhälle, det som av kritiker av utopiskt tänkande kallas "blueprint utopias".²¹⁴ Eftersom skriften är ett program är det intressant att undersöka hur det temporala draget gestaltas men också om och hur andra delar av den föreställande politiken syns.

Självständighet, frihet och oberoende

Det samhälle som målades upp i programskriften var en självständig och självstyrande enhet bestående av mellan 500 till 1500 individer vilka stod utanför den svenska staten när det kom till frågor som bidrag och skatter.²¹⁵ Det framkommer i texten att ett köp ses som det bästa alternativet för att få tag på mark. Det som förordades var att helt enkelt presentera det som ett experimentområde och bli tilldelad mark med stöd från den parlamentariska demokratin.²¹⁶ Ockupation, såväl fredlig som våldsam, avvisades och visar på att skapandet av kommunen inte framstår som lika brådskande som i några av exemplen nedan. Inställningen till staten i texten får ses

"Sambruksföreningen Harvens riktlinjer", 27/9, 1981. Korrespondens, skrivelser, förslag till stadgar, flygblad, Vol. 2, Alternativrörelsen, RA.

²¹¹ Exempelvis var startandet av ekonomiska föreningar en förutsättning för att kunna dela på eventuella vinster samt att inte tvingas köpa ut varandra. T.ex. Skogsnäs ombildning runt 1977-1978. Jonsson, (1983), s. 102.

²¹² En central gestalt i detta var Jon Liljefors som ägde Gröda som föda och som troligen är författare till stadgarna. De utarbetades av Jon och Siv. Tyvärr går det inte att säkerställa årtal för detta dokument: "Stadgar för Den fria kommunen" Korrespondens, skrivelser, förslag till stadgar, flygblad, Vol. 2, Alternativrörelsen, RA.

²¹³ "Temadagarna om kollektiv på folkets bio i december" *Kollektiv-nytt* nr 1, 1975, s. 4.

²¹⁴ Sargent, (2010), s. 107.

²¹⁵ Kollektivet Bostället, "Den fria kommunen: Förverkligandet av en alternativ livsform," i, (Stora Mellösa:Kollektivet Bostället), s. 3.

²¹⁶ Bostället, s. 2-3.

som accepterade men ointresserad.

Att inte rikta sitt intresse mot staten kan tolkas som ett uttryck för den förebyggande dimensionen. Samtidigt ses staten som en accepterad part att förhandla med och framställs inte som någon form av förtryckarapparat.²¹⁷ Det finns med andra ord en dubbelhet i relationen där vägen till det andra samhället både är oberoende och beroende av staten. Staten är inte önskvärd, men för att uppnå målet med kommunen är staten snarare till hjälp än motstånd. Idén med att inte söka överta eller konfrontera statsmakten är också centralt inom vad Haenfler med flera benämner som "lifestyle movements" vilket de alternativa skulle kunna betecknas som. Att rikta sig från staten menar Epstein även kännetecknade 1970-talets icke-väldsrörelse.²¹⁸

För att ge legitimitet till projektets storlek och den nedre gränsen för antalet medborgare i DFK hänvisar texten till forskning vid Göteborgs universitet och bland annat professor Karl Erik Eriksson och docent Kåre Olsson.²¹⁹ Deras projekt, som skulle utmyнна i ekobyen Tuggelite i Värmland, skisserade en grupp om ca 500 personer som kunde leva tillsammans i relativ självförsörjning.²²⁰ Forskningsanknytningen ger DFK karaktären av ett planerat samhälle. Den övre gränsen på 1500 personer motiveras inte genom stöd i vetenskaplig forskning men återfinns ganska precis i 1800-tals-radikalen Charles Fouriers falangstärer.²²¹ Invånarantalets övre gräns sattes enligt gruppen för att kunna bibehålla stormötet som beslutsform och undvika representantskap för att få "en äkta folkets kultur".²²²

DFK framställs som en objektivt planerad enhet som rättar sig efter rådande kunskap och samhällsförhållanden. Möjligheten att uppnå självständighet utgick från vetenskaplig forskning vilket även gällde i frågan om överbefolkning.²²³ Självständigheten var även villkorad av den svenska bostadsmarknaden och möjligheten

217 Gordon, (2015), s. 3-4.

218 Ross Haenfler, Brett Johnson, och Ellis Jones, "Lifestyle Movements: Exploring the intersection of lifestyle and social movements", *Social Movement Studies*, 11:1 (2012). Epstein, (1991), s. 278.

219 Olsson var dessutom drivande i projektet och kursen Resursbevarande försörjning och senare Skattungbyn i Dalarna. "Resursbevarande försörjning" 23/4, 1976, Skattungekursen 6.6, Dådran skattungekursen, 1974-1976, F 10:1, Birgitta Hambræus arkiv, RA.

220 Kåre Olsson, *Projektet byn: En rapport över en förstudie utförd våren 1974* (Göteborg:1974); Kåre Olsson och Emin Tengström, *Välsviken: Om resurshushållning och demokrati vid planering och förvaltning av bebyggelse: Resultatet av en förstudie*, Skrifter utgivna av Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor, Göteborgs universitet (Göteborg:Centrum för tvärvetenskap, 1976).

221 Charles Fourier, *Slaget om de små pastejerna: Skrifter i urval*, Federativs klassiker (Stockholm:Federativ, 1983); Charles Fourier, *Design for utopia: Selected writings of Charles Fourier* (New York:Schocken Books, 1976), s. 138. Fourier menade framförallt att detta var en gräns som sattes då falangstären skulle kunna inkludera varje människotyp som han menade existerade.

222 Bostället, (1975), s. 3.

223 Bostället, (1975), s. 4.

att förvärva tillräckligt stor mark. Upprättandet av kommunen var därför beroende av att medlemmarna kunde betala sig in. Gränserna för kollektivet var fasta och bestämdes av en idé om uppnå frihet från omgivande samhälle. De skriver:

Varför minst ca. 500 invånare? Jo, vi är av den uppfattningen, att för att klara av att leva självförsörjande, med allt vad det innebär av utförda sysslor, bör vi vara åtminstone 500 barn, vuxna och gamla.²²⁴

DFK skulle vara självförsörjande men inte endast på mat, vilket annars var en vanlig tanke inom den alternativa miljön. De skulle också vara självständiga på områden där andra kollektiv förlitade sig på staten, exempelvis sjukvård.

DFK skulle även i ekonomiskt hänseende vara oberoende av den svenska staten genom att varken svensk valuta eller pengar överlag skulle ha värde inom territoriet. Däremot kunde verksamhet som den egna restaurangen Gröda som föda som placerades utanför kommunen fungera som enhet där kapital kunde införskaffas för de ting som inte kunde produceras inom området.²²⁵ För den externa verksamheten skulle de betala skatt och övriga avgifter men i övrigt skulle DFK stå utanför systemet och istället ge pengar till att "stödja aktiviteter i Sverige och i andra länder, som vi finner konstruktiva".²²⁶ Detta visar på hur platsspecifika erfarenheter som driften av den egna restaurangen kunde lyftas in i programmet och begränsa det självständiga draget. Texterna om kommunen exemplifierar även andra former av beroenderelationer där de solidariserade sig med andra alternativa grupper snarare än den svenska befolkningen. Enheten skulle vara helt avskild, och inte ta del av välfärd från Sverige. "Vi i den fria kommunen betalar ingen skatt till samhället utanför. Vi begär inte heller någon hjälp. Allt för stora skattemässiga resurser läggs på projekt, som vi föraktar".²²⁷ Det ekonomiska oberoendet förstärks också av stadgarna som beskriver kommunens upprättande. I dessa beskrivs hur eventuellt överskott skulle investeras i "slipade, oinfattade diamanter".²²⁸

Den omedelbara dimensionen blir här synlig på två sätt, dels ville de snabbt ur ett system som möjliggjorde vad de menade var ett moraliskt och politiskt tvivelaktigt fördelande av resurser, dels tolkar jag talet om diamanterna som att de föreställde sig en framtida kollaps som de redan i nuet skulle vara beredda på, en framtid där pengar inte längre hade värde. Framförallt bör oljekrisen och kalla krigets

²²⁴ Bostället, (1975), s. 3.

²²⁵ Bostället, (1975), s. 5.

²²⁶ Bostället, (1975), s. 6.

²²⁷ Bostället, (1975), s. 6. Liknande tankar framkom också i Skognäs Grupp 1, Ip 2, 1979-1980.

²²⁸ "Stadgar för Den fria kommunen" Korrespondens, skrivelser, förslag till stadgar, flygblad, Vol. 2, Alternativrörelsen, RA.

kärnvapenhot lyftas fram som en kontext som kan ha spätt på undergångsföreställningar.²²⁹ Även den generella tillväxtkritiska opinionen som växte fram under 1970-talets tidiga år bör ha påverkat DFKs tankar om självständighet.²³⁰

Genom ovanstående exempel visas att trots att DFK framställs som en självständig enhet fungerade kommunen enligt texten som ett experiment *inom* den svenska staten.²³¹ Platsen fungerade i samspel med de platser som omgav den och var inte självständig i total mening. Trots samspelet framstår en konflikt med utomstående statsmakt som oundviklig: ”Vi har alltså uppfattats som ett hot mot andra värderingar, grupper och individer. Det gäller nu för oss att bevisa för angripare, att vi i verkligheten inte innebär något hot mot någon.”²³² Ett militärt angrepp var väntat. Friheten och självständigheten skulle troligtvis hotas men försvaras, och i texten uttrycks att det troligen var svenska myndigheter som skulle angripa.²³³

Samtidigt som övergången till deras samhälle beskrevs som utan konflikt (det vill säga att de skulle få upprätta en stat genom att köpa mark) fanns det risk för konflikt i mötet med statlig militär. I den meningen är DFK en kompromiss där deltagarna helt enkelt får sin frihet av staten eller köps ut vilket förminskar det utopiska draget men framförallt förminskar deltagarnas aktiva delaktighet i förändringen. Förändringstankarna inom DFK innebär en rörelse mellan två stabila punkter som inte förbinds genom en process där samhället i sig förändras. Frågan har diskuterats av Christina Nadir i relation till samtida litterära ”ekotopier” som *The dispossessed* av Ursula K Le Guin.²³⁴ Nadir menar att le Guins anarkistiska värld Anarres förlorar lite av sin kraft som exempel på utopisk förändring just eftersom det inte handlar om upprättandet av något nytt utan en kompromiss; världen Anarres skänks till anarkisterna av makten i den kapitalistiska världen Urras.²³⁵ Nadirs diskussion visar på hur det utopiska programmet som projekt kan gömma frågan om hur transformationen från ett samhälle till ett annat går till. Det samhälle som författarna till DFK målar upp kan på flera sätt hänvisas till den temporala dimensionen av det prefigurativa. Framtidens samhälle och det avbildade samhället i samtiden blir två liknande men inte länkade platser. Målet är tydligt men vägen dit gömd.

Själva konstruerandet av en enhet som DFK innebar ett försök att rama in och

229 Thörn har menat att just risken för katastrof kunde fungera som kollektiv identifikationspunkt i texter som låg de alternativa nära. Thörn, (1997), s. 372.

230 Seefried, (2015).

231 Bostället, (1975), Baksidestext.

232 Bostället, (1975), s. 9.

233 Bostället, (1975), s. 8.

234 En ekotopi är en benämning av en den litterära gren av utopier som behandlar ekologiska teman och som blev vanligare under 1970-talet.

235 Nadir, (2010), s. 35.

sätta gränser för ett samhälle. Enhetligheten skapades genom att befinna sig i ett fritt förhållande till den svenska staten och det omgivande samhället. Relativt fasta regler sattes upp för att åstadkomma detta oberoende, speciellt gäller det befolkningsmängden som strikt skulle begränsas inom kommunen vid ”överbefolkning”.²³⁶ Trots det temporala dragets närvaro i texten hämtades motivet för detta fasta mål inte sällan ur de andra två dimensionerna förebyggande och omedelbarhet.

Ett annat samhälle – struktur i Den fria kommunen

Vi har nu sett hur oberoende som ideal skulle eftersträvas i DFK genom framförallt kvantitativa mått som befolkningsmängd. Utopiska program har utstått kritik då de ofta skapar hierarkier och uteslutningsmekanismer i det tillsynes harmoniska och egalitära samhället.²³⁷ Möjliga områden för sådana hierarkier i DFK är fokus i följande avsnitt.

Rent befolkningsmässigt skulle DFK enligt programmet ha: “[...]samma sammansättning, som den svenska befolkningen i helhet. Även i avseende till t.ex. kriminella, handikappade och mentalt störda.”²³⁸ Om vi bortser från språkbruket kring funktionsnedsättningar i uttalandet finns det med andra ord inga explicita krav på att medlemmarna i kollektivet skulle vara på ett specifikt sätt, eller att kommunen skulle eftersträva enhetlighet, något som annars är vanligt förekommande i litterära utopier och dystopier. Författarna gav också uttryck för att den fysiska miljön skulle anpassas redan från början så att ”alla” kunde leva i kommunen.²³⁹

Samtidigt som alla grupper välkomnades i pamfletten finns det också viktiga distinktioner från det omgivande samhället i texten. Till skillnad från Sverige i stort skulle äldre inte ”behöva” flytta till ett gemensamt boende utan kunna bo kvar i sina hus. Detta visar att samtidigt som produktionsmedel och ting inom DFK skulle vara gemensamt ägt fanns det också en viss form av bruksrätt och enskilt ägande samt ett ideal om bofasthet och den nära familjens överlägsenhet. Texten visar en starkare betoning på familjen och nära vänner som ansvariga för behövande personer snarare än kommunen i stort.²⁴⁰

Ägandet och förvärvandet av kapital hade inom kommunen två syften: dels att tillskansa sig kollektivt kapital för att köpa de varor som inte gick att skaffa inom kommunen, dels att skaffa privat kapital för att flytta ut ur kommunen för den som

²³⁶ Bostället, (1975), s. 4.

²³⁷ Sargent, (2010), s. 103-109.

²³⁸ Bostället, (1975), Baksidestext.

²³⁹ Bostället, (1975), s. 14.

²⁴⁰ Bostället, (1975), s. 14.

önskade det.²⁴¹ Frågan om det privata kapitalet är en viktig punkt eftersom kollektivet framstår som frivilligt och framtiden som mer öppen. Att någon skulle vilja lämna utopin motsäger perfektionen och tonar ner slutgiltigheten i målbilden.

Det enskilda ägandet tas inte upp mer än i frågan om äldres hus och möjligheten till kapitalbildning för flytt men det kunde också förekomma ”lyxkonsumtion” inom kollektivet. Medlemmar skulle vara fria att exempelvis jäsa vin och odla cannabis för att få mer än de grundläggande behoven tillfredsställda. Inom kollektivet, som i sig var gemensamt ägt, framstår det dominerande perspektivet vara en form av liberalism byggd på negativa friheter där det mesta var tillåtet så länge det inte inkräktade på andra.

Sociala och ekonomiska klyftor skulle i DFK raderas genom att alla yrken och sysslor skulle inneha samma rang. Att minska hierarkisk arbetsdelning menade författarna skulle leda till att alla skulle göra det de hade ”fallenhet” för.²⁴² I programskriften framkommer dock att de mest betungande och slitsamma yrkena skulle rotera mellan medborgare.²⁴³ Samtidigt som det finns utrymme för variation skymms maktaspekter i arbetsdelningen. ”Fallenhetsargumentet” rymmer också en möjlighet till arbetsdelning utifrån vad som framstår som ”naturligt” där människor hamnar i de funktioner som behövs och de som de framstår som mest lämpade för. Programmet saknar dessutom frågor om reproduktivt arbete utöver frågan om åldringsvård.

Den medborgare som ingick i kommunen förväntades till så stor grad ha inkorporerat de värden som kommunen hade att inga lagar skulle behövas utom några grundläggande. Straff skulle inte behövas eftersom den eventuella förövaren vid brott tvingades stå till svars för sitt eget misslyckande inför kollektivet och därefter bättra sig. Samma typ av rättsskipning förekommer i William Morris utopiska roman *News from Nowhere* där besökaren William Guest står frågande inför faktum att det inte finns några straff och får svaret: ”In a society where there is no punishment to evade, no law to triumph over, remorse will certainly follow transgression.”²⁴⁴

Målbilder

Om DFK ska beskrivas som en målbild framstår den som extremt tom på konflikter vilket även gäller vägen dit. I den inledande redogörelsen för hur kommunen ska komma till antas det helt enkelt gå att köpa sig en bit mark och där upprätta en form

²⁴¹ Bostället, (1975), s. 5.

²⁴² Bostället, (1975), s. 12.

²⁴³ Bostället, (1975), s. 12. Det roterande arbetsschemat återfinns också i Fouriers falangstärer.

²⁴⁴ William Morris och David Leopold, *News from nowhere, or, An epoch of rest: Being some chapters from a utopian romance*, Oxford world's classics (Oxford; New York:Oxford University Press, 2003), s. 71.

av parallell stat.²⁴⁵ Målet kan därför för de som författat pamfletten framstå som så självklart att ingen skulle vilja motsätta sig det. Det framkommer inte heller några tankar om hur medborgarna skulle anpassa sig till det nya livet.

DFK som program innebar något färdigt men inte totalt. Kommunen skulle inte störas av utomstående, den skulle existera i harmoni och deltagare kunde visserligen ge sig av men gränserna var definitiva för territoriet och antal invånare.²⁴⁶ Begränsningar i invånarantalet genom exempelvis sterilisering visar på hur fasta gränser för utopiska projekt riskerar att följas av dystopiska resultat. De dystopiska dragen märks även i den arbetsdelning som skulle ske på delvis biologistiska grunder där friheten inskränktes.²⁴⁷

Trots den tro på kommunens realiserande som framkommer i texten verkar det inte existerat några långt gångna planer på DFKs upprättande. Jag tolkar svårigheten i genomförandet som framförallt en oförmåga att formulera kommunen som nödvändighet för ett bättre liv. I programmet finns ingen direkt konflikt med samhället de tänker överge annat än den konflikt som kommer av att skapa ett konkurrerande samhällsideal. Det finns en övergripande tanke om att samhället de vänder sig mot är för tävlingsinriktat, alltför betonat av konkurrens. Som kontrast porträtterades ett samhälle som betonade samarbete och uppmuntran till individuella ansträngningar. Med Levitas uppdelning av utopiska strävanden i flykt, kritik och förändring tolkar jag DFK som ett projekt med klara förändringsambitioner men som endast kan tolkas som kritiskt i form av det goda exemplet. Förändringen antas komma genom att andra tar efter, utan konflikt. Liknande tankar om förändring uppmärksammar Skardhamar i danska kollektiv.²⁴⁸

DFK som program innebar därför en passiv förändringsstrategi. DFK hade inget uttalat intresse av att aktivt medverka till en förändring eller knappt att kritisera när deras kommun var skapad. DFK blir därför framförallt ett alternativ och inte ett oppositionellt samhälle. Den idé om förverkligande som framkommer i materialet visar på en inställning som var beroende av att staten sågs som god och en legitim samtalspartner.

Projektet kan dock tolkas som en form av kritik av samhället runt omkring, speciellt genom deras kritik av vad de menade var ett tävlingsinriktat samhälle vilket skapade alienering. I den meningen kunde DFK ses som en utopi som genererade frågor och begär efter andra samhällsformer snarare än vägar dit.

²⁴⁵ Bostället, (1975), s. 1-2.

²⁴⁶ Exempelvis nämns sterilisering som en möjlig lösning på den överbefolkning som de menar kommer uppstå i kommunen: Bostället, s. 4.

²⁴⁷ Biologismen märks också i uttalanden om lek som lärande: "[...]som med naturens överlägsna genialitet praktiseras av alla djurs ungar" Bostället, (1975), s. 11.

²⁴⁸ Skardhamar, (2010), s. 344-345.

Målbilden i form av DFK skiljde ut sig från de målbilder som brukar exemplifiera utopiska program. Målet är inte formulerat som totalt. Kollektivet skulle skapas men några utopiska program som gällde för större grupper återfinns inte. Det finns inte heller exempel på att det skulle skapas fler fria kommuner. Snarare än ett mål för det enda samhället framkommer en bild av flera samhällen och en liberal inställning till olika former av liv, vilket ligger i linje med en solidaritet som baseras i huvudsak på perifer position snarare än ideologisk likhet. Paralleller kan dras till inställningen som Thörn identifierar i miljörörelsens texter där gruppernas oberoende var intakt men samarbete fanns.²⁴⁹ I den meningen förminskas också programmet som kritik eftersom det inte självklart positionerar deras kollektiv som bättre för alla, bara för de som vill. Genom mötet med det utopiska programmet kunde inspiration till fler experiment skapas och gradvis omforma världen.

Karavan – ett processinriktat experiment

Inom den alternativa miljön betonades ofta platserns betydelse, platser vilka gav både temporal stabilitet för deltagare och utrymme för experiment. Av den anledningen är det intressant att se närmare på ett exempel där den fasta platsen inte var det självklara målet.²⁵⁰ Ett sådant exempel var resandeprojektet Karavan.

Karavan var ett projekt som gav uttryck för en nomadisk livsstil och samlade först och främst personer från kollektiven Fösingsmåla i Blekinge och Moder Jord i Skåne men skapades i nätverksliknande former i både Sverige och Danmark.²⁵¹ Drivande var en grupp som kallade sig själva för ”resandefolket” och ”hästafolket.” Karavan bestod till stor del av personer som hade levt i kollektiv men som övergav det bofasta livet under en period.²⁵² Projektet lyftes som förslag under november 1977,²⁵³ och realiserades under de varma månaderna 1978.²⁵⁴ Nomadismen tog sig uttryck både i form av just resan men också genom den symboliska sammankopp-

²⁴⁹ Thörn, (1997), s. 345.

²⁵⁰ Karavan argumenterade på många sätt genom att säga att de var målinriktade men detta mål hade inte innehåll, se: ”Folkfest”, Affisch karavanfest i Örebro. 21-23/7, Det ny samfund 1981[...], 1978, Vol. 1, Alternativrörelsen, RA.

²⁵¹ Planeringen innebar dock stödfester och samlande aktiviteter kring Haga, Mullvaden, Christiania och fler platser. ”Karavanen...?”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

²⁵² Bo Engzell, ”Hästdragen Karavan, nygamal livsform”, *DN*, 21/7, 1978, i Tidningsklipp, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

²⁵³ ”Jordfondsmötet i Virseryd 11/11 – 13/11”, Div. skrivelser, anteckningar, småtryck, Vol. 5, Alternativrörelsen, RA; ”Karavanen...?”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

”Jordfondsmötet i Virseryd 11/11 – 13/11”, Div. skrivelser, anteckningar, småtryck, Vol. 5, Alternativrörelsen, RA.

²⁵⁴ Björn Skälén, ”Jordfonden”, *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 24-30.

lingen till vissa typer av liv och kulturer vilket syns i bild 1.²⁵⁵

Karavan tillkom under en period där flera kollektiv hade funnits i cirka tre-fyra år och kan tolkas som en utvärderande praktik och del i ett samtal om vad det alternativa skulle vara. Meningen med Karavan var att resa genom Sverige för att finna och "befria" mark.²⁵⁶ Det var dessutom ett försök att skapa tätare relationer mellan olika kollektiv.²⁵⁷ Inspiration hämtades från USA och The Farm som kommit till just genom en resa genom landet för att sedan skapa det som blev ett av USAs mest livskraftiga och största kollektiv.²⁵⁸ Karavanen bestod av två delar där en var hästburen och den andra motorburen och gick upp genom Sverige från Blekinge till Dalarna och slutligen Hälsingland (se bild 2).²⁵⁹

Bild 1. Tält, Karavanen

(Fotograf okänd) Original i privat samling, Stefan Jedland. Även: <<http://karavanbilder.fripress.se/#album-2-18>> hämtat den 27 augusti 2015

255 Också på mer uttalade sätt som i artikeln "Vi är indianer" *Informations-sluss*, Julnummer, okänt datum och nummer. Vol 3, Alternativrörelsen, RA; "Ugh" Okänd skrift, Div. skrivelser, anteckningar, småtryck, Vol. 5, Alternativrörelsen, RA.

256 Tanken om fri mark var mycket närvarande i de amerikanska kollektiven, framförallt kring kollektivet Morningstar Ranch där det talades om "open land policy" en tanke som ofta övergavs om inte kollektivet gått under. Miller, (1999), s. 51-53 & 153-154.

257 Björn Skälén, "spår 2" & "spår 9", *Budkavel, Jordljus* 1977. <<http://www.friakademi.se/downloads/FreeAK/JORDJLUSBEFRIAMARKEN.zip>> (inspelningen är en del av det som klipptes bort i produktionen av stödsboken Jordljus men i filen finns också andra spår som inte kommer från tiden troligen är alla spår fram till 18 del av det bortklippta från Jordljus) hämtat den 27 augusti 2015.

258 Se: Björn Skälén, "Jordfonden", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978.

259 Bild 2, "Karavanresa", Privat arkiv, Dag Persson.

Kritik mot kollektiven och mot bilden av landsbygden

Inom karavanprojektet var det inte kollektivet utan vägen som var ideal. Även om kollektiven inte var fast i en viss struktur kan Karavanen tolkas som en kritik mot att fastna i gamla hjulspår och svara mot exempelvis de tankar som framkommer i Den fria kommunen om det färdiga kollektivet utan nära kontakt med andra grupper. Förhållningssättet inom Karavan framkommer tydligt i en artikel i *Aftonbladet* (AB):

Kanske kommer "Karavanen" att splittras och försvinna när vintern rycker närmare. Och ur stugvärmen kommer det att stiga mångt självbelåtet "vad-var-det-vi-sa..." MEN DET INNEBÄR inte att den har varit meningslös. Alla som känner växandets lagar vet, att det som vissnar och dör är nödvändigt för det lever och utvecklas. Det som inte är frö är i alla fall jordmån.²⁶⁰

Som citatet visar kan projektet liknas vid en mer utpräglat processinriktad impuls inom de alternativa kretsarna där deltagarna tog ett steg från den temporala dimensionen av den prefigurativa politiken till den omedelbara. De skulle göra någonting och målet var inte det viktigaste som vi ser i citatet ovan. Resan kan tolkas som en vilja till att visa på hur både samhället och kollektivrörelsen skulle kunna se ut *istället*, vilket är centralt för utopismen.²⁶¹ Det var bara deras "vildaste fantasier"²⁶² som kunde sätta stopp för vad som skulle kunna komma vilket i hög grad kan kopplas till utopismens idé om att öppna upp framtiden. Vid tillfället för Karavanens genomförande 1977-1978 var en del kollektiv inne i kritiska perioder och andra hade upplösts på grund av interna konflikter och för fasta ramar.²⁶³ Ett förnyat intresse för kollektivliv hade skapat påfrestningar på gamla strukturer när fler personer anslöt sig.²⁶⁴

Inom miljön skapade insikterna senare kritik mot tendensen att skapa helt färdiga och planerade kollektiv. I ett uttalande om Dådran från 1981 benämns kollek-

²⁶⁰ Jan Danielsson, "Karavan mot framtiden" *Aftonbladet* (AB), 16/8, 1978, i Tidningsklipp, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

²⁶¹ Cooper, (2014), s. 33.

²⁶² "Budkavel, Befria marken, B-sida" <http://www.friakademi.se/downloads/FreeAK/Budkavel_BefriaMarken_B.MP3>, hämtat den 14 juni, 2016.

²⁶³ Dådran la ner hösten 1975: "Dådran collective black & white", Dådran, Skattungekursen, F10:1, Birgitta Hambræus arkiv, RA. Även: Stora konflikter i Björkdalen 1975-1976, Skogsnäs i kris runt 1977 vilket kan förklara att de inte var med eller kunde ge plats åt Karavan. Jonsson, (1983), s. 64-65 & 102.

²⁶⁴ I exempelvis Skogsnäs fick den stora arbetsbördan kollektivet att dela upp ekonomin för att skapa mer rörlighet och möjlighet att starta individuella projekt: Jonsson, (1983), s. 102.

tivet som utopi: "Det var utopierna som knäckte oss. Det finns ett stort tryck från samhället att om man skall börja med något så skall det vara så förskräckligt pråktigt."²⁶⁵ Jag tolkar därför Karavan som en kritisk utopisk praktik riktad tillbaka till kollektiven. Praktiken betonade rörlighet både i tanke och i kropp. Med resan visades att den utopiska impulsen inte hade försvunnit i och med upprättandet av kollektiv. Mobiliteten var dessutom ett tydligt uttryck för frihet då de inte behövde rätta sig efter ekonomiska tvång som hyra och markinköp eller tvingande relationer med statsmakten i form av exempelvis bygglov.²⁶⁶ Rörligheten var i deras ögon dessutom fri till skillnad från den påtvingade rörlighet som återfanns i stadsmiljöns pendlande som alternativa grupper i staden var mycket kritiska till.²⁶⁷

Genom att befinna sig på resande fot kopplades kollektiv och alternativa personer samman genom att Karavanen stannade till hos sympatisörer.²⁶⁸ Björn Skålén, en av initiativtagarna med ursprung på Ljusbacken uttalade en förhoppning om att: "[...]karavanen får ett så otroligt brokigt innehåll att vi lyckas i vårt bondfångeri. D.v.s. att fånga in folk till bönder."²⁶⁹ Genom resan kunde de bli en del av samhället, diskutera och få med sig fler

Det fanns, även innan Karavan gav sig av, en rädsla för att inte interagera med samhället runt omkring vilket inte uteslutande var en rädsla inom Karavanprojektet. Frågan om isolering återkom ständigt och i en text om ett urbant kollektiv i *Kollektiv-nytt* menar de boende: "Det här med att man inte ska isolera sig är viktigt. 'Man kan inte bygga kollektiva öar oberoende av samhället' säger Gunnar."²⁷⁰ Det samhälle som de alternativa var kritiska till kan med andra ord tolkas som intressant men det skulle påverkas underifrån inte genom direkt dialog eller konfrontation med dess centrum i form av makthavare i städerna. På så sätt rymmer både kollektivlivet och Karavan den förebyggande dimensionen i Gordons modell.²⁷¹

I Karavanens uttryck och praktik ser vi två aspekter som har betydelse för hur deras idé om samhällsförändring ska tolkas. Den första rör kritiken mot isolering och syns i hur Karavangruppen sökte upp och interagerade med personer och grup-

²⁶⁵ Ingrid Olausson, "Dådran, kollektivet som sprack 'Ambitionerna knäckte oss'", *Svenska Dagbladet (SvD)*, 2/11, 1981.

²⁶⁶ Karavan var finansierad dels av privata bidrag men också av insamlingar med exempelvis inspelningen av skivan Jordljus vars intäkter gick till projektet. "Karavanen...?", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

²⁶⁷ "Utställningen ARARAT – en dokumentation", *Rapport från ekoteket*, nr 4-5, årgång 3, 1978. Vol 3, Alternativrörelsen, RA; Percy Andersson, "Karavanen ett överlevnadsprojekt" Affisch, <https://karavanbilder.fripress.se/#!album-0-34> hämtat den 10 september, 2016.

²⁶⁸ Se karta nedan och "Karavanen.?", *Informations-sluss*, nr 3 februari 1979

²⁶⁹ Björn Skålén, "Jordfonden", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 24-30.

²⁷⁰ "Kollektiv nr 2" *Kollektiv-nytt*, nr 3, 1977 s.22.

²⁷¹ Gordon, (2015), s. 1.

per längs vägen. Genom identifikation med en perifer position i mentala gemensamma geografier talade de från en position i konflikt med ett "etablerat" samhälle. Med Featherstones begrepp "maps of grievance" kan praktiken ses som ett försök att skapa solidaritet mellan alternativa och landsbygdsbefolkning.²⁷² Karavanen bör därför ses just som en process där själva sökandet och experimenterandet tog nygamla vägar i jakt på personer och grupper att koppla samman med. Det skedde exempelvis genom marknader och cirkusartade fester.²⁷³ Genom att företa en resa genom Sverige och tala om bortglömda vägar visade de på andra världar. Förändringen som söktes av Karavanen skedde genom att skapa begär efter det annorlunda. Karavanen var ett sätt att visa upp positiva bilder genom handling, att röra sig på vägarna och söka sig bort från landets huvudleder.²⁷⁴ Sammankopplingen med andra platser ser jag som ett försök att visa att de inte isolerade sig men inte heller var en del av det moderna samhällets typiska företeelser. Med resan visade Karavan upp en landsbygd som inte var dödsdömd. Det var inte så att *Alla Måste Söderut* som den populära uttydningen av AMS pekade på. Karavanen tog helt enkelt andra hållet och reste norrut.

Den andra aspekten som är betydande för tolkningen av Karavans förändringstankar rör det processuella tänkandet. Att gruppen gav sig ut visar på att de inte var nöjda med att upprätta fasta kollektiv utan ville göra det möjligt för förändring. Det finns alltid risk för grupper som tar ett steg bort från det övergripande samhällsbygget att utveckla mer eller mindre dogmatiska tendenser, inte sällan som en skyddsmekanism.²⁷⁵ Att inte låta kollektivrörelsen nöja sig eller stelna i de grupper som redan existerade under slutet av 1970-talet visar på en tanke om utveckling. Konflikten mellan den temporala aspekten och sökandet efter ett bättre här och nu innebar inte en politisk eller oppositionell konflikt utan visar på hur utopins dimensioner förhandlades genom kompromiss inom den alternativa miljön.²⁷⁶ Karavanen var inte ett projekt som i själva utformningen strävade efter perfektion vilket ställer Karavan som motpol till Den fria kommunen. Öppenheten är framträdande i oviljan att skapa fasta territoriella gränser eller definitiva gränser för antal deltagare. Karavanen hade dock ett mål som innebar det goda fria samhället. Öppenheten

²⁷² David Featherstone, "Spatialities of transnational resistance to globalization: The maps of grievance of the Inter-Continental Caravan", *Transactions of the Institute of British Geographers*, 28:4 (2003), s. 405.

²⁷³ "Karavanen...?", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

²⁷⁴ Bo Engzell, "Hästdragen Karavan, nygammal livsform", *DN*, 21/7, 1978. & "Nu kommer hästafolket", *Sommarkuriren*, 14/7, 1978. (Troligen Örebrokuriren) i *Tidningsklipp*, Vol. 3 Alternativrörelsen, RA.

²⁷⁵ Sargisson, (2007), s. 417.

²⁷⁶ Jämför med Mouffes agonistiska definition av politik. Mouffe, (2008).

tillsammans med målbilden innebar att Karavanen pendlade mellan de två prefigurativa dimensionerna omedelbarhet och det temporala. Där målen i Den fria kommunen var uttalade innebar Karavanens mål istället en förhoppning.

Relationella platser och en annan väg

Men hur skulle då resan se ut? Hur skulle de röra sig genom landet och hur kan betydelsen av resan tolkas i relation till frågan om förändring?

Även om målet om fri mark hela tiden fanns inom Karavan var också resan dit och vägen ett starkt ideal.²⁷⁷ En karavandeltagare använder vägen som metafor för en förändrad värld i en tidningsintervju 1978 när målet skulle beskrivas:

– på sätt och vis ett hopp om att på de små svenska, bortglömda grusvägarna kunna finna den Livets Väg som hoopi-indianerna en gång talade om, och som vi har tappat bort i vårt samhälle.²⁷⁸

Det var inte i det färdiga kollektivet som de skulle finna det nya samhället utan på vägen. Den "livets väg" som här omtalas får närmast ses som själva målet för gruppen.

I citatet blandas en landsbygdsromantik och en bild av en (förgången) amerikansk kultur både genom symboler för urfolk och för nybyggare.²⁷⁹ I båda fallen framstår bilderna som arkaiska, med koloniala drag där platser helt enkelt framstår som utan förändringspotential. Citatet kan tolkas som bakåtblickande och ett uttryck för vad antropologen Johannes Fabian har kallat att göra något osamtidigt.²⁸⁰ I citatet blandas förfluten tid samman med existerande platser vilket i första hand placerar platserna i dåtid inte i en förändrad framtid.

I relation både till kollektiven och till samhället i stort framställs mobilitet som någonting eftersträvänsvärt, men en mobilitet på vissa sätt. Framförallt reste Karavan långsammare än vad som var möjligt i samtiden. På kartan i bild 2 visas hur Karavan både i representation och i realitet undvek större städer och motorvägar och istället valde det "glömda". Resvägen som Karavan tog gick genom Sverige från Blekinge norrut upp genom Småland, Närke, och vidare upp i Dalarna. Konsekvent höll sig

²⁷⁷ "Sagan om konungens ankomst" Jordfonden, 1977, Korrespondens, Skrivelser (...), Alternativrörelsen, RA.

²⁷⁸ Jan Danielsson, "Karavan mot framtiden" AB, 16/8, 1978, i Tidningsklipp, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA

²⁷⁹ På bilder från karavan syns hur de både använder sig av tipis och "nybyggargagnar": <<http://karavanbilder.fripress.se/#!album-2>> hämtat den 10 juni, 2016.

²⁸⁰ Johannes Fabian, *Time and the other: How anthropology makes its object* (New York: Columbia University Press, 1983).

ATT FÖRESTÄLLA FRAMTIDEN

Karavanen ifrån större städer förutom Örebro där de hade en fest på Sommaro i utkanten av staden sommaren 1978.

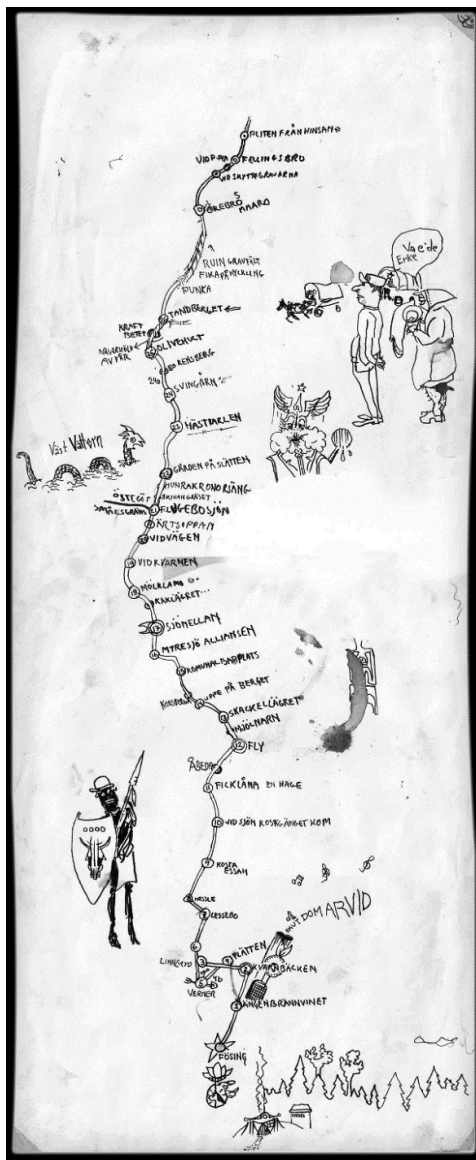

Bild 2. Karavanens resväg

Av: Dag Persson, 1978, Privat samling.²⁸¹

²⁸¹ Bilden innehåller en figur som kan tolkas som en rasistisk karikatyr. Jag tolkar denna bild fram-

Enligt den budkavel som avhandlingens inledande citat är hämtat från skulle Karavan egentligen delta i Hagaveckan i Göteborg.²⁸² I en rapport från deltagarna framstår det som att de dels fått resa långsammare än vad de trodde men också att möjligheten att resa igenom och campa i städer med hästar var problematiskt.²⁸³ Under resan genom landet stannade de till vid badplatser och lånade hagar, men besökte även andra alternativa grupper. Samtidigt som platserna var utmärkta var de sällan namngivna vilket skapar en idé om att röra sig genom ett nytt landskap. Platser är beskrivna som ”i en hage” eller ”vid väggkanten”. Kartan kan därför tolkas som ett sätt att skapa just alternativa eller andra platser. Samtidigt som det kan ses som en medveten strategi för att belysa vissa förhållanden framstår det som att materiella förutsättningar och idéer samspelar.

Genom att inte endast förhålla sig till redan namngivna platser kunde de retoriskt skapa sina egna platser som var oberoende av samhället runt omkring. Att benämna en plats är en tydlig handling som också är med om att skapa platsens specificitet och ett sätt för grupperna att använda sig av platser som argument.²⁸⁴ Att vara oberoende och låta vägen vara central syns också då kartan inte är markerad med gränser förutom gränsen mellan Småland och Östergötland. Resans placering utanför det ”etablerade” blir än mer tydlig om den jämförs med Alternativkampanjen 1982. Kampanjen initierades av norska Framtiden i våra händer och genomfördes i ett antal svenska städer av centrala och etablerade aktörer inom den svenska freds- och miljörörelsen.²⁸⁵ Skillnaden i projekten var dock inte total. Alternativkampanjen hade liksom Karavan medverkande från exempelvis Moder Jord och kan helt enkelt ses som en annan slags kampanj.

Cooper menar att det finns en skillnad i om utopiska projekt syftar till att skapa kritisk distans eller kritisk närhet för att utmana status quo.²⁸⁶ Jag skulle vilja argumentera för att ett projekt som Karavan och även stora delar av kollektivrörelsen i Sverige försökte kombinera dessa två perspektiv. När de talade om gamla tider eller om Hoopi-indianer är det tydligt att de sökte sig till en föreställd distanserad punkt för att kritisera samtiden. Genom att leva i tältläger och besöka övergivna handels-

förallt som ett uttryck för de alternativs vilja att sammankopplas med vad de upplevde som perifera positioner vilket ger en förklaring till förekomsten av figuren men inte förminskar den exotiserande tendensen.

282 Björn Skälén, ”spår 9”, *Budkavel, Jordljus*, 1977. <<http://www.friakademi.se/downloads/FreeAK/JORDJLUSBEFRIAMARKEN.zip>>, hämtat den 27 augusti 2015.

283 ”Karavanen..?”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

284 Danielle Endres och Samantha Senda-Cook, ”Location matters: The rhetoric of place in protest”, *Quarterly Journal of Speech*, 97:3 (2011).

285 *Alternativkatalogen: En bok om det som händer runt om i Sverige för att bevara resurser och skapa solidaritet, med hundratals adresser, tips och läsning* (Stockholm: Jordens vänner, 1982).

286 Cooper, (2014), s. 7-9.

platser inkorporerade de också delar av samhället, i deras närhet, för att vara kritiskt nära. Även landsbygden var en del av det etablerade, men det var inte landsbygden som ansågs utgöra centrum av det etablerade samhället.²⁸⁷ Karavanens kritik blev därför oppositionell till mycket av det de reste igenom vilket exemplifieras genom att de inte var välkomna tillbaka efter en marknad i Linneryd i Småland sommaren 1978.²⁸⁸ Den utopiska representation som Karavanen utgjorde var helt enkelt inte begärlig för alla.

Genom att röra sig i vad de tolkade som det moderna samhällets sekundära framfarter och stanna till på tillsynes obetydliga platser kan Karavanen tolkas som en strävan att solidariser sig med andra kamper än de om inflytande och makt över staten. Det var inte politiker som tilltalades utan grupper som enligt Karavanens deltagare befann sig i periferin.

Samtidigt som Karavanen kan ses som en strävsam resa för de alternativa utanför samhället, i periferin, visar den också en form av privilegier. Till skillnad från andra de mötte hade de en frihet just att ta sig fram långsamt. Det är tydligt att Karavanens deltagare inte upplevde tvänget att röra sig mot arbetsmarknader i staden. Det var också, som nämnts ovan, en i hög grad symbolisk praktik i motsats till det omtalade "alla måste söderut". Kartan visar på en längtan efter frihet i form av oberoende från staten genom att centrala administrativa och politiska platser och gränser inte finns med, med undantag för landskapsgränsen. Vägen visade på både problem och möjligheter för deltagarna och de som mötte dem. Men hur ska vi förstå Karavanens resa utifrån diskussionen om mål och medel? Hur ska balansen mellan målet att finna fri mark och att vandra livets väg förstås?

Balansen mellan medel och mål

Att manifesteras det nomadiska idealet genom att resa runt i landet i bostäder på hjul, dragna av hästar, var något annat än den längtan till landets lugn och trygghet som ofta uttrycktes i reportageböcker och från alternativa röster.²⁸⁹ I material som beskriver Karavanen finns visserligen drömmande uttalanden om en given plats, men platsens egenskaper och framtida innehåll lämnas i stort utanför diskussionen till

²⁸⁷ Jag menar därför att geografiskt avstånd inte behöver betyda irrelevans i politisk mening. Jfr: Cooper, (2014), s. 226.

²⁸⁸ "Karavanen...?", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49. Även: Grupp 3, Ip 9, 1979, Dag Persson som var med i Karavan menar att det var den hembygdsförening som hyrt ut Folkets park och en marknadsplats som var bestörta över de närvarandes utseende och praktiker men ändrade sig när det blev dags för Karavanen att resa vidare. E-postkorrespondens, 17 februari 2016.

²⁸⁹ Wessling, (1983).

skillnad från i DFK.²⁹⁰ Karavanen saknade en bild av en materiellt god plats, något som också syns i citatet nedan där fokus ligger på en förändring av det immateriella.

Och genom sättet att leva vill jordfolket väcka opinion, förändra en gränsfylld värld, ett arbete som kommer att ta flera generationer. En, om man så vill, förändring av medvetandet.²⁹¹

Det var den egna personens utveckling som var i fokus. I de fall då innehållet benämndes bestod det av föreställningar om äldre tider och urfolks praktiker eller solidaritet med perifera positioner. Tankar om det förgångna eller det arkaiska aktiverades för att se framåt. Karavanen innebar en kritik mot kollektivens statiska tillvaro och en uppskattning av det nomadiska livets möjligheter. Projektet betonade därför utopismens längtan bort snarare än utopins befastande av det goda. Utforskandet av, och begäret mot allt det som inte rymdes i samhället kan också ses i den inbjudan till planeringsmöte som Fösingsmåla skickade ut där geodesiska domer och tipis samsades om utrymmet med stjärntecken och tecken från den kinesiska texten *I Ching*. Allt som var "alternativt" skulle vara med (bild 3).

Den positiva bilden av det nomadiska livet fick sig en törn när Karavanen nått en bit upp i norr under hösten 1978. Karavandeltagare skrev till *Sluss*: "En annan sak blev alltmer uppenbar, vi hade ingen klar, gemensam målsättning. Få av oss kände varandra bra, vi samlades kring en dunkel vision om frihet och möjlighet att förverkliga oss själv."²⁹² Bristen på målsättning blev här problematisk, det fanns inte längre någonstans att röra sig.²⁹³ Dessutom närmade sig vintern vilket innebar inskränkningar på deras fria liv, ett liv som var beroende av värme och tillgång till bete för hästarna. Målet verkar enligt citatet dessutom riktas mot den egna personen istället för att förstås som en samhällsförändrande kraft. Med fokus riktat mot den egna personen menar Levitas att utopin förlorar sin transformativa kraft och övergår i en fråga om kompensation.²⁹⁴

En karavandeltagare skriver vidare i rapporten till *Sluss*: "Den dunkla visionen av frihet genomgår en våldsam konfrontation med verkligheten."²⁹⁵ De två utopiska perspektiven, det goda och det som inte är, ställdes mot varandra. Ett där framtiden lämnades öppen och ett där öppenheten skapade problem. Citatet kan tolkas som

290 "Karavanen...?", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

291 Thomas Lahge, "De är moderna tiders nybyggare", *Nerikes Allehanda (NA)*, 21/7 1978 i Tidningsklipp, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

292 "Karavanen...?", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

293 Se också: "Till Sluss", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 43.

294 Levitas, (2000), s. 34.

295 "Karavanen...?", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49.

ATT FÖRESTÄLLA FRAMTIDEN

ett uttryck för den oförmåga till strategi och konkret förändring som Epstein kritiserat prefigurativa rörelser för. Så hur ska då målet med Karavan förstås?

Bild 3. Sagofolksmöte, Fösingsmåla

Av: Dag Persson, Årtal okänt, i Det ny samfund 1981(...), Vol. 1, Alternativrörelsen, RA.

Genom stödfester och köp av skivan Jordljus hade intresserade runt om i landet bidragit för att förverkliga drömmen om fri mark.²⁹⁶ Även om Karavan som projekt försökte skapa möten och platser för gemenskap genom de stopp de gjorde på vägen och på så sätt "förändra en gränsfylld värld"²⁹⁷ framstår det inte som att de lyckades skapa reella "maps of grievances". Karavanens deltagare var lämnade till icke-materiella gemensamheter som sökandet efter frihet eller självförverkligande. Förhållandet skiljer ut projektet från de fasta kollektiven som analyseras nedan där deltagare kunde diskutera kollektiva problem i deras faktiska liv. Misslyckandet med att skapa en utopi med fri mark behöver enligt Jamesons modell inte ses som ett misslyckande i sig utan endast en del av det kritiska projekt som utopismen utgör.²⁹⁸ Liknande tankar finns i Levitas forskning då hon menar att utopier bör misslyckas då de genom misslyckandet visar på vilka utmaningar som väntar den som vill förändra samhället.²⁹⁹

Betydande i sammanhanget blir också den betoning som Gordon lägger på frågan om att skapa ett bättre samhälle här och nu när han refererar till anarkistisk praktik. "On this reading, anarchist practice involves a transition from a politics of self-sacrifice towards a politics of self-realisation and revolutionary lifestyle."³⁰⁰ När svårigheter uppkom för Karavanen och det inte fanns klara mål att hänga upp sitt hopp på övergick det som varit aktivism med fokus på att leva det liv de ville ha nu, till en aktivism som försökte skapa ett samhälle i framtiden. Aktivismen och livet i Karavan blev ett nödvändigt ont istället för det "fria liv" på "livets väg" som det varit tidigare. Den potentiella konflikten mellan tydliga mål om den goda platsens innehåll och öppenheten för olika alternativa framtider är tydlig i Karavan. I kapitlets sista exempel ska vi se närmare på försök att hantera uppdelningen genom att skapa mindre mål och arbeta med mer konfrontativa direkt-aktioner inom den alternativa miljön.

Flygfältsockupationer och Taråberg – om nuet och den direkta aktionen

Den alternativa miljön inkluderade grupper i både stad och landsbygd. I staden skedde konfrontationer med makten genom ockupationer och protester i städerna,

²⁹⁶ Björn Skälén, "Jordfonden", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 24-30.

²⁹⁷ Thomas Lahge, "De är moderna tiders nybyggare", *NA*, 21/7 1978 i Tidningsklipp, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

²⁹⁸ Jameson, (2007), s. xiii.

²⁹⁹ Ruth Levitas, "Looking for the blue: The necessity of utopia", *Journal of Political Ideologies*, 12:3 (2007), s. 304.

³⁰⁰ Gordon, (2015), s. 6. Även: Haenfler, Johnson, och Jones, (2012).

bland annat i Haga i Göteborg och Mullvaden i Stockholm 1978.³⁰¹ Men konfrontativ direkt-aktion skedde inte bara i storstäderna. Under det sena 1970- och tidiga 1980-talet skedde även ockupationer av hus och platser på landsbygden.³⁰² En politisk praktik som ockupationen kunde röra sig mellan olika platser och rum.³⁰³ I kapitlets sista exempel kommer jag analysera några uppmärksammade flygfältsockupationer som Skogsnäs var delaktiga i samt ockupationen av det övergivna torpet Taråberg i närheten av Skogsnäskollektivet. Flygfälts- och rurala husockupationer förekom på andra platser också men för att få med båda typer av ockupationer genom en grupp har jag fokuserat på processer som Skogsnäsgruppen var engagerad i.

Direkt-aktion och betoningen på här och nu kan starkt kopplas till den anarkistiska traditionen och förhåller sig på ett speciellt sätt till förändring just genom att den i och med aktionen anses genomförd.³⁰⁴ Att göra det nya nu, att leva ett annat liv, menar Gordon skiljer sig från annan typ av politisk aktivism i meningen att den inte arbetar för ett tydligt mål utan helt enkelt direkt försöker omforma livet så att det önskvärda realiseras nu. Politisk aktivism blir genom omedelbarheten något annat än ett kall eller att offra sig för "saken".³⁰⁵ Istället blir det på samma gång ett självförverkligande som ett förverkligande av det eftersträlvade samhället, utopin.

Solidaritet i det lokala – protester mot flygbesprutning

I Sverige kom frågan om bekämpningsmedel att bli en viktig miljöfråga, bland annat genom protester mot DDT och avlövningsmedlet fenoxisyra som i Sverige blev känt under namnet Hormoslyr.³⁰⁶ Under slutet av 1970-talet ökade protesterna mot dessa

³⁰¹ Thörn, (2013).

³⁰² Dels alla miljögrupper som protesterade mot flygbesprutning: Jenny Jansson och Katrin Uba, "Motströms: Kampen om Sölvsbacka strömmar 1972-1979," i Andrés Brink Pinto, Ericsson, Martin (red.), *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (Lund:Arkiv förlag/A-Z förlag, 2016). Men också ockupationer i Höberg, Fösingsmåla och Björndalen i Norge. Se: sign. Berit, "Björndalen, historie, ockupasjon, opplevelse", Det ny samfund 1981(...), Vol. 1, Alternativrörelsen, RA; "Om Höberg Jämtland, 1983", *Med-delaren*, nr 17, 1983, s.4-5.

³⁰³ Med Charles Tillys ord kan dessa handlingar ses som en uppsättning konfliktrepertoarer. Konfliktdimensionen i flera av dessa aktioner är dock väldigt nedtonad och innebar sällan våldsam konfrontation Se: Andrés Brink Pinto, (2015), s. 12-14.

³⁰⁴ Gordon, (2015), s. 6.

³⁰⁵ Självklart finns även sådana beskrivningar i materialet men de är inte lika framträdande se exempelvis: "Ett kruz", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 35.

³⁰⁶ Ebba Lisberg Jensen, "Sätt stopp för sprutet! Från arbetsmiljöproblem till ekologisk risk i 1970-talets debatt om hormoslyr och DDT i skogsbruket," i Fredrik Björk, Per Eliasson, och Bo Fritzboeger (red.), *Miljöhistoria över gränser* (Malmö:Malmö högskola, 2006), s. 199. Lisberg Jensen undersöker kritiken mot Hormoslyr och DDT från skogsbranschens sida och diskuterar även det motstånd som fanns från lokalbefolkning och allmän opinion.

ämnen i landet vilket satte press på regeringen att ta frågan på allvar. Tunga namn som Marit Paulsen och Sara Lidman protesterade i Stockholm 1979 mot besprutningen av skogarna.³⁰⁷ Kritiken riktades i första hand mot giftbesprutning men även kvävegödslingen av skogarna kritiserades.

Genom årliga blockader av flygfält och kritik mot skogsbolagen under 1970-talets sena år var Skogsnäsborna del av tidens protestvåg och Göran Mårskog som var delaktig i protesterna menade: ”– Vi anser att det är bråttom att få stopp på skogsgödslingen. Därför tar vi till sådan här metoder. Skulle vi gå genom riksdagen tar det minst 10 år och då kan det redan vara för sent.”³⁰⁸ Det omedelbara i den anarkistiska traditionen handlar om att vägra de saker som hindrar en att leva ett gott liv.³⁰⁹ Att motsätta sig besprutningen blir i skogsnäsbornas fall ett sätt att protestera mot något som de menade hindrade deras liv, deras möjlighet att utnyttja skogarna runt omkring till bärplockning och annat.³¹⁰ Som vi ska se nedan handlade det dessutom om att rent konkret ockupera platser för att visa sitt missnöje med hur de fungerade och vad de användes till. I den meningen ingår de i en form av diskussion om platsens sammansättning och visar också på ett visst styrkeförhållande mellan de som bodde på platsen och de som ägde marken. De protesterande satte bruksrätt före äganderätt.³¹¹

Ebba Lisberg Jensen menar att protesterna mot besprutning ofta inkluderade lokalbefolkningen.³¹² Förhållandet verkar även stämma för miljögruppen som skogsnäsborna var engagerad i, och som riktade sig mot det lokala skogsbolaget Svanö AB.³¹³ I en artikel i *Nya Norrlandsposten* (NN) 1977 skriver journalisten: ”Stödet från allmänheten till aktivisterna är stort. På olika sätt får man sympatier. En insamling på privat initiativ har startats för att ge pengar till uppehälle för miljökamparna.”³¹⁴ Aktivisterna hade då tillbringat 14 dagar vid flygfältet. Att aktivisterna hade stöd kan tolkas som ett mer lyckat exempel av solidaritet mellan miljögruppen och närområdet. Men det kan också tolkas som att aktivisterna faktiskt var och sågs som en del av lokalbefolkningen. Genom att formulera protesten som

307 Lisberg Jensen, (2006), s. 216.

308 Weje Sanden, ”Helikoptern lyfter över demonstrerande kvinnor och barn” Västernorrlands allehanda (VA), 27/7, 1977 i Privat arkiv, Skogsnäs.

309 Gordon, (2015), s. 6.

310 Ett argument som också framkommer i: Lisberg Jensen, (2006), s. 204. Även: ”Kärnkraftsmotståndare kriminaliseras”, *Informations-sluss*, nr 2, 1978. s. 2. (Org. i Informationsdienst. nr 252, 1978, Troligen: *Informationsdienst zur verbreitung unterbliebener nachrichten*)

311 Jfr: Jansson och Uba, (2016), s. 163.

312 Lisberg Jensen, (2006), s. 198. Även: Jansson och Uba, (2016), s. 155-157.

313 Bolagets skogsmark såldes senare till SCA 1986, <<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/svan%C3%B6-ab>> hämtat den 3 augusti, 2015.

314 Bjarne Engholm, ”Slaget om Tjärnnäset är inte över”, *Nya Norrlandsposten* (NN), 25/8, 1977.

en nödvändig aktion för de boendes livsmiljö lyckades de få ett större stöd och skapa solidaritet med en befolkning som delvis såg Skogsnäsgruppen som problematisk.³¹⁵ Det var platsens karaktär som tillgänglig och diversifierad som var hotad vilket engagerade fler än de alternativa grupperna. Det gemensamma intresset för skogen syntes när runt 70 personer, enligt *Östersundsposten* (ÖP) både ”bybor och medlemmar i traktens miljögrupp”,³¹⁶ lyckades hindra en helikopter att tanka innan besprutning. I en sång skriven till ”Laroy” (troligen det företag som skötte besprutningen) går det att läsa: ”Vi vet att ni är kapitalets lakejer, men era plan är inga justa grejer, det visa vi i går morse klockan fem, när vi stoppa er och vägra gå hem”³¹⁷

Området kring Ramsele där Skogsnäs ligger är i huvudsak skogsmark, som liksom i övriga landet berördes av den strukturrationalisering som startade 1947 och intensifierades 1966.³¹⁸ En del i moderniseringen av skogsbruket bestod av att skapa stora arealer skog för att kunna flygbespruta och kalhugga.³¹⁹ Platsen höll på att förändras till något som varken kollektivfolk eller andra bybor var intresserade av. I frågan om skogsbesprutningen fanns det två tydliga positioner om vilka slags liv som de boende skulle leva och vad skogen hade för funktion. Signaturen Ove Blom i Nya Norrlands ”Fritt forum” försökte medla mellan de som menade att aktivisterna var ”fanatiska” och aktivisterna själva:

Mer än halva Sveriges yta består av produktiv skogsmark. Vi bör dock tänka på att skogen trots allt inte bara är en viktig produktionsresurs – utan också på att den är ett av människans viktigaste livsvillkor sett ur miljö-, rekreations- och ekologi-synpunkt.³²⁰

Konflikten handlade inte om att nå ett definierat mål varken som distanserad dröm som i Karavan eller som mer uttalat i skriften *Den fria kommunen*. Förändringen som eftersträvades handlade om att möjliggöra vissa former av liv direkt. De temporala dimensionerna är i huvudsak frånvarande. Den skog där allemansrätten och bruksrätten är skyddad var inte direkt kopplad till ett visst samhällssystem eller viss framtid, istället var deras kamp inriktad på det omedelbara. Att protestera mot flygbesprutning kan tolkas som just en vilja att vinna små delmål och en deltagare i protesterna menade att vinsten ”[...]visar att det lönar sig att föra en kamp mot

315 Fjällsjö Miljöaktivistgrupp, ”De har fallit undan för bolagens krav”, *Fritt forum*, NN, 29/8.

316 ”70 miljövännar satte stopp för helikoptern” *Östersundsposten* (ÖP), Datum okänt, 1977.

317 Sång, ”Allvar”, pärm 1977, Privat arkiv, Skogsnäs.

318 Holmberg, (1998), s. 94.

319 Genom flygbesprutning slapp också skogsarbetarna komma i kontakt med gifterna vilket var ett viktigt arbetsmiljöargument. Lisberg Jensen, (2006), s. 203-204.

320 Ove Blom, ”Giftfanatikerna måste stoppas”, *Fritt forum*, NN, 29/8 1977.

kapitalet även om man saknar eget kapital.”³²¹ Kampen sammanförde lokalbefolkningens oro för farorna med besprutning med det större politiska projekt som Skogsnäsborna var en del av. Skeendet liknar det sätt som en relativt radikal grupp av demonstranter från Alternativ stad med hjälp av oväntade allianser 1971 kunde hindra fällandet av almarna i Kungsträdgården och hur utopiska visioner om direkt-demokrati kunde komma ur dessa oväntade allianser.³²²

Skapandet av andra liv i de protesterandes nu innebar en utopi med förankring i faktiska förhållanden. Till skillnad från exempelvis Den fria kommunen eller Karavan fanns det också en tydlig konflikt under hela processen. Jag menar att inte bara den alternativa praktiken som förordades av de protesterande utan också själva kampen kan tolkas som utopism då de öppnade upp för andra framtider än den existerande. Samtidigt formulerades alternativet som nödvändigt vilket förminskar utopismen i skogsprotesterna eftersom nödvändighet endast möjliggör en framtid. Konflikten om vilka liv som var möjliga och önskvärda i skogstrakterna kom att intensifieras genom den ockupation av en liten stuga som två tidigare medlemmar av Skogsnäskollektivet genomförde.

Att skapa rum för andra liv – ockupationen av Taråberg

Ockupationen av en mindre skogsvaktarstuga i Taråberg, en bit från Skogsnäs, kom under vintern 1980 att bli det tydligaste exemplet på ”gröna vågen”. Detta trots att det skedde närmare 10 år efter att begreppet myntades och en bra stund efter att kollektiven som undersöks här etablerats. Paret Svea och Björn (Ponny) Bergström med barn hade sedan 1976/77 bebott stugan som ägdes av Graningevarken. Bergströms hade försökt köpa gården flera gånger men ägaren hade vägrat. Under 1979 påbörjades en process att vräka familjen,³²³ och under de inledande månaderna av 1980 följdes dramat både av rikspress och diskuterades i riksdagen.³²⁴

Den andra februari rapporterades det att kronofogdens första försök till vräkning av familjen hade slutat utan konflikt men misslyckats. Flera Skogsnäsbor var enligt reportrar närvarande och det är tydligt att kronofogden var i underläge.³²⁵ I en annan

³²¹ ”Svanö AB slutar spruta!”, *NN*, 17/8, 1977, s. 15.

³²² Helldén, (2005), s. 263-266.

³²³ Johnny Persson och Göran Arremo, ”Ett annat sätt att leva”, (1980).

³²⁴ Riksdagens protokoll, ”1979/80:90 ” (Stockholm:1980), 65; ”1979/80:99,” (Stockholm:1980), 72. Skogsnäs var själva mycket aktiva i kontakt med media Se: ”Alla tidningskontakt Taråberg” Privat arkiv, Skogsnäs, 1980.

³²⁵ Reportern räknar med 100 sympatisörer. ”Ramseleockupationen: Helstekt lamm och tunnbröd mötte fogden” *Dagens Nyheter*(DN), 2/2, 1980. Även vid vräkningens fullbordande kom sympatisörer: ”Kravallpoliserna stormade huset” *Sundsvalls tidning*, 15/3, 1980. s. 15.

artikel framställs ockupanterna som självsäkra och ovilliga att gå med på kronofogdens krav.³²⁶ *Dagens Nyheter* (DN) skriver: "Efter någon timme gav sig samhällets representanter i väg. Man hade inte kommit överens om bosättningen i Taråberg men kronofogden använde inte heller maktmedel för att få bort ockupanterna."³²⁷ I DN framställdes det som att Taråberg hade stöd av lokalbefolkningen men till skillnad från kampen mot flygbesprutning verkar Taråberg inte haft samma breda stöd. I insändare kritiserar kollektivet Skogsnäs och Taråbergsockupanterna för att ta lagen i egna händer.³²⁸

Precis som med flygfälten kom även andra att intressera sig för frågan och dagarna efter kronofogdens besök genomfördes i Stockholm en demonstration till stöd för Taråbergarna under parollen "Odlad jord ska brukas – inte förbrukas".³²⁹ Kampen om Taråberg blev en kamp om vad platsen skulle vara, hur glesbygden skulle bli levande. Med Skogsnäsbornas ögon handlade det om möjligheten till ett småskaligt och kollektivt liv, medan Björn menade att det handlade om ett individuellt val, ett liv som han ville skulle vara möjligt på landsbygden.³³⁰ För en del av lokalbefolkningen var Skogsnäs och Taråberg långt från landsbygdens försvarare och beskrevs med hårda ord: "Nej, ryck upp er alla ärliga och renhåriga mot ockupanterna, rensa ogräset från vetet och stöd de ärliga och rättframma till front mot laglöshet som vill göra vår bygd och samhälle till bussamhället."³³¹ Här kan vi se hur landsbygden kunde rymma olika värden och med tanke på att skogsnäringsen var stor i området är det också möjligt att tolka reaktionerna mot Taråberg som en rädsla att förlora inkomster och arbeten. Det var helt enkel olika visioner om hur landsbygden skulle bli en del av framtiden. Vi ser också exempel på den starka antipati som kunde finnas inför skogsnäsgruppen som enligt skribenten stack ut från övriga boende i området.

Omedelbarheten i ockupanternas krav blir här tydlig, de försökte dessutom göra frågan till en som handlade om det individuella livet trots att Björn och Svea tidigare varit en del av Skogsnäs och att de samlade sympatisörer runt om i landet. Istället för att betona det konfrontativa i sin aktion argumenterade Skogsnäsborna och Taråberg för att ockupationen bara skulle ses som ett försök att leva ett annat slags liv. Uttalandet synliggör en rationalitet där det perifera ska värnas och innebär att

326 "Stilla meningsutbyte vid stockeldsbrasan", VA, 2/2, 1980.

327 "Ramseleockupationen: Helstekt lamm och tunnbröd mötte fogden" DN, 2/2, 1980.

328 Sign, Trött på gröna vågare "Hur skulle det gå om alla gjorde så" Fritt forum, NN, 11/2, 1980 s. 6; Sign. Karl Jakobsson "Graningeverken har vårt fulla stöd.", Debatt, ÖP, 28/2, 1980; Sign. En bestulen, "Taråbergsockupationen", Debatt, ÖP, 29/2, 1980.

329 "Protester i Stockholm", NN, 5/2, 1980, s. 19; "Stödfest för Taråberg", Skanstulls gymnasium, Div stenciler, Upprop (...), Vol. 4, Alternativrörelsen, RA.

330 Peter Bratt, "Ockupanterna i Taråberg kvar, Vi vill leva så här." DN, 22/2, 1980, s. 28.

331 Sign. Karl Jakobsson "Graningeverken har vårt fulla stöd.", Debatt, ÖP, 28/2, 1980.

de argumenterade utifrån en rättighetsdiskurs, vilket även återfinns i de älvprotester som Jenny Jansson och Katrin Uba undersökt. I protesten om Sölvbacka strömmar övergick de protesterande i slutskedet till att argumentera för myndigheternas skyldighet att värna deras rätt till att leva på ett visst sätt.³³² Även i Taråberg argumenterade deltagare för att göra det möjligt att leva i periferin eller leva annorlunda liv. Att ”ge liv” åt det gamla torpet sågs inte som problematiskt, snarare tolkades och presenterades det som en form av kulturbewarande kraft. Att betona kulturvårdsaspekter vid ockupationen liknar hur aktivisterna i Hagakvarteren i Göteborg och i Kvarteret Mullvaden argumenterade mot makthavare.³³³ Taråbergaktivisterna knöt även samman sin kamp med historier om kamp mot skogsbolagens krav i norra Sverige under tidigare perioder.³³⁴

Trots visst stöd från lokalbefolkning och vädjandet för att bevara Taråberg som kulturminnesmärke revs torpet den 14 mars 1980 under vad som dagen efter beskrivs som ”[...] en av de största polisaktionerna som någonsin genomförts i länet.”³³⁵ Runt 90 poliser närvarade vid aktionen då familjen vräktes varpå torpet brändes ner: ”– Vi tar det som en övning i terroristbekämpning sa polisbefälet som ledde styrkan.”³³⁶ Familjen menade konsekvent i flera artiklar att de skulle bygga upp ett nytt torp på platsen trots risken för samma skeende igen. Dagen efter kommenterade Grängeverks VD vräkningen med att familjens ”[...] levnadssätt är en form av parasitliv”³³⁷ Taråbergarna fick dock stöd från andra delar av samhället, bland annat skickades telegram från kamratföreningen i Märsta brandkår med ett stöduttalande där de tog avstånd från brandkåren som medverkat i nedbränningen av Taråberg.³³⁸

Hur ska då förändring och den prefigurativa politiken förstås i sammanhanget? Björn Bergström uttalade sig i *AB* dagen efter vräkningen:

– Vi vet att vi bryter mot lagen. Det måste man göra ibland för att få lagarna ändrade. Titta bara på hur vi fick strejkrätt och rösträtt. Först måste några gå före och bryta lagen.[...]– Försöker de plantera skog här ska vi rycka upp varenda trädplanta. Här ska växa potatis och grönsaker.³³⁹

³³² Jansson och Uba, (2016), s. 163.

³³³ Se bland annat: Thörn, (2013), s. 128-130.

³³⁴ Jonas Gradin, ”Taråbergs historia”, Fritt forum, *NN*, 11/2, 1980 s. 6; ”Nu vädjar man till Fäldin ”Hjälp oss rädda TARÅBERG”, *NN*, 15/2 1980, s. 3; ”Taråbergarna vädjar nu till statsministern.”, *ÖP*, 18/2 1980.

³³⁵ ”Kravallpoliser stormade huset” *ST*, 15/3, 1980. s. 15.

³³⁶ Calle Söderberg, ”Polisen bränner gården”, *AB*, 14/3, 1980, s. 9.

³³⁷ ”Grängeverks VD – En form av parasitliv”, *DN*, 15/3, 1980. s. 8.

³³⁸ ”Kravallpolis avhyste familjen, Ödegården Taråberg jämnad med marken”, *DN*, 15/3, 1980. s. 8.

³³⁹ Erik Dalunde, ”Stine, 13, rusar in mot lågorna”, *AB*, 15/3, 1980.

I citatet ser vi den roll som den direkta aktionen hade, några måste gå före. Den omedelbara dimensionen i den prefigurativa politiken är med andra ord tydligt uttalad. Förändring sker genom handling, att någon går ut och skapar ett bättre samhälle. Men citatet visar dessutom på att förändring inte bara sker genom direkta aktioner som utspelar sig under kort tid. Även här ser vi hur det är viljan till andra liv i nuet som fått familjen att flytta till ödetorpet Taråberg. I tidningsintervjuer blir det en fråga om att övertyga läsaren att ockupanternas form av liv var en rimlig och bra väg framåt, vilket även syns i den film som producerades 1980 om livet i Skogsnäs.³⁴⁰ Det handlade om att skapa en landsbygd som inte bara var en romantisk kuliss utan också en plats där det gick att leva.³⁴¹ Att betona ett liv som skulle kunna vara möjlig för fler förstärktes genom de beskrivningar som följde på rapporterna om Taråberg om det speciella och avvikande, men trevliga och företagsamma livet som pågick i Skogsnäs.³⁴²

Som praktik spred sig de rurala ockupationerna. Under sommaren 1980 ockuperade Fösingsmåla det hus de hyrt av kyrkan, dessutom ockuperade deltagare från Karavanen en stuga i Dalen/Höberg.³⁴³ Målet med protesterna var inte att realisera ett avlägset, temporalt förskjutet samhälle utan istället att realisera det i nuet. Ockupanternas exempel och uttalanden från deltagare innebar att utopism och brist på mål kunde förenas. Men förhållandet innebar också att samhället som helhet inte utmanades, istället kan det ses som en handlingsinriktad reformism. Tidigare mål riskerade därmed att försvinna. När de alternativs liv kunde inkorporeras i samhället framstår samhällsförändring mer som en önskan än som målinriktat hopp.

Mållös inför framtiden?

I avsnittet har jag betonat den tendens inom den prefigurativa politiken som Uri Gordon kallar immidiaist och som jag översatt med omedelbarhet. Till skillnad från DFKs tydliga samhällsplan eller Karavanens processinriktade resa finns i ockupationerna en tydlig intressemotsättning i nuet som gav upphov till konflikter. Ockupationerna handlade inte om en stor samhällsomvandling, istället handlade de om möjligheten att leva vissa liv. Karavan som också var engagerade i en form av omedelbarhet sökte istället att positivt förstärka de liv som de menade var önskvärda

³⁴⁰ Persson och Arremo, (1980).

³⁴¹ Återfinns även i: Nesbit, Nancy, *Modern utopian* i Miller, (1999), s. 152-153.

³⁴² Peter Bratt, "Hemma i Jakobssons jordkula", *DN*, 26/3, 1980; Ann-Charlotte Samec "Livets skola börjar i lagården", *DN*, 11/4, 1980; "På besök i Strömnäs – Kollektivet imponerar", *NN*, 14/8 1980; Stefan Lundström "Så här vill vi leva", *Arbetaren*, Okänt datum, 1980.

³⁴³ Rune B Axelsson, "Vräkningen inställdes, Biskopen lät nåd gå före rätt" *DN*, 25/6, 1980; Erik Lindberg "Vräker kyrkan miljöaktivister idag?" *Dagen*, 24/6, 1980; "Ockupanter får bo kvar", *DN*, 4/12, 1980. Höberg ockuperades av Per Örnmarker och hans fru Liisa.

genom att skapa relationer mellan platser i, vad de uppfattade som, samhällets periferi. DFK var ett projekt där förhoppningar om framtiden och positiva bilder spelade en central roll. Alla projekt önskade en utveckling mot ett annat samhälle men ockupationerna var de enda som aktivt visade på den motsättning som fanns mellan nuet och framtiden.

Ruth Levitas har, som tidigare nämnts, delat upp utopins funktion i flykt, kritik och transformation.³⁴⁴ Ockupationernas förlopp innehåller aspekter som gör att de kan knytas till den transformativa utopin då de inte bara kritiserar utan också visar på strategier för att realisera det andra. I detta fall gjordes det genom att inte gå med på det sätt som det rådande samhället styrdes på eller de processer och handlingar som utfördes inom samhället. Samtidigt skapade bristen på en enhetlig bild av framtiden problem när de små stegen ändrade riktning mot något som var långt ifrån den uttalade intentionen.

Agerandet som återfinns i Taråberg och på flygfälten visar också på den känsla av nödvändighet som återfanns kring den direkta aktionen. En person från Skogsnäs menar:

Det tycker jag är styrkan i den där alternativrörelsen, att de fortfarande har hoppet och livsgnistan. Att de inte låter sig slås ut vad som än händer liksom. Men det är för att man vet att man inte har något alternativ.³⁴⁵

Vetenskapen om att det inte fanns någon annan väg att gå motiverade deras aktioner direkt och i nuet. Förändringen till deras sätt att leva formuleras som nödvändig, vilket liknar hur den "vetenskapliga socialismen" formulerades under början av slutet av 1800- och början av 1900-talet. Eftersom kapitalismens undergång var historiskt objektiv, var alla strävanden att avvika eller att göra på andra sätt meningslösa.³⁴⁶ På liknande sätt menade vissa alternativa att kapitalismen *och* samhällets energisystem med nödvändighet skulle gå under i sinom tid.³⁴⁷ Det enda rätta var därför att förbereda sig på den framtida omvälvningen. Att visa upp exempel och skapa alternativ kan både ses som en väg mot det andra samhället men kan också ses just som förberedelse för ett samhälle som oundvikligen kommer bli till. Här finns också en viktig skillnad från de idéer som formulerades inom Centerpartiet och dess

³⁴⁴ Levitas, (2000), s. 28.

³⁴⁵ Grupp 1, Ip 5, 1979-1980. Citatet visar också hur de alternativa inte producerade alternativa analyser utan analyser med ambitioner att tala om det enda. Intressant är också att personen talar om alternativrörelsen som något utanför den själv.

³⁴⁶ Se exempelvis Rosa Luxemburgs kritik av Edvard Bernstein: Rosa Luxemburg, *Reform or Revolution*, 1900. <<https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1900/reform-revolution/index.htm>>.

³⁴⁷ Grupp 3, Ip 4, 1979.

ungdomsförbund under 1970-talet vilka historikern Carl Holmberg undersöker. Centern menade att det nya samhället skulle kunna uppkomma inom det gamla. För de alternativa fanns det en större tro på att det gamla oundvikligen skulle falla och skapa nya makt- och ägarförhållanden.³⁴⁸

Att fokusera på det kritiska nuet kan kopplas till det mått av realism som måste finnas i utopin enligt Bloch.³⁴⁹ Förverkligandet av det andra samhället måste kunna ses som möjligt. Grupper som Skogsnäs tog fasta på idén om utopin som realistisk, det gick enligt dem att skapa ett bättre samhälle redan nu. Med det prefigurativa och utopiska perspektivet skiljde de alternativa dessutom ut sig från andra politiska grupper inom vänstern. För de alternativa var det inte tal om att vänta på en viss klassformering eller att kämpa till sig till makt inom det politiska systemet för att därefter styra samhället i en önskad riktning.

Samtidigt var nödvändigheten i de alternativnas vision ett förhållande som förminskade utopismen i deras praktik. Om samhället ändå skulle bli som de ville till slut fanns inte längre någon mening att i nuet skapa en annan framtid. Praktikerna var till för att sätta igång och praktisera fram ett annat samhälle, men där gömdes en oundviklig framtid. Istället för att *förändra* mot ett givet samhälle kan deras handlingar tolkas som att de syftade till att *förbereda* sig för det samhället.

Sammanfattning

Genom kollektiven och direkt-aktionen tog de alternativa ytterligare ett steg mot den totala aktivismen som Salomon menar präglade 1970-talets rörelser. Salomon skriver: "Att vara aktivist innebar en speciell livsstil, fest som vardag."³⁵⁰ För de alternativa handlade det inte i första hand om en påklädd identitet utan just om hela liv i nuet.

Vi ansåg inte att man bara skall arbeta politiskt för att någon gång i framtiden nå ett annat samhälle. Sextioåttas revolutionärer hade redan i mitten av sjuttioalet bevisat hur omöjligt det är att hålla den revolutionära ångan uppe när man lever ett borgerligt liv, gör karriär och isolerar sig i kärnfamiljen.³⁵¹

Exemplen ovan visar på olika sätt hur föreställande politik kunde fungera inom den

³⁴⁸ Holmberg, (1998), s. 143.

³⁴⁹ Ruth Levitas, "Educated hope: Ernst Bloch on abstract and concrete utopia," i Jamie Owen Daniel och Tom Moylan (red.), *Not yet: Reconsidering Ernst Bloch* (London:Verso, 1997), s. 67, 72.

³⁵⁰ Salomon, (1996), s. 319.

³⁵¹ "Torfolk-ett arbetskooperativ", Okänd publikation, Div stenciler, Upprop (...), Vol. 4, Alternativrörelsen, RA.

alternativa miljön. Inom DFK sattes mål upp, tydligt temporala med Gordons begreppsapparat, de var framtidsbilder som världen i nuet skulle formas efter. Samtidigt var tanken om genomförandet naiv i meningen att författarna menade att de helt enkelt skulle kunna köpa sig en stat i staten eller att staten Sverige själv skulle godkänna och tillhandahålla en sådan. DFK relaterar dessutom till förändring av det större samhället på ett ambivalent sätt då de menade att kommunen skulle fungera som ett experiment i det redan existerande samhället. I framtidsblickarna finns Sverige som stat och samhälle kvar. Ett samhälle till vilket medlemmar kunde återvända om de inte längre ville vara delaktiga i kommunen.

Det var med andra ord ingen total omdaning av samhället som formulerades. Själva grundstrukturen i form av nationalstater var fortfarande intakt. Förändringen som formulerades i texten var därför endast partiell i relation till det samhälle som kritiserades. Det framstår därför som att politiska platsskapande projekt i någon mån måste formulera utopiska relationer såväl som utopiskt innehåll. De temporala dimensionerna gjorde också att avståndet mellan förhoppning och verklighet blev stort. Föreställandet i nuet hindrades av ett starkt förfrämligande. Det som formulerades inom kommunen blev, trots tydliga mål, inte explicit utan formulerades i hög grad som värden.

DFK kan genom att ta hjälp av forskning och formulera ett program även tolkas som en längtan efter tydligare organisation efter 1968 års studentprotester och hyser därför släktskap med den organisatoriskt fasta "bokstavsvänstern".³⁵² Trots att DFK presenteras som en utopi kan den därför tolkas som ett mer "realistiskt" svar för de intresserade. Kopplingen till vetenskapssamhället i form av referenser till samtida forskning nyanserar Wiklunds beskrivning av de alternativa som kritiska till expertinflytande och rationalism.³⁵³ På ett generellt plan förekommer kritiken även i det material som jag studerar men vetenskapen och expertkunskap kunde ses som positiv om den gagnade eller tolkades som del i ett alternativt projekt.

Inom Karavan var målet inte lika tydligt. Att söka fri mark, en plats att slå sig ner på i frihet, formulerades förvisso upprepade gånger i projektet men jag har tolkat projektet som att det centrala istället låg i själva resan. Förändringen skulle komma till genom att visa upp andra sätt att leva. Karavanen kan tolkas som en form av guide eller avant-garde på Sveriges "glömda grusvägar". På så vis visades andra sätt att leva upp samtidigt som de själva skulle leva det liv som de önskade i nuet. Karavanen agerade utifrån Gordons förebyggande perspektiv genom att inte relatera till det existerande systemet. Frihet kunde bara skapas utanför. Karavan kan även ses som en kritik mot det bofasta kollektivet, som en vilja att hålla framtiden öppen

³⁵² Östberg, (2002), s. 144-147.

³⁵³ Wiklund, (2006), s. 285-287, 302-304.

även för de alternativa projekt som redan fanns. Karavanen är också det exempel som tydligast visar på utopismen i form av att störa det invanda, en aktivistisk politik där det möjliga utprovades.³⁵⁴ Genom sina liv och sin resa störde de bilden av Sverige som modernt industrisamhälle och tilltalade nya subjekt i periferin som de menade skulle förändra samhället.³⁵⁵ Deras spontanistiska och optimistiska resa visar även på att optimismen inom de sociala rörelserna inte dog under sjuttioalets inledande år.³⁵⁶ En aktion som sommarfesten i Örebro 1978, vilken presenteras som mycket apart i tidningar, talar till det utopiska draget att just störa, att göra det oväntade närvarande. De betonade i hög grad processen och den anarkistiska impulsen att agera här och nu. Epsteins kritik av strategin att agera "här och nu" blir här relevant då Karavans mållöshet vid vinterns ankomst och ekonomiska bekymmer skapade en vilsenhet kring nästa steg.³⁵⁷ Utan strategi för vad som skulle hända under vintern och utan möjlighet att faktiskt förvärva en tomt, fanns ingen väg fram.

I Skogsnäsbornas kamp mot skogsbolagen i form av ockupationer av flygfält och Taråberg ser vi inte heller några tydliga målbilder av typen som DFK representerar. Istället förlitade de sig på omedelbarheten i aktioner samt viljan, och i deras ögon nödvändigheten, att möjliggöra andra liv. En central skillnad från Karavanens projekt var att de i mycket högre grad formulerade sin vilja till andra liv i konflikt med någon, i detta fall skogsbolagen Svanö AB och Graningeverken. Epstein knyter samman direkt-aktion på ett generellt plan med pacifism.³⁵⁸ Men det går från exemplet ovan att se att när praktiken att agera i nuet också innebar tydligare konflikt, ibland med konfrontation, blev det möjligt att vinna delmål samtidigt som de var öppna för olika former av framtider.

Epstein menar att det fanns en tydlig övilja från grupper som arbetade prefigurativt att utveckla fungerande strategier för förändring då de ville agera utanför den etablerade politiken.³⁵⁹ När delar av alternativ- och miljörörelsen formulerades gemensamt genom ett parti (Miljöpartiet) 1981 kan det ses som en eftergift åt den representativa demokratins organisation. För vissa var det viktigt att betona att de alternativa inte var en partibildning utan personer som sökte andra slags liv.³⁶⁰ Dis-

354 Marion Young, (2009), s. 190.

355 Jfr: Dirke, (1997), s. 159-164, 210.

356 Östberg, (2002), s. 177.

357 Epstein, (1991), s. 267.

358 Epstein, (1991), s. 14-15. Det fanns dock en diskussion om hur icke-våldet skulle se ut och praktiseras se: Hallon/Roland, "Våld och icke-våld", *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s. 10.

359 Epstein, (1991), s. 267.

360 "Föreningen Allt" och Sign. Hallon, "Behöver Sverige ett nytt politiskt parti?", Korrespondens, Skrivelser (...), Alternativrörelsen, RA.

kussionen visar på det svåra för alternativa grupper att röra sig bortom de positiva exemplen. Att åstadkomma samhällsförändring utanför den parlamentariska politiken framstår, med de alternativa som exempel, som mest effektiv i de fall då de formulerade sina praktiker i relation till en motståndare. I besprutningsaktionerna sammanföll intressen mellan de utopiska strävandena i Skogsnäskollektivet med de rädslor som fanns kring överlevnad i Sveriges mer glesbefolkade områden. Ur det som Featherstone kallar *maps of grievances*, det vill säga skapandet av gemensamma intressen och motståndare, formulerades en kritik mot skogsbolagens framfart i en landsbygd där de boende hade liten makt att bestämma över hur de platser de levde på skulle skötas. Samtidigt var svaret på konkreta problem inom skogsbruket ett minimalt förfråmligande då det framförallt var nygamla praktiker som blädning som förordades i kontrast till det industriella jordbruket. Inom Karavan kritiserades bofastheten genom en nomadisk livsstil och inom DFK organiserades samhället om i mindre enheter i kommunalistisk anda. Själva grunderna för hur samhället skulle organiseras utmanades, till skillnad från aktionerna i Skogsnäs.

Vad som är samlande för Karavan och Skogsnäs, de exempel som faktiskt var existerande grupper, var att de inte var skapade kring ett entydigt mål. De utopiska dimensionerna går istället främst att finna kring själva möjligheten att öppna upp för det annorlunda och visa vad som saknas i det samhälle de befann sig i men också vad som var möjligt. Skogsnäs aktioner hade ett innehåll som möjliggjorde att de kunde ställas i konflikt med samhället de kritiserade. Detta menar också Levitas är betydande om utopi ska var något mer än en längtan bort.³⁶¹ I fallet med Karavan ser vi hur intentionen inom en grupp kunde vara riktad åt olika håll och förändras över tid. Just det ofärdiga i alla dessa exempel och möjligheten i åtminstone de två senare exemplen, att rikta kritik in mot rörelsen, visar också på en tendens som litteraturvetaren Tom Moylan menar var viktigt i 1970-talets utopiska litteratur, kritiska utopier. De kritiska utopierna skapade samhällen med innehåll där innehållet gick att kritisera och förändra.³⁶²

Den utopiska forskningen har som nämndes inledningsvis gått från tolkningar där utopier har setts som ett fast objekt, till att förstå dem som objekt vilka kan generera andra framtidsbilder. Förskjutningen har i huvudsak skett genom att byta studieobjekt, från kollektiven till utopistiska ögonblick eller företeelser i vardagen.³⁶³ Jag har här velat visa hur utopismen som impuls var närvarande även i tillsynes avskilda och programmatiska projekt. Även om alla exempel går att tolka som politiska, i meningen att de ställde upp målbilder som var i konflikt med samhället, var

³⁶¹ Levitas, (2000), s. 40.

³⁶² Levitas, (2000), s. 36-37.

³⁶³ Cooper, (2014), s. 4, 9.

det främst de som explicit kunde skapa en fiendebild som lyckades hitta en strategi för att åstadkomma förändring i nuet och därmed knyta nuet till en föreställd framtid.

I nästa kapitel är det de geografiska relationerna som föreställdes inom den alternativa miljön som är av intresse snarare än de temporala.

Kapitel 3. Närhet och distans – om platsens kritiska potential

De alternativa grupper som lämnade staden och flyttade till landet kritiserades för att lämna den politiska sfären till fördel för romantiska drömmier.³⁶⁴ Det kritiska förhållningssättet till landsbygdens grupper syns även i svensk forskning där de alternativa grupper som benämnts gröna vågen har tolkats som entydigt stadskritiska eller som att de ägnade sig åt lokala intressen snarare än samhällets förändring.³⁶⁵ Kritiken och den tidigare forskningen kopplar därför samman politik med vissa givna områden, i detta fall staden. I kapitlet vill jag, genom att analysera relationerna mellan de alternativa platserna och deras omgivning, problematisera påståendet att de alternativa lämnade politiken. Även om kritiken framförallt riktades mot de rurala grupperna inkluderar jag även urbana grupper för att studera likheter och skillnader i hur de hanterade relationerna med sin omgivning.

Med hjälp av begreppet förfrämligande, som syftar på den produktiva separeringen från det existerande, vill jag diskutera hur olika grader av förfrämligande relaterade till samhällsförändring. Hur de alternativa skapade samhörighet eller separering i sina uttalanden är därför vad som i huvudsak studeras i kapitlet. Med kapitlet vill jag som sagt problematisera föreställningen om att de alternativa lämnade politiken och vissa rum men också kritiskt undersöka föreställningar som förstärkte åtskillnad mellan dessa rum.

Kapitlet fokuserar därför empiriskt på hur man inom den alternativa miljön diskuterade och hanterade spänningen mellan närhet och distans, mellan de föreställda kategorierna engagemang och flykt. Vilka platser ansågs vara goda? Vilka maktförhållanden fanns mellan platser? Hur skulle olika platser påverka varandra? Genom dessa frågor kan den inledande mer övergripande frågan om det alternativa platsskapandets relation till samhällsförändring belysas. Hur världen föreställdes säger något om hur förändring skulle ske i den alternativa miljön.³⁶⁶

³⁶⁴ Gunder Hägg, "Uppå Lander", Glassfabriken, 1971, MNW, LP.

³⁶⁵ Stahre, (1999), s. 219. Thörn, (2013), s. 60.

³⁶⁶ Massey, (2005), s. 69.

Kapitlet bygger i första hand på material från dagspress och de alternativa projektens egna skrifter. Det avslutande avsnittet domineras dock av intervjumaterial. De alternativa och deras platsskapande tolkas i linje med definitionen i inledningskapitlet som en heterogen samling bestående av grupper både i stad och på landsbygd. För att inte fastna i dikotomin stad/land är kapitlet strukturerat utifrån distans och närhet. Jag tolkar närhet och distans som positioner vilket innebär att ett och samma projekt kunde uttrycka och innehålla uttalanden som förstärkte både distans och närhet.

För att konkretisera de analysbegrepp som används inleds kapitlet med en kort diskussion om förfråmligandet och uppdelningen av kritik i närhet och distans.

Missnöjet är utopins början menar Lyman Tower Sargent i sin korta men innehållsrika presentation av utopism.³⁶⁷ Att förändra samhället kräver samhällsanalys och kritik för att peka på de förhållanden som ska förändras. Implicit uppmärksammar kritiken det som inte finns, utopins *inte*. Uppmärksammandet av vad som inte finns innebär också att det som saknas förstås som gott.

Med begreppet förfråmligande (estrangement) har forskare inom utopiska studier velat betona den effekt som sker när något skapas ”utanför” vårt här och nu. Genom utopin skapas ett konceptuellt brott till det existerande vilket enligt teorin gör att vi kan kritisera och utmana denna existerande värld. Förfråmligande innebär en idé om att frigöra sig från det existerande samhällets begränsningar. I tidiga utopiska romaner skapades förfråmligandet genom geografisk distans (exempelvis genom att utopin placerades på en ö) medan romaner av senare datum placerat utopin i framtiden.³⁶⁸ Samtidigt som distansen skapar möjlighet att kritisera det som existerar visar åtskillnaden hur utopin är åtskilt från världen och därför utan möjlighet att förändra.³⁶⁹

I forskning om kollektiv och avsiktliga gemenskaper har det länge diskuterats om, och i vilken mån, distans är någonting positivt eller om det alltid skapar avskärmning och sektliknande tendenser.³⁷⁰ Utopisk praktik har tolkats som mindre benägen att utveckla reaktionära tendenser i de fall då de skapats nära det som kritiseras. Relationen mellan vad Davina Cooper kallar kritisk närhet och distans är därför av vikt för att diskutera de alternativs förändringstankar och praktiker.³⁷¹

³⁶⁷ Sargent, (2010), s. 49.

³⁶⁸ Jameson, (2007), s. 1-2; T.ex: Ernest Callenbach, *Ecotopia: The notebooks and reports of William Weston* (Berkeley: Banyan Tree Books & Heyday Books, 2004). Eller både i annan tid och rum som i Ursula K. Le Guin, *The dispossessed* (Harper Perennial, 2014).

³⁶⁹ Sargisson, (2007), s. 416.

³⁷⁰ Kanter, (1972), s. 169-170; Sargisson, (2007).

³⁷¹ Cooper, (2014), s. 9.

Distans

Första delen av kapitlet behandlar frågan om distans. På vilka sätt skapades förfrämligande genom distans inom de alternativa grupperna? I avsnittet behandlas både den distans som innebar att röra sig bort från något och den distans som skulle överbryggas. Drömmar om ett annat samhälle placerades därför både i motsättning och i samspel med olika platser. I omdömen om dessa platser aktualiserades de alternativas vision om framtiden.

Den livsfientliga staden

För forskare som Stahre och Wessling stod de rurala kollektivens platsskapande för en generell kritik av staden medan alternativa grupper som byalag stod för en omförhandling av staden.³⁷² Jag menar att relationen till staden kan problematiseras och frågan som inleder kapitlet är därför: Hur positionerades staden inom alternativa kretsar?

Den moderna staden har under lång tid gestaltats som ett myller av rörelse och liv.³⁷³ För de grupper som analyseras i den här avhandlingen kom staden snarare att bli en symbol för en *livsfientlighet* som de skulle röra sig bort från. I ett brev angående *Byprojektet*, ett av de kollektiva projekt som av allt att döma inte realiserades, skriver en deltagare 1980: "Det var ganska länge sedan som jag bestämde mig för att på något sätt ta mig iväg ifrån den här galna stan och ut till landet. Jag har bara ett liv och det vill jag leva riktigt."³⁷⁴ Liknande avståndstagande uttalanden om staden är närvarande i Ulla Wesslings undersökning av natursyn inom gröna vågen och faller väl in i tolkningen av de alternativa som stadsfientliga.³⁷⁵ Genom uttalandet från *Byprojektet* skapades distans mellan det som var önskvärt och det som kritiserades. Flykten till landet skapade en geografi där landsbygden tillmättes goda värden, en plats som var bättre än staden. Utifrån en både rumsligt och temporalt distanse-rad position blev staden som helhet oriktig och livsfientlig i relation till den friska, riktiga landsbygden.

Det riktiga livet som enligt *Byprojektet* existerade utanför staden hörde också samman med en flykt från en psykologisk kris, bort från galenskaper och mot sund-

³⁷² Stahre, (1999), s. 218.

³⁷³ Raymond Williams, *The country and the city* (London:Chatto & Windus, 1973), s. 296. Jane Jacobs, *The death and life of great American cities*, 50th anniversary ed. (New York:Modern Library, 2011).

³⁷⁴ Stina Neander, Brev "Om byprojektet", 25/9, 1980, "Byn" byprojektet, Vol 2. Alternativrörelsen, RA.

³⁷⁵ Wessling gör dock vissa sammankopplingar med figurer som "röda stugor" och "stugan vid stranden" som inte framkommer i citaten. Wessling, (1983), s. 28.

het eller friskhet. Tendensen att relatera stadens utformning till mentala tillstånd syns också i ett debattinlägg i lokaltidningen *ÖP* 1980 där en boende i Skogsnäs skriver: "[...]vi [vill] slippa se våra barn växa upp i storstädernas betongghetton till vilna själar som inte ser någon mening med sitt liv."³⁷⁶ I citatet från Skogsnäs används symbolen betonggetto för att beskriva stadens dystra framtid. Tanken om betonggetto kan kopplas till den förortsbebyggelse och modernisering av städernas centrum som genomdrivits i de större svenska och även europeiska städerna under perioden när skogsnäskollektivet skapades. Uttalandet skapar relationer mellan den fysiska miljöns utformning och individers välmående och exemplifierar de alternativa uppfattning att staden var oförmögen att skapa goda platser. Staden framställs i citaten från Byprojektet och Skogsnäs som en omoralisk plats med kulturellt och känslomässigt negativa konsekvenser för framtiden.³⁷⁷

Etnologen Magnus Bergquist har visat att liknande kritik mot staden existerade inom det tidiga 1900-talets koloniträdgårdsrörelse. Kolonisterna menade att staden, "[...]hotade människornas möjligheter att uppfatta sig själva som hela individer."³⁷⁸ Den tanke om alienation som framkommer i kolonirörelsen är framträdande även hos de alternativa. Den nya platserna som Skogsnäs och Byprojektet skapat, och ville skapa, formulerades som meningsfulla och hela.

Kritiken mot staden formulerades framförallt på ett moraliskt plan. När de alternativa talade om riktighet talade de om moraliska frågor som rätt och fel, inte om konkurrerande politiska ideal.³⁷⁹ Landsbygden, i motsättning till staden, formulerades som en harmonisk enhet som var riktig. Väl i detta riktiga rum upphör sökandet efter andra ideal och de alternativs utopiska samhällsvision får i ovanstående uttalanden perfektionistiska drag då den inte lämnar utrymme för utveckling efter att målet uppfyllts.

Kritiken mot livsfientlighet relaterade också till den upplevda ensamheten i staden. En deltagare i Karavan reflekterade 1978 kring kollektivlivet i en intervju i *DN*:

Moira Wigren från Stockholm har bott i kollektiv i sex år. – Det är en fin livsform, anser hon. Tidigare bodde jag i en etta i Stockholm. Jag var fruktansvärt ensam och

³⁷⁶ Thommy Holmberg, "Svar från Taräberg [till Karl Jakobsson]: Lögn påstå att vi inte kom hit för att arbeta.", *ÖP*, 18/2, 1980. sid 8, (En Karl Jakobsson var också i juridisk konflikt med Skogsnäskollektivet gällande anklagelser om svartbygge på Skogsnäs)

³⁷⁷ Inte sällan sammankopplades detta med den moderna industristadens liv och uppbyggnad se: Emma Hilborn, *Världar i Brand: Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press* (Agerings Bokförlag, 2014).Kap: Industrins värld

³⁷⁸ Magnus Bergquist, *En utopi i verkligheten: Kolonirörelsen och det nya samhället* (Göteborg:Etnologiska institutionen, Etnologiska fören. i Västsverige 1996), s. 60.

³⁷⁹ För resonemang om skillnaderna mellan moral och politik se: Wendy Brown, "Moralism som antipolitik", *Fronesis*, 19-20: (2010).

saknade kontakter. Jag har med mig två hästar i karavanen. I vinter tänker jag jobba med olika slags hantverk, spinna och sy kläder.³⁸⁰

Moira Wigren resonerar i artikeln på ett sätt som visar att hennes liv i kollektivet innebar en förändring i hur hon umgicks med människor. Det skapas därmed ett brott med hennes tidigare liv. Genom att distansera sig från stadens negativa egenskaper framstår livet i kollektivet som en plats för gemenskap och vänskap. Till skillnad från citatet från Byprojektet är det inte en fråga om riktighet. Kollektivet är istället ”en fin livsform” för Moira. Kollektivlivet är bra eller kanske till och med bättre men inte nödvändigtvis det enda rätta sättet att leva.

Ensamhet, vilsenhet och galenskap var värden som sammankopplades med den urbana platsen i ovanstående uttalanden. Stahres definition av de rurala kollektiven som stadskritiska framstår därför inte som långsökt.³⁸¹ Staden var dock den givna utgångspunkten för de alternativa, det var missnöjet med livet i staden som skapade en önskan om en annan tillvaro, en längtan efter det som inte fanns.³⁸²

Riktigheten i livet på landsbygden skapade inte bara moraliska ställningstaganden utan sammanlänkades i andra fall även med en politisk analys. I ett citat från en boende i kollektivet Vidblåin, som bestod av en urban del i Haga (Göteborg) och en rural i Hamburgsund, från 1977 knöts de båda sfärerna ihop:

Efter den sommar som gått upplever jag vårt liv på landet som riktigare än någonsin. När jag kommer in till staden och ser människor som vantrivs utslagna människor, stressade olyckliga människor, ser jag klart hur detta samhälle utvecklas mot allt större människofientlighet. När jag också känner till alla globala problem industrisamhället fört oss in i känner jag mig styrkt i föresatsen att leva närmare naturen på ett socialt riktigt sätt.³⁸³

I citatet formuleras en stark kritik mot staden och vi ser ett tydligt exempel på hur kritisk distans skapades genom att leva i kollektiv. Rörelsen till det rurala innebar att staden som sådan kunde utvärderas och granskas med nya ögon. I citatet ser vi exempel på hur det andra, det som inte är, framträdde i kontrast till det etablerade samhällets platser. Det faktum att Vidblåin även bestod av en urban del visar dock att gruppen inte var ointresserad av staden. Gruppen skriver: ”[...]eftersom den

380 Bo Engzell, ”Hästdragen Karavan, nygammal livsform”, *DN*, 21/7, 1978, i *Tidningsklipp*, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

381 Stahre, (1999), s. 218-219.

382 Här framstår Sargents betoning av missnöjet som särskilt relevant. Sargent, (2010), s. 49.

383 ”Vidblåin - snabelskor och röda fanor” *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977 s. 8-10.

sociala och politiska kampen är hårdast i städerna vill vi ha ett kollektiv även där.”³⁸⁴ Valet att bo på landsbygden ses som moraliskt rätt men det visas också upp en social och politisk konflikt som kräver närvaro i staden. Jag menar därför att citatet synliggör hur de alternativa delvis accepterade föreställningen om att staden var det givna rummet för politisk organisering.

De alternativans uppfattning om att staden var människo- eller livsfientlig förstärktes också av vissa kollektivs engagemang och samarbete med socialtjänsterna.³⁸⁵ Genom gruppen *Kollektiv samlevnad* blev kollektiv under slutet av 1970-talet kontakterade av privatpersoner och socialtjänster för att ta emot personer i behov av stöd och miljöombyte.³⁸⁶ Kollektiv som Fösingsmåla och Torfolk, vilka fungerade som stödhem, gavs därför rollen som en god plats av fler än grupper inom den alternativa miljön.³⁸⁷ Genom att röra sig bort från staden till landsbygden kunde personer enligt både de alternativa och socialtjänsterna bli friska eller fria från sina problem.³⁸⁸ Jag tolkar exemplet som att bilden av staden som ”dålig” inte bara frammanades av alternativa grupper utan också byggde på en moralisk geografi som hade bäring i mer etablerade delar av samhället. Samarbetet med socialtjänst är ett exempel på de typer av porösa gränser som kan existera mellan avsiktliga gemenskaper och det samhälle som de kritiserar. Kollektivens platsskapande innebar visserligen en kritik mot samhället men innehöll samtidigt detta samhälles värderingar, där naturen sågs som något givet gott.³⁸⁹ Samarbete med myndigheter visar också att de stadsfientliga uttalanden som Stahre menar återfinns inom gröna vågen inte bara återfanns hos de alternativa under perioden utan även i myndighetsvärlden och därmed i det etablerade samhället.

Staden har under lång tid formulerats som problematisk och då ofta i kontrast till pastoral ideal.³⁹⁰ De strukturella förändringar av staden som skedde under 1960-

³⁸⁴ ”Vidblåin - snabelskor och röda fanor” *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977 s. 8-10.

³⁸⁵ Flera kollektiv hade till och från hand om missbrukare med olika former av organisering. Förhållandet kan ses som ett uttryck för idén om kollektivet som god och fostrande plats men kan också ses som ett uttryck för en ekonomisk verklighet där placeringar innebar inkomster och i vissa fall hjälp med arbetet.

³⁸⁶ ”Vårt adressregister”, *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977, s. 44. Även: *Kollektiv-nytt*, nr 3, 1976. s. 2 & 16-17.

³⁸⁷ ”Tor-folk”, *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 18. Deltagarna skriver att de fått ett fosterbarn ”förpassat” till sig.

³⁸⁸ Vad som beskrivs som stadens alienerande effekt antogs också vara orsaken till drogmissbruk. Droger framstår dock som mer tillåtet inom de alternativa grupperna än exempelvis i den organiserade vänstern. se bland annat ”Uttalande från möte, arrangerat av Folkets Forums anti-droggrupp(...)”, Serie B, Samtliga handlingar, Folkets forum, 1972, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARBARK). Zacharias och Öqvist, (1975); Salomon, (1996), s. 248-249.

³⁸⁹ Sargisson, (2007), s. 417.

³⁹⁰ Williams, (1973), s. 46-47.

och 1970-talen, till exempel citysanering och miljonprogram, aktualiserade på nytt kritiken mot staden. Snarare än att se den alternativa miljöns kritik som sprungen *endast* ur distansering menar jag därför att den bör tolkas som tidstypisk. Deltagare i landsbygdskollektiv hade dock en större möjlighet att argumentera för legitimiteten i påståendet att landsbygden var överlägsen staden eftersom de i de flesta fall tagit del av både stad och land.

Genom att positionera sig som subjekt i periferin förstärktes de alternativass kritik av samhällets centrum, det vill säga staden. Att bo i kollektiv innebar ett specifikt och konkret uttryck för den allmänna kritiken mot staden. Den alternativa platsen utgjorde både en kritik av staden och lösning på problemet med stadens påstådda ensamhet och livsfientlighet. De alternativass kritik riktades mot immateriella värden, snarare än fördelningsfrågor. Kritiken mot stadens alienerande effekter och meningslöshet fångades med begrepp som livsfientligt, ensamhet och galenskap.

Men det var inte bara staden som saknade liv, även landsbygden verkade enligt de alternativa befinna sig i ett alltmer livlöst tillstånd.

Tomhet på landsbygden

Som den inledande diskussionen visade kan de alternativass praktiker tolkas som en längtan bort från det etablerade samhället. Tolkningen förutsätter att platsen som de rörde sig mot i någon mån ansågs vara utanför samhället. I de alternativass idévärld om landsbygden återfinns tankefiguren *tomhet*. Istället för att representera livsfientlighet kunde landsbygden, av de alternativa, ses som en plats utan levda liv och människor.

Under det sena 1960-talet publicerades flera reportageböcker som relaterade till landsbygdens förändrade ställning i det moderna samhället.³⁹¹ Genom förändrade regler för lantbruket gynnades stora moderniserade lantbruk samtidigt som mindre lantbruk försvann.³⁹² Landsbygden förstods i reportageböckerna som en plats som tömdes på folk, vilket var en relativt korrekt beskrivning av tillståndet under 1960-talet.³⁹³ Hot om arbetsbrist och tomhet gjordes med andra ord tydliga för såväl intresserade läsare i staden som de på landsbygden som ville bo kvar.³⁹⁴

³⁹¹ Edgren, (2009), s. 15-16.

³⁹² Iréne Flygare och Maths Isacson, *Jordbruket i välfärdssamhället: 1945-2000*, vol. 5, Det svenska jordbrukets historia. (Stockholm:Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg, 2003), s. 31; "Jordbruksstatistisk årsbok (Online)," i, (Stockholm:Statistiska centralbyrån, 2012), s. 41.

³⁹³ 1960-talets Sverige genomgår en stark urbanisering. se: Wastenson, Springfieldt, och Öberg, (1991), s. 83.

³⁹⁴ Också genom populärkultur som i Tv-serien *Hem till Byn* från 1971.

Holmberg visar med skolkonflikten i Markitta som exempel, hur reportageböckerna förmedlade en högst reell bild av utflyttning från den norrländska landsbygden. Konflikten rörde en nedläggningshotad skola där lokalbefolkningen protesterade mot de negativa effekterna av avfolkningen. Rapporterna från Markitta följdes av solidaritetsyttringar från byalag i städerna.³⁹⁵ Holmberg diskuterar landsbygdens problematik just som en utglesning, av såväl institutioner som människor.³⁹⁶ Att lokalbefolkningen arbetade mot denna utglesning ingav hopp om framtiden, vilket även tidningen *Norrlandsposten* framhöll när kollektivet Skogsnäs skapades i utflyttningsbygden Strömnäs 1974: "[...] den gamla bondgården i Strömnäs upplever med andra ord en renässans som inte är många Norrländska jordbruk förunnad."³⁹⁷ Genom att flytta ut i avfolkningsbygden fick den levande landsbygden fysisk form. Med urbanisering och förflyttningen av industri från landsbygden som bakgrund formulerades en motberättelse i både reportageböckerna och den alternativa miljön.

Till skillnad från distansen till staden som enligt de alternativa rösterna skulle förstärkas skulle distansen till landsbygden överbryggas genom att de alternativa rörde sig mot den plats som både tömdes och förstods som god. Detta samspel mellan urbaniseringskritik och längtan till landet och förfluten tid kom även från populärkulturellt håll i form av TV-serien *Hem till byn* samt från press.³⁹⁸ Den negativa beskrivningen av de alternativets samtid producerade positiva bilder av ett föreställt förflutet med ett mer folkligt och autentiskt liv.³⁹⁹ Platsen skulle hållas vid liv genom att de alternativa rörde sig in i den tomma landsbygden och skapade liv. Att fylla tomrummet på landsbygden genom en renässans för det gamla blev en logisk reaktion på den bild av landsbygden som förmedlades till svenskarna under 1970-talet.⁴⁰⁰ Även om uppmärksammandet av landsbygdens problematik syftade till att stärka landsbygden kan den också ses som ett uttryck för en tankegång där de liv som faktiskt levdes på landsbygden förminskades och förstods som utdöende. En tanke som motiverade och möjliggjorde drömmar om att skapa sig en egen plats där.⁴⁰¹

395 Holmberg, (1998), s. 73-77.

396 Holmberg, (1998), s. 75. Utglesningens problem formuleras även idag: Annelie Brännström Öhman, "Här levdes liv och drömdes drömmar", *Västerbottenkuriren* (VK), 8/1, 2016. <<http://www.vk.se/1611387/har-levdes-liv-och-dromdes-drommar>> hämtat den 21 januari, 2016.

397 Tage Johansson, "23 medlemmar i storfamilj brukar bondgård i Ramsle", *NN*, 22/8, 1974.

398 Exempelvis i tidningen Land. Nils-Eric Björsson "De flydde storstaden" *Land*, nr 4, 22/1, 1971 & Bitte Gustavsson, "Jag skulle vilja ha en liten gård i Norrland..." *Land*, nr 7, 12/2, 1971.

399 Jämför med maoismens "folkkultur": Johan Bergman, *Kulturfolk eller folkkultur? 1968, kulturarbetarna och demokratin* (Umeå: Boréa, 2010), s. 225-226; Wiklund, (2006), s. 212-213.

400 Edgren, (2009), s. 63-75.

401 Vilket liknar hur den nordamerikanska ursprungskulturen framställdes som utdöende vilket skapade en idé om en autentisk kultur som skulle räddas och hållas utanför det moderna projektet.

De alternativs idé om den hotade landsbygden rymde också nostalgiska tankar om en tid då landsbygden inte hade varit tom, utan levande och autentisk. I ett tidningsreportage om Skogsnäs från 1974 framträder också bilden av den döda/tomma landsbygden: ”Nu ska vi få Strömnäs levande”.⁴⁰² Reportaget åtföljs av en bild av två medlemmar klädda i vadmal sittandes på en hästdragen släde (bild 4). Dåtid och framtid sammanblandades genom att bilden placerades tillsammans med en beskrivning av gårdens anor från 1600-talet.⁴⁰³ Jag menar därför att föreställningen om en landsbygd som var tom i deras nutid men hade varit levande i dåtid innebar ett förhållningssätt som förstärkte distans och förfrämmande. De sökte något som inte existerade.

Bild 4. Släde, Skogsnäs

(Fotograf okänd), ”De sökte en ny livsstil och fann den” *ÖP*, 7/1, 1974.

Att sammanföra landsbygden med dåtid innebar att Skogsnäskollektivets intention tolkades som en strävan efter gamla värden och ett liv med liten relevans för det moderna samhället. Processen kan med antropologen Johannes Fabians begrepp

Deloria, (1998), s. 94, 142-143.

⁴⁰² ”De sökte en ny livsform – och fann den i Ramsel”, *ÖP*, 7/1, 1974.

⁴⁰³ ”De sökte en ny livsform – och fann den i Ramsel”, *ÖP*, 7/1, 1974.

förstås som att landsbygden som plats förvägras samtidighet genom att sammanlänkas med dåtid, en process som benämns osamtidighet.⁴⁰⁴ ÖPs reportage förstärkte bilden av kollektivet som osamtidigt. Men även de alternativs egna projiceringar mot den tomma landsbygden fungerade som ett sätt att situera platserna utanför nuet och det samhälleliga. Detta är intressant då de kollektiv jag undersöker mycket aktivt talade emot att de skulle vara en del av något gammalt.⁴⁰⁵ För de boende i kollektiven kunde delar av det gamla vara del i vägen mot något nytt. I framställningar av grupperna i tidskrifter och tidningar förmedlar de dock själva, genom exempelvis kläder, en bild av dåtid för betraktaren då kläder och bildkomposition bär stor likhet med bilder av skogsbruket under tidigare perioder.⁴⁰⁶ I jakten på den goda platsen sökte de alternativa sig till, och hämtade inspiration från, andra och tidigare världar. Detta kunde dock motverka att grupperna sågs som delaktiga i den progressiva samhällsförändring de själva menade att de var en del av. Denna process menar jag förstärkte förfråmligande och placerade landsbygden som avskild eller distanserad från det moderna samhället och specifikt staden.

Som jag nämnt tidigare kan bilden av landsbygden som tom också ha spelat en roll för de möjligheter som sågs i denna plats. Tomheten innebar en chans för kollektivgrupper att projicera sina drömmar mot landsbygden. Tomhet ger utrymme för frihet och paralleller kan dras till koloniala tankar eller frontier-mystik där redan existerande liv på platserna skymms.⁴⁰⁷ I Nordamerikansk kontext innebär berättelsen om det tomma landskapet att européers expansion västerut framställs som en strävsam kamp mot ensamhet och natur, med möjlighet till frihet, och inte som ett fördrivande av de grupper som redan levde i regionerna tidigare. Liknande placering av utopiska drömmar kan i Sverige ses i frågan om Norrland och samernas minskade utrymme i och med den statliga expansionen norrut.⁴⁰⁸ Jag menar att en liknande logik gjorde det möjligt för alternativa att tolka landsbygden som friare än staden. Samma förhållningssätt menar jag är grund för att se de alternativs blickar mot landsbygden som distanserade.

404 Fabian, (1983), s. 153-154.

405 Fråga 54. Individuellt intervjuformulär, 1979, Privat arkiv, Britta Jonsson.

406 Ella Johansson, *Skogarnas fria söner: Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*, Nordiska museets handlingar (Stockholm: Nordiska museet, 1994), s. 11, 31, 80.

407 Burke har menat att detta också syns i bilder då bilder av tom natur öppnar upp för betraktarens projekt: Peter Burke, *Eyewitnessing: The uses of images as historical evidence*, Picturing history series (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2001), s. 45.

408 Sverker Sörlin, *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*, Kungl. Skytteanska samfundets handlingar (Stockholm: Carlsson, 1988), s. 49, 94. Även idag: Maja Hagerman, "Kiruna byggdes inte i obefolkad vildmark", *DN*, 21/1 2016 <<http://www.dn.se/ledare/kolumner/maja-hagerman-kiruna-byggdes-inte-i-obefolkad-vildmark/>> hämtat den 25 januari, 2016.

Enligt Michel de Certeau kan staden beskrivas som en plats som begränsas av tydliga regler som den enskilde individen på olika sätt förstärker och bryter mot.⁴⁰⁹ De alternativa föreställde sig en avsaknad av liknande strukturer på landsbygden vilket innebar en större möjlighet att skapa något eget.⁴¹⁰ Småjordbrukets borttynande innebar en förlust av en *livsform* för att tala med ett av tidens populära begrepp. Här återfinns en spänning mellan att bevara och att skapa något nytt. Förhållandet är tydligt i ett citat från Moder Jord där personen diskuterar projektet Karavan: ”Det var liksom en vision framåt att det fanns förutsättningar någonstans att *förbehållslöst* [min kurs.] bygga ett alternativ på egna villkor och inte bara bygga vidare på det gamla samhällets strukturer som vi bara gjort hittills.”⁴¹¹ Idén om tomhet skapade en idé om möjlighet.

Zablocki har menat att den rörelse ut från storstaden som beskrivits som white flight kan förklara uppsvinget av urbana kollektiv under 1970-talet i USA.⁴¹² Genom att den företrädesvis vita innerstadsbefolkningen rörde sig ut till villaförorten lämnades lägenheter i städernas centrala delar tomma. Tomheten skapade rum för något nytt. På liknande sätt kan landsbygden tolkas mot bakgrund av 1960-talets urbanisering. Landsbygden förlorade under denna tid sin plats i det moderna samhället och sågs också som utanför av de alternativa vilket öppnade upp för utopism.⁴¹³ Uttalanden om landsbygden pendlade mellan att bevara något existerande och att visa på en tom plats av möjligheter.⁴¹⁴ Landsbygden kunde innehålla värdet *gott* liv, men inte uppvisa samma *mängd* levda liv som staden.

Jag menar att de alternativets platsskapande i form av rurala kollektiv ingrep i stora frågor om samhällets organisering och framtid genom ifrågasättandet av tidens urbanisering. Utifrån det menar jag till skillnad från Thörn att kollektivens rurala platsskapande bör tolkas som mer än lokala intressen.⁴¹⁵ Att de ifrågasatte stora samhällsförändringar innebar dock inte att den kritik som kom från kollektiven var progressiv utan den kunde också vara tillbakablickande.

I ovanstående avsnitt har idén om landsbygdens tomhet diskuterats som ett re-

409 Michel de Certeau, *The practice of everyday life* (Berkeley, Calif. :University of California Press, 2011), s. 91-110.

410 Se: ”Hej mina vänner”, *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s 7.

411 Grupp 3, Ip 9, 1979.

412 Zablocki, (1980), s. 45.

413 För liknande diskussioner se: Massey, (2005), s. 117-119. I detta finns såklart även ekonomiska incitament. Det blev helt enkelt billigare att köpa i avfolkningsbygder.

414 Jämför Karavanens tal om ”fri mark”: ”Sagan om konungens ankomst” Jordfonden, 1977, Korrespondens, Skrivelser (...), Alternativrörelsen, RA. och Taråbergsgruppens tal om att ”odlad jord ska förbli odlad”: ”Stödfest för Taråberg”, Skanstulls gymnasium, Div stencilar, Upprop (...), Vol. 4, Alternativrörelsen, RA.

415 Thörn, (2013), s. 60.

sultat av de alternativs distanserade blick på denna landsbygd. Landsbygden kunde av de alternativa förstås som tom eller fri eftersom den var utdöende och avfolkades. Detta var ett problem för de alternativa men möjliggjorde också utopiska visioner om andra liv. I avsnittet har jag framförallt diskuterat visioner som kunde kopplas samman med en brukad, produktiv, landsbygd men inom de alternativa grupperna existerade också idéer om att skapa ett än större brott genom att röra sig mot, och positionera sig i, vad som beskrevs som ”närmare naturen”.

Vildmarken och de ”naturliga” andra

Om landsbygden som plats kontrasterade stadens livsfientlighet innebar naturen eller vildmarken detsamma för frågan om stadens organisering. Vildmarken var det totala fjärandet från samhällets organiserande principer och därför det totala förfrämligandet, med radikalt alternativa tankar om samhället.⁴¹⁶ I den meningen blir föreställningar om vildmark eller orörd natur ett sätt att skapa distans till det samhälle som de alternativa kritiserade.

I de alternativs drömmar om landet och naturen var arbetet ofta centralt, vilket skiljer dem från andra romantiska drömmar som formulerades inom tidigare vänsterorienterade grupper.⁴¹⁷ Historikern Emma Hilborn visar i sin avhandling hur Ungsocialisterna, under det tidiga 1900-talet definierade naturen genom att se den som en plats utan arbete och utan arbetets hierarkiska organisering.⁴¹⁸ Både ungsocialisternas bild av naturen, och de representationer av vildmark som formulerades inom de alternativa projekten kan delvis ses som en form av utopisk längtan mot det som inte är, det vill säga en längtan bort från ett samhälle som grupperna var kritiska mot.

Tankar om naturen och vildmarken återfinns hos en av de tidigare nämnda Taråbergsockupanterna i ett samtal med en reporter från *DN* 1980: ”Björn har tillhört kollektivet [Skogsnäs], men lämnade det med sin familj därför att han ville leva ännu enklare, ännu närmare naturen än vad kollektivet gör.”⁴¹⁹ Naturen blir här likställd med det oförstörda, enkla och fria. Att röra sig bort från Skogsnäs, bestående av några få hus cirka en mil från närmaste samhälle, visar på en idé om total frigörelse från samhället. Utifrån artikeln visas hur Björn söker en position där det inte existerar sådana organisatoriska band som en samhällslig gemenskap i viss mån kräver. I den meningen förlorar Taråberg sin kritiska roll genom att det inte riktas krav tillbaka mot samhället istället blir längtan bort ett exempel på vad Levitas kallar

⁴¹⁶ Levitas, (2010), s. 201.

⁴¹⁷ Vilket förstärks av Taråbergarnas paroll, ”odlad jord ska förbli odlad”.

⁴¹⁸ Hilborn benämner denna natursyn som en sentimental idyll. Hilborn, (2014), s. 167-185.

⁴¹⁹ ”–I april har vi byggt ett nytt hus”, *DN*, 15/3, 1980. s. 8.

kompensatorisk utopism. Uttalandet och handlingen som Björn beskriver rymmer utopism men frågan om kravbaserad kritik och samhällsförändring lämnas därhän.⁴²⁰

När resandeprojektet Karavan uppmärksammades i media 1978 syntes samma längtan efter det oorganiserade som i ovanstående uttalanden: ”Då vägarna tar slut fortsätter vi rakt ut i vildmarken...”⁴²¹. Uttalandet kan tolkas som att deltagarna i Karavan var flyktbenägna. Den kritiska motbilden är mycket diffus då deras enda riktning framstår som bort i likhet med uttalandet från Taråberg. I karavandeltagares längtan bort från samhället förenades också bilder av natur med bilder av urfolk. Sammanblandningen syns inte minst genom de tipi-liknande tält som användes som bostäder under resan genom Sverige och i symboler som hårband (bild 1).⁴²² Denna sammanblandning har också uppmärksammats i den nordamerikanska kollektiva rörelsen.⁴²³

Det totala brottet med det etablerade samhället och kopplingen mellan natur och urfolk syns även i ett citat från en boende i Skogsnäskollektivet, troligtvis som svar på frågan om hen upplevt kosmiskt medvetande:

Jag bodde i tält ett tag, ett sånt där tipi och då kände man verkligen det. Man levde barfota och allt det där. Då kände man sig liksom helt ihop med allting, man kände sig inte över någonting. När man låg och tittade på stjärnorna, då kände man sig verkligen som en del av universum.⁴²⁴

Sökandet efter vildmark för med sig en idé om naturen som opåverkad av människan och därför som tom. I intervjuer och annat material är det dock väldigt sällan som en sådan natur beskrivs. Eftersom kollektiven och andra alternativa grupper genom jordbruk sökte ett engagemang och närhet till det de kallade naturen var vildmarken inte möjlig att upprätthålla som utopisk bild.⁴²⁵ Uppfattningar om tomheten i vildmarken bygger, som vi ser i citatet närmast ovan, också vidare på de romantiska och koloniala tankestrukturer som framkom i avsnittet ovan. Själva praktiken att vara i naturen och drömma om ett annat liv kunde förstärkas genom

⁴²⁰ Levitas, (2000), s. 28.

⁴²¹ Percy Andersson, ”Karavanen ett överlevnadsprojekt” Affisch, <<https://karavanbilder.fripress.se/#!album-0-34>> hämtat den 10 september, 2016.

⁴²² Stefans bilder, Karavan, <<https://karavanbilder.fripress.se/#!album-2>> hämtat den 10 september, 2016.

⁴²³ Miller, (199), s. 153.

⁴²⁴ Grupp 1, Ip 1, 1979-1980.

⁴²⁵ Förhållandet blir tydligt när den ”rena” naturen inte riktigt fanns vilket Grupp 3, Ip 4, 1979. påpekar. Jfr: Thörn, (1997), s. 329-330.

en identifikation med, och symbolisk anknytning till, urfolk. Som Wessling visar i sin undersökning av gröna vågens idévärld menade de personer hon intervjuade att de i naturen var helt fria men också helt del av sin omgivning.⁴²⁶ Naturen i denna form blev därför ett uttryck för de alternativs holistiska ideal. Användandet av tipin i samband med att söka sig närmare vildmarken kan liksom ovan tolkas som att de alternativa uppfattade naturlighet och urfolk som utbytbara kategorier som båda var ideal för en samhällskritisk och ekologiskt riktig position.⁴²⁷

I de alternativs uttalanden kan två ideal utläsas. Det första mer romantiskt präglade idealet placerade naturen och landsbygden *utanför* det moderna samhället vilket ovanstående citat är exempel på. Det andra idealet placerades som ett konkurrerande ideal *inom* det moderna samhället. De två idealen kunde dock sammanblandas vilket är tydligt i följande citat från ett reportage i *Västerbottenskuriren* (VK) där Taråbergsockpanterna kommer till tals:

– Men hur skulle det gå om många resonerade som ni att bara ge det etablerade samhället på båten och leva vildmarksliv? Är det inte lite egendomligt? – Jo visst. Men vi vill försöka klara oss på det. Det är fel när odlad mark växer igen. Vi har en ärlig ambition att leva på det naturen ger och vill inte ligga samhället till last.”⁴²⁸

I citatet syns hur Taråbergarnas liv tolkas som vildmarksliv av reportern men att de själva uttrycker en vilja att motverka att naturen blir vildmark. Hyllningen av vildmarken kan därför tolkas som ett utopiskt verktyg eller en taktik som hjälpte de alternativa att förfrämja sig från samhället men ett verktyg som inte var användbart i alla lägen. Förfrämjandet genom vildmarken kan ses som ett sätt att pröva hur långt från det existerande samhällets organisering de kunde gå.⁴²⁹ Den intervjuade personens svar på reporterns frågor, det vill säga att de vill odla marken, tolkar jag som att gruppen strävade efter att behålla sin politiska relevans och visa på ett annat samhällsideal som kunde ställas i relation till det samhälle de kritiserade.

Sargisson har med exempel från Nya Zeeland diskuterat hur svårt det är för kollektiva grupper att hantera förfrämjandet. Brottet med det etablerade samhället skapar möjligheter att förverkliga egna idéer men också en risk för samhällelig och

⁴²⁶ Wessling, (1983), s. 26-27.

⁴²⁷ Gregory D. Smithers, "Beyond the "Ecological Indian": Environmental politics and traditional ecological knowledge in modern North America", *Environmental History*, 20:1 (2015), s. 84.

⁴²⁸ Owe Eliasson, "De har flytt till en verklig tillvaro", och "Natligt samtal på Taråberg, VK, 6/12, 1980.

⁴²⁹ Av den anledningen blev också Norrland viktigt som en idé om oberoende, se: Grupp 3, Ip 7, 1979.

politisk irrelevans.⁴³⁰ Så länge de alternativa fortsatte att betona närhet till en viss form av landsbygd kunde det kritiska projektet hållas vid liv och dessutom formuleras som en form av politik. Vildmarken som distanserad position ses i ovanstående exempel som en önskan bort från ett samhälle av byråkrati och regelstyrning.⁴³¹ Vildmarken och naturen blev för de alternativa exempel på utopismens *ou*, det som inte finns. Eftersom bilden av vildmarken och naturen framförallt beskrevs som utanför och utan tydligt innehåll tolkar jag den som en kompensatorisk utopism. Tanken om att naturen innebär flykt och ett totalt brott med samhället är också i huvudsak den förståelse av de alternativets projekt som framkommit i forskning.⁴³² Men som vi såg i ovanstående citat fanns det också en vilja från de alternativa att omformulera omgivningens föreställningar om grupperna som flyktbenägna till att visa upp kritiska motbilder.

I ovanstående tre exempel på distansering framkommer att det inte bara var staden som de alternativa var kritiska till. Kritik riktades mot en hel samhällsorganisering där staden var dess symtomatiska uttryck. Kritiken av staden var visserligen skarp men kritik riktades också mot landsbygdens platser, även om de tolkades som bättre. Bilderna av stad och landsbygd som formulerades genom distans framstår som relativt ytliga. Från en distanserad position kritiserades staden för dess alienerande effekter på ett generellt plan. Detsamma gällde bilderna av landsbygden som framställdes i ett romantiskt skimmer av möjlighet och autenticitet. I den meningen är det framförallt bristen på komplexitet i de alternativets förfrämligande som gör att deras bilder bör ses som kompensatoriska utopier. Samtidigt var det just den distanserade längtan efter landet och den övergripande kritiken av staden som sporade till handling. Det var de distanserade bilderna som kunde motivera till alternativt platsskapande genom den frihet som skapades både genom att vara utanför staden och att befinna sig i vad som uppfattades som tomhet. I nästa del av kapitlet kommer jag istället undersöka mer integrerade och ”nära” former av kritik.

Närhet

Den distanserade positionen skapade förfrämligande effekter och kunde motivera handling som i uttalanden om staden men också innebära kompensation som talet om natur och vildmark visade. I följande del studeras istället hur kontrasterande ideal kunde formuleras i ett konkret samspel mellan de alternativets platsskapande och deras omgivning. I avsnittet analyseras, utöver material från landsbygdskollektiv,

430 Sargisson, (2007), s. 417-418.

431 Samtidigt som naturen kunde tolkas som mer ”logisk”: Grupp 3, Ip 6, 1979.

432 Kanter, (1972), s. 166-169; Conn, (2010), s. 844-845.

även material från ockupationer och andra alternativa projekt i staden.

Ett annat centrum

Städernas centrum sågs av de alternativa som viktiga punkter för kultur och politik, men de ansågs också vara problematiska utifrån de krafter som styrde deras utformning. Wiklund menar att de alternativets kritik mot "det etablerade" var riktad både mot maktelit och invanda konventioner.⁴³³ Att ifrågasätta stadens centrum innebar för de alternativa ett underkännande av ett av det moderna samhällets yttersta och mest representativa uttryck.⁴³⁴ Ett sätt att visa på sin alternativa vision var att positionera sig utanför städerna. Ett annat var att kritisera staden *inifrån* vilket närmare studeras nedan.

Enligt ett uttalande från Stockholmsutställningen i *Sluss* 1980, skulle alternativa grupper arbeta "mot kapitalets och den fyrkantiga byråkratins härjningar i staden".⁴³⁵ Staden tolkades som utformad av och för kapitalismen med en "fyrkantighet" som kontrasterades med de alternativets estetiskt organiska ideal.⁴³⁶ Fyrkantigheten symboliserade också byråkratins påstådda oförmåga att integrera andra styrformer än kapitalismens och den parlamentariska demokratin.

Liknande kritik återfanns också i ockupationer av centrala byggnader under slutet på 1970-talet. I en tillbakablick på Almstriden skriven 1978 från den då aktuella ockupationen av kvarteret Mullvaden på Krukmakargatan 6–12 i Stockholm menade ockupanterna:

Nä vi känner igen taktiken från "almstriden". Då hette det att träden var ruttna, men det var lögn. Träden mår bra. Det enda som var ruttet då var den kommunala "demokrati" som gav klartecken för sågarna. Och som nu vill släppa skoporna loss.
LEVE ALMARNÄ! MULLVADEN SKA LEVA!⁴³⁷

⁴³³ Wiklund, (2006), s. 294–296. Det "etablerade" kan därför läsas samman med Mannheims definition av ideologi Karl Mannheim, *Ideology and utopia: An introduction to the sociology of knowledge* (London: Routledge & Kegan Paul, 1976).

⁴³⁴ För ett nutida exempel på detta, se: Massey, (2007). Preface

⁴³⁵ "Stockholmsutställningen 1980", *Informations-sluss*, nr 5, 1979, s. 17

⁴³⁶ Exempel på detta ideal syns dels i de geodesiska domer som efter Drop city i USA blev populära inom alternativa kretsar dels i det "jordhus" som byggdes i Skogsnäs i slutet av 1970-talet. Lloyd Kahn, *Shelter* (Bollnäs: Shelter 1973). Även: Louises bilder, "geodesisk dome", <<http://karavanbilder.fripres.se/#!album-1-17>> hämtat den 11 september 2016.

⁴³⁷ Almstriden var en konflikt om ett antal trädas fällande vid en planerad tunnelbaneuppgång där beslutet om fällningen revs upp efter stora protester. "Frikvarteret mullvaden informerar", *Stockholmsseppet, Del II om bostad och ockupation*, 1978, s. 9. (Bilaga till *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 69.) Mullvadsockupationen följdes i tidningen *Kollektiv-nytt* och ett stöduttalande gjordes av Kollektiv-centrum i *Kollektiv-nytt* nr 5, 1977, s. 62. Mullvadsockupanterna var också delaktiga i stödsbrevet *Jordljus* som

Genom att ta kontroll över en plats i staden och organisera den på sitt eget sätt kunde ockupanterna visa upp en bild av vad de menade var ”den goda platsen” för de förbipasserande och engagerade. Förfrämligandet skedde i direkt närhet till det liv de levt innan och visade ett alternativ till hur livet i husen skulle kunna se ut.

Ytterligare ett uttryck för konflikten om stadens centrum ser vi i ett uttalande från ockupant-gruppen Rädda 7:an i Helsingborg som appellerade till alternativa grupper i *Sluss*, 1978:

I Helsingborg vill också ”utvecklingen” och ”framstegsmarschen” totalsanera centrum. Vilket betyder glashuskontor och affärscentra. Den gamla stadskärnan rivs upp och innerstan avfolkas. [...] Människor rycks upp med rötterna och tvingas ut i yterområdena.⁴³⁸

Personerna från Rädda 7:an i Helsingborg hade identifierat att det, med stöd i begreppen utveckling och framsteg, skedde en omvandlingsprocess i stadens centrum som de inte accepterade. De försökte konstruera platsen på nya sätt eller åtminstone kämpa för att behålla de platser som de uppskattade.⁴³⁹ I brevet ställdes den hotande förortens ”plastlådor” och ”avocadogröna spisar” mot det gamla centrumets ”spegeldörrar och välgjorda trägolv” vilket visar på den estetiska dimensionen i ockupanternas krav.⁴⁴⁰ Genom att motsätta sig de begrepp och symboler som tillskrevs den moderna staden ville ockupanterna ifrågasätta vad platsen ”stad” var. Massey har argumenterat för att tal och föreställningar om platser innebär att platsens specifika sammansättning och identitet omförhandlas.⁴⁴¹ Ockupanterna kan genom sina krav ses som direkt involverade i en sådan förhandling.

Rädda 7:an framställde sitt projekt som representativt för människor i allmänhet, men närmare bestämt de människor som inte passade in i kontors- och affärscentrumet.⁴⁴² Ockupationen som medel kan i sammanhanget ses som en form av vägran att gå med på de spelregler som kommun och stat satte upp. Aktionen visar hur de alternativa skapade en slags frizon för andra slags liv och visar därmed på en form av förfrämligande som skedde i närhet till det som kritiserades.⁴⁴³

Praktiken att ockupera eller ställa upp kritiska alternativ kan ses som motsägelse-

gjordes för Karavanprojektet 1978.

438 Jolle Carlsson, ”Ockupation!!! brev från Helsingborg”, *Informations-sluss*, nr 2. 1978, s. 71-72

439 På det sättet överordnades fasta rötter rörlighetens fötter vilket också är tydligt i: Edgren, (2009), s. 89-92, 121.

440 Jolle Carlsson, ”Ockupation!!! brev från Helsingborg”, *Informations-sluss*, nr 2. 1978, s. 71

441 Massey, (2005), s. 155; Massey, (2007).Kap. 3.

442 Vilket liknar det sätt som man inom alternativkampanjen ser sig som representant för just ”folket”, se Wiklund, (2006), s. 292.

443 För ett mindre spektakulärt exempel se: Cooper, (2014).Kap 8 om Speakers’ Corner i London

full utifrån det konsensuspräglade demokratiska idealet hos de alternativa. Snarare än att söka konsensus kring frågor gjorde kritiska bilder att det skapades konfliktytor. Med Marion Youngs terminologi framstår de alternativa därför mer som aktiver än förespråkare för en deliberativ demokrati. Istället för att diskutera visade de alternativa upp en annan samhällsvision.⁴⁴⁴ En ockupation i stil med Mullvaden och Rädda 7:an blev därmed både en representation av ett annat samhälle och en motståndshandling.

Tankarna från Rädda 7:an och Mullvaden knyter an till den kritik mot de storskaliga byggnadsprojekten som framfördes i de alternativets samtid, bland annat av arkitekturkritikern Jane Jacobs i hennes plädering för ökad rörlighet i staden.⁴⁴⁵ I Jacobs bok och i de två ovanstående exemplen riktas både kritiken och förhoppningarna mot stadens centrum. För ockupanterna var det utformningen av centrum som var av intresse. Förorten porträtterades i negativa ordalag. Jolle Carlsson från Rädda 7:an skriver: "Människor rycks upp med rötterna och tvingas ut till ytterområdena."⁴⁴⁶ Avigheten till de perifera delarna av staden syns även i en redogörelse om Mullvaden: "Nästa gång kanske det är min tur att deporteras till ett av de omkringliggande koncentrationslägren Tensta, Akalla, Flemmingsberg eller Haninge."⁴⁴⁷ I argumentationen ryms en tanke om att centrum ska vara en plats av blandbebyggelse där organiska ideal om de konkreta individernas användande premierades framför arkitekternas planerande. Denna bild återfinns även i den kvartersromantik som var närvarande i 1970-talets ockupationer där dåtiden lyftes upp som ideal och kulturhistoriska argument användes.⁴⁴⁸

Kritiken riktades också mot en viss typ av stad med stark zonindelning där de olika stadsdelarna förväntades ha olika uppgifter.⁴⁴⁹ På 1970-talet hade människor i städerna under flera år sett hur "de gamla stadskärnorna" rivits och byggts om. Bekanta miljöer hade därmed förändrats. Mullvaden ställde sig exempelvis starkt kritiska mot den rådande utvecklingen och omvandlingen av Stockholms centrum och argumenten var likartade även i Rädda 7:ans Helsingborg och vid protesterna i

444 Marion Young, (2009), s. 190.

445 Jacobs menar att staden bestämdes som lyckad i relation till dess förmåga att skapa användande, ju fler sätt en stad kunde användas desto mer lyckad kan man se den enligt tesen Jacobs, (2011), s. 236-237.

446 Jolle Carlsson, "Ockupation!!! brev från Helsingborg", *Informations-sluss*, nr 2. 1978, s. 71. För en diskussion om förortsbebyggelsen se: Stahre, (1999), s. 38-42.

447 "En saga", *Stockholmseposet, Del II om bostad och ockupation*, 1978, s. 2. (Bilaga till Kollektivnytt, nr 1, 1978.)

448 Jolle Carlsson, "Ockupation!!! brev från Helsingborg", *Informations-sluss*, nr 2. 1978, s. 71-72; Leif Hjerpe Wallén, "Vi har i Stockholm(...)", *Informations-sluss*, nr 2. 1978, s. 7.

449 Holmberg, (1998), s. 54. (Holmberg diskuterar Thomas Paulssons bok "Stad för alla- eller ingen?" utgiven 1969).

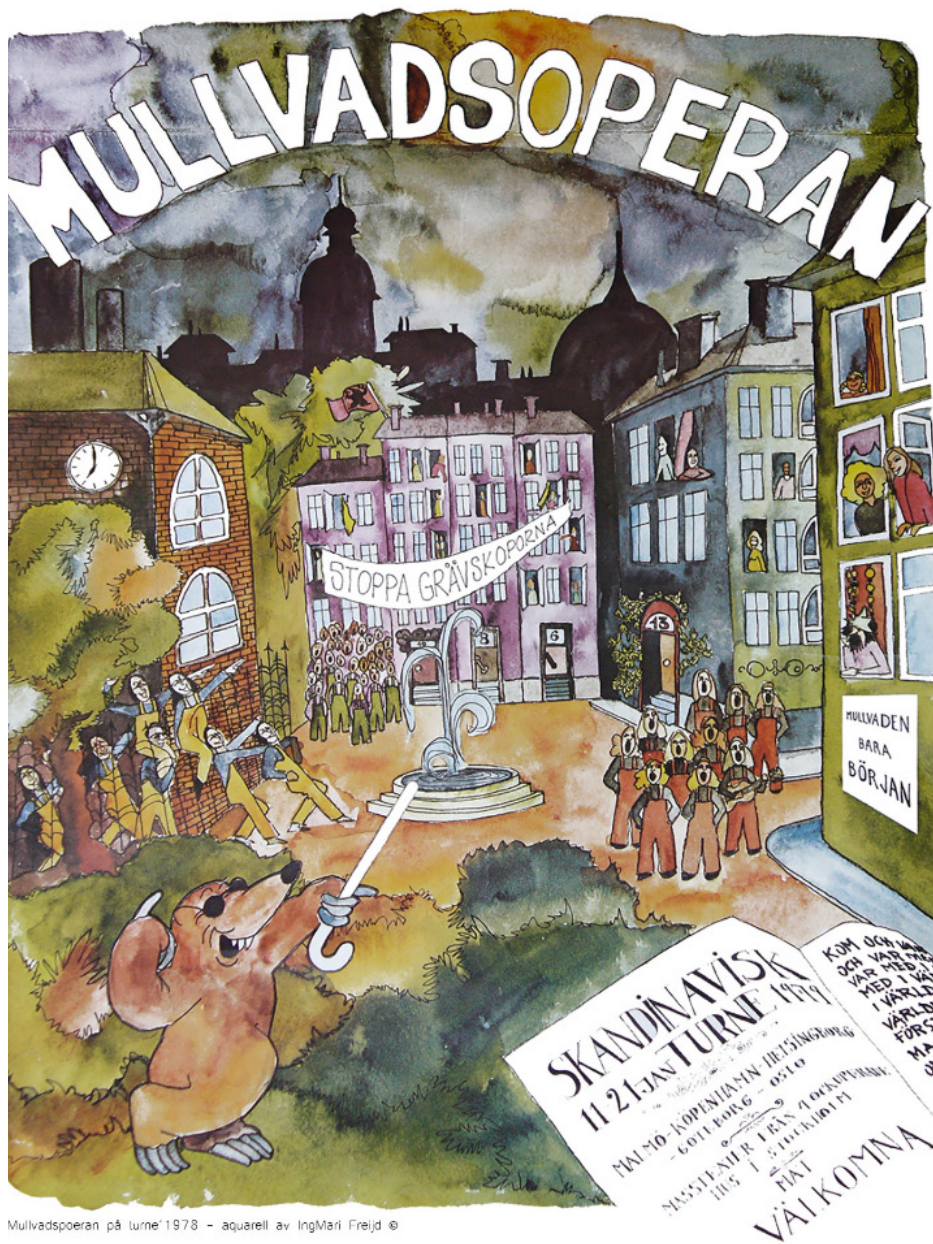

Bild 5. Mullvadsoperan på turné 1978
Av: Ingmari Freijð, 1978.

Närhet och engagemang antogs försvinna i den omvandlade moderna staden, en process som kontrasteras på en affisch från Mullvadsoperan (bild 5). I bilden är människorna nyfikna, de tittar ut genom fönster, det är sång och dans på gatan och vi får veta från texten att detta bara är början. I bakgrunden tornar en mörk stad upp sig i motsättning till ljuset i kvarteret. Bilden blir intressant eftersom det modernistiska projektet att bygga bort de mörka skuggiga arbetarstadsdelarna för att ge plats för ljus och luft underkänns.⁴⁵⁰ Att hålla liv i en stad med utbyten och möten sågs som centralt för de alternativa och under en tid kunde intresserade gå in i och ta del av denna alternativa plats.⁴⁵¹

Kvarteret som symbol och plats för gemenskap fick stor betydelse för de alternativa ockupanterna.⁴⁵² Symboliken var också närvarande när ett antal av Hagaockupanterna *Husnallarna* under 1980-talet flyttade upp till Skogsnäs och där byggde ett stadsliknande kvarter mitt i den ångermanländska skogen.⁴⁵³ Troligen hade kampen i fristaden Christiania betydelse för kvartersorganiseringen i exempelvis Mullvaden och Helsingborg. I Christiania hade ett annat samhälle skapats och kontakter fanns mellan alternativa grupper i Sveriges södra delar och Christiania.⁴⁵⁴ Samarbetet mellan urbana och rurala grupper är tydligt i den stödsdela för Karavan som spelades in med personer från Mullvaden, Haga och Christiania. Personer på Skogsnäs och Moder Jord berättade också i intervjuer att de deltagit i Mullvadskampen.⁴⁵⁵

I en sång på Karavanprojektets stödsdela *Jordljus* användes tanken om liv för att knyta samman kamper i de nordiska städernas gamla centrala delar.

Mullvadsmänniskor samla alla krafter, vi måste kämpa om vi ska bo kvar. Vem vill ha p-hus mitt i stan, vem vill ha lyxhus, ja inte är det jag. Och inte en massa hus av grå betong, tag vara på det gamla, med LIV i varje prång⁴⁵⁶

I citatet ser vi alltså det sista steget i en temporal linje. Genom att ”samla alla krafter”

450 Se kommentar på denna praktik i: Thörn, (2013), s. 134.

451 Vad Håkan Thörn kallar nutopier: Thörn, (1997), s. 388-391.

452 T.ex: ”Förberedelser” *Kollektiv-nytt*, nr 4, s. 15; ”Här byggs en oas i slummen”, *Informations-sluss*, nr 7, 1979, s. 48. (original i AB).

453 Egen observation, augusti 2012. Grupperna från Göteborg kom till Skogsnäs 1986 enligt: Intervju Sarah Mårskog, 23/8, 2012.

454 T.ex: ”Nordiskt samaktionsmöte, Göteborg (haga) 2-4 mars”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979; ”Karavanen...?”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 44-49; ”Nu får Christiania fortsätta”, *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 58; Percys bilder, ”Karavanfestival”, <<https://karavanbilder.fripress.se/#!album-o-25>> hämtat den 11 september 2016.

455 I Mullvaden var både Moder Jord och Skogsnäsbor engagerade: Grupp 3, Ip 6, 1979, berättar om sin medverkan och Grupp 1, Ip 8, 1979-1980 hade också koppling till projektet.

456 ”Christiania/mullvadsmix”, *Jordljus befria marken*, Stockholm, 1978, LP. Sången fortsätter med exempel från Haga och Christiania.

kunde möjligtvis flytten från centrum förhindras och människor kunde då skapa andra typer av städer enligt de alternativa grupperna som sjöng. Tankarna om bristen på liv återkommer från tidigare diskussioner men i citatet från Jordljusskivan placeras förhoppningarna i staden istället för utanför. P-huset och bilismen sågs som hinder för att staden skulle kunna vara en plats för mänsklig interaktion. Denna tanke exemplifieras tydligt av en illustration som förekom i *Sluss* 1979 där två gatumusikanter blir bortjagade från en hårt trafikerad gata på grund av att de "stör". På så sätt ställdes organiska ljud (liv) mot det modernas mekaniska buller (icke-liv).⁴⁵⁷

Att bo i stadskärnan var med andra ord viktigt för delar av den alternativa miljön. Genom tillgången till centrum kunde de alternativa motsätta sig vad de menade var en uppdelning av sysslor som den moderna stadsplaneringen och förortsbebyggelsen skapade.⁴⁵⁸ Aktionerna utfördes av grupper som utgjorde förfrämligade enheter men i närhet till de platser som kritiserades. Dessa platser innebar en möjlighet att skapa egna organisationsstrukturer och utgjorde samtidigt en kritisk bild gentemot omgivningen.⁴⁵⁹ Öppenheten och tillgängligheten i de kortare ockupationerna och uppträdanden som Mullvadsoperan innebar att intresserade kunde ta del av det "som inte fanns" en kort stund.⁴⁶⁰

Under slutet av 1970-talet förändrades de alternativs relation till förorten och den starka kritiken tonades ner. I början av 1980-talet återfinns följande resonemang i *Sluss* där kamperna flyttades från centrum:

Jag känner att fokuspunkterna håller på att flyttas. Förut var alternativet de kämpande aktivister som kallades Mullvadar. Svenska folket tittade på i oförstående förvåning på denna stadsdelsfödda rörelse. Det var en konfrontation med systemet där Mullvadarna fick den moraliska segern om inte den praktiska, Berövade husen – ett plats på jorden – har Mullvadarna försökte upprätta en mer decentraliserad aktivitet över hela staden...gatuteatergrupper, återanvändningsgrupper osv. osv. Förorterna har blivit viktigare än centrum – Rågsveds Oasen som symbol för detta nya initiativ.⁴⁶¹

457 "Fram med legitimation ni förbannade rostörare, snabbt, kom kom!!", Serieruta, *Informations-sluss*, nr 5, 1979, s. 18.

458 Bo Lagercrantz, "Nuet", *Rapport från ekoteket - Utställningen ARARAT – en dokumentation*, nr 4-5, årgång 3, 1978, s. 11. ETC, *Rapport från ekoteket(...)*, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

459 I USA har forskare som Zablocki menat att flykten till förorten från städernas centrum möjliggjorde nya kollektiv och alternativa levnadssätt i dessa urbana områden. Zablocki, (1980), s. 55; Även: Thörn, (2013), s. 154; Stahre, (1999), s. 38-42. Exempel på organisationskritik syns i Anita Goldman, "Härskande organisationer", *Informations-sluss*, nr 7, 1979, s. 42.

460 Jfr: Cooper, (2014), s. 20.

461 "Stockholm april 1980", *Informations-sluss*, nr 10, 1980. S.24-25. Oasen var en ungdomsgård som låg i Rågsved som lades ner 1979 vilket ledde till protester och en samlingsskiva med punkband som spelat i lokalen.

Kampen om städernas centrum drevs framförallt av invånare i dessa städer, som ockupanterna i Helsingborg, Göteborg och Stockholm. Kampen syntes också i hur landsbygdskollektivisterna tog del i de urbana ockupationerna och hur de medverkade på olika fester och politiska arbeten i vissa delar av städerna.⁴⁶² Även om ockupationerna stod i konflikt med samhället genom deras utopiska representationer ska det betonas att de tidiga urbana ockupationerna som figurerar i källmaterialet, med undantag för Christiania, innebar en mycket låg konfliktnivå i relation till det samhälle som kritiserades. Efter Mullvadsockupationen kom den fortsatta kampen framförallt kom att riktas in mot att ta kontroll över delar av staden eller landsbygden med mer konfrontativa metoder.⁴⁶³ Fokus flyttades i samband med detta från bevarande av det existerande till skapandet av nya egna platser.⁴⁶⁴

Arbete i kollektivens närhet

Med distans och genom bilder av tomhet och vildmark formulerades landsbygden och naturen som platser för drömmar av grupper i den alternativa miljön. I följande avsnitt analyseras de alternativets utopiska visioner som formulerades i närhet till den landsbygd som kollektiven blev en del av.

När de rurala kollektiven hade etablerats kom deras praktik till stor del att handla om att hålla platserna levande genom att se dem som platser som kunde generera arbetstillfällen. Praktiken bör inte bara ses i ljuset av utglesningen av populationen på landsbygden utan också i relation till den lågkonjunktur som präglade Sverige och västvärlden under slutet av 1970-talet.⁴⁶⁵ För att inte konkurrera med eller skapa dåliga relationer till befolkningen i de orter där de alternativa etablerade sig blev arbetsgenererande aktiviteter centrala, vilket belyses med ett citat från ett möte om tidigare nämnda Byprojektet vid Ballehill från 1980: "Önskvärt var att så långt det var möjligt gå på egen maskin (producera något just) så att vi inte kommer dit å snor jobb från folk i trakterna."⁴⁶⁶ Idén om att röra sig ut på landet och leva, vad

⁴⁶² Björn Skälén, "spår 9", *Budkavel, Jordljus*, 1977. <<http://www.friakademi.se/downloads/Free-AK/JORDJLUSBEFRIAMARKEN.zip>>, hämtat den 30 september 2015

⁴⁶³ Även: Grupp 3, Ip 9, 1979; hallon/roland, "Väld och icke-väld", *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s. 10.

⁴⁶⁴ Martin Ericsson, "Ockuperat område: Striden om brandstationen i Jönköping 1982," i Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson (red.), *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal* (Lund: Arkiv förlag/A-Z förlag, 2016), s. 174-178.

⁴⁶⁵ Detta trots att antalet sysselsatta totalt ökade under perioden i slutet av 1970-talet och början av 1980-talet, Dock minskade mäns sysselsättning medan kvinnors ökade. SCB "Sysselsättning och arbetslöshet. 1976-2004." <http://www.scb.se/Statistik/AM/AMo401/Sysselsattning_och_arbetslos-het_1975-2004.pdf> hämtat den 11 september 2016.

⁴⁶⁶ "Redogörelse för byprojektet. Ballehill, Skåne 29-30 nov 1980", "Byn", Byprojektet, Vol. 2.

som förstods som det enkla livet, komplicerades. Motståndet som kunde finnas bland redan bosatta mot att de alternativa grupperna potentiellt konkurrerade om de få arbetstillfällen som fanns kvar på landsbygden tvingade till eftertanke.

Uttalanden som det ovan visar hur kritiken försköts från distans till närhet. Kollektivens strävan efter att ”gå på egen maskin”, det vill säga vara självförsörjande, får här en mycket lokal prägel. Självförsörjning kunde utifrån förstås som att det endast handlade om att skapa en autonom plats i skydd från statens intrång i det personliga livet. Så var dock inte fallet. Jag menar istället att praktikerna som diskuteras i citatet bör ses som en strategi för att (potentiellt) skapa nya arbeten och därmed ifrågasätta förståelsen av landsbygden som en plats på tillbakagång.

För vissa av de redan bosatta sågs de nyinflyttade grupperna, efter en första skepsis som mera av löfte än hot.⁴⁶⁷ Förhoppningen om landsbygdens upprättelse blir extra tydlig när två representanter för Strömnäs arbetarekommun besökte kollektivet Skogsnäs och gav gillande kommentarer i lokaltidningen: ”– Jag tror såhär, säger Henry Wählberg, att ska man få fart på glesbygden så har man en hel del att lära av det här kollektivet – och det gjorde vi vid det här besöket.”⁴⁶⁸ Kollektivet fungerade därmed som ett utopiskt objekt som kunde skapa begär efter andra världar och framtider för utomstående även i närheten.

I diskussioner i *ÖP* om Taråberg 1980 sammanföll frågan kring tomhet och en vilja att minska arbetslösheten: ”Vi har kommit hit för att [...] kunna försörja betydligt fler människor och skapa fler arbetstillfällen än lantbruksstyrelsens normer säger för en gård av Skogsnäs storlek.”⁴⁶⁹ Kritiken mot landsbygdspolitikerna och landsbygdens organisering var riktad direkt mot de styrande och mot regleringar i form av lantbruksstyrelsens rekommendationer för bärkraftighet. Till skillnad mot tomhetsdiskussionerna hade i detta fall en tydlig motpart identifierats, vilket möjliggjorde konfliktfyllda uttalanden gentemot denna motpart.

Kollektivets utopiska funktion var att visa att hela livet kunde tillbringas på landsbygden. Det var inte fråga om en landsbygd som skulle tjäna som rekreationsplats för de som arbetade i staden. Kritiken gick ut på att förändra landsbygdens innebörd i det senmoderna samhället. Landsbygden som de alternativa sökte var i huvudsak inte natur, en plats för konsumtion och rekreation, utan en produktivt levd landsbygd.

Tomheten i de rurala områdena var en följd av urbanisering och arbetsbrist.⁴⁷⁰

Alternativrörelsen. RA.

467 Holmberg, (1998), s. 90. Samt intervju med Sarah Mårskog 23/8, 2012.

468 ”På besök i Strömnäs – Kollektivet imponerar”, *NN*, 14/8, 1980.

469 Thommy Holmberg, ”Svar från Taråberg[till Karl Jakobsson]: Lögn påstå att vi inte kom hit för att arbeta.” Ordet är ditt, *ÖP*, 18/2, 1980, sid 8.

470 Holmberg, (1998), s. 84-88.

Med frågan om arbetsbrist inkluderades de som sedan tidigare bodde på landsbygden i de alternativs projekt. Frågorna om arbete skapade solidaritet med den landsbygd de alternativa var och blev en del av. Till skillnad från den distanserade kritiken bestod den nära kritiken inte av uttalanden som kan tolkas i koloniala termer där den tidigare landsbygdsbefolkningens liv osynliggjordes. Landsbygden blev inte bara en plats att förverkliga sin egen vision i utan också en plats där konkreta problem krävde konkreta lösningar. Med en förändrad position från (anti-)urban till rural kunde landsbygdens problem ses i annat ljus. Den oro som fanns i lokalsamhället kring arbetsbrist erkändes och adresserades av de alternativa genom utopiska visioner om andra förhållanden.

Från en distanserad position, inte sällan i kontrast till erfarenheter i staden skapades, av de alternativa, drömmar om landsbygden. Drömmar som byggdes upp av föreställningar om tomhet och möjligheter. Med en position närmare, eller i landsbygden, förändrades tomhet till brist genom frågor som konkurrens om arbetstillfällen. De alternativs praktik i kollektiven innebar mer än en kritik av samhället eller en flykt från detsamma. De försökte helt enkelt lösa ett problem och därigenom förändra samhället.⁴⁷¹ Vad som här benämns som en distanserad position kan därför tolkas som att den endast erbjuder en utopi för den som redan är utanför, i detta fall stadsbon. Den nära positionen, där exempelvis arbetstillfällen diskuterades erbjöd även boende på landsbygden en vision om en önskvärd framtid. De alternativa utmanade genom båda formerna av kritik landsbygdens roll i det moderna samhället och ifrågasatte därmed relationer och styrkeförhållanden mellan olika platser.⁴⁷²

Kollektiven motsatte sig den storskaliga processen av mobilitet från landsbygd till stad på liknande sätt som de kritiserade flytten från stadens centrum till förorten. I båda fallen handlade det om att motsätta sig vad de såg som en kapitalistisk expansion på bekostnad av värdet "liv". Det förfrämligande brottet skapades därmed inte endast mellan stad och land utan också mellan rurala platser, vilka skiljdes åt genom framförallt organisering inte genom geografisk placering.

Kontrasterande bilder av jord- och skogsbruket

För de alternativa innebar frågan om att skapa arbetstillfällen inte att hålla liv i småortens industrier eller att modernisera lantbruket, utan att skapa arbetsintensiva

⁴⁷¹ Jämför med exempelvis det alternativa samhället Auroville där arbete bara blev något nödvändigt ont och placerades utanför deltagarnas intressesfär och därför skapade ojämlika relationer mellan de som arbetade och de som ägnade sig åt andlig verksamhet. Namakkal, (2012).

⁴⁷² Doreen Massey, *Space, place, and gender* (Minneapolis:University of Minnesota Press, 1994), s. 50-66.

liv inom framförallt jordbruk, hantverk och skogsbruk. I relation till den faktiskt existerande landsbygden fick de därför formulera andra typer av arbeten än de som skapades genom statliga ingrepp.

De här människorna är utvandrare. De har lämnat högenergi- och högteknologisamhället bakom sig. De har lämnat storstäderna och hela det moderna samhället. [...] Men de vänder också de moderna jordbruksmetoderna ryggen.⁴⁷³

I citatet från *DN* från 1980 beskrivs Skogsnäsgruppens flytt som en flykt både från storstad och från landsbygd i dess existerande former. Vad som visas upp i tidningen är inte en stadskritik utan en mer generell samhällskritik. Metoder och maskiner i det moderna samhället hade anpassats för att generera högre produktion och ett större värdeuttag. Som reaktion på utvecklingen ville gruppen i Skogsnäs se en annan, alternativ, samvaro med den materiella världen. I relation till lantbruksstyrelsen och dess riktlinjer om bärkraftiga och effektiva jordbruk kan tanken om det arbetsintensiva jordbruket ses som en utopism i konflikt med det etablerade.⁴⁷⁴

Att ställa upp en alternativ landsbygd innebar ett politiskt engagemang och en platsmässig kritik som liknade ockupationerna i städerna. De områden som kontrasterades var dock inte i blickfånget för press på samma sätt som ockupationerna. Flytten från staden innebar med andra ord inte nödvändigtvis ett brott med det politiska samhället. Processer av modernisering och centralisering kritiserades även på landsbygden och liksom i staden riktades kritiken mot de lokala formerna för dessa processer. Ett exempel på en sådan politisk konfliktyta kopplad till processer av modernisering och centralisering var skogen.

I 1970-talets samhälle existerade minst två idéer om landsbygdens utveckling: antingen sågs skogen som hotad av moderniseringen eller som en resurs i landsbygdens modernisering. För företrädare för det senare synsättet där det moderna skogsbruket tolkades som landsbygdens räddning sågs grupper som Skogsnäs som ett hinder. Exempel på denna syn förekommer i de kritiska artiklar i lokaltidningarna som också diskuterats i kapitel två om skogsbesprutning.⁴⁷⁵ En tydlig politisk skiljelinje skapades och visar på kollektivens engagemang i sin närhet:

473 Peter, Bratt. "Sveriges största experimentsamhälle" *DN*, 10/3, 1980.

474 Flygare och Isacson, (2003), s. 229-235.

475 Sign, Trött på gröna vågar "Hur skulle det gå om alla gjorde så" *Fritt forum*, *NN*, 11/2, 1980 s. 6; Sign, Karl Jakobsson "Graningeverken har vårt fulla stöd.", *Debatt*, *ÖP*, 28/2, 1980; Sign, En bestulen, "Taråbergsockupationen", *Debatt*, *ÖP*, 29/2, 1980; Ove Blom, "Giffanatikerna måste stoppas", *Fritt forum*, *NN*, 29/8 1977.

I och med att man har ett politiskt ställe här så känner man ju att... det politiska finns med hela tiden så jag känner mig inte heller helt avskärmad. Många grejer har man säkert fått större inblick i, när det gäller jordbrukspolitik och massa sådana saker. Jag menar man lever direkt... det man lever nära liksom... skogsbrukspolitiken, det är sådana grejer som man får större inblick i. Det är mer naturligt att man deltar i det. I staden är det andra saker, där är det mer stadspolitik. Mycket den prylen liksom.⁴⁷⁶

Doreen Massey har i sin studie "World city" diskuterat hur lokalt motstånd (som i fallen med de alternativa kollektiven) riskerar att skapa en idé om att det lokala alltid är gott och det globala alltid är ont.⁴⁷⁷ Faror tolkas alltid som kommande utifrån, vilket kan skapa reaktionära idéer om den lilla platsens trygghet, genuinitet, och moraliska överlägsenhet. Idén om det lokalas godhet bortser dock från den lilla platsens ansvar och del i att bygga upp storskaliga system. De år jag studerar här sammanfaller med den process geografen Henri Lefebvre sett som perioden för en urban revolution. Han menar att det urbana samhället är: "the society that results from industrialization, which is a process of domination that absorbs agricultural production."⁴⁷⁸ Kollektivens strävan att kontrastera det moderna industrisamhällets påverkan på jordbruk och skogsbruk kan ses som en kritik mot de processer som sammankopplas med den urbana revolutionen.

Med kritiken av skogsbruket (och av städernas centrum) visas hur de alternativa även opererade utifrån perspektiv där det lokala likställdes med det goda. Men enligt rurala grupper som Skogsnäs och Moder Jord var det specifika praktiker i det lokala som var goda. Utifrån ett distanserat synsätt var det lokala i form av landsbygden något positivt men med närhetsperspektivet delades landsbygden upp. Det var vissa specifika processer och praktiker i det lokala som sågs som positiva. Det arbetsintensiva jordbruket kontrasterades mot andra landsbygdsbilder i form av industriellt maskinberoende jordbruk. Samhällsförändring placerades med andra ord i det lokala men tolkades ihop med processer på högre nivå. En person från Moder Jord menade:

Vi lever i ett ockuperat land. Överheten har ockuperat landet. Vi är ett folk som lever här och har snappat åt oss lite jordbitar här och var med nöd och näppe, ibland genom köp ibland genom ockupation och ibland genom list men den större delen av

⁴⁷⁶ Grupp 1, Ip 3, 1979-1980. De olika synsätten på skogen är också tydliga i: Stefan Lundström, "Så här vill vi leva". *Arbetaren*, Okänt datum, 1980.

⁴⁷⁷ Massey, (2007), s. 166-167. Frågan utvecklas vidare i: Ash Amin, "Regions unbound: Towards a new politics of place", *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 86:1 (2004).

⁴⁷⁸ Henri Lefebvre, Robert Bononno, och Neil Smith, *The urban revolution* (Minneapolis, Minn.:University of Minnesota Press, 2003), s. 2.

landet är ockuperat av överheten för deras syften...⁴⁷⁹

Skogsbruket och skogen som plats kom för de alternativa att bli den mest politiserade delen av landsbygden. De alternativans samhällsförändrande strategi kan tolkas utifrån de små kontrasterande exempel i form av platser med alternativa produktions- och gemenskapsformer som både utgjorde kritik mot det urbana livet men också mot det moderna jord- och skogsbruket. Till skillnad från frågan om vildmark och den tomma naturen var frågan om arbetet beroende av de alternativans närhet och rörelse mellan olika typer av landsbygder. Brottet för att skapa något annat, det som inte är, skedde inte enbart genom geografisk distans inom den alternativa miljön. Det skedde också genom att iscensätta andra typer av platser med hjälp av alternativa praktiker som blädning⁴⁸⁰ och mer manuellt arbete. I huvudsak handlade det om att produktivt arbete skulle övergå från lönearbete till egenarbete.⁴⁸¹ Det vill säga arbete som säkerställde kollektivens och deras deltagares direkta behov.

Utanför – förfrämligandet som transformativ praktik och idé

Vi har nu sett hur ett antal platser, genom distans och närhet, formulerades, konstruerades och levdes på nya sätt. Platser som syftade till att kritiskt granska och i vissa fall förändra det samhälle de alternativa var en del av. I den avslutande delen av kapitlet tar vi ett steg tillbaka och ser på själva idén om att befinna sig i en förfrämligad position och hur den förväntades fungera i en förändringsprocess för de alternativa.

Flykt, eller bara lite på sidan?

I en återberättande text i tidskriften *Kollektiv-nytt* aktualiserades frågan om vilken roll de rurala kollektiven hade i den alternativa rörelsen. Frågan om flykt och engagemang diskuterades och den prefigurativa politikens form problematiserades framförallt med utgångspunkt i olika individers möjlighet till medverkan:

479 Grupp 3, Ip 9, 1979.

480 Blädning är en teknik för selektiv avverkning av skog till skillnad från kalhygget där i princip alla träd tas ner samtidigt.

481 Jan C.H. Karlsson, *Begreppet arbete: Definitioner, ideologier och sociala former*, Arkiv avhandlingsserie (Lund:Arkiv, 1986), s. 120.

Och så pratade vi om alternativ rörelsen. Är det egoism och verklighetsflykt, att flytta ut på landet eller är det nödvändigt att visa alternativ? Är det bara privilegierade människor som kan göra så? Vad gör en ensamstående morsa som jobbar från 8-5? Är det inte bättre att arbeta för gemenskap och ändrade förhållanden på jobbet, daghemmet, bostadsområdet? Det är inte bara att "hoppa av systemet".⁴⁸²

Parallellitet som förändringsstrategi har diskuterats mycket inom den utopiska forskningen och speciellt bland de som studerat utopiska praktiker eller avsiktliga gemenskaper.⁴⁸³ Den stora frågan har då varit vad de parallella strukturerna gör med sociala rörelser och grupper. Frågan har diskuterats i relation till Rosabeth Moss Kanter's tes om ideologisk enhet och gränsdragningar som avgörande för ett kollektivs beständighet.⁴⁸⁴ Att gränsdragning kan vara funktionell för att formulera mål och skapa kritik ifrågasätts sällan, men om den förstärks genom motstånd från utomstående eller frivilligt tillbakadragande kan det också innebära att kollektiv utvecklas till sekter eller "dark places".⁴⁸⁵ Under senare år har den utopiska forskningen främst behandlat studieobjekt som var/är relativt integrerade i samhället eller var/är utopiska i mer tillfälliga konstellationer.⁴⁸⁶ Även för avsiktliga gemenskaper har integrering i samhället setts som central både för enskilda kollektivs överlevnad och dess vitalitet och progressivitet.⁴⁸⁷ I detta avsnitt analyseras vilken roll förfrämmandet hade som förutsättning för och led i samhällsförändring.

Den samtida kritiken mot 1970-talets alternativa, och mot liknande projekt i andra tider, rörde frågan om delaktighet i det samhälle som omgivningen menade att kollektiven var en naturlig del av. Förhållandet blir tydligt i en kritisk insändare i *ÖP* riktat mot Taräbergsockupanterna 1980: "Bidrag ska väl ej gröna vågen ha. De skulle ju klara sig som man gjorde förr i tiden. Då fanns minsann inga bidrag. Då först får vi se hur duktiga ni är."⁴⁸⁸ Att befinna sig utanför var alltså inte bara något som önskades från vissa alternativa. Det fanns också förväntningar på dem från utomstående att vara fristående. Frågan visar den paradoxala inställningen till staten som uppstod vid skapandet av förfrämmande platser.

⁴⁸² "Media för dialog – ett seminarium på Biskops arnö", *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1975, s. 7. Liknande tankar i: "Program för kollektivkongress i Danmark", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1976, s. 15-21.

⁴⁸³ Men den ligger också till grund för den schism mellan utopisk och vetenskaplig socialism som Engels proklamerade i relation till Fourier, Owen och Saint Simon. Engels, (1902).

⁴⁸⁴ För Kanter är det själva förutsättningen men en avskärmning som framförallt bygger på ideologi: Kanter, (1972), s. 169-170.

⁴⁸⁵ Sargisson, (2007), s. 393.

⁴⁸⁶ Cooper, (2014), s. 9; Se t.ex: Hedrén och Bradley, (Red.), *Green utopianism: perspectives, politics and micro-practices*.

⁴⁸⁷ Sargisson, (2007).

⁴⁸⁸ Sign. En bestulen, "Taräbergsockupationen", Debatt, *ÖP*, 29/2, 1980.

Frågor om flykt, och att ge upp det medborgerliga ansvaret för samhället kommer oundvikligen att ställas när grupper skapar platser i samhällets periferi eller i motstånd mot det existerande samhällsbygget. Så var också fallet med de alternativa kollektiven. Genom att befinna sig långt ifrån städernas centrum uppfattades de som asociala och som att de inte bidrog till samhället, varken politiskt eller ekonomiskt.⁴⁸⁹ Allra tydligast syns diskussionerna om ansvar för samhället i den direkta frågan som ställdes till kollektivboende av Britta Jonsson: ”Vissa skulle säga att ni avskärmar er från verkligheten, vad säger du om det?”⁴⁹⁰ För de kollektiva fanns det två sätt att hantera frågan, dels genom att ifrågasätta om det var en avskärmning, dels att ifrågasätta vad verkligheten var.

Ibland kan jag känna det själv, att jag isolerar mig från... Jag vet inte, ibland så känns det som att man borde bo kvar i stan och verkligen försöka arbeta från den punkten. Men då skulle jag känna mig mindre motiverad än vad jag gör nu när jag har prövat på det här liksom. Jag känner att man blivit stark i och med att man lever som man vill och då är det lättare att nå ut med det till andra.⁴⁹¹

I svaret ovan från en boende i Skogsnäs synliggörs avskärmningens funktion. Den innebar en förstärkning av principen att ”leva som man lär”. Personen ovan menade att den inte kunnat arbeta (vad jag tolkar som politiskt eller samhällsförändrande) i staden, i kollektivet framstår det istället som att det rådde större enighet mellan livet och politisk övertygelse. Förhållandet kan tolkas i relation till den totala aktivist som Salomon menar var ideal inom Vietnamrörelsen.⁴⁹² Till skillnad från Vietnamrörelsens aktivister argumenterar personen i citatet för en förståelse av aktivism där förändringsarbetet växer fram ur det levda livet och inte som en motsättning till det. Politiskt arbete skulle inte läggas *på* livet utan växa *ur* det. De förändringstankar som framkommer i de alternativans uttalanden bygger på en föreställande praktik och var mer anarkistiskt influerade än marxistisk.⁴⁹³ Politiskt arbete för de alternativa innebar en ansträngning att i nuet leva det liv de eftersträvade, inte att försaka sina önskningar i nuet för att kunna sträva efter ett annat liv i framtiden.

Att tolka de rurala kollektiven som avskärmade är beroende av att platsen där kollektiven fanns uppfattades som just utanför. Redan i frågan om avskärmning fanns en föreställning att landsbygden inte var en del av samhället eller åtminstone innehöll en lägre koncentration av de frågor som ansågs viktiga. I intervjuerna med

489 ”Graningeverkens VD – En form av parasitliv”, *DN*, 15/3, 1980. s. 8.

490 Individuellt intervjuformulär, 1979, Privat arkiv, Britta Jonsson.

491 Grupp 1, Ip 1, 1979-1980.

492 Salomon, (1996), s. 247.

493 Gordon, (2015).

Jonsson accepterade de intervjuade delvis den geografiska uppdelningen i mer eller mindre politiska platser.⁴⁹⁴ Synsättet var också närvarande i amerikanska kollektivgrupper enligt historikern Steven Conn.⁴⁹⁵ Det finns i uttalandena från de alternativa en strävan att engagera sig mer i vad som tolkas som politiska frågor i staden. Överbryggandet av den fysiska distans de skapat, sågs som betydande för att påverka och jobba politiskt. Resonemanget återfinns även i diskussioner inom det danska kollektivet Kana som Skardhamar undersökt där kollektivet löste frågan genom resande representanter.⁴⁹⁶ Även om uttalanden visar att de svenska alternativa liksom sina motparter i andra länder gick med på idén om att staden var mer politisk fanns det också en stor tilltro till att politik och samhällsförändring också kunde ske och skapas i de rurala områdena.

Kollektivet kunde vara den punkt från vilken kritik och politiska visioner växte fram vilket syns i nedanstående citat.

Jag känner inte att jag flyr undan, jag försöker att vara på ett annat sätt, ett annat vis, och det kan jag inte göra mitt i det som finns. Jag måste gå lite åt sidan för att göra det. Jag känner inte att man kan göra det i mitten av det som pågår, det passar inte in. Man får steppa lite åt sidan för att kunna göra det.⁴⁹⁷

I citatet från en person i Moder Jord är distansen central. Snarare än att avskärmning eller distans sågs som ett hinder för engagemang var den förutsättningen för att kunna skapa något genuint alternativt. Eftersom samhällets centrum enligt den intervjuade var låst för vissa typer av förändringspraktiker var det just genom distansen till centrum som genuina alternativ kunde skapas. I den meningen återkommer behovet av tomhet som diskuterades i början av detta kapitel, där den föreställda tomheten möjliggjorde de alternativs drömmar. Det var först i en föreställd punkt *utanför* som de alternativs utopism kunde framträda. Att befinna sig utanför i någon mening behöver således inte ses som en slutpunkt utan kan tolkas som en taktik. De alternativs praktiker innebar en kritik riktad till det de avskärmat sig från. Genom att befinna sig i det tillsynes perifera kunde samhällets normer och organisering utmanas, vilket är själva grunden för idén om utopins konceptuella brott med det invanda.⁴⁹⁸

494 Exempelvis Grupp 3, Ip 4 och Ip 8, 1979 och Grupp 1, Ip 2, och Ip 5, 1979-1980. Synsättet finns även i: "Brev till vem om helst", *Informations-sluss*, nr 1, 1978, s. 8-9. Kopia i: *Informations-sluss*, nr 2, 1978, s. 19-20. Landsbygdsgrupperna beskrivs som "eskapist".

495 Conn, (2010), s. 844.

496 Skardhamar, (2008), s. 252-253.

497 Grupp 3, Ip 8, 1979. Även: Grupp 1, Ip 9, 1979-1980.

498 Bloch, Halley, och Suvin, (1970); Suvin, (2010); Sargisson, (2007).

Enda sättet att bekämpa dem [samhället] är att dra tillbaka sitt stöd till dem. Att inte använda deras tjänster, inte köpa det de säljer. – Det kan också vara att inte gå i deras skolor, inte använda deras sjukhus, köpa eller äta deras mat. Utan istället skapa egna alternativ: små skolor, matkooperativ, grannskapssjukvård. – Det är början till att göra sig oberoende... i det ligger en ofattbar politisk kraft.⁴⁹⁹

I citatet från en artikel i *DN* framstår avskärmningen som ett aktivt val för att engagera sig i nuet. "Deras" institutioner och varor var dåliga och det var inte lönt att vänta på förändring. Förändringen skulle istället ske genom att de själva byggde upp en parallell värld och gjorde sig oberoende av det omkringliggande samhället.

Från det avskärmade till engagemang i periferin

För vissa av de alternativa, som intervjustvaret nedan från en person från Skogsnäs visar, innebar det till synes avskärmade vad som initialt sågs som icke-politiskt endast en fas som med tiden skulle överkommas.⁵⁰⁰ Samhällsengagemang och påverkan kunde av deltagare i exempelvis kollektiv ses som mer eller mindre aktiva faser.

När jag flyttade från stan kände jag att politiken kom på sidan om. Jag kände att jag levde som jag ville leva för att jag skulle ha det bra. Det var ju i och för sig också en politisk handling men inte i politiska grupper sådär va. Jag tyckte det inte gav någonting till slut liksom. Det gällde att göra det som jag ville ha det, det kändes politiskt för mig då. Men nu när man har fått det som man ville ha det så känns det enormt viktigt att få ut det och visa det för andra människor. Jag känner att de där politiska grejerna har kommit tillbaks mycket.⁵⁰¹

Eftersom flera flyttat till kollektiven från städer var det vissa praktiker och vissa frågor som räknades som just politiska.⁵⁰² I citatet ser vi hur den första tiden i kollektivet förstods som politiskt avskärmat. Senare kunde de erfarenheter som förfrämligandet resulterat i omformas till politisk handling. Varje enhet i form av kollektiv eller annan alternativ plats ansågs ha potential att bli fulländad (genom att få det som "man ville ha det"). Därefter kunde deras goda exempel och visionerna om ett annat slags samhälle spridas.

En annan skogsnäsbo framförde liknande tankar när hen menade att deras prak-

⁴⁹⁹ Eva Ekselius, "Varken vänster eller höger" och "Alternativen – en ny tids politik", *DN*, 2/12, 1980.

⁵⁰⁰ Även: Grupp 3, Ip 7, 1979.

⁵⁰¹ Grupp 1, Ip 1, 1980.

⁵⁰² Jonsson, (1983), s. 168.

tiker på många sätt var mer politiska än till synes politiska praktiker i andra delar av samhället. Att de var mer politiska grundade sig i att de lyckats förändra konkreta saker i deras närmiljö.⁵⁰³ Genom sina kontakter med andra områden i arbete och liv riktades alltså politiska krafter mot företeelser i kollektivens närområde vilket vi också sett i avsnittet om närhet. Förlösningssvård i form av krav på hemförlösning, kritik mot skogsbrukets rationalisering och skapandet av en alternativ skola blev viktiga politiska områden.⁵⁰⁴ Här ryms en förändring i hur deltagare tolkade kollektivet. Inledningsvis tolkades det rurala kollektivet som en distanserad punkt som befann sig utanför det politiska fältet eftersom det var utanför staden. Senare framstår det som att kollektivet som plats istället skapade politiska konflikter gentemot den omkringliggande landsbygden. Den politiska kampen var central men försköts till nya områden. En deltagare på Skogsnäs uttryckte sig som: ”Nej jag känner inte att jag har rätt att skapa ett litet paradys på jorden.”⁵⁰⁵ Förfråmligande var för denna person inte ett självändamål, ansvaret för samhället fanns kvar och därför också ansvaret att vara politiskt engagerad.

Frågan om avskärmning från verkligheten som Jonsson ställde kunde, som tidigare nämnts, också resultera i ett relativiserande av begreppet verklighet. Enligt de intervjuade blundade samhället utanför för verkligheten och därmed även för de politiska förändringar som de alternativa eftersträvade.

Vi flyr inte, vi försöker finna verkligheten och lära oss att handskas med verkligheten på ett mer riktigt, riktigt kanske är fel ord men mer riktigt sätt. Sätt ut Persson i djungeln så ska du se vad han klarar av, fråga honom hur mycket verklighet han kan känna till.⁵⁰⁶

I citatet ser vi den stora vikt som läggs vid det materiella och praktiska. Uttalandet styrs av en idé om en funktionell kropp, men också av en idé om att tankar och idéer är mindre värda än det praktiska. Det var först i det praktiska som insatser för ett bättre samhälle blev relevanta. Därmed uppvärderades handlingen. Personen knyter an till en idé om att ”Persson” faktiskt hade sett vad som behövdes göras men

⁵⁰³ Grupp 1, Ip 2, 1979-1980.

⁵⁰⁴ Just frågan om hemförlösningens roll inom kollektiven återfinns endast sporadiskt i avhandlingen och förtjänar vidare forskning. Kollektiven var troligen inspirerade av The Farm Ina May Gaskin: Ina May Gaskin, *Spiritual midwifery* (Summertown, TN, USA: Book Pub. Co, 1978). I bland annat: ”Om the farm”, *Informations-sluss*, nr 1, 1978; Grupp 1, Ip 2, 1979-1980. För en tidig studie av frågan inom nordamerikanska kollektiv se: David E. Smith och James L. Sternfield, ”Natural childbirth and cooperative child rearing in psychedelic communes”, *Journal of Psychoactive Drugs*, 3:1 (1970).

⁵⁰⁵ Grupp 1, Ip 2, 1979-1980.

⁵⁰⁶ Grupp 3, Ip 10, 1979.

att kunskapen inte omsattes i handling. Inriktningen på det praktiska kan också ses i ljuset av de alternativs kritik av tidens vänsterpolitiska grupper. Först när vänsterns tal om ett annat samhälle hade utprovats i en förfrämligad verklighet kunde kunskapen utvärderas och spridas för att verkligen förändra samhället enligt de alternativa. I citatet ser vi exempel på en idé om ett autentiskt liv där de genom sina liv hade avslöjat hur det etablerade samhällets verklighet i själva verket kunde förstås som ideologi. Liknande tankar återfinns även i en artikel i *Arbetaren* 1980 om Skogs-näskollektivet:

I stan är det lätt att ha en massa teorier. Men här provas de också praktiskt och förfinas. För mig är det en politisk handling att bo så här. Det räcker inte med enbart teori. Man behöver någonting i ryggen. Någonting att stå på.⁵⁰⁷

I citatet syns vad jag tolkar som en reaktion mot den teoretiska urbana 68-rörelsen i vilken teori premierades före praktiken.⁵⁰⁸ Sättet som de alternativa kunde förändra samhället på var, enligt ett uttalande en person från Moder Jord, att konkretisera idéer för att sedan komma med praktiska råd samt förmedla organisatoriska lärdomar.⁵⁰⁹ I den meningen var deras syfte inte att ställa krav eller gå i dialog med den representativa och deliberativa demokratins arena. Istället agerade grupperna som aktivister vars syfte var att öppna upp för vad som ansågs möjligt genom sina exempel.⁵¹⁰ De alternativs experiment skulle därmed inspirera potentiella betraktare till handling. Exempelvis tolkades Socialdemokratins, i relation till de alternativa i en artikel i *AB*, som stagnerad och de alternativs praktiker illustrerade nya visioner om framtiden.⁵¹¹

Den temporala dimensionen i synen på politisk aktivism återfinns även på andra sätt. När en person i Moder Jord ser tillbaka på de alternativa gruppernas verksamhet och på det egna kollektivets placering på landsbygden menar hen:

För några år sedan var det mycket större motsättningar mellan grupper på landet och i stan. Det var en vanlig uppfattning att när man flyttade till landet då flydde man och brydde sig inte om de allvarliga problemen. Men det upplever jag bestämt att vi kommit förbi nu, medvetenheten har ökat så mycket att grupper både i stan och på landet har förståelse för varandra.⁵¹²

⁵⁰⁷ Stefan Lundström, "Så här vill vi leva", *Arbetaren*, Okänt datum, 1980. s. 6. Privat arkiv, Skogs-näs.

⁵⁰⁸ Östberg, (2002), s. 143-147.

⁵⁰⁹ "Moder jord och söner(org. i Ekoteket 2/77)", *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977.

⁵¹⁰ Marion Young, (2009), s. 190.

⁵¹¹ Boëtius Gunilla. "Lyssna till alternativrörelsen", *AB*, 3/11, 1979.

⁵¹² Grupp 3, Ip 9, 1979.

Konflikten mellan de olika strategierna och mellan vilka platser som skulle räknas som politiska kunde med andra ord överkommas. I en text 1978 i *Sluss* menar exempelvis en person hur de olika exemplen på landsbygden varit av stor betydelse för den då pågående ockupationen av kvarteret Mullvaden.⁵¹³ Även om samhället i stort kanske inte inspirerades kunde inspiration ske mellan de olika grupperna inom den alternativa miljön.

Sammanfattning

I kapitlet har jag med hjälp av begreppen närhet och distans diskuterat de kritiska och goda bilder av platser som framkallades inom den alternativa miljön under 1970-talet. På många sätt var de alternativans kritiska bilder inte särskilt ”alternativa”. Kritiken mot avfolkning och det moderna skogsbruket samt stadens fragmentisering och alienering var teman som fanns i en allmän samhällsdebatt.⁵¹⁴ Genom att inta och åberopa alternativa positioner försökte de alternativa förstärka kritiken och ge den en annan legitimitet. I den meningen går det att se att de alternativans kritik gick ut på att skapa kontrasterande platser och bilder.

Tidigare forsknings karaktärisering av de alternativa som stadsfientliga överensstämmer med mina resultat, om vi ser till de uttalanden som uttryckte distans.⁵¹⁵ Staden var i uttalandena en dystopi som kontrasterades av den goda landsbygden. Landsbygdens förutsättningar för ett bättre liv förstärktes också av ett distanserat förhållningssätt. Föreställningar om landsbygden som en fri eller tom plats gav utrymme för en mer förbehållslös utopism som kan betecknas som kompensatorisk. Brottet med det etablerade samhället kunde därigenom formuleras som mer radikalt och alternativen blev tydligare. Samtidigt som tomheten skapade en idé om möjligheter doldes de liv som faktiskt fanns på landsbygden. Något tillspetsat kan de alternativans drömmar ses som uttryck för koloniala föreställningsvärldar framförallt genom de saker som förstärkte vildmarkslivet, så som tipin. I tankarna om vildmarken kom koloniala och moraliska utsagor om det naturliga att uttryckas än tydligare. Överlag framstår dock de alternativans platsskapande som mer knutet till en idé om en produktiv och nyttig landsbygd än en idé om en romantisk fristad. På det sättet knöt de an till den tradition av liberaler och socialdemokrater som romantiserat landsbygden under tidigt 1900-tal,⁵¹⁶ snarare än till den vildmarksvurm som

⁵¹³ ”Brev till vem om helst”, *Informations-sluss*, nr 1, 1978, s. 8-9.

⁵¹⁴ Edgren, (2009), s. 121.

⁵¹⁵ Stahre, (1999), s. 218-219.

⁵¹⁶ Martin Stolare, *Kultur och natur: Moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900-1920* (Göteborg:Göteborgs Univ, 2003), s. 122-127.

Hilborn uppmärksammat i ungsocialisternas skrifter.⁵¹⁷

I de uttalanden som ger uttryck för kritisk närhet, skapades inte samma typ av fria drömmar. Den kritiska närheten innebar visserligen ett förfrämligande brott, men ett brott som skapade konkreta utmaningar mot det omgivande samhället. När alternativa grupper i staden ockuperade hus eller genomförde olika former av fester kontrasterades den nya stadens framväxt. När äldre och mer arbetsintensiva praktiker användes i kollektiven kontrasterades det industriella jordbruket. I både landsbygd och i stad innebar de alternativs handlingar och platser konkreta utmaningar mot det omgivande samhället då de visade ett annat innehåll i de bekanta platserna. Jag menar framförallt att de praktiska uttrycken för denna politisering av den svenska landsbygden är värd att uppmärksamma då den inte varit tydlig i tidigare forskning.⁵¹⁸ Det var i relation till stora frågor i samtiden, så som arbetslöshet och jordbrukets organisering som de alternativs platser skapades. De alternativa grupperna, på såväl landsbygden som i staden visar dessutom på en platsskapande och platsbaserad praktik som överskrider den geografiska gräns som många forskare velat dra.⁵¹⁹

Att föra samman både rurala och urbana alternativ som jag gjort här har visat hur den alternativa miljön skapades av grupper som i första hand bör förstås som statsfientliga snarare än stadsfientliga. Det fanns konkreta kopplingar mellan urbana och rurala projekt men deras handlingar kom att riktas in på olika områden. Att analysera en miljö som ”tänker globalt men agerar lokalt” innebär också att de lokala uttrycken kan skilja sig åt men att de ingår i en mer generell kritik. I den meningen motsätter jag mig också Thörns förståelse av landsbygdsfrågorna som endast lokala intressen.⁵²⁰ Jag menar istället att de bör ses som en del i en generell kritik. Mina resultat innebär också att forskare som studerar sociala rörelser bör ta hänsyn till den logik som styr den undersökta gruppen för att inte fastna i en jakt på rörelseorganisationer och framträdande texter.

När det kommer till frågan om vad utopismen och förfrämligande *gör* med samhällsengagerade grupper har jag i kapitlet visat att en distanserad position skapar en utopism som kan gå längre från det existerande. Samtidigt skapar friheten ett problematiskt förhållande till kravbaserad politisk praktik. I kritisk närhet utprovades alternativ som också fick en tydligare karaktär av krav. Utopismen i form av distans kan med andra ord tolkas som att den skapar begär efter det annorlunda men riske-

⁵¹⁷ Hilborn, (2014), s. 171-174.

⁵¹⁸ Istället är det idealet eller ideologin om naturen som framförallt förekommer. Wiklund, (2006), s. 299; Thörn, (1997), Kap 7; Michael Moon, *Green ideology and its relation to modernity: Including a case study of the Green Party of Sweden* (Lund: Human Ecology Division, Lund University, 2008).

⁵¹⁹ Holmberg menar också att glesbygdsfrågan och den samtida kritiken mot staden och stadsplanering uppvisar stora likheter: Holmberg, (1998), s. 104.

⁵²⁰ Thörn, (2013), s. 60. Jfr: Jansson och Uba, (2016), s. 168.

rar att bli kompensatorisk. Först när den konkretiseras i närhet till det som kontrasteras får den kritisk och eventuellt transformativ potential. Distansen eller avståndstagandet verkar inte i något av de studerade fallen ha resulterat i den form av ”mörka platser” eller dystopier som visats av Sargisson.⁵²¹ I de fall som konflikter uppstått verkar de flesta grupper snarare ha upplösts än dragit sig längre från samhället. Faran i det distanserade låg istället i risken för irrelevans. Jag menar därför att båda formerna av utopism, det vill säga både den nära och den distanserade, bör ses som centrala delar av den svenska alternativa miljön. För forskning om sociala rörelser kan därför det utopiska perspektivet vara användbart för att hantera de båda nivåerna i en rörelse där den ena nivån syftar till att utvidga vad som kan ses som möjligt medan den andra konkretiserar skillnaden till det som kritiserar.

De alternativs platser fungerade som motbilder, men de visade också på vad de menade var konkreta lösningar på samhällets problem eller experimenterande som kunde leda till lösningar. De alternativs praktik, att skapa kontrasterande visioner av vad som var en god plats, tolkar jag som en fortsättning på vad Östberg kallar den ”spontana fasens höjdpunkt”, där en tro på att ett annat samhälle var möjligt levde vidare.⁵²² Som visats här, och som bygger vidare på Skardhamars resultat, går det även i Sverige att se linjer längre fram i tiden för den spontana, experimenterande fasen som identifierats i 1960-talets rörelser.⁵²³ Forskning om miljö- och alternativrörelsen har tenderat att fokusera på dessa rörelsernas negativa problemformulering. De alternativa förstås då endast som grupper som var emot det etablerade, mot teknik och mot socialdemokratien.⁵²⁴ Men för de grupper jag studerat var fysiskt arbete, gruppgemenskap, och kreativt skapande även en väg fram till ett annat samhälle. Hur det samhället gestaltade sig och hur de alternativa arbetade med att förverkliga det inom kollektiven är frågan för nästa kapitel.

⁵²¹ Sargisson, (2007), s. 404-406.

⁵²² Östberg, (2002), s. 123-124.

⁵²³ Skardhamar, (2010); Skardhamar, (2008), s. 455.

⁵²⁴ Wiklund, (2006), s. 304-306; Thörn, (1997), s. 372.

Kapitel 4. Begärens bildning – om individens relation till samhällsförändring

I föregående kapitel visades hur de alternativa skapade relationer och motsättningar mellan olika platser. I följande kapitel undersöks istället relationen mellan det konkreta livet i kollektiv och de begär och förhoppningar om förändring som kunde komma ur det livet. Frågorna för kapitlet rör i viss mån förfråmligandets problematik och de maktaspekter som kommer ur den formen av praktik, men framförallt analyseras relationen mellan det personliga och det politiska. På vilka sätt gavs det praktiska livet i alternativa platser en samhällsförändrande funktion?

Peter Braunstein och Michael W. Doyle menar att förändringen av begär och tankar var centralt inom alternativkulturen.⁵²⁵ Fokuseringen på individen och känslolivet var en av anledningarna till att vänstergrupper med en mer materiell problemformulering såg med skepsis på vissa av de alternativa grupperna.⁵²⁶

I 1970-talets feministiska rörelse var begreppet medvetandehöjning centralt.⁵²⁷ Genom samtal mellan individer i liknande position uppmärksammades de förtryck och orättvisor som präglade kvinnors liv. Därmed generaliserades de individuella erfarenheterna och formulerades som kollektiva politiska krav.⁵²⁸ Hur medvetande, politisk handling och samhällsförändring hängde samman i den alternativa miljön är en fråga för kapitlet. Jag anknuter i den meningen till Skardhamars undersökning om hur de alternativa förstod sig som politiska och samhällsengagerade. I kapitlet analyseras i huvudsak de intervjuer som gjordes av Britta Jonsson under åren 1979–1980. För att undersöka relationen mellan begär, samhällsförändring och framtid tar jag spjärn mot det utopiteoretiska begreppet *education of desire*. Begreppet ska ses som ett uttryck för utopismen, det vill säga den processuella tolkningen av utopi, och därför används begreppen utopism och *education of desire* omväxlande.

⁵²⁵ Peter Braunstein och Michael William Doyle, *Imagine nation: The American counterculture of the 1960s and '70s* (New York: Routledge, 2002), s. 15.

⁵²⁶ Braunstein och Doyle, (2002), s. 16.

⁵²⁷ Michals, (2002), I Sverige var dock medvetandehöjning och separatistisk organisering även något som sågs som hot för den marxistiskt influerade kvinnorörelsen. T.ex: Isaksson, (2007), s. 162–180.

⁵²⁸ Schmitz, (2007), s. 60. Inom mansrörelsen kom riktningen att gå åt andra hållet, från politisk till privat enligt: Hill, (2007), s. 84.

Education of desire – begärens bildning

Begreppet *education of desire*, som jag här översatt till begärens bildning, utvecklades av filosofen Miguel Abensour. Begreppet betonar att utopin riktar våra begär mot nya platser och nya relationer. Därför är det reaktionerna på ett förhållande eller objekt snarare än dess innehåll och beståndsdelar som betonas.⁵²⁹ Med andra ord betraktas utopier som att de öppnar upp för andra sätt att tänka och vara. Begäret riktas inte mot ett givet mål utan mot det som inte finns och kan jämföras med en metvetandehöjande eller förändrande process.⁵³⁰ Levitas skriver:

However, there is plainly no point in the education of desire for its own sake, and if the function of utopia is the education of desire, the function of the education of desire is the realization of utopia.⁵³¹

I citatet från Levitas har begreppet två riktningar: dels skapar utopin nya begär, dels skapar begären nya utopier. För Levitas har begäret hela tiden en riktning mot något, det vill säga ett innehåll. Att formulera innehållet i målbilden är av intresse för Levitas, till skillnad från Fredric Jameson som betonar impulsen att röra sig bort.⁵³² I kapitlet vill jag följa Levitas definition och se närmare på hur de alternativastående liv skulle skapa begär mot andra världar och hur de själva arbetade för att forma sina begär mot en annan värld.

Genom att använda begreppet begärens bildning knyts utopismen till individinriktade frågor om självbildning och medvetandehöjning. Detta var en process som enligt tidens sociala rörelser skulle bryta samhällets förtryck över individer och grupper.⁵³³ Begärens bildning eller utopismen ska dock inte förväxlas med den klassiska bildningstanken enligt vilken erövrandet av viss kunskap skulle ändra samhället och människorna.⁵³⁴ Det handlar alltså inte i första hand om att exempelvis lära sig odla

⁵²⁹ Istället för att exempelvis bestämma att Utopia av Thomas More är ett utopiskt program för att den beskriver ett annat samhälle bestäms den som utopisk genom de idéer om andra samhällen som den kan generera hos läsaren. Se: Levitas, (2010), s. 123-150.

⁵³⁰ Levitas, (2010), s. 200. På det sättet relaterar också *education of desire* till psykoanalysen och Jaques Lacans tankar om den lille andra "objet petit a" saknaden efter det andra som vi aldrig kan nå men som vi alltid strävar efter att nå.

⁵³¹ Levitas, (2010), s. 143.

⁵³² Jameson, (2007), s. xiii, 5.

⁵³³ Se: Alzén, (2011), s. 69, 81; Schmitz, (2007), s. 60.

⁵³⁴ Se: Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverks-samhälle 1880-1930*, Serien Norrlands bildningshistoria (Stockholm:Carlsson, 2001); Per Sundgren, *Kulturen och arbetarrörelsen: Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander* (Stockholm:Carlsson, 2007).

utan om att odla sin längtan bort från det existerande. Processen ska inte heller ses som endast en läroprocess som betecknar tillägnandet av vissa kunskaper vilka förbättrar ens position eller handlingsutrymme i en rörelse. Istället rör begärens bildning den kontinuerliga strävan bortom det rådande.

Utopismen undkommer dock inte kritik. Tanken om begärens bildning har, enligt Christine Nadir, använts mot en förståelse av utopin som fixerad.⁵³⁵ Utopismen blir i den tolkningen en väg bort från utopins dominerande tendenser. Nadir påpekar dock att Abensour menade att även utopismen eller begärens bildning kan innehålla dominerande tendenser, framförallt eftersom meningen med utopismen är förverkligandet av något annat än det som finns.⁵³⁶ Dominans och maktaspekter i drömmarna om en annan värld är därför områden som studeras i kapitlet.

Med utopismen och begreppet begärens bildning tolkas de alternativa både som representation och som transformativ praktik. Begreppet ger en möjlighet att analysera de alternativs förändringstankar kopplade till det ”privata” livet och på vilka sätt det egna livet relaterade till den politiska sfären. I den meningen blir det möjligt att diskutera de alternativa i ljuset av den medvetandehöjande praktik som enligt tidigare forskning fanns både i tidens kvinnorrörelse och i tidens grävcirklar.⁵³⁷

Att leva alternativt tolkas både som en praktik som begärdes och som skapade nya begär. I begreppet finns också en fråga om *förmåga* till andra begär. Var människan formbar och syftet hos de alternativa att forma personer till någon som begärde mer och på andra sätt, eller existerade det ”sanna” begär som kunde upptäckas genom de alternativa livet? Begäret relaterar således även till ett för tiden vanligt förekommande begrepp, nämligen alienering. Inledningsvis i kapitlet kommer därför det liv som inte var begärligt att studeras.

Det gamla livets instängdhet

För att knyta samman kapitlet med föregående inleds den empiriska delen med en reflektion över vilket liv som de alternativs liv riktades bort från. I ett talande exempel på de visioner som förekom inom den alternativa miljön får vi följa en nedtyngd kontorsarbetare som drömmer sig bort. I sagan ”Uppsägningen” som publicerades 1978 i tidskriften *Sluss* beskrivs livet i 1970-talets Sverige:

Det var den stunden [morgonkaffet] då han tyngdes hårdast av arbetets enformighet och meningslöshet. [...] Att tvingas invalidisera sina resurser så markant för att tjäna sitt uppehåll var rent kriminellt. Att snärja livets ursprunglighet och spontanitet för

⁵³⁵ Nadir, (2010).

⁵³⁶ Nadir, (2010), s. 25-26.

⁵³⁷ Alzén, (2011), s. 69; Schmitz, (2007), s. 60.

att som en lydig träl infinna sig på samma plats dag efter dag för att fullgöra samma uppgifter var ett hån mot alla mänskliga resurser. [...] Han konstruerade för sitt inre ett idealsamhälle där ingen tvingades göra tråkiga eller slitsamma saker under någon längre tid. [...] och han förstod plötsligt slutgiltigt att det endast var han själv som kunde forma sitt liv.⁵³⁸

I citatet riktades förhoppningarna mot det som ännu inte fanns, mot mening och delaktighet i omgivningen. Livet ”snärjdes” och personen i berättelsen sökte ett liv av självbestämmande som kunde finnas i tankar om ”ursprunglighet”. Sagan är intressant på flera sätt. Dels är det en utmärkt illustration av hur de alternativa formulerade begär mot ett icke-alienerat tillstånd. Dels framhålls ett annat alienerat subjekt än marxismens. Det var kontorsarbetarens, inte fabriksarbetarens, psykiska besvär i relation till produktionen som skulle upphävas. Ljunggren menar att även medelklassen kom att inkluderas som förändrande subjekt i vänstern under 1970-talet.⁵³⁹ Enligt sagan var fabriksarbetaren inte det enda subjektet som tyngdes av det moderna kapitalistiska samhället även kontorsarbetaren upplevde den alienerande effekten som det standardiserade arbetet gav upphov till.⁵⁴⁰ Tilltalet från de alternativa till de som skulle förändra var med andra ord inte bara riktat till ”perifera” subjekt i form av landsbygdens befolkning.⁵⁴¹ Även grupper i den framväxande moderna servicesektorn tilltalades.

Sammantaget visar citatet hur begär, för de alternativa, kunde skapas i riktning bort från kontorets meningslöshet och mot ett liv av varierat arbete vilket möjliggjorde psykiskt välbefinnande.⁵⁴² Tolkningen innebär inte att alla som ingick i den alternativa miljön endast kom från en kontorsarbetande medelklass, även om det var de som tilltalades i sagan.⁵⁴³ Perspektivet i sagan syftade till att få läsaren att se sin instängdhet i rutiner och enformighet. Att bryta med sin vardag och inse hur den begränsade en, samt att själv söka andra liv var grunden för att längta efter och

⁵³⁸ Hans Daevel, ”Uppsägningen”, *Informations-sluss*, nr 2, 1978, s. 27-34.

⁵³⁹ Jens Ljunggren, *Inget land för intellektuella: 68-rörelsen och svenska vänsterintellektuella* (Lund: Nordic Academic Press, 2009), s. 168.

⁵⁴⁰ Beskrivningen har vissa likheter med de dystra framställningar av fabriksarbete som återfinns i ungsocialisternas skönlitteratur under det tidiga 1900-talet, men med ett förändrat subjekt. Hilborn, (2014), s. 167.

⁵⁴¹ Jämför med det manliga tilltalet i tidens reportageböcker. Edgren, (2009), s. 122-123.

⁵⁴² Kritiken mot tjänstemannarbetaren kan också ses som en kritik av kommodifieringen av det inre livet som följde av en ökad servicesektor. Vägen in i det praktiska kollektivet blir också ett sätt att freda det inre livet. Jfr: Arlie Russell Hochschild, *The managed heart: Commercialization of human feeling*, Twentieth anniversary edition with a new afterword ed. (Berkeley, Calif.: University of California Press, 2003).

⁵⁴³ Jonsson, (1983), s. 168.

hoppas på en annan värld. I sagan var det drömmen som skapade möjligheten att begära mer och bli medveten om alieneringen, men den funktionen kunde även de alternativa platserna ha.

Kollektivet som medvetandehöjande rum

Livet i staden skulle enligt alternativa röster överges eftersom det antingen var komplicerat, kapitalistiskt eller i grunden fel och livsfientligt. Att flytta ut på landet var nytt för många av de alternativa grupperna och personerna. De var helt enkelt tvungna att lära sig nya sätt att leva sina liv.⁵⁴⁴ Samtidigt bar de intervjuade kollektivdeltagarna med sig erfarenheter från en annan plats; erfarenheter som var svåra att helt bryta med.⁵⁴⁵ Upplevelser i vad som beskrevs som "det gamla samhället" kunde tolkas på olika sätt men i flera uttalanden beskrevs samhällsprägling som en form av begränsning:

Vi har så många svagheter och frustrationer som vi bär runt på från det gamla samhället. Vi har massa grejer inuti oss som hindrar oss från att göra en massa grejer som vi vill göra. [...] Samhället eller strukturen, den förhindrar en att göra vissa grejer på grund av ekonomi och regler och lagar och sånt.⁵⁴⁶

De hinder som beskrivs av en person boende i Skogsnäs var tudelade i inre och yttre begränsningar. Den inre begränsningen skulle kunna tolkas som alienering och den yttre som samhällets krav på delaktighet. Målet var att frigöra sig från både inre och yttre begränsningar för att därefter söka sig bortom det existerande och realisera ett annat samhälle. De två nivåerna uttryckta i citatet kan tolkas som hierarkiskt ordnade, där den inre förändringen kom före och var mer betydelsefull än den yttre. En tolkning som överensstämmer med Skardhamars undersökning av den danska alternativa miljön under samma period.⁵⁴⁷ Den viktiga förändringen låg i att förändra sig själv, för att i ett senare steg ta tag i de yttre företeelserna. Positionen i kollektivet hade genererat begär mot andra samhällsformer. En annan deltagare i Skogsnäs menade:

Alla de här grejerna man har fått i uppfostran de är alla felaktiga grejer. [...] Man fostrar ju varandra när man bor såhär nära. Man får verkligen lära sig att... Ja, vissa saker som man har inpräntat som rätt, det är fel alltså!⁵⁴⁸

⁵⁴⁴ Jonsson, (1983), s. 168.

⁵⁴⁵ Grupp 1, Ip 3, 1979-1980; Grupp 3, Ip 6, 1979.

⁵⁴⁶ Grupp 1, Ip 5, 1979-1980

⁵⁴⁷ Skardhamar, (2010), s. 344.

⁵⁴⁸ Grupp 1, Ip 10, 1979-1980.

Personen menade att kollektivlivet var en form av fostran. En fostran till en annan slags medborgare; en medborgare som krävde ett annat samhälle. Men skapandet av ett annat samhälle krävde också en annan slags medborgare. Vägen till förändringen av samhället låg i ett medvetandegörande som växte ur erfarenheten i vissa platser.

Att bli en del av det nya alternativa samhället var inte enkelt eftersom kollektivdeltagarna var tvungna att skaka av sig de begär de haft med sig från det andra samhället. Detta kan symboliseras med uttalandet om att det som var rätt var fel. Uttalandet identifierar en kamp. Även om det kollektiva livet således beskrevs som mer korrekt och naturligt var vägen dit varken naturlig eller enkel. Det krävdes arbete för att hitta rätt.

Livet i kollektivet visar den förstärkande effekt som förfrämligande kunde ha för ett utopiskt projekt och kan liknas vid en separatistisk organisering som skapar en "fristad" för formulerandet av vissa tankar.⁵⁴⁹ Det var först efter separeringen från det andra samhället som personen kunde se tillbaka på det liv den levt innan, bedöma det som fel och rikta sina begär mot andra liv. Det begär som föddes ur situationen skapade förutsättningar för samhällsförändring. Utopismen och utopin förstärkte varandra.

Citatet visar att människan enligt skogsnäsbon var en varelse som var dold under lager av normer. Under dessa lager fanns den människa som visste att det gamla samhällets normer var fel. Även om det övergripande perspektivet i citaten ovan från skogsnäsborna är att individen gömdes under lager av normer kan de även tolkas som uttryck för en tanke om en formbar individ. Personernas egen förändring och formbarhet från stadsbor till jordbrukare kunde dessutom ses som sporrande för andras utopiska drömmar. Kollektivens hårda arbete för att skapa andra liv kunde enligt dem själva ses som utgångspunkten för andra att begära ett liknande liv.⁵⁵⁰

Det är intressant i sammanhanget hur naturlighet och uppfattningar om rätt och fel kunde samspela. Naturlighet var för de alternativa gott och givet men också ett tillstånd som krävde arbete. De var tvungna att lära sig (och andra) att vara och begära det naturliga. I den meningen rymdes också förtryckande dimensioner genom att de liv som skulle begäras begränsades till de som benämndes som rätta eller naturliga.

Aktivitet

En av de mest centrala delarna i förvandlingen från etablerat till utopiskt subjekt kan skönjas i vikten som de alternativa gav aktivitet som botemedel mot alienering.

⁵⁴⁹ Sargisson, (2007), s. 395.

⁵⁵⁰ Grupp 1, Ip 10, 1979-1980.

Strävan mot den aktiva människan resulterade i relativt hårda uttalanden mot det samhälle som skulle förändras. Den konfrontativa hållningen blir tydlig i ett uttalande om ”det svenska systemet” från en boende i Skogsnäs:

Det är en social diktatur, och det innebär att man med bidrag och med andra konstigheter försätter människor i en passivitet. Det gör att människor inte klarar att ta egna beslut eller politiska ställningstaganden i alla de frågor som det egentligen handlar om. Så fort du går upp på morgonen [i ett kollektiv] så har du en viktig uppgift att göra. I samhället ska man göra det när man går och röstar vart fjärde år [sic], då ska man tänka på det här. Det är den svåraste grejen, att få oss tillsammans att förstå hur politiskt riktigt och viktig varenda grej vi gör med varandra är.⁵⁵¹

I flera av kollektiven uppvärderades egenskaper som öppenhet och frihet. Människor skulle vara öppna för fler uttrycksätt och liv än som var möjligt i deras samtid. De skulle begära mer av livet. I ovanstående exempel förstås den icke-alternativa positionen som låst i ”en social diktatur”. Kollektiven och andra alternativa uttryck som kvartersorganisering och alternativa skolor fick inte plats i det svenska systemet, ett system som hade större fokus på likvärdighet än på vad som brukar betecknas som negativ frihet. Citatet kan tolkas som en önskan att människor i högre grad skulle ta ansvar för sin egen politiska röst i det dagliga livet. Andra medlemmar uttryckte dock positiva omdömen om det svenska systemet, med förbehållet att det inte gått tillräckligt långt från kapitalismen.⁵⁵² Synsättet kan liknas vid de demokratiska ideal som återfanns vid exempelvis almaktionen 1971. Helldén menar att demonstranterna vid almarna, i motsättning till det representativa parlamentariska, stod för ett mer direktdemokratiskt ideal där direkt handling och engagemang premierades.⁵⁵³

För de alternativa var det viktigt att alla människor såg sin egen roll i samhället och från den egna positionen formulerade kritik eller idéer om förändring. När kritiken riktades mot ”det svenska systemet” tolkar jag det inte i första hand som en kritik mot ett utvecklat välfärdssystem, utan som en kritik mot människors oförmåga att se sig som en del av samma system. Byråkratin och intervallerna mellan den politiska aktiviteten var problemet och genom att organisera samhället på ett mer självstyrande sätt kunde medborgarna aktiveras.⁵⁵⁴ I kollektivens platser skulle de alternativa lära sig att bli ansvarstagande individer som både hade individuell frihet och var ansvarsfulla medborgare.

⁵⁵¹ Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

⁵⁵² T.ex: Grupp 1, Ip 2, 1979-1980.

⁵⁵³ Helldén, (2005), s. 263-266.

⁵⁵⁴ Wiklund, (2006), s. 302-304.

Jag tolkar livet i kollektivet som den position som möjliggjorde utvärdering av deltagarnas tidigare liv. Genom att samlas i kollektivet kunde erfarenheter av livet i det andra samhället uppmärksammas och utvärderas samt förhoppningar riktas mot andra världar. Kollektivet blev en plats för medvetandehöjning som byggde på en position *utanför*, och inte *i* en specifik klassposition eller konststillhörighet.

Centralt i förändringen mot det andra samhället var att lära sig bli någon annan eller att finna sig själv under lager av etablerade normer. Livet i kollektivet formade personer och visade på möjligheten till förändring men det visade också på en riktning mot ett specifikt liv. De alternativa ville förändra sina begär mot ett mer kollektivt, ansvarstagande och samtidigt fritt liv. Konflikten mellan det kollektiva ansvarstagandet och den individuella friheten inom de alternativa grupperna visar dock att det fanns problem med hur ett sådant liv skulle skapas. Det är sådana konflikter mellan individualitet och kollektivitet som ska undersökas i följande avsnitt.

Att bli alternativ

Stormöten och gemensamma beslut

Alternativa projektet i form av kollektiv sökte andra former för styrande och beslutsfattande än de som fanns i det omgivande samhället och utmanade därmed den parlamentariska demokratis form. Detta manifesterade sig allra tydligast i form av konsensusbeslut i stormöten.⁵⁵⁵ Stormötesformen syns som ideal i flera sammanhang bland annat i *Den fria kommunen* från 1975 men också i de interna tidskrifterna.⁵⁵⁶ Stormötesformen är starkt förknippad med vad Uri Gordon kallar förebyggande politik, där medlet för det framtida samhällets upprättande bör likna målet med detsamma. Allt för att inte en skapa hierarkiska strukturer, även om sådana strukturer skulle innebära effektivare styrning. Eftersom de alternativa strävade efter ett antiauktoritärt samhälle skulle vägen dit också vara antiauktoritär.⁵⁵⁷

Flera av intervjupersonerna från Skogsnäs och Moder Jord uppgav att de inledningsvis hade problem med att ta till orda på möten.⁵⁵⁸ Själva upplevde deltagarna inte sin tystnad som problematisk men tystnaden rymmer också maktaspekter som dock är svåra att se med det tillgängliga materialet. Konsensusbeslut öppnar upp för

⁵⁵⁵ Larsson, (2004), s. 199; Jonsson, (1983), s. 71, 92, 114.

⁵⁵⁶ Se bland annat: Bostället, (1975), s. 3. "Stormöte" & "Inlägg för stormöte", *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1976, s. 3-4; "Bilder från Ljusbackenmöte" *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977, s. 23-30.

⁵⁵⁷ Uri Gordon, *Anarchy Alive!: Anti-authoritarian Politics from Practice to Theory* [Elektronisk resurs] (Pluto Press, 2007), s. 35.

⁵⁵⁸ Bland annat: Grupp 1, Ip 4, 9 och 11, 1979-1980.

informella makttekniker och möjlighet för de med mycket inflytande att styra mer än de med mindre inflytande.⁵⁵⁹

Det vanligast förekommande sättet att hantera hierarkierna i stormötet, då de uppmärksammades, var helt enkelt att tala om mötet som en läroprocess. I ett citat från en boende i Skogsnäs syns en tydlig ambivalens:

Att kunna stå för sina egna åsikter, det är en evig uppfostran. Ibland kan jag känna att jag klarar mig jävligt bra rent verbalt tillsammans med andra människor och ibland känns det rent negativt.⁵⁶⁰

Personen uttrycker att möten och beslutande sammankomster kan ses som en form av läroprocess genom orden ”evig uppfostran”. När personen klarade sig verbalt gav det en stark positiv känsla. Här kan vi också se relationen till det starka uttalandet om det svenska systemets passiviserande drag i avsnittet ovan. Att stå för sina åsikter i kollektivet blev en motpol mot det övriga samhället där val vart tredje år och anonymiseringen av medborgarens röst gjorde att denna person visserligen behövde stå för sina åsikter, men inte i en offentlighet.

I citatet ovan framstår vissa egenskaper som önskvärda. Det som eftersträvas är en form av självkänsla som kommer av prestation. Prestationen bygger dock inte på att sätta sig över andra, utan den sker ”tillsammans med andra människor”. Samtidigt som de nya formerna för styrande kunde ge styrka och visa på en form av ansvarstagande, innebar de också starka krav på den enskilda individen. Kraven återspeglas i de negativa känslor som kunde uppkomma enligt deltagaren.

Problemet med att ta till orda på möten är tydligast uttryckt inom Skogsnäskollektivet. En möjlig förklaring kan vara att personerna på Skogsnäs var bofasta i högre grad än på Moder Jord, vilket torde skapat större kontinuitet. Situationen på Skogsnäs, med flera nya medlemmar under tiden för intervjuerna, skapade troligtvis ett behov av att diskutera hur möten skulle gå till.⁵⁶¹ I citat från de boende kan en viss frustration utläsas. Det framstår som att maktförhållanden hade blivit mer synliga när fler kom till kollektivet, vilket tvingade deltagare att lära sig på nytt.

I en grupp som tycker likadant, som kanske råkar vara människor som kan formulera sig bra, då blir det ju självklart att de får större inflytande. Kan man tala för sin sak så har man lättare att få gehör. Det är inte så besvärande tycker jag men man måste ju tänka på det. Det tar ju ett tag att komma in i ett sånt här liv, det gör ju det.

⁵⁵⁹ Marion Young, (2009), s. 187-191; Margaret Kohn, ”Language, Power, and Persuasion: Toward a Critique of Deliberative Democracy”, *Constellations*, 7:3 (2000), s. 426.

⁵⁶⁰ Grupp 1, Ip 4, 1979-1980.

⁵⁶¹ Jonsson, (1983), s. 102.

Och nu är det ju så många som är väldigt nya och kanske lite yngre också och som kanske inte har levt såhär så länge... Kunde alla formulera vad de kände så vore det ju mycket bättre än att det ska bli de som vågar och kan säga vad de känner. [...] Men det kan man ju inte begära att det ska komma direkt, det kommer med tiden.⁵⁶²

I uttalandet ovan, som får antas komma från en äldre deltagare, erkänns ojämlikheten inom kollektivets beslutsprocess. Läroprocessen blir emellertid förlagd till de yngre och nya deltagarna och innebar för dem en anpassning till ett rådande tillstånd inom kollektivet.⁵⁶³ I uttalandet hade kollektivet en färdig form, en utopi som nya deltagare kunde lära sig. De äldre hade genom åren lärt sig att leva kollektivt i en mindre grupp. När gruppen växte framstår det som att det existerade ett motstånd mot att förändra sättet att leva tillsammans. Nyttillkomna medlemmar förväntades tala mer och mer i takt med att de fick mer erfarenhet.⁵⁶⁴ Erfarenhetsargumentet syns också i citatet nedan, som även berör vilka områden medlemmarna talade om:

Om det är en praktisk grej då är det ju den som har erfarenhet som styr mer än den som inte har erfarenhet. Och det kan ju också gälla på det andliga planet. Att den som pratar för sin grej han kan ju vinna lättare än den som har svårare för att uttrycka vad han känner och tycker. I och med att man inte känner varandra tillräckligt. Det är väl en grej som vi arbetar bort mer och mer, det har varit värre men det är mycket bättre nu, så det är på väg åt rätt håll. Vi har insett att vi alla kan lära oss förstå varann. Att vi alla inte uttrycker oss lika mycket men vi ändå kan förstå vad man menar.⁵⁶⁵

För den intervjuade var graden av medbestämmande och rätt att tala, liksom i det tidigare citatet, begränsat av erfarenhet. Personen erkände en maktssituation men till skillnad från det förra citatet lyfts också den kollektiva aspekten. Att lära sig tala och besluta tillsammans handlade också om att lära sig lyssna på de individuella sätt som medlemmarna uttryckte sig på vilket ställde krav på de redan etablerade deltagarna. En tolkning utifrån de två ovanstående citaten är att kollektivet vid tiden för intervjuerna sågs som färdigt och att det för nya deltagare endast handlade om att assimileras i den grupp som fanns. En annan tolkning är att kollektivet faktiskt var öppet för de olika sätt som åsikter kunde uttryckas på.

Det som eftersträvades i de två fallen var en form av öppet samtal som kunde stärka den enskilda individen och gruppen. Det var ett samtal som gav både själv-

⁵⁶² Grupp 1, Ip 11, 1979-1980.

⁵⁶³ Ett annat sätt att bibehålla hierarkier var att skilja på "verkliga" och "konstlade" se: Grupp 3, Ip 2, 1979.

⁵⁶⁴ Grupp 3, Ip 10, 1979-1980 talar om att "möra upp" de nya.

⁵⁶⁵ Grupp 1, Ip 9, 1979-1980.

känsla och grupp-känsla. Spänningen mellan grupp- och individnivå är tydligt i ett uttalande från en person i Moder Jord som menade att hierarkier och enskilda deltagares dominans också innebar att "ansvarskänslan" hos övriga gick ner.⁵⁶⁶

Att lära sig leva tillsammans och ta beslut tillsammans var inte helt enkelt och innebar en ojämn maktfördelning och osynliggörandet av existerande konflikter, vilket även kritiker av den deliberativa konsensusbetonade demokratin poängterat.⁵⁶⁷ Ojämligheten baserades på graden av erfarenhet av kollektivt liv och förmåga att uttrycka sig i tal. Genom att tala om möten och beslut som en läroprocess där livet tillsammans utprovades, innebar de alternativa platserna en väg mot ett annat samhälle enligt deltagare. Här kan vi se en spänning i de alternativets uttalanden. Stormötet kunde antingen ses som en utopi i meningen en god plats eller som en plats som kunde generera något nytt. Läroprocessen kunde användas för att befästa makt-positioner för de mer etablerade medlemmarna och innebära en anpassning för nya medlemmar. Anpassning och förändring gick som två röda trådar genom det sätt som kollektiven talade om just den interna demokratin.⁵⁶⁸

Längtan efter demokratiska miljöer kontrasteras mot det samhälle som framställdes i kapitel tre i vilket människor i staden av de alternativa sågs som passiva pjäser istället för aktiva individer. Av exempelvis kollektivprojektet Hälsans by sågs den demokratiska potentialen som större i landsbygden som plats.⁵⁶⁹ Delaktigheten i stormöten innebar för de alternativa mer ansvar och mer självkänsla än delaktighet i den parlamentariska demokratin. Att lära sig ta till orda vid möten tolkar jag som centralt för de alternativa grupperna. Beslutsformerna skulle skapa individer som gick ut och påverkade samhället och *ville* göra sina röster hörda.

Den anti-hierarkiska hållningen inom tidens sociala rörelser har kritiserats för att den, som Bjereld och Demker menar, individualiserat politiken och försvårat att kollektiva band skapas.⁵⁷⁰ Tendensen till individualisering syns även i de alternativa miljöerna men samtidigt var den aktiva individen en förutsättning för det kollektiv som de alternativa föreställde sig. Om den prefigurativa politikens förebyggande dimension ska tolkas som anti-hierarkisk, visar mötena hur hierarkier kunde skapas informellt, men också hur de alternativa strävade bort från sådana relationer. Mö-

⁵⁶⁶ Grupp 3, Ip 7, 1979.

⁵⁶⁷ Mouffe, (2008), s. 10-14. Kohn, (2000).

⁵⁶⁸ Resultatet kan jämföras med Jade Aguilers undersökning av kollektiv under 2000-talet där hon gör en analogi med relationen mellan äldre och yngre medlemmar och en skola med lärare och elever. Jade Aguilar, "Activism or escapism: Making sense of 21st century communes" (Ph.D., University of Colorado at Boulder, 2008), s. iii.

⁵⁶⁹ "Framtidssamhället Hälsans by", Stockholm, 1/10, 1980, Hälsans by, Ekobyen, Vol. 5, Alternativrörelsen, RA.

⁵⁷⁰ Bjereld och Demker, (2005), s. 235-236.

tena handlade om att lära sig bli en grupp, att hitta sätt att leva tillsammans och att skapa en annan form av gemenskap. Denna gemenskap är vad som ska studeras i nästa del.

Känslomässig gemenskap

Det samhälle som kritiserades av de alternativa, kritiserades för brist på gemenskap. Den alternativa miljön skulle förmå personer att knyta känslomässiga band till fler personer än den omedelbara familjen och därmed skapa en större gemenskap. Hur den processen skulle gå till är vad jag vill diskutera här. En boende i Skogsnäs beskriver det som:

När man först flyttade in i en grupp, då var man ju mycket mera individualistisk sen fick man ju ge upp en del av sina tankar liksom. Men det är ju inte av ondo det är ju av godo.⁵⁷¹

Även om arbetet med att bli mer ”kollektiv” kunde vara tungt för vissa deltagare, framstod det i andra fall som en lättnad att ha kollektivet och dess gemenskap.⁵⁷² Att öka gemenskapen var dock inget som skedde smärtfritt:

I den här gemenskapen tvingar man sig att växa på något sätt. Varje dag som man måste gå in i varandra och liksom försöka titta i ens ögon. Också på de grejer som man själv gör som man ska rätta till. Det kan vara revolutionerande. Man växer mer i den riktningen eftersom man ser glädje i andra, man får väldigt raka reaktioner. Man petar till varandra på ett vettigt sätt tycker jag.⁵⁷³

Livet i kollektivet framstår i citatet som en ständig prövning där ens beslut var beroende av, och gav konsekvenser för, andra. Den person som intervjuas ser prövningarna som en form av växande eller mognad. I citatet skymtar också den typ av övervakning som potentiellt kan skrämman med ett liv i större gemenskap. Att ”petar till varandra” eller ”rätta till” tolkar jag som en uppfostran i gemenskapen, det vill säga ett sätt att utkräva ansvar och visa på beroende.

Gemenskapen innebar en utopisk plats som deltagarna skulle eftersträva. Om personerna inom kollektivet kunde frigöra sig från eller revoltera mot de värderingar och praktiker som samhället i stort uppvärderade, hade varje individ möjlig-

⁵⁷¹ Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

⁵⁷² Grupp 1, Ip 3, 1979-1980.

⁵⁷³ Grupp 1, Ip 7, 1979-1980.

het att uppskatta gemenskapen. Det som beskrivs som en revolutionerande känsla tolkar jag som en form av utopism där stegen mot gemenskap ökade begäret efter andra sätt att leva tillsammans. Alla hade potential att bli en totalt inkluderande och interagerande person och det var upp till övriga medlemmar att fostra och förbereda personen in i ett liv av större gemenskap. På så sätt artikulades de alternativa platserna som platser för mognad, eller platser där det gick att komma till insikt om andra sätt att leva. En viktig poäng är att gemenskapen inte skapades genom anslutning till en uttalad ideologi, utan gemenskapen skulle först ske på det känslomässiga planet och först därefter kunde gemensamma tankar utformas.

Samtidigt som deltagare uppmanades att känna mer och begära annorlunda, framställs det gemensamma som naturligt. Begär efter andra typer av relationer blir i sammanhanget problematiskt. Exempelvis framkommer i en intervju hur några personer inte tar del i det gemensamma, vilket framställs som problem.⁵⁷⁴ Att isolera sig i en kärnfamilj eller att vara för sig själv tolkades, om det skedde i stor omfattning, som uttryck för det gamla samhället som de alternativa grupperna ville komma bort från.⁵⁷⁵

En person som mår dåligt skulle inte heller isolera sig. Istället menade vissa deltagare att det var positivt att det inte fanns någon plats att fly till eftersom alla då var tvungna att ta tag i eventuella problem.⁵⁷⁶ De boende var alltså tvungna att förändra sig själva och frigöra sig från de värden som de menade präglade det andra samhället:

Det räcker inte heller just nu. Vi är på ett sånt tidigt plan alltså. Vi är ju helt nya och i och med att det har kommit så många nya de senaste åren måste vi ju omforma... Vi måste bygga upp helt nya relationsband där vi inte riktigt kan veta så mycket ännu om det ska funka.⁵⁷⁷

Förändringen kunde, som i ovanstående citat från Skogsnäs, tolkas som en process som låg framför dem. Samtidigt som uttalandet tyder på en idé om en ständig förändring pekar det också på en längtan efter stabilitet. Någonstans i framtiden fanns

⁵⁷⁴ Grupp 1, Ip 14, 1979-1980. En extrem form av gemensamhetsinskolning infördes i AAO kollektiven där de som inte gick med på att vara del i det roterande "sovschema" som fanns halkade längre ner i hierarkin. Eriksson, Lotta, "Tusen dagar i paradiset" *P1 dokumentär* <<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/277158?programid=909>> hämtat den 20 augusti 2015.

⁵⁷⁵ I den svenska alternativa miljön kom dock kärnfamiljsidealet aldrig riktigt att rubbas som grund. Det fanns viljor att skapa andra former av relationer som skapade en större grupp än kärnfamiljen men det framkommer sällan uttryck för andra former av sexuella relationer. *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1977. s. 16-34. Jfr: Lena Lennerhed, "Det är rätt att göra uppror!," i Nils Runeby (red.), *Europas idéhistoria. 1900-talet, Framstegets arvtagare* (Stockholm:Natur & kultur, 2008), s. 215-216.

⁵⁷⁶ Grupp 1, Ip 3, 1979-1980.

⁵⁷⁷ Grupp 1, Ip 13, 1979-1980.

det enligt citatet en plats där den känslomässiga gemenskapen var skapad. Det framstår helt enkelt som att det var först när de alternativa grupperna nådde den utopiska gemenskapen som projektet kunde utvärderas. I strävan efter den goda platsen kunde deltagare åberopa kulturer eller tider som de alternativa menade uppnått gemenskap, som exempelvis urfolk eller äldre tiders samhällen.⁵⁷⁸ Inriktningen mot en stark känslomässig gemenskap skapade också ett förhållande där känslomässiga eller personliga konflikter inte fick överstiga en viss gräns. Flera kollektivs sammanbrott kan tolkas som orsakade av känslomässiga konflikter.⁵⁷⁹ Jag tolkar därför strävan efter att uppnå en annan gemenskap inom kollektivet som en vilja att skapa en grund för ett alternativt framtida samhälle, för de alternativa sågs det som nödvändigt.

Sambandet mellan emotionella relationer och politik var central för flera kollektiv. Spänningen mellan fälten skapade konflikt vilket inte minst märks i specialnumret om relationer från *Kollektiv-nytt*.⁵⁸⁰ Den känslomässiga gemenskapen kunde ses som grund för en medvetandehöjande process med politiska krav. Men det kunde också ses som blockerande för politiska och samhällsförändrande krafter. En tendens som också syns i den danska mansrörelsen som Skardhamar undersökt där gruppterapi ställdes mot klasskamp.⁵⁸¹ Ett sätt att sammanföra områdena och möjliggöra delaktighet var att, som på det danska kollektivet Kana, skicka deltagare från kollektivet till politiska möten i staden.⁵⁸² Uppdelning i politiska och privata världar fanns också i Sverige. En person på Skogsnäs resonerade kring relationen mellan relationer och politik:

Som händer på ganska många kollektiv att det blir relationer istället för politik och hela relationssystemet tar över allt och då har man glömt bort hela kampen va, och jag känner att det är jävligt svårt att få den grejen att funka.⁵⁸³

Citatet visar på den spänning som kollektiv kunde uppleva mellan att blicka inåt och utåt. För de alternativa framstår det som att gemenskapens fullbordande var centralt eftersom de då kunde visa upp en utopi som kunde inspirera betraktare. Processen kan med Sargissons definition av utopi också tolkas som att de fungerade

⁵⁷⁸ Grupp 1, Ip 3, 1979-1980; Grupp 3, Ip 10, 1979.

⁵⁷⁹ Mike, Reed, John Tammens. "§6 Personal conflicts?" *Dådran collective in black and white*, 1975, Dådran, skattungekursen, 1974-1976, F 10: 1, Birgitta Hambræus arkiv, RA. Även det kollektiv i Jönssons undersökning som kallas Björkdalen. Jonsson, (1983), s. 77.

⁵⁸⁰ *Kollektiv-nytt*. nr 1, 1977.

⁵⁸¹ Skardhamar, (2010), s. 264.

⁵⁸² Skardhamar, (2008).

⁵⁸³ Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

som strategiska punkter för tänkande, där nya gemenskapsformer utprovades snarare än fullbordades.⁵⁸⁴

Jag tolkar den känslomässiga praktiken inom kollektiven i form av terapi, yoga och samtal som central för att faktiskt bevisa för sig själva och andra att det var möjligt och realistiskt att leva på det sätt som de alternativa eftersträvade. Detta visar i sådana fall på hur känslö- och relationsarbetet kunde fungera utopiskt. Gemenskapen kunde, enligt de alternativa grupperna, visa att andra sociala och politiska system faktiskt var möjliga och att det privata kunde lyftas till det politiska planet.

I citatet ovan ser vi att riktningen mot det inre livet även från alternativa röster kunde tolkas som ett avståndstagande från mer direkta interventioner och omskapande praktiker i samhället runtomkring. Flera kollektiv präglades av en dubbel riktning där det både krävdes ett brett politiskt engagemang från den enskilda platsen men också ett engagemang i den lokala enhet som kollektivet utgjorde. De alternativets känslomässiga gemenskap kom inte ur något redan gemensamt utan den skulle skapas genom livet tillsammans. Gemenskapen kom inte ur, exempelvis deras position i produktionen utan genom en skapad position i kollektivet. Att gemenskapen skapades innebar också att det inte var självklart vilka som skulle ingå i eller skapa det andra samhället. Det fanns ingen tydlig kategori av människor som till exempel *kvinnor* eller *arbetare* som var mer lämpad för det alternativa livet.

Kollektivt ägande

En förutsättning för den typ av samhälle som de alternativa eftersträvade var att människor lärde sig dela med sig både av sina känslor men också av materiella ting.⁵⁸⁵ Det finns därför anledning att se hur tanken om en ökad materiell gemenskap praktiserades.

För att förändra världen så måste man ha en enkel regel och det är att man måste lära sig dela. Och ordet dela, det säger alltihop för mig, för jag menar att du måste dela absolut allting. Du måste dela materiell standard, du måste dela psykisk standard och du måste dela precis allting du gör va.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Sargisson, (2000), s. 12.

⁵⁸⁵ Den starka kollektivismen fanns också med som bakgrund till praktiker av polyamorös sexualitet som medlemmar i kollektiv runt om i världen blev beskyllda för, och i viss mån praktiserade. Jag har själv inte funnit något uttalat sexualpolitiskt kollektiv i mitt källmaterial förutom AAO kollektiven som återfinns i källmaterialet men inte analyseras: Theo Altenberg, Günter Brus, och Paolo Bianchi, *The paradise experiment: The utopia of free sexuality Friedrichshof Commune 1973 - 1978* (Wien: Triton, 2001); Miller, (1999), s. 202-205.

⁵⁸⁶ Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

I citatet ovan från en person i Skogsnäs ser vi ett ytterst kategoriskt tal om att dela i princip allt i livet. Världen kunde enligt personen förändras om fler människor lärde sig att dela med sig. I grunden här finns en tanke om att resurser skulle fördelas som allmänna för gruppen, vad som brukar beskrivas som allmänningar.⁵⁸⁷ Reglerna för användandet eller uttaget av en viss resurs skulle bestämmas av hela gruppen. Frågan innebar en minskning av det privata ägandet till förmån för ett kollektivt ägande. Men det kollektiv som skulle äga gemensamt enligt grupperna var betydligt mindre än exempelvis en stat.

Kollektiven runt om i Sverige propagerade för varierande grad av gemensam ekonomi och gemensamma tillgångar. Inget av de kollektiv som återfinns i källorna praktiserade en totalt gemensam kassa, förutom under kortare perioder och med få deltagare.⁵⁸⁸ Fokuseringen på materiell och ekonomisk gemenskap ska därför inte förstås som absolut. Deltagare i kollektiven fostrades in i en form av utbytesekonomi, bland annat genom att lämna ifrån sig kontrollen av ägodelar. Vid tidpunkten för Jonssons intervjuer, runt årsskiftet 1979/80, framstår det som att det är de som kan antas vara mer nyligen inflyttade som framförallt uttryckte denna tanke. De som varit med under längre period verkar i högre grad anpassat sig till en grad av gemensam ekonomi som de kunde leva med utan större uppoffringar eller huvudbry.

Två personer från olika kollektiv lyfte själva problemet med att dela och förlusten av kontroll som det innebar. Den ena personen, från kollektivet Skogsnäs menade dock att det gemensamma ägandet gjort personen friare.

Jag är en sån där ordningsmänniska som har saker sådär precis på de ställena jag vet att de finns, och nu finns ingenting. Där är det ju en frihet som jag upplever det. Jag är inte fri att ha mina prylar och vad som helst kan hända med dem. Vem som helst kan komma och ta grejerna och det har ju kickat mig, för jag har ju gett upp det här med prylar va, så det har vart bra för mig att inte få som jag velat. [...] Det har ju verkligen varit bra för mig så pass egocentrerad jag är, annars håller jag stenhårt på mitt va.⁵⁸⁹

Den citerade personen ovan menade att den frigjort sig från sitt ego genom att dela med sig av saker som tidigare varit privata. Det krävdes dock aktivt arbete för att förändra inställningen till ägande. Även om personen inte fått som hen velat ses anpassningen till det allmänna som något positivt. Jag tolkar personens tal om frihet

⁵⁸⁷ Elinor Ostrom, *Allmänningen som samhällsinstitution* (Lund: Arkiv, 2009).

⁵⁸⁸ Skogsnäskollektivet hade inledningsvis gemensam kassa. Tankarna finns också i: Sambruksföreningen Harven, "Hejsan alla vänner!", 8/6, 1981, s. 2, Div. stenciler, utprop (...), Vol. 4, Alternativrörelsen, RA.

⁵⁸⁹ Grupp 1, Ip 13, 1979-1980.

i huvudsak som frihet *från* snarare än frihet *till*. Uttalandet är ett uttryck för den kritik av ”prylsamhället” och kapitalismen som de alternativa formulerade. I citatet var dock friheten ett resultat av ett visst mått av tvång. Den frivilliga enkelheten kan alltså tolkas som ett begär efter ”det som inte är” och en frihet som i negativ mening var total; frihet från alla band.⁵⁹⁰ Längtan efter frihet krävde dock aktivt arbete och samma längtan kunde motivera inskränkningar av individens självbestämmande. Utopismen med ett hopp om frihet i framtiden skapade därigenom dominans inom det givna området i nuet.

Det fanns andra som inte såg förändringen mot ökad materiell gemenskap som odelat positiv. En person från Moder Jord menade att gemenskapen snarare innebar en stärkt kontroll över de privat ägda sakerna. Att ha saker gemensamt skapade ett behov av nya regler i relation till ett mer individualiserat liv.

Jag har en del verktyg och sånt och när jag har lånat ut dem vill jag ha tillbaka dem.
Jag kan gå och leta efter dem själv men ibland är det sönderkört på grund av slarv.
Jag har blivit mer pedantisk och känner liksom att: Här får du låna liksom, du ska inte bara låna hursomhelst och ska du låna är det på de här grunderna.⁵⁹¹

Att saker blev gemensamma i kollektivet innebar att de användes mer och personer med starka idéer om ”mitt och ditt”, som i citatet ovan, accepterade inte fullt ut idén om att lämna över saker och ansvar till det kollektiva. Övriga deltagare i samma kollektiv verkar ha argumenterat för att verktygen var en gemensam resurs och utifrån den ståndpunkten skapades nya regler.⁵⁹² De regler som omgav det privata ägandet uppmärksammades däremot inte. Enligt uttalandet blev reglerna fler när fler personer skulle dela vilket tvingade personen att bli ”mer pedantisk”. Viljan till det gemensamma hindrades av personens förförståelse av ägande som individuellt vilket framstod som mer självklart. I citatet från den mer accepterande personen ser vi hur det materiella *blivit* gemensamt och en allmänning, men att det i citatet närmast ovan istället sågs som en form av privat egendom som lånats ut. Erfarenheten av gemensamt ägande kunde således skapa en önskan om såväl ökad gemenskap, som ökad kontroll.

Tanken om att bygga en värld på principen om gemensamma tillgångar kunde också sträcka sig över en vidare geografi än det enskilda kollektivet och i viss mån röra en form av fördelningsprincip på en större skala. En av de intervjuade pekar på

⁵⁹⁰ Den frivilliga enkelheten är en figur som i sammanhanget bör sammankopplas med böcker som Henry David Thoreau et al., *Walden* (Stockholm:Natur & kultur, 2009). För ytterligare perspektiv på frivillig enkelhet inom kollektiv se: Wessling, (1983), s. 35-42. Brown, (2011), s. 12.

⁵⁹¹ Grupp 3, Ip 8, 1979.

⁵⁹² Grupp 3, Ip 9, 1979.

vikten av att förändra sig och att dela med sig av sitt välstånd. Den materiella gemenskapen och enkelheten kunde frigöra människan:

Det känns ju som man har konkretiserat sådana resursbevarande tankar. Jag menar vi behöver inte allt det materiella överflödet det har jag ju klart sett sen vi bott såhär i så många år. Jag har sett att det finns inget inbyggt behov hos oss till den här lyxen eller vad vi ska kalla det, överflödsstandarden. Jag har konkret märkt att vi klarar oss precis lika bra utan det. Det går enormt bra att dela på saker och ting, som bilar.⁵⁹³

Skogsnäsbon hade genom livet i kollektivet upptäckt sina relativt små behov. Genom att leva i enkelhet, men inte fattigdom, riktades förhoppningarna till ett samhälle där överflöd och privat ägande hade upphört. Med andra ord kunde den plats som skapats generera en längtan efter mer gemenskap för deltagare i de alternativa grupperna.

De icke-materiella vinster som vissa upplevde var resultatet av ett liv i gemenskap kunde också visas upp för utomstående. Kollektivet innebar en utopisk representation som möjliggjorde reproduktion. De alternativa platserna var därmed både avskärmade och i dialog med omgivande samhälle.

Kritiken som formulerades inom de alternativa grupperna var på ett övergripande plan riktad mot att materiella värden skulle diktera villkoren för vad som var ett gott liv och ett gott samhälle. Kollektiven experimenterade med olika sätt för att hålla tillgångar gemensamma och i flera kollektiv funderade deltagarna på hur en sådan ekonomi skulle kunna fungera. I ett dokument från 1980 vilket beskriver tankarna kring kollektivprojektet Harven, skrevs:

Det verkar bäst att ha gemensam ekonomi. Man lägger det man tjänar i en kassa och betalar ut lön, lika mycket till alla plus extra för barn. Vi har olika chans att skaffa pengar, och vi vill ju inte ha ett kapitalistiskt system hos oss.⁵⁹⁴

I dokumentet förespråkas en form av system för likalön.⁵⁹⁵ Att dela med sig både inom kollektiv med andra ord ett sätt att opponera sig mot det kapitalistiska samhället. Den lokala ekonomin i den alternativa platsen ställdes mot det etablerade samhället.⁵⁹⁶

⁵⁹³ Grupp 1, Ip 11, 1979-1980.

⁵⁹⁴ Sambruksföreningen Harven, "Hejsan alla vänner!", 8/6, 1981, s. 2, Div. stenciler, upprop (...), Vol. 4, Alternativrörelsen, RA.

⁵⁹⁵ Den helt gemensamma ekonomin prövades även i Skogsnäs inledningsvis. Larmour-Mårskog, (2006), s. 6.

⁵⁹⁶ I den meningen skapades en agonistisk position, platser ställdes mot varandra. Mouffe, (2008), s. 125-126.

Problemen med att skapa parallella system för ekonomi och tillgångar har ibland tillskrivits interna faktorer. Det kan visserligen vara fallet men problemen kan också läsas i relation till samexistensen med ekonomiska system utanför den alternativa ekonomins område.⁵⁹⁷ Cooper, som undersökt det ekonomiska systemet LETS i London, visar att det skapades intern påtryckning som förstärkte effektivitetshetsen som gruppen egentligen ville kritisera.⁵⁹⁸ Hon uppmärksammar också att de inre och de yttre systemen hade svårt att fungera tillsammans. I fallet med de svenska alternativa hade de flesta grupper åtminstone några medlemmar som arbetade utanför kollektivet och mötet mellan de olika systemen skapade vissa spänningar.⁵⁹⁹ Inte minst genom betoningen på "nyttiga" sysslor, en fråga som analyseras mer nedan.

Som vi sett ovan kan det vara svårt att dela egendom i ett samhällssystem som bygger på privat ägande. De alternativa som sökte andra egendomsrelationer var därför tvungna att treva sig fram och pröva olika system. För vissa kunde gemensamma tillgångar skänka glädje men för andra skapade det kollektiva ägandet istället starka påfrestningar. Det gemensamma kan tolkas som en form av frigörelse, en utopisk praktik i relation till det omgivande samhället som skapade begär mot något annat: "Det är ju så man kan klara sig i stan, att vara egoistisk. Men det behöver man inte vara här på det viset."⁶⁰⁰ I kollektivet "behöver man inte vara" egoistisk. Själva begäret riktades mot det gemensamma. Deltagarna fick därmed möjlighet att frigöra sig från det individuella och bli något annat. Men längtan efter det gemensamma förstärktes också av att en viss form av gemenskap redan skapats.

Egenarbete och självbestämmande

En påfallande stor del av uttalanden som rör själva arbetet och livet inom kollektiven rör möjligheten att finna glädje, stolthet eller intresse i sitt arbete. Att finna glädje i arbetet har också betonats i tidigare studier av alternativa i Norge.⁶⁰¹ För att förstå de alternativnas drömmar om framtiden är det därför centralt att studera själva arbetet och den roll som arbete hade i kollektiven. I ett citat från Moder Jord återfinns en idé om hur arbetet skulle skapa en bättre framtid:

⁵⁹⁷ Davina Cooper, "Time against time: Normative temporalities and the failure of community labour in Local Exchange Trading Schemes", *Time & Society*, 22:1 (2013).

⁵⁹⁸ LETS är en form av byteshandel med tjänster. Cooper, (2014), s. 129-131.

⁵⁹⁹ T.ex: "Torfolk" *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s. 18; "Skogsnäs", *Informations-sluss*, nr 3, 1979. s. 8-19. 600 Grupp 1, Ip 10, 1979-1980.

⁶⁰¹ Richardson, (2000), s. 123.

Om inte annat kan man plocka fram att folk i alternativrörelsen oftast är glada...så glada för att vi känner friheten, att man inte tillhör nått jävla företag liksom sådär... och att man försöker slippa pengaproblemen, man vill hellre bytas sinsemellan utan pengar...Jag tror om man slipper det där då blir man gladare. Att det känns mer vettigt än å stå på någon jävla fabrik och jobba i tio timmar för att få pengarna och gå och köpa någon grej.⁶⁰²

I citatet ovan ser vi en utvidgning av de subjekt som tilltalades av de alternativa, det var inte bara kontorsarbetare, som vi såg i inledningen av kapitlet, utan även fabriksarbetare som skulle frigöras från det monotona arbetet. Känslor av gemenskap och frihet kontrasterades mot den alienering och individualism som de alternativa menade präglade det urbana (moderna) livet.⁶⁰³ Kollektiven fungerade således både som representation av ett annat samhälle samtidigt som de levde det andra samhället.

Det arbete som utfördes inom kollektiven var i hög grad produktivt. Utöver de arbeten som syftade till ren överlevnad var hantverket det mest framträdande.⁶⁰⁴ Hantverksarbetet var självstyrt, innehöll en viss mån av konstnärlighet och skulle göras av de egna resurserna.⁶⁰⁵ Hantverksvurmen fanns på många olika platser och i flera olika rörelser under perioden och syntes både i den allt starkare kvinnorörelsen, men också i den politiska kamp som drevs inom olika kultursektorer.⁶⁰⁶ Att hantverk kom att bli ett betydelsefullt arbete inom kollektiven kan kopplas till de dubbla egenskaper som fanns i den färdiga produkten. Det var en egenskapad produkt som visade på konstnärlighet och kreativitet där arbetarens individuella spår kunde märkas i exempelvis ett klädesplagg.⁶⁰⁷ Det var också produktion av något som behövdes inom gruppen och produkterna ansågs fylla "verkliga" behov. Hantverket sammanförde med andra ord konstnärlighet och nyttighet. Inflytande från William Morris idéer som de formulerades i den utopiska romanen *News from Nowhere* är påtagliga. Konst sågs som resultatet av njutningsfyllt arbete.⁶⁰⁸ I processen ser vi även hur en perifer produktionsmetod, som att så för hand eller plöja med häst, kunde skapa begär efter andra former av liv för de alternativa. Det traditio-

602 Grupp 3, Ip 5, 1979.

603 Grupp 1, Ip 9, 1979-980; Hans Daevel, "Uppsägningen", *Informations-sluss*, nr 2, 1978, s. 27-34.

604 Grupp 1, Ip 3, Ip 5, Ip 7, Ip 10, 1979-1980; Grupp 3, Ip 9, Ip 10, 1979.

605 Hantverket var också ett arbete med låg arbetsdelning, en princip som återfinns i den Arne Naess inspirerade texten: "Vad är ekologiskt tänkande", *Informations-sluss*, nr 7, 1979, s. 31-34.

606 Se bland annat: Isaksson, (2007), s. 204-209, 223, 234-243; Bergman, (2010). Christina Zetterlund, "Att göra politik: Om hantverk och konst vid tiden kring 1970," i Anders Burman och Lena Lennerhed (red.), *Tillsammans: Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen* (Stockholm:Atlas, 2014), s. 373.

607 Monica Forsell, "Alternativ livsstil på Ljusbacken", *Informations-sluss*, nr 6, 1979, s. 33-36.

608 Morris och Leopold, (2003), s. 20-22, 29-35.

nella bondesamhället kunde fungera utopiskt för de alternativa på samma sätt som deras egna projekt skulle få fler i det etablerade samhället att begära deras liv. Att arbeta praktiskt kan också ses som en kritik av den växande servicesektorn. En sektor i vilken även känslor görs till varor enligt sociologen Arlie Russel Hochschild.⁶⁰⁹

Fokuseringen på det praktiska arbetet skilde ut de undersökta grupperna från de mer spirituellt intresserade kollektiven. I kollektivet *Auroville* i Indien, som de svenska grupperna intresserade sig för, dominerade det spirituella vilket gjorde att det praktiska arbetet utfördes av personer utifrån. Detta skapade tydliga hierarkier på platsen mellan de som var delaktiga ”på riktigt” och inte.⁶¹⁰ Hur de svenska kollektiven avsåg att undvika sådana hierarkier kommer att diskuteras i nästa avsnitt. Det är dock tydligt i ett kollektiv som Skogsnäs att vikten låg på att förankra det alternativa i det konkreta livet och bygga grunden:

Du får helt plötsligt själv bestämma över dagen på ett annat sätt. Att inte kapitalet bestämmer över dig. Att inte regler bestämmer över dig som du inte ens vet var de kommer ifrån, osynliga moraliska klichéer som man bara ramlar över. Den saken och att lära sig att vara en fri människa tror ju jag att vi kan visa andra människor. Om de inte ramlar in i fördomsprylar va. Och det är ju liksom, om man nu drar det här till sin spets så är det ju en revolutionär tanke mer eller mindre, att samhället måste byggas upp med en annan tanke och på ett annat sätt rakt nerifrån den första byggestenen.⁶¹¹

Att jobba tillsammans och att ha faktisk kontroll över sitt arbete och de medel med vilka arbetet utfördes sågs som centralt för att känna glädje. I citatet förutsätts att arbetet i det etablerade samhället är något obehagligt och att frihet och glädje endast kunde återfinnas utanför detta.⁶¹² Inom kollektivet framstår det som att arenan där lust och glädje kunde uttryckas utökades, från fritiden till hela livet. Det var en del av att skapa ett lyckligare samhälle. Arbetsgemenskap inom kollektiven betraktades som en motpol till en urban gemenskap vilken enligt intervjuerna uppmuntrade till nöjeskonsumtion och konsumtion av bedövande och passiviserande droger.⁶¹³ Den

⁶⁰⁹ Hochschild, (2003).

⁶¹⁰ Namakkal, (2012), s. 76-77.

⁶¹¹ Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

⁶¹² En tanke som dominerat tankar om arbete i det moderna livet. David A. Spencer, "Work in utopia: Pro-work sentiments in the writings of four critics of classical economics", *European Journal of the History of Economic Thought*, 16:1 (2009), s. 97.

⁶¹³ T.ex. Grupp 3, Ip 4 och Ip 9, 1979. Det är viktigt här att betona precis som flera gjort innan skillnaden inom dessa rörelser mellan vad som förstods som passiviserande droger som alkohol och heroin och aktiverande som Cannabis och LSD. Användningen av tyngre droger framstår dock som mycket begränsad.

gemensamma kontrollen över arbetet kontrasterades mot det sätt som kapitalismen och staten frångöt människan ansvar och motivation.⁶¹⁴ Självbestämmandet och den frihet som det kunde ge kunde vara rent revolutionär enligt citatet. Uttalandet kan ställas mot den besvikelse över revolutionens uteblivelse som exempelvis Östberg betonat som en anledning till nedgången för de sociala rörelserna under 1970-talet.⁶¹⁵ De alternativs praktiska åstadkommande inom kollektivet kunde visa att hoppet inte var ute för samhällsomvandling.

Även om få kollektiv hade helt gemensam ekonomi var den centrala tanken att arbetet med den huvudsakliga inkomstkällan var allas ansvar. Gården och de gemensamma tillgångarna skulle skötas gemensamt.⁶¹⁶ Genom delat ansvar kunde en lust till arbetet uppkomma och slitsamma arbetsuppgifter kunde bli lättare.⁶¹⁷ Framförallt Skogsnäs och Torfolk var präglade av socialistiska tankegångar om hur det gemensamma ägandet var det som i slutändan kunde skapa frihet. Deltagare från Skogsnäs menade att kollektiven prövade socialismen på riktigt istället för att bara prata.⁶¹⁸ Att de alternativa fann glädje i arbetet innebar dock inte att allt gemensamt arbete var lustfyllt. Särskilt betungande och ansträngande uppgifter kunde visserligen vara en källa till glädje men även en orsak till irritation och oro.⁶¹⁹

Självbestämmande hängde samman med ett synsätt där gränsen mellan arbete och fritid knöts samman eller upphävdes. En intervjuperson från Skogsnäs menade att arbetet nära hemmet och möjligheten att se ett direkt resultat av sitt arbete var nog för att finna lycka och känna stolthet. "[...]det har också mycket med psykiska grejer att göra för du vet att du har odlat maten när du ser att den står på bordet så känner man en självkänsla som är enorm."⁶²⁰ Den direkta relationen och utbytet förordades framför att "gå och köpa någon grej" som visas i det inledande citatet. Önskan om närhet och konkreta samband i de alternativa platserna kontrasteras tydligt mot den kritik som riktades mot stadens långa sambandslinjer i bostadsutställningen ARARAT på Moderna museet 1976.⁶²¹ Den fysiska närheten till arbetet visade för deltagare och betraktare hur sammanblandning av arbete och fritid fak-

614 Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

615 Östberg, (2002), s. 177.

616 T.ex: "Torfolk" *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s. 18

617 Se: "Moder Jord – där arbetet är ett sätt att umgås", *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s. 50-51.

618 Grupp 1, Ip 2 och Ip 15, 1979-1980.

619 Detta rör exempelvis skogsavverkning som var ett hårt arbete vilket dessutom syftade till att betala av skulder, kollektivdeltagare arbetade med andra ord inte alltid för sig själva. Grupp 1, Ip, 1 och Ip 13, 1979-1980.

620 Grupp 1, Ip 14, 1979-1980.

621 "Utställningen ARARAT – en dokumentation", *Rapport från ekoteket*, nr 4-5, årgång 3, 1978. Vol 3, Alternativrörelsen, RA.

tiskt var möjlig.⁶²²

Den positiva inställningen till arbete kan beskrivas som en rörelse från lönearbete till egenarbete.⁶²³ Känslorna av glädje och ansvar var ett mål i sig vilket kunde nås genom en omorganisering av arbetet. Att känslomässigt relatera till arbetet som någonting gott anknyter delvis till frågan om alienering men också till de utopiska socialisternas idéer om det goda gemensamma arbetet.⁶²⁴ Om arbetet förändrades och organiserades på alternativa sätt kunde känslor av lycka uppkomma i arbetet.⁶²⁵ De alternativets starka fokus på nyttighet och produktiva dimensioner både i fritid och i arbetet visar hur fler områden blev inkorporerade i en arbetsintensiv produktion. Snarare än att dra sig undan arbete kom fler och fler sysslor att tolkas som arbete. Att ingå i det praktiska egenarbetet var centralt. Hur skulle då arbetet fördelas och vilka arbetsuppgifter skulle utföras?

Uppdelning och åtskillnad i det praktiska arbetet

En central aspekt i flytten från stad till landsbygd var ett skifte till ett liv med i huvudsak manuellt kroppsarbete, vilket vi såg i avsnittet ovan. Flera kollektiv hade en generell kritik mot politisk teori och menade att det centrala var att *praktiskt* bygga något nytt. Att arbeta praktiskt och fysiskt skapade utrymme för vissa förhoppningar och vissa kroppar och stängde samtidigt ute andra kroppar.⁶²⁶ I rörelsen från teori till praktik ser vi också exempel på en förskjutning från studenten som det revolutionära subjektet till kroppsarbetaren, men en annan kroppsarbetare än fabriksarbetaren. Förskjutningen mot praktiska aspekter av livet utanför fabriksarbetet syns även i feministiska gruppers förskjutning från en marxistisk analys av samhället till att fokusera på "kvinnokultur" under 1970-talet.⁶²⁷ Relationen mellan olika praktiskt handlande subjekt är därför intressant för att förstå organiseringen för en annan framtid. Det är svårt att överblicka arbetets faktiska fördelning inom kollektiv och alternativrörelsen i stort. Analysen kommer av den anledningen att koncentreras till de representationer av arbete som förmedlades från kollektiven.

När kollektivet i Fösingsmåla riskerade vräkning 1980 och fick besök av *DN* försvarade en medlem ur kollektivet gårdens utseende med: "Vi har inte hunnit så

622 Grupp 3, Ip 4, och Ip 10, 1979.

623 Jfr: Karlsson, (1986), s. 120.

624 Rob Breton, "WorkPerfect: William Morris and the gospel of work", *Utopian Studies*, 13:1 (2002), s. 55; Spencer, (2009).

625 Grupp 1, Ip 3, 1979-1980.

626 Grupp 1, Ip 1, 1979-1980. Personen resonerar kring möjligheten för äldre att bosätta sig i kollektivet.

627 Isaksson, (2007), s. 181-187.

långt än, vi är trottoarbönder som håller på att lära oss, skrattar Dag och pekar på potatisåkern.”⁶²⁸ De medverkande inom de rurala kollektiven var tvungna att lära sig att arbeta praktiskt oavsett om de tidigare haft praktiska arbeten eller inte. En person från Skogsnäs reflekterar över det praktiska arbetet:

Det var också bland det första som slog mig, att jag började göra så mycket saker som jag aldrig hade gjort förut och att jag vågade pröva på nya saker och det får man ju enormt självförtroende. Fan, jag hade knappt vågat gå i närheten av en ko förut.⁶²⁹

Nya kunskaper som förvärvats i kollektivet kunde förmedlas som eftersträvansvärda. Den kapabla människan lyfts fram som central. Bilder och uttalanden visar en aktiv och deltagande person som klarar av de praktiska mödor som livet ställer upp.⁶³⁰

Genom att fokusera på kroppen och fysiska förutsättningar skapades begränsningar för vem som kunde leva som alternativ. Livet var möjligt för de som hade förutsättningarna att arbeta med att bygga, odla eller liknande. I *Kollektiv-nytt* förs i några nummer 1976 en diskussion om ”Handikappade och kollektiv” där frågor om vem som kunde ta del av kollektivlivet diskuterades.⁶³¹ Frågan relateras dock främst till urbana grupper. Frågan om funktion, och vilka som kunde vara delaktiga i kollektiv på grund av de fysiska förutsättningar som förväntades, har en undanskymd roll i de rurala grupperna. I den tidigare nämnda programskriften *Den fria kommunen* diskuteras tillgänglighet för alla oavsett funktionsnivå och i en intervju påtalar en person svårigheten att inkludera äldre.⁶³²

Frågan om det praktiska arbetet och skilda förutsättningar var mer framträdande när det kom till kön. Arbete var hos de alternativa även starkt präglad av föreställningar om kön och en idé om samhället som uppbyggt kring maskulina och feminina sfärer i relation till arbete. I *Hem tar plats* visar Monika Edgren hur maskulina subjektspositioner tilltalades som begärliga i 1970-talets Sverige. Edgren menar att det framförallt producerades en bild av landsbygden som skulle tilltala de som identifierade sig som män. De alternativa ville visa upp en landsbygd som skulle vara lockande för fler än de lönearbetande männen.

I stora drag accepterades de tankar om femininet och maskulinitet som var rådande inom det moderna samhället även inom den alternativa miljön. De alternativa ville dock i många fall helt enkelt vända på eller balansera styrkeförhållandet,

628 Anna-Maria Hagerfors, ”Kyrkan vräker kollektiv”, *DN*, 23/6, 1980.

629 Grupp 1, Ip 8, 1979-1980. Även: Grupp 1, Ip 4, 1979-1980.

630 Vidare: Grupp 1, Ip 8, 1979-1980.

631 T.ex. *Kollektiv-nytt* nr 1, 1976, s. 26-27. Även: Kait Bessing ”Handikappade i kollektiv” *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1977, s. 32-33.

632 Bostället. (1975); Grupp 1, Ip 1, 1979-1980.

inte utmana dikotomin.⁶³³ Det praktiska arbetet och naturen ansågs tillhöra en feminin sfär och kopplades till "det kvinnliga".⁶³⁴ Teoretiskt arbete och staden sågs som representationer för "det manligas" dominans. En kritik mot det moderna skedde genom att skapa plats för "kvinnlighet" genom att lära sig bli mer praktisk, gärna i relation till "naturen".⁶³⁵

Att det praktiska arbetet uppvärderades och sammankopplades med feminitet kan ses i ljuset av en förändrad kvinnorörelse. Emma Isaksson har visat hur den feministiska rörelsen förändrades under 1970-talet. Hon menar att det från 1973, samma år som flera kollektiv etablerar sig, sker en förändring av kvinnorörelsen bort från renodlat marxistiska analyser, med fokus på tillgång till lönearbete, till en ståndpunkt där kvinnlighet som egenskap och kultur skulle uppvärderas.⁶³⁶ Kvinnokultursperspektivet återfinns Isaksson bland annat i en stark hantverksvurm. Som visades ovan var hantverket också närvarande i de alternativa grupperna. Mer specifikt var det den praktiskt arbetande bondekvinna som idealiserades i kontrast till vad som förstods som ett borgerligt ideal: "I bondekvinna fann man en förebild. Hon lyftes fram som ett slags motbild till den senare – passiva, kraftlösa, ömtåliga och samhällsmässigt perifera – borgerliga kvinnan."⁶³⁷ När Sarah Mårskog, som många gånger agerade talesperson för Skogsnäs, intervjuades 1977 skriver reportern:

Sara arbetar hemma i stugan med tre skojfriska ungar ständigt i hasorna. Den urgamla kvinnorollen? – Nej, säger Sara. – Men det finns en viss uppdelning som man faktiskt måste göra. En av oss kvinnor provade på skogsjobbet. Hon var slut efter två dar.⁶³⁸

Jag tolkar uttalandet som ett försvar för kvinnors närvaro i hemmet. Framförallt relateras kvinnors plats i hemmet till frågan om fysisk förmåga. Hänvisningen till ovana och otillräcklig fysisk kraft kan kontrasteras mot den tillåtande attityd som framkommer i citatet ovan från en man på Fösingsmåla där det gavs utrymme för att lära sig. Uppdelningen i manliga och kvinnliga sysslor sågs av de alternativa som en konsekvens av stor arbetsbörda vilket också framkommer i Davis och Warrings

⁶³³ Edgren, (2009), s. 122-123.

⁶³⁴ Se: Chaia Heller, *Ecology of everyday life: Rethinking the desire for nature* (Black Rose Books, 1999), s. 13-22.

⁶³⁵ "Framtiden ligger (alltid) i våra händer", Illustration, *Informations-sluss*, nr 10, 1980, s. 38. Resonemangen återspeglas med undantag för kopplingen till naturen i "Lite om Anarka-feminism", *Informations-sluss*, nr 6, 1979, s. 29-30.

⁶³⁶ Isaksson, (2007), s. 181-191.

⁶³⁷ Isaksson, (2007), s. 215.

⁶³⁸ Annmari Lindh, "De satsar på en ny livsstil", *Okänd tidskrift*, 1977, s. 14-15, i Privat arkiv, Skogsnäs.

studie av kollektiv i Danmark och England. Deltagare i de kollektiv Warring och Davis studerat framhöll att vid stor arbetsbörda var det lättare att falla in i etablerade (traditionella) mönster.⁶³⁹ En könskomplementär syn på arbetet har också historiskt varit vanlig inom jordbruket.⁶⁴⁰ Normer i de platser som kollektiven etablerades på kan därför ha bidragit till en acceptans för uppdelningen. När det kom till gemensamma arbeten och arbetsintensiva moment framstår inte arbetsdelning baserat på kön som lika självklar.

Kollektivlivet tolkades som traditionellt av journalister och kritiker och perspektivet kunde också finnas hos blivande deltagare. Att kollektivet sågs som traditionellt bekräftas i en intervju med en nyinflyttad boende på Skogsnäs. Personen menade dock att bilden förändrades när hen väl kom dit.⁶⁴¹ Det liv som förmedlades utåt framstod därför inte nödvändigtvis som bättre. Snarare än att väcka utopiska begär var bilden avskräckande för en person som, likt den ovan, endast kom i kontakt med kollektivet en kort stund. Det var först vid det faktiska mötet som livet i kollektivet kunde ses som eftersträvarsvårt av deltagare och då på grund av vad som framställdes som självklart och "naturligt". Som vi såg inledningsvis i detta kapitel gjorde erfarenheterna i kollektivet deltagarna medvetna om deras tidigare instängning. Bilden är inte entydig, i vissa fall utmanade kollektivens deltagare traditionella könsroller utåt. När två kvinnor från Skogsnäs uppmärksammades i *NN* för att ha börjat en slakterikurs gick det på tvärs med föreställningar i tiden och i närområdet.⁶⁴²

Liksom skogs- och jordbruksarbetet tolkades också arbetet i eller nära hemmet som en läroprocess av kollektivdeltagare. Stoltheten i tillägnande av nya färdigheter syns exempelvis i bilden nedan (bild 6) som är tagen efter ett tunnbrödsbak och ingår i en serie bilder som visar hur en äldre kvinna lär skogsnäsborna baka.

639 John Davis och Anette Warring, "Living Utopia: Communal living in Denmark and Britain", *Cultural and Social History*, 8:4 (2011), s. 522.

640 Kirsti Niskanen, *Föreställningar om kön: Ett genusperspektiv på jordbrukets modernisering*, Stockholm studies in economic history (Stockholm:Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholm univ., 1998), s. 3. Det kan också tolkas som ett uttryck för det etablerade samhällets normer som levde kvar se: Grupp 3, Ip 7, 1979.

641 Grupp 1, Ip 3, 1979-1980.

642 Margareta Asplund, "Kvinnliga slaktare visst finns dom." *NN*, okänt datum, 1977.

Bild 6. Brödbakning i Skogsnäs

Fotograf: Ingrid Björkman, 1970-tal, Privat arkiv, Skogsnäs.

Att män och kvinnor gjorde olika saker var i stort en icke-fråga för de alternativa eftersom de alla arbetade med att *praktiskt* skapa det nya samhället.⁶⁴³ Enligt dem själva var de i grunden alla aktivister i en kamp för "kvinnligheten". Men de var också del av vad som tolkades som naturligt, den uppdelning som "man faktiskt måste göra". Kollektiven skulle skapa andra samhällen som syftade till att frigöra människor, både män och kvinnor. Genom att betona kvinnlighet och naturlighet skapades dock strukturer som begränsade frigörelsen och resulterade i en utopi med relativt fasta ramar.

Det sätt som feminism, olikhet och könskodning kunde fungera inom rurala alternativgrupper har diskuterats av Dona Brown som menar att:

Yet this unequal division of labor was less disturbing to them than it might have been had they been working in conventional urban or suburban households – not because they were living in a fantasy but precisely because they shared the fundamental producerist convictions.⁶⁴⁴

⁶⁴³ Se exempelvis: Jonsson, (1983), s. 90-91.

⁶⁴⁴ Brown, (2011), s. 212.

Liknande tendenser ser vi hos de svenska grupperna. Vad som av vänsterradikala under 1970-talet tolkades som reaktionära liv kunde i de alternativass platser ses som radikala givet den annorlunda sammansättning och produktionsform som skulle prägla platsen. Uppdelningen av manliga och kvinnliga sysslor sågs inte som hierarkisk utan komplementär. Som idéhistorikern Lena Eskilsson menar så kunde utförandet av sysslor som tolkades som "kvinnliga" tolkas som "ett slags ideologiskt ställningstagande".⁶⁴⁵ Att den starka kärnfamiljsnormen återfinns inom den alternativa miljön går delvis stick i stäv med vanliga föreställningar om "hippies" och alternativa.⁶⁴⁶ Praktiken kunde dock ges legitimitet från tidens kvinnorrörelse.

Genom att kollektiven befann sig (till synes) utanför samhället utmanades lönearbetet som den styrande faktorn för vad som var eftersträfvansvärt och arbete i hemmet ansågs mindre problematiskt av de alternativa. Det framstår som att kvinnor inom kollektiven i hög grad arbetade med mat, barnvård och hantverk medan männen i huvudsak arbetade med byggnation och skogsarbete.⁶⁴⁷ Uppdelningen var accepterad av deltagarna utifrån föreställningen att allt praktiskt arbete ansågs nyttigt, men såklart fanns det även kritiker.⁶⁴⁸

Richardson och genusvetaren Raewyn Collins har argumenterat för att det inom miljö- och alternativrörelsen skapades en annan form av manlighet som kombinerade fysisk förmåga med omhändertagande egenskaper.⁶⁴⁹ Männen hade med andra ord tillgång både till hem och till arbete utanför hemmet. Medan uppvärderandet av kvinnlighet och praktik visserligen gav stolthet för kvinnor som i bilden ovan skapade kvinnligheten inte samma begärliga "hela" subjektsposition som manligheten. Därför kan det i de alternativass liv, i likhet med vad som framkommer i Edgrens undersökning, ses som att det var manlighet och inte kvinnlighet som var det övergripande temat i deras utopism.⁶⁵⁰

Utbildning

Deltagare i kollektiven menade att förändring måste ske för nästkommande generations skull. Barnen skulle räddas från den värld som kollektiven befann sig i genom

645 Lena Eskilsson, "Modern feminism och kvinnorrörelse," i Nils Runeby (red.), *Europas idéhistoria. 1900-talet, Framstegets arvtagare* (Stockholm:Natur & kultur, 2008), s. 233.

646 Miller, (1999), s. 201-205; Lennerhed, (2008), s. 210-216.

647 Jonsson, (1983), s. 90. Framförallt är detta närvarande i vilka områden som de talar om i intervjuerna men även i bilder och i återberättande källor: Larmour-Mårskog, (2006).

648 Grupp 3, Ip 7, 1979.

649 Raewyn Connell, *Maskuliniteter*, Åsa Lindén,(Övers.) (Göteborg:Daidalos, 1999), s. 155; Richardson, (2000), s. 97.

650 Edgren, (2009), s. 122-123.

att läras ett nytt samhälle. Meningen var inte att få barnen att kopiera de vuxnas liv i kollektiva jordbruk utan att skapa individer som ville andra saker; individer som kände sig kapabla att förändra världen. Synsättet är tydligt i ett citat från en text om planerna med en egen skola i Skogsnäs:

Alla vet vi ju att grundskolan totalt misslyckats med att lära ut det vi alla behöver som världsmedborgare 1980: att överleva praktiskt, kulturellt, socialt, ekologiskt och politiskt. Vi vet också att det är omöjligt att förändra grundskolan inom de ramar som nu existerar. Vill vi då att våra barn ska slösa bort nio år där och sen reparera bristerna på kvällar och helger?⁶⁵¹

Som vi såg i tidigare avsnitt menade flera kollektivdeltagare att de själva var begränsade av det gamla samhället. Mot bakgrund av deras upplevda begränsning kan intresset för barnens utveckling ses som självklar. Barnen var inte i samma grad påverkade av den värld som de alternativa tog avstånd från och på så sätt var det möjligt att forma dem efter andra mallar. Det var dessutom viktigt att avståndstagandet skedde under barndomen så barnen inte behövde ”reparera bristerna” senare. Barnen skulle helt enkelt ha med sig de erfarenheter som de vuxna fått arbeta sig till. Utopins förverkligande eller framväxt låg således framförallt i barnens händer. I citatet ser vi också hur strategin för förändring inte låg i reformering av den existerande skolan utan i skapandet av egna institutioner.

För medlemmar i kollektiven uppkom tankarna om barnens utbildning vid den tid då flera barn på Skogsnäs nådde skolåldern.⁶⁵² Det började talas om en Livets skola på Moder Jord och i Skogsnäs startade också en skola i början av 1980-talet. Pedagogiken i Skogsnäs skola låg nära Waldorfpedagogik med stort fokus på medbestämmande, praktiska experiment och utevistelse.⁶⁵³

Kritiska röster fanns mot att barnen från kollektiven tvingades gå i den kommunala skolan och därigenom växte upp i två världar och blev förvirrade.⁶⁵⁴ Men det innebar inte att de boende i kollektiven önskade att barnen skulle växa upp utan förståelse för andra perspektiv. I en talande och uppgiven redogörelse för en dag i skolan berättar en medlem om när barnen skulle måla av den närliggande staden

⁶⁵¹ Ingrid Björkman, ”Lära för livet”, *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s. 22.

⁶⁵² Sarah Mårskog menar att det under skogsnäskollektivets första år 1973-1974 föddes många barn och 1979 var skolplanerna igång. Intervju Sarah Mårskog, 23/8, 2012.

⁶⁵³ En pedagogik som också diskuterades i de gemensamma tidskrifterna: ”Waldorfskolan – Ett framtidsalternativ”, *Informations-sluss*, nr 6, 1979, s. 31.

⁶⁵⁴ Grupp 1, Ip 2, 1979-1980. Kritiken kan också ses som ett sätt att argumentera för att deras liv var verkligare, de fick vad som behövdes för att bli ”världsmedborgare” medan den kommunala skolan blundade för förhållandet.

Sollefteå, varpå flera målat den nidsbild av staden som vi sett i kapitel tre, med rökelare och industrier trots Sollefteås relativa litenhet och naturnära framtoning.⁶⁵⁵ "Nidsbilden" som producerades av barnen tolkades av deltagaren som ett misslyckande då skolan och livet i kollektivet skapat alldeles för ensidiga bilder av omvärlden. Faran med skapandet av egna institutioner beskrivs av en annan medlem som:

Skolan börjar när man vaknar och håller på tills vi går och lägger oss här. Men det är en risk man alltid har tänkt på, det är ju en viss isolation från övriga samhället men det är mest upp till oss att motverka det. Vi måste bjuda in människor som tror på ett pulserande industrisamhälle som får komma hit och prata med våra barn om varför de tror på det va.⁶⁵⁶

Barnen skulle alltså möta andra åsikter men det framstår enligt de intervjuade som självklart vilken väg barnen skulle gå om de skulle möta någon som "tror på ett pulserande industrisamhälle". Exponeringen för de olika samhällssystemen ansågs därför stärkande. Om barnen klarade av att hantera båda bilderna kunde de bli starkare i sig själva, enligt ett uttalande från Moder Jord.⁶⁵⁷ Spänningen mellan förfrämjande och deltagande i det lokala samhället, som studerades i kapitel tre, blir här tydlig. För de alternativa skulle den egna platsen förmedla de grundläggande värderingarna och det omkringliggande samhället bidrog med den avvikande bilden. Barnen skulle därför inte leva i båda världarna, utan först bo i kollektivet för att därefter konfrontera samhället.

Skolan skulle forma barnen efter samma principer som präglade arbetet. Genom att se samband och närhet till naturen skulle de känna ansvar för den. Barnens skolgång innebar därför inte alltid klassiskt skolarbete. En deltagare på Skogsnäs beskriver det som: "Livet och skolan det är en och samma grej, och barnen ska inte tro att när de har slutat skolan så har de slutat skolan, för skolan är hela livet."⁶⁵⁸

Barnen skulle lära sig att ta ansvar för kollektivets drift och vissa dagar i veckan var vigda åt kollektivuppgifter.⁶⁵⁹ Synsättet ligger nära de tankar om arbetsrotation och helhetslärande som framkom i 1800-talstänkaren Charles Fouriers idéer om utbildning inom falangstären och visar hur Skogsnäs skola kan placeras i en utopisk tradition.⁶⁶⁰ Jag tolkar skolans upplägg som att kunskap endast var viktig om den

⁶⁵⁵ Grupp 1, Ip 2, 1979-1980.

⁶⁵⁶ Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

⁶⁵⁷ Grupp 3, Ip 6, 1979.

⁶⁵⁸ Grupp 1, Ip 5, 1979-1980.

⁶⁵⁹ Ingrid Björkman, "Lära för livet", *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s. 22-25.

⁶⁶⁰ David Leopold, "Education and Utopia: Robert Owen and Charles Fourier", *Oxford Review of Education*, 37:5 (2011), s. 630.

kunde omsättas i praktik. Precis som med arbetet för de vuxna skulle skolans form ge barnen en känsla av ansvar och stolthet. Barnen skulle känna att de var kapabla till att förändra världen.⁶⁶¹ I det sammanhanget är det intressant att till skillnad från exempelvis det danska kollektiven Kana, framstår det inte som att det fanns någon praxis för att inkludera barnen i något av de svenska kollektivens möten. Detta är anmärkningsvärt eftersom möten i avsnittet ovan kan tolkas som en läroprocess.⁶⁶²

Fokus på kollektivet som en plats för utbildning eller fostran visar hur själva platserna skulle ses som experimentverkstäder för både vuxna och barn. Jag tolkar därför kollektiven som förekommer i avhandlingen som en slags bildningsplatser.⁶⁶³ Den direkta erfarenheten av naturen och arbetet skulle forma begären mot en annan slags värld.⁶⁶⁴ Tanken om en bildningsplats blir än mer explicit i de kurser i alternativt leverne som gavs av Kåre Olsson från Centrum för Tvärvetenskap i Skattungbyn. Samma forskare som inspirerat projektet Den fria kommunen. I Skattungbyn skulle olika samhällen utprövas för att skapa ny teknik, men också se vilka tekniska hjälpmedel som krävdes för ett alternativt resurssnålt liv.⁶⁶⁵ Idén om bildningsplatser syns också i Ljusbackens kursverksamhet och kurser på Lindsberg.⁶⁶⁶ I nästa avsnitt ska vi se närmare på vilken roll teknik och materiella ting hade för de alternativa.

Teknikens roll och begäret efter balans

Donna Brown menar att den rurala kollektivrörelsen under 1960- och 1970-talen var den första kollektivvågen som inte längre kunde argumentera för att deras projekt skulle innebära en materiell standardhöjning.⁶⁶⁷ De alternativa var skeptiska till den ökade mekaniseringen och datoriseringen av samhället som kunde märkas i form av till exempel eltandborstar och tekniska hjälpmedel i hemmet.⁶⁶⁸

Enligt de alternativa skulle det materiella beroendet minskas för att ge en bättre psykisk hälsa. Det innebär inte att de materiella aspekterna var ointressanta för de

⁶⁶¹ Grupp 1, Ip 4 och Ip 5, 1979-1980.

⁶⁶² Det fördes dock diskussioner om detta vid ett möte i Lindsberg: "Rapport (intryck) från midvintermöte" *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 33. Jfr: Skardhamar, (2010), s. 136-137.

⁶⁶³ Liknande platser har också undersökts av Anna Alm, *Upplevelsens poetik: Slöjdseminariet på Näs 1880-1940* (Lund:Historisk-filosofiska sektionen, Humanistiska fakulteten, Lunds universitet, 2012).

⁶⁶⁴ Ann-Charlotte Samec "Livets skola börjar i lagården", *DN*, 11/4, 1980.

⁶⁶⁵ "Skattungekursen 6.6" F10:1, Birgitta Hambræus arkiv, RA.

⁶⁶⁶ "Ljusbackesommar – Glädje och kunskap", *Informations-sluss*, nr 6, 1979, s. 37-40; "Intensive Vipassana Retreat", *Informations-sluss*, nr 2, 1978, s. 63; "Kursprogram och brev från Lindsberg", *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s. 61.

⁶⁶⁷ Brown, (2011), s. 208, 225-226.

⁶⁶⁸ Grupp 1, Ip 8 och Ip 9, 1979-1980.

alternativa. Däremot var materiellt välstånd inte själva intentionen med deras liv. De alternativa ville anpassa sin standard till en nivå som de menade var människovänlig. För de alternativa hade mekaniseringen, och den materiella standarden som möjliggjorde ökad mekanisering, bidragit till passivisering av människan.⁶⁶⁹ Enligt alternativa röster hade det moderna samhället löpt amok och människan hade förlorat kontrollen över maskinerna. Centralt var att återfå kontrollen, eller som Mullvadsoperan sjöng 1978: "Vi ska tämja tekniken och göra den mjuk..."⁶⁷⁰

Kritiken mot den moderna tekniken som återfinns i intervjuer med kollektivdeltagare var riktad mot att viss teknik tog för stor plats i samhället och upplevdes som människofientlig.⁶⁷¹ För de alternativa under 1970-talet var det datatekniken som kritiken riktades mot. Liksom kommunikationsvetaren Fred Turner menar var det från de alternativets håll inte en kommunikativ datateknik som kritiserades utan datateknik som exempelvis möjliggjorde automatiserad produktion.⁶⁷² Lösningen var enligt de alternativa att lära sig hitta balansen mellan det som i det nedanstående citatet betecknas som den "vänliga teknologin" och det gamla samhällets resurskrävande metoder. I svar på en fråga om de strävade efter en tillbakagång till ett äldre samhälle svarade en boende på Moder Jord:

Vi använder ju bilar, lyftkranar, epatraktorer, sågar, motorsågar och den vänliga teknologin. Vi är inte emot allt. Det är klart att det är mycket i det gamla samhället, som är fint att ta vara på som vi har slängt bort, för vi har liksom sprungit över bäcken och ropat hej. Så vi vill inte tillbaka men jag tror mycket från det gamla är fint. Men det är helt nytt nu, en ny livstid.⁶⁷³

Teknik som framstod som integrerad i platsen, som hjälpte dem att leva sina liv sågs som positiv medan annan form av teknik nedvärderades. Synsättet resulterade i en form av medelväg som även fanns i de nordamerikanska kollektiven.⁶⁷⁴ För visioner om vad som kunde vara en rimlig teknikanvändning inspirerades de alternativa av bilder av dåtid. Lyman Tower Sargent menar att användningen av ett föreställt förflutet är ett generellt drag i utopiska projekt.⁶⁷⁵ Det förflutna är en plats som inte längre finns och som därmed kan användas för att kritisera det existerande samhäl-

669 Grupp 1, Ip 8, 1979-1980.

670 Various – Jordljus befria marken, Stockholm, 1978, LP; Jfr: Thoreau et al., (2009).

671 Grupp 1, Ip 7, 1979-1980.

672 Fred Turner, *From counterculture to cyberculture : Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the rise of digital utopianism* (Chicago:University of Chicago Press, 2006), s. 78-97, 104-105, 255.

673 Grupp 3, Ip 10, 1979.

674 Miller, (1999), s. 158.

675 Sargent, (2010), s. 21-22.

let. Utopin som riktmärke är med andra ord drömmen om det som inte finns, inte drömmen om det som aldrig har funnits. Men som Sargent skriver är det sällan som de faktiska förutsättningarna i dåtiden eftersträvas. Istället söks ett uppputsat ideal som också kan rymma delar av det samtida samhällets värderingar och materiella förutsättningar.⁶⁷⁶

Som vi ser i citatet kunde tekniken vara begärlig, men endast inom gränser. Exempelvis var kommunikativ teknik uppskattad och alternativa grupper arbetade bland annat med att försöka upprätta radiokommunikation mellan och inom kollektiv. Från Ljusbacken skickades inspelade ”budkavlar” med föreläsningar och rapporter.⁶⁷⁷ En boende på Skogsnäs menade: ”Jag vill ta vara på det gamla och blanda med den nya tekniken, för det är mycket ny teknik jag vill ha.”⁶⁷⁸ Uttalandet kan liknas vid vad Turner identifierar som ett ambivalent förhållande till teknik i den alternativa miljön. Den storskaliga militärindustriella tekniken var problematisk men den småskaliga kommunikativa tekniken betraktades med förhoppning.⁶⁷⁹

Att använda inspiration från det förflutna innebar dock alltid en risk. När de alternativa blickade bakåt fanns alltid risken att de stämplades som tillhörandes en annan tid och gjordes irrelevanta för det politiska samtalet i den tid de befann sig.⁶⁸⁰ En del av lokalbefolkningens kritiska kommentarer mot Skogsnäs vittnar om att kollektiven genom sina praktiker placerades i periferin både rumsligt och tidsligt. Kollektivdeltagares sätt att prata om vikten av att befinna sig i 1970- eller 1980-tal bör ses i ljuset av den kritik de mötte.

Tillbaka till 1800-talet det vill jag inte, verkligen inte. Inte på det viset att man går tillbaka till något gammalt bondesamhälle. Jag vill skapa ett alternativt samhälle. Sen tar vi lärdom av vad som fanns förr och vi tar lärdom av det som finns nu och utifrån det bygger vi det samhälle som vi tycker är riktigt.⁶⁸¹

Sammanfattningsvis kan den balanserade teknikanvändningen tolkas som ett uttryck för tidens tillväxtkritiska opinion.⁶⁸² Förhållningssättet var problematiskt i relation till de som förespråkade en modern tillväxtekonomi. Uttalanden från

⁶⁷⁶ Sargent, (2010), s. 21-22.

⁶⁷⁷ Troligtvis starkt inspirerade av The Farm som skrivit en bok om kortvågsradiokommunikation. Miller, (1999), s. 158.; ”Att använda amatörradio för alternativ kommunikation”, *Informations-sluss*, nr 2, 1978. s.21-22.

⁶⁷⁸ Grupp 1, Ip 2, 1979-1980.

⁶⁷⁹ Fred Turner, ”Where the counterculture met the new economy: The WELL and the origins of virtual community”, *Technology and Culture*, 46:3 (2005), s. 488.

⁶⁸⁰ Se: Fabian, (1983), s. 153-154; Massey, (2005), s. 69-70.

⁶⁸¹ Grupp 1, Ip 10, 1979-1980. Även: Grupp 1, Ip 3 och Ip 11, 1979-1980.

⁶⁸² Friman, (2002), s. 147-149.

deltagare visar på hur svårt det var för dem att formulera deras platsskapande som en del av ett framtidsinriktat projekt. Deltagares önskan att ta vara på det gamla samtidigt som de välkomnade viss ny teknik gjorde att de behövde skapa en fast slutpunkt, en punkt som med dagens språkbruk skulle kallas hållbar eller resilient. Det var deras värderingar som avgjorde vad som var ”bra teknik” och inte. Den teknik som gjorde kollektivens liv lättare, som traktorer, tvättmaskiner och kommunikationsteknik sågs som positiv medan annan teknik dömdes som onödig. I den meningen lyftes deras partikulära behov till en nivå där de tolkades som universella.

Det egna exemplet, att skapa begärliga liv

Grupper och personer inom kollektiv kunde skapa utopiska tankar baserade på de erfarenheter som de fick av, och möjligheter som de såg i, de alternativa platserna. Genom vad jag har tolkat som en form av medvetandehöjande praktik förändrade de alternativa sina begär mot specifika mål. I den meningen var kollektiven utopiska platser för strategiskt tänkande och utprovande av andra slags liv. Avslutningsvis vill jag dock diskutera de begär som kollektiven själva skulle generera. På vilka sätt skulle kollektiven själva utgöra utopier och generera drömmar och förhoppningar för betraktare?

Sammantaget skulle de alternativets hela liv visa vägen mot ett annat samhälle. Genom att visa upp hur de levde kunde de argumentera för att det alternativa livet innebar en politisk handling. ”-det är klart man är politiskt intresserad, och bara att bo så här är en politisk handling. Det *visar* [min kurs.] att det finns alternativa sätt att leva.”⁶⁸³ Genom de representationer som spreds i press exemplifieras Blochs tes att utopin måste visa det som är i ”inte-ännu”.⁶⁸⁴ De alternativa var tvungna att visa sina experiment, att det var möjligt för samhället att förändras i riktning mot kollektivens avbild. Exempel på uttryck för utopins ”inte ännu” syns när *DN* 1980 rapporterade från Skogsås:

Världskrig? Energikris? Hur ska vi leva då? Kan vi överleva? Många pratar om ett annat sätt att leva, energisnålt, i samspel med naturen osv. De flesta bara pratar. Men längst upp i nordvästra Ångermanland har 50 människor i sex år genomfört idéerna i praktiken.⁶⁸⁵

683 Gunnar Sundell, ”Jag kallas flummare”, *NN*, 10/10, 1980.

684 Levitas, (2010), s. 101-103.

685 Peter Bratt, ”Sveriges största experimentsamhälle”, *DN*, 10/3, 1980.

Kollektiven blev framförallt uppmärksammade i tidningar vid inflytt, vid aktioner och i form av återblickar. Skogsnäs skildrades med viss förundran och på ett relativt lättamt sätt. Deltagarna sågs som udda men med goda intentioner.⁶⁸⁶ Fokus låg på framtiden och gruppernas avståndstagande till staden. Landsbygden som möjlig utopi syns också i tidigare artiklar i *Land* som betonade hur stadsbor trots förlusten av moderna bekvämligheter rörde sig mot landsbygden.⁶⁸⁷

Under det sena 1970- och tidiga 1980-talet publicerades fler tidningsartiklar som utvärderade kollektiva experiment, vilket förstärker bilden av platsen som färdig och fullständig. I dessa artiklar framstår kollektiven och det alternativa levernet som modell för ett annorlunda samhälle och reportern har närmast funktionen av den litterära utopins protagonist där hen långsamt går från förvåning till förståelse för den nya världen.⁶⁸⁸ I tidningarna framstår platserna och livet däri som utopiska objekt. Att låta journalister komma på besök i kollektiven innebar att de alternativa kunde visa upp sig. Jag tolkar denna vilja att möta pressen som en strategi genom vilken beskrivningarna av de alternativets liv skulle få andra att ifrågasätta värdet i det etablerade samhället.⁶⁸⁹ I den meningen omformas kollektiven från drömande projekt till argument och konkreta svar på politiska frågor. I en intervju menar Taråbergsockupanterna Björn och Svea Bergström att några måste gå före och ta smällen, men att fler borde komma efter för att lösa glesbygdspenningen.⁶⁹⁰

För att kollektivdeltagarnas liv ska kunna tolkas som utopiska i konflikt med samhället är det viktigt att diskutera på vilka sätt som åtskillnad porträtterades och förstods. Ett exempel från en intervju med kollektivet Marken i *SvD* visar hur spridning av värden fungerade i relation till estetik och liv:

Kollektivisterna på Marken är noga med att poängtera att de är hårt arbetande 'vanliga' människor med starkt socialt ansvar. Inte någon 'flummig' avvikande klädd alternativgrupp. De vill visserligen inget mindre än att förändra samhället men på ett 'praktiskt, konkret och realistiskt' sätt.⁶⁹¹

686 T.ex: "Ja se smålänningar... Nu satsar de på jordbruk i Norrland", *Expressen*, 1973, & "De sökte en ny livsform och fann den i Ramsele", *ÖP*, 7/1, 1974.

687 Nils-Eric Björsson "De flydde storstaden" *Land*, nr 4, 22/1, 1971 & Bitte Gustavsson, "Jag skulle vilja ha en liten gård i Norrland..." *Land*, nr 7, 12/2, 1971.

688 "Svinkallt" – men folk anlände från när och fjärran" & "Kvällen blir lugn och ägnas åt att reda ut en stadsbos vanligaste fördomar och vanföreställningar om ett liv i kollektiv på landet.", *VA*, 2/2, 1980; Thomas Lahge, "De är moderna tiders nybyggare", *NA*, 21/7 1978 i *Tidningsklipp*, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

689 Det fanns dock avvikelser, speciellt vid Taråberg som inte ville framställa sina liv som exempel utan som individuella val utan syfte att påverka omgivningen. Peter Bratt, "Ockupanterna i Taråberg kvar – Vi vill leva så här.", *DN*, 22/2, 1980.

690 Kassett, "Taråberg", LP-skiva, videoband, kassettband, Vol. 7, Alternativrörelsen, RA.

691 Ingrid Olausson, "Marken, ett jordbrukskollektiv som klarade sina svårigheter", *SvD*, 8/1, 1982.

Kritiken mot de ”flummiga” alternativgrupperna förstärker min tolkning av Marken som en grupp lite vid sidan av de grupper som studeras i mitt projekt. Citatet visar dock på en spänning i relation till samhället också hos kollektivet Marken. Vissa experiment var mer intresserade av teori än praktik enligt Marken, avståndstagandet från dessa experiment markerades i Marken genom klädval och hårt arbete. Liknande tankar framkommer i en rapport från ett finskt kollektiv i *Sluss*:

Med andra som bor i byn har vi blivit bekanta ganska bra. I våras inviterade vi hela byn, kommunfäder och andra intresserade för att se vad vi gör i deras hus. Bjudningen blev en succé. Lokaltidningen har berättat om oss många gånger. Vi har inte högtalat vår ”alternativitet”, inte velat betona vår olikhet mer än att det finns sådan.⁶⁹²

I exemplet från det finska kollektivet betonas en tydlig relation till de boende runt omkring. Här kan de alternativs förändringspraktiker tolkas som en förhandling med det existerande samhället, en form av aktivistisk reformism. Berättelserna från det finska kollektivet och från Marken visar hur förfråmängandet visserligen kunde fungera stärkande men att kollektiven också var tvungna att överbrygga distansen för att kunna påverka och fungera i lokalsamhället. Behovet av att påvisa alternativitet blev med andra ord större i relation till de platser som grupperna var mer kritiska till som exempelvis staden.⁶⁹³ Där det var möjligt strävade de alternativa efter att skapa konkreta samarbeten med den lokala omgivningen och där var estetiken ibland ett hinder. Det var dock inte i första hand de lokala gruppernas liv som kollektiven ville skapa alternativ till utan deras experiment var i huvudsak riktat till urbana grupper vilket även syns i uttalanden från Skogsnäs:

– Vi vill visa att det går! [---] Det är ett politiskt ställningstagande, säger Ingrid. Jag kunde inte fortsätta att flippra runt i stan sedan jag blivit medveten om att man måste göra något. När de kom till Skogsnäs möttes de naturligtvis av nyfikenhet och misstänksamhet från bönderna. ’Stadsbor som ska bruka jorden? Det går väl inte?’ – Men när vi började arbeta blev vi respekterade och fick god hjälp. Och då blev de öppna för diskussion. De har också lärt oss att bruka jorden och sköta skogen.⁶⁹⁴

När personen uttalar sig om att deras liv faktiskt var möjligt, visas också att det finns tydliga motparter som menade att det inte skulle vara det. Att skapa lyckade, fungerande experiment blev viktigt i de alternativs förändringsarbete eftersom kunska-

692 ”Kohuinsalon Pelitja Vehkeet”, *Informations-sluss*, nr 14, 1981, s. 14.

693 Thommy Holmberg, Skogsnäs, ”Svar från Taråberg[till Karl Jakobsson]: Lögn påstå att vi inte kom hit för att arbeta”, *Ordet är ditt*, ÖP, 18/2 1980, s. 8.

694 Ylva Floreman, ”Nybyggarna- i sex år har de slitit”, *AB (bilaga)*, 6/1, 1980, s. 8-9.

pen om att det gick att leva så som de gjorde framstår som en grund för att andra skulle vilja följa efter. Det var med andra ord först när de blivit en utopi som de kunde fungera utopiskt.

I citatet finns en föreställning om att den brist som personen upplevt i staden är universell och giltig för alla. Begäret till det andra innebar också en tvingande aspekt, med en given riktning. I ett uttalande från kollektivet Torfolk i Värmland är den föreställda allmängiltigheten i de alternativans visioner tydlig: "Vi beslöt oss för att åtminstone börja bygga upp det nya samhället på en gång. [...] Vi vill tjäna som en inspirationskälla för andra."⁶⁹⁵ Det nya samhället framstod som självklart, vilket innebar att det var lika bra att omedelbart realisera det. Människor var dessutom tvungna att formulera en ny framtid, då framtiden i de alternativans ögon skulle komma att innebära en kollaps för det nuvarande systemet.⁶⁹⁶

Sammanfattning

Kollektiv och andra alternativa grupper försökte på olika sätt generera begär mot det som var annorlunda eller alternativt. Genom att skapa platser som kontrasterade världen runt omkring menade de alternativa att de kunde ses som inspiration för det framtida samhällets organisering.

Genom utopiska visioner om handling skulle deltagarna både frigöras och förberedas för framtiden. Handlingen kontrasterade ett samhälle som av de alternativa förstods som alienerande och passiviserande. Sammantaget är det tydligt hur det var erfarenheter av det alternativa livet som skulle generera begär efter mer av samma typ av liv. Då det förändrande subjektet enligt de alternativa växte fram ur vissa typer av liv måste inte detta med nödvändighet identifieras utan kunde i lika hög grad skapas utan förlaga. Dirke har menat att de alternativa i Tyskland sökte förändrande subjekt i samhällets periferier.⁶⁹⁷ I kapitlet här visas hur potential till samhällsförändring också ansågs finnas bland de grupper som utgjorde samhällets centrum. Det var ur erfarenheter i kollektivet, inte ur livet innan, som det framtida samhället växte fram.

I tiden förstods medvetandehöjning i feministiska grupper och "grävcirklar" på arbetsplatser som samhällsförändrande praktiker.⁶⁹⁸ Praktikerna innebar att delta-

⁶⁹⁵ "Torfolk-ett arbetskooperativ", Okänd publikation, Div stenciler, Upprop (...), Vol 4, Alternativrörelsen, RA.

⁶⁹⁶ Intervjupersonerna talar också om framtiden som först en nedgång som övergår i ett bättre tillstånd. Se: Grupp 3, Ip 4, Ip 7, Ip 8, 1979; Grupp 1, Ip 3, Ip 4, Ip 9, 1979-1980.

⁶⁹⁷ Dirke, (1997), s. 210.

⁶⁹⁸ Schmitz, (2007). Militant undersökning som förändringsprojekt företrädde i Sverige främst av "Gräv där du står"- rörelsen: Sven Lindqvist, *Gräv där du står: Hur man utforskar ett jobb*

gare sökte sig till rum där de kunde prata fritt och kontrastera världen runt omkring sig genom att lyfta sina specifika positioner och finna gemensamma erfarenheter.⁶⁹⁹ För de alternativa kunde varje människa som levt i det moderna samhället komma till insikt om hur de alienerades. Frågor om klass och kön tonades ner för att istället möjliggöra ett fokus på det gemensamma förtryck från "det etablerade" som drabbade alla. Wiklund, som studerat Miljöpartiet, har argumenterat för att appellen till "folket" kan tolkas som ett populistiskt drag hos de alternativa.⁷⁰⁰ I det inkluderande anslaget i de alternativans platser syns dessa populistiska drag.

Jag menar dock att det populistiska draget tonas ner genom det faktum att alla måste bli medvetna om sakernas tillstånd. Som uttalandena visar handlade det inte om att bejaka sakernas tillstånd. De alternativa (och de som blev alternativa) skulle arbeta i strid med sina initiala känslor och "sunda förnuft". Historikern Joan Scott har argumenterat för att erfarenhetsbaserad politik kan skapa och cementera vissa kategorier.⁷⁰¹ Detta innebär ett problem för erfarenhetsbaserade sociala rörelser då deltagande förutsätter vissa erfarenheter. I den alternativa miljön återfinns tendenser till cementerandet av kategorier men det finns även en öppenhet för olikhet i deras projekt. Jag menar att erfarenheten inom den alternativa miljön eller i samhällets periferier skulle skapa subjektet "folket". I den meningen kan de alternativa ses som populistiska men en populism där folket inte existerade förrän det blivit "medvetet" eller icke-alienerat.

Tillvägagångssättet inom kollektiven hade en tydlig individualistisk och liberal prägel då de inte ville tvinga andra att göra som dem, vilket hade varit effekten av exempelvis de lagändringar som krävdes från den feministiska rörelsen. Istället skulle varje medborgare komma till insikten om det överlägsna i de alternativans livsstil och själva skapa egna alternativa områden. Insikten om och svaret på det förtryck som de alternativa menade att de utsattes för låg i den alternativa platsen. Detta resulterade i en förändringstaktik där kollektivets värden skulle eftersträvas i högre grad. Den rumsliga aktivismen kan tolkas som en utopi i programmatisk mening.⁷⁰² Det utopiska programmet fanns dock inte på förhand utan växte fram av det specifika livet som alternativ.

På det sättet var politiskt handlande inte självklart ett resultat av en politisk analys, politik växte också fram i de alternativans praktiker vilket kunde resultera i nya

(Stockholm:Bonnier, 1978); Alzén, (2011).

⁶⁹⁹ Vilket kan ses som solidaritet och förhandlande av olikhet i linje med Featherstone, (2012), s. 29-31. Eller som befastandet och skapandet av identitet i linje med Joan W. Scott, "The evidence of experience", *Critical Inquiry*, 17:4 (1991).

⁷⁰⁰ Wiklund, (2006), s. 308.

⁷⁰¹ Scott, (1991).

⁷⁰² Jameson, (2007), s. 8; Bauman, (2003).

sätt att tänka kring politik. Förhållandet nyanserar Salomons beskrivningar av den totala aktivisten i 1960-talets nya politiska kultur, där en politisk analys präglade livets alla delar.⁷⁰³ Istället menar jag att erfarenheten enligt de alternativa skulle föregå den politiska analysen. Politiken placerades i samma sfär som deras nya vardagsliv.

Idéer om naturlighet var dominerande för de värden som skulle begäras inom kollektiven och naturlighet användes som argument för vissa sätt att ordna livet.⁷⁰⁴ Tankarna om det naturliga hämtades både från idéer om det "kvinnliga" och genom romantiska blickar mot äldre tider. I utomståendes ögon sågs processen som reaktionär men av de alternativa tolkades den som en progressiv väg bort från tillväxtsamhället. I de alternativans bild av framtiden likställdes naturlighet därför med harmoni och balans. Harmonin syns också i sammansmältningar och komplementära beskrivningar av kvinnlig/manligt, konst/arbete och arbete/fritid. De alternativa begärde vad de såg som "hela" liv.

Sökandet efter balans och harmoni innebar också att de alternativans begär blev det enda möjliga vilket riskerade att tvinga ut personer som inte delade denna övertygelse från kollektiven. En vilja att separera fritid och arbete, eller att ägna sig åt ett "rent" nöje, blir utifrån denna tanke problematiskt både i politisk och i moralisk mening. Konflikterna visar att trots att de intervjuade betonade en öppenhet och icke-dogmatisk hållning fanns det vissa dominerande drag när det gäller exempelvis arbetsdelning, gemensamt ägande och känslomässig delaktighet som Jonsson inte diskuterar.⁷⁰⁵ Tanken innebar att de alternativans platsskapande, trots att det framställdes som specifikt, innehöll universella anspråk. Kollektivens specifika användande av exempelvis teknik lyftes till en allmängiltig nivå och betecknade för deltagare ett mänskligt eller riktigt liv.

De alternativa platserna förstods inte bara som bättre platser för de som bodde där. Jag har visat hur platserna i deltagarnas beskrivningar tolkades som experimentverkstäder. De var platser för strategiskt utprovande. I rollen som experiment skapades också en idé om att de alternativa kunde visa för andra hur man kunde leva. Med det utopiska perspektivet går det att se hur de alternativa platserna kunde pendla mellan att utgöra ett färdigt program för hur man kunde leva, en utopi. Samtidigt hade de svar på invändningar mot deras eventuella misslyckanden. De var ju bara experiment. Spänningen mellan förverkligande och fortsatt utprovande kunde motivera både det lyckade och det misslyckade.

Kapitlet ovan har i huvudsak berört interna frågor för kollektiven Moder Jord och

⁷⁰³ Salomon, (1996), s. 319.

⁷⁰⁴ Liknande diskussioner fanns även i den tidiga koloniträdgårdsrörelsen: Bergquist, (1996), s. 265-266.

⁷⁰⁵ Jonsson, (1983).

Skogsnäs och hur förhoppningar och begär kunde växa ur dessa platser. I nästa avsnitt kommer de alternativa gruppernas spridning och nätverk att analyseras. Som jag visat innebar skapandet av begärliga representationer *ett* sätt att tänka sig förändring men personerna inom den alternativa miljön arbetade även med mer direkta former av spridning.

Kapitel 5. Solidaritet, nätverk och rörelse i den alternativa miljön

Som visats i föregående kapitel befann sig kollektiv och andra alternativa grupper i en ständig diskussion om deras förhållande till samhället i stort. Jag har i kapitel tre visat hur diskussionen hanterades genom geografisk positionering och i kapitel fyra hur deltagare argumenterade för att förändringen skulle börja med den egna personen. I detta kapitel analyseras hur alternativa grupper menade att deras idéer och liv skulle kunna spridas till fler och hur en ny värld kunde komma till stånd. Men också hur grupperna kom att samlas och förändras genom olika typer av solidariska praktiker. Praktikerna är intressanta för att studera vem som enligt de alternativa skulle genomföra förändringen och vilket ansvar som den enskilde individen hade i en global värld.

En del forskare har tenderat att betona de alternativs handlingar och uttryck som nationella särdrag.⁷⁰⁶ Detta trots att även tidiga kollektiva rörelser, som exempelvis de utopiska socialisterna, återfanns i flera olika nationella miljöer. Den våg av ”alternativ” som uppkom under 1960- och 1970-talen förekom också i princip i hela västvärlden och även utanför.⁷⁰⁷ Håkan Thörn har i sin avhandling menat att miljörörelsen redan från början, under 1960-talet, innehöll en tanke om ett globalt handlingsrum.⁷⁰⁸ Angränsande sociala rörelser i tiden har också tolkats som transnationella. Den transnationella eller globala tendensen har dock i huvudsak undersökts som ett estetiskt och stilmässigt uttryck eller som en gemensam stämning snarare än som konkreta utbyten av idéer och konfliktrepertoarer.⁷⁰⁹ I kapitlet är det

⁷⁰⁶ Edgington, (2008), s. 280; Conn, (2010), s. 836.

⁷⁰⁷ Ett forskningsfält som ibland benämns med begreppet ”global 1960s” t.ex: Samantha Christiansen och Zachary A. Scarlett, *The Third World in the global 1960s*, Protest, culture and society ; (New York: Berghahn Books, 2013). George N. Katsiaficas, *The imagination of the New Left: A global analysis of 1968* (Boston, Mass.: South End Press, 1987); Davis och Fürst, (2013).

⁷⁰⁸ Thörn, (1997), s. 371.

⁷⁰⁹ Ett exempel på detta är den stora vikt som brukar tillskrivas TV-sändningar. Alla kunde vara ”med” och se händelserna i Paris maj 1968 eller Vietnamkrigets hemskheter. Jfr: Arthur Marwick, ”Youth culture and the cultural revolution of the long sixties,” i Axel Schildt och Detlef Siegfried (red.), *Between Marx and Coca-Cola: Youth cultures in changing European societies, 1960-1980* (New

därför min avsikt att se närmare på solidariska relationer och uttryck inom den alternativa miljön.

I huvudsak tolkar jag här de alternativa som svar på samtida frågor snarare än som spår av längre idéhistoriska sammanhang.⁷¹⁰ I relation till Thörns idéanalys vill jag se hur globala strategier såg ut i praktiken och var det skapades konfliktytor både inom den alternativa miljön och mellan den miljön och det omkringliggande samhället. Inriktningen mot cirkulation i samtiden innebär att kollektiven och andra alternativa platser inte förstås som färdiga enheter vilka möter andra färdiga enheter. Platser och politiska projekt ses, i linje med avhandlingens relationella perspektiv, som ständigt i tillblivelse snarare än som fasta och statiska ting.⁷¹¹

Kollektiven kan ses som del av det dogmatiska 1970-talet med sina avskilda platser och krav på vissa former av liv. Kritiken mot dogmatism fanns också i den samtida liberala kritiken av idén om lokalsamhället, en idé som har vissa likheter med de alternativnas platser.⁷¹² Kollektivforskning har länge kännetecknats av avgränsade studier för att leta efter det specifika och konstituerande, det som skiljde ut grupper från varandra.⁷¹³ Istället för att se kollektiven och de alternativa grupperna som sökande efter ideologisk renhet genom separering analyserar jag gruppernas relationer både inom platser och mellan alternativa platser och omvärld.⁷¹⁴

I detta kapitel fokuserar jag på de alternativnas relationella praktiker i form av medieförmedling, möten och symboliska handlingar. Della Porta och Diani menar att det som skiljer ut just sociala rörelser från andra politiska organisationer är att de inte är fasta utan består av nätverk av grupper och personer med en kollektiv identitet.⁷¹⁵ Kapitlet fokuserar på om och hur grupper genom solidariska praktiker, *blev* sociala rörelser i den betydelse som Della Porta och Diani menar. Jag utgår med andra ord inte från en färdig rörelse där nätverket och de kollektiva identiteterna redan är färdigformulerade, utan där nätverk skapas och producerar specifika rörelser.⁷¹⁶ De mer empiriska frågor som styr kapitlet är: Hur skapades gemenskap och

York: Berghahn, 2006).

⁷¹⁰ Conn, (2010); Brown, (2011).

⁷¹¹ Massey et al., (2009). Featherstone, (2012), s. 5.

⁷¹² Holmberg, (1998), s. 150-156.

⁷¹³ William J. Metcalf, "A classification of alternative lifestyle groups", *Journal of Sociology*, 20:1 (1984); Louise Meijering, *Making a place of their own: Rural intentional communities in Northwest Europe*, Nederlandse geografische studies (Utrecht: Royal Dutch geographical society, 2006).

⁷¹⁴ I likhet med t.ex: Belinda Davis, "A whole world opening up: Transcultural contact, difference, and the politicization of 'new left' activists," i Belinda Davis, Wilfried Mausbach, och Martin Klimke (red.), *Changing the World, Changing Oneself: Political Protest and Collective Identities in West Germany and the US in the 1960s and 1970s* (Berghahn Books, 2010), s. 255.

⁷¹⁵ Della Porta och Diani, (2006), s. 25-28.

⁷¹⁶ I den meningen vill jag alltså gå emot exempelvis Zablocki som, med USA som exempel, menar

solidaritet mellan alternativa grupper? Vilka utmaningar innebar möten mellan grupper? Vilka rationaliteter för samhällsförändring kan spåras i de alternativnas agerande?

Kapitlet består av två delar. I den inledande delen diskuteras mer generella praktiker av solidaritet och samarbete, både sådana som kan ses som praktiska utbyten av erfarenheter och de som kan benämnas som symbolisk solidaritet. Jag kommer utgå från de solidariska praktiker och identifikationer som förekommer i tidskrifter men också i intervjuer och i bilder. I den andra delen är arkivmaterial och intervjuer mer betydande och där studeras de relationer som skapades genom ideal om självförsörjning och utbyte av varor. De sätt som de alternativa diskuterade distribution av mat och fördelning kan ge inblick i synen på globalt ansvar och globalt beroende på ett mer generellt plan.

Kommunikation i ett utvidgat universum – om behovet av information

De mest konkreta uttrycken för hur de alternativa grupperna samarbetade och formades tillsammans är tidskrifterna *Kollektiv-nytt*, *Informations-sluss* och *Med-delaren* som fanns mellan 1975-1984. De gav på olika sätt en möjlighet att överföra information mellan grupper och var genom sin existens ett sätt att just skapa en större rörelse.⁷¹⁷ Internationellt fanns liknande exempel, bland annat Richard Fairfields resor i tidskriften *The Modern Utopian* och i skriften *Communes Europe*.⁷¹⁸ Som nämndes i inledningen fanns det även i Danmark och Norge gemensamma tidskrifter för de alternativa.⁷¹⁹

De svenska tidskrifterna förändrades över tid. De tidiga numren av *Kollektiv-nytt* som är den tidigaste tidskriften utgiven mellan 1975-1978 är inledningsvis framförallt inriktad på urbana kollektiv, främst inom Stockholmsområdet.⁷²⁰ Tidskriften fungerade som informationskanal där gemensamma problem inom kollektiv kunde diskuteras. Tidskrifterna fungerade också som en form av sambandscentraler och bo-

att kollektivrörelsen (som han också anser vara nästintill världsomspännande) slutade vara en rörelse efter 1975. Visserligen minskar antalet kollektiv i USA under perioden, men antal kollektiv kan inte likställas med existensen av en rörelse. Zablocki, (1980), s. 15.

⁷¹⁷ I en intervju beskrivs den egna kommunikationen i form av tidskrifter som "mycket effektiv". Grupp 3, lp 9, 1979.

⁷¹⁸ Richard Fairfield, *Communes Europe* (San Francisco,:Alternatives Foundation, 1972); Richard Fairfield och Timothy Miller, *The modern utopian: Alternative communities of the '60s and '70s*, Process Media original pbk. ed. (Los Angeles:Process, 2010).

⁷¹⁹ I Danmark *KOKOO* och i Norge *Vannbæraren*.

⁷²⁰ Tidningen distribuerades inledningsvis genom Kollektiv-centrum med bas på kollektivet Vita hästen i Stockholm.

stadsförmedling för kollektivintresserade.⁷²¹ Under 1976-1977 utökades nätverken genom reportage från exempelvis kollektiv i Portugal, Skottland, USA och England, vilka presenteras genom ombud eller deltagare. Under 1977 förekommer även flera beskrivningar av grupper runt om i Sverige.⁷²² Förändringen kan eventuellt förklaras av tillskottet till redaktionen. Medlemmar från det Uruguayanska kollektivet *Comunidad del Sur* blir under 1977 aktiva i gruppen Kollektivcentrum (KoC) med bas på kollektivet Vita hästen i Stockholm och på aktivitetshuset Kapsylen, vilka gav ut *Kollektiv-Nytt*, och fick då ansvar för globala frågor.

När *Kollektiv-nytt* lades ner och uppgick i tidningen *Sluss* skedde ytterligare förskjutning av innehållet mot bredare alternativfrågor vilket också var ett uttalat syfte från den grupp som ansvarade för utgivningen. (Omslag, bild 7) De skulle arbeta för att få in "heta" och "befriande" ämnen som enligt dem stoppades av Sveriges "subtila censurform".⁷²³ Förändringen kan kopplas till att *Sluss* inte hade redaktion på samma sätt som *Kollektiv-nytt* utan strävade efter att släppa in allt som kom till utgivarna: "Vår funktion är bara att skapa en struktur som ger en möjlighet för er att kommunicera med varandra."⁷²⁴ Syftet var att utöka informationsspridningen så att de svenska alternativa fick ta del av varandras tankar samt av internationell information.⁷²⁵ *Sluss* gavs ut mellan 1978 och 1981 och var tidvis, troligen beroende på bristen på redaktion, betydligt mer omfattande än sin föregångare både till innehåll och i frågorna den behandlade.

Den efterföljande *Med-delaren* kom efter ett års uppehåll ut med tre nummer 1983 och ett nummer under 1984. Vid tillfället hade tidningen fått en något mer konfrontativ och tydligt anarkistisk inriktning och handlade i mindre grad om kollektiv än om alternativa praktiker mer generellt. Det finns en spänning i tidskrifterna mellan praktiska, politiska och spirituella inslag.

En annan tidskrift som liknar de ovanstående, och ibland uppgick i dem, var tidningen *Nordsamlaren*. Nordsamlaren byggde på erfarenheter och redogörelser från möten mellan olika grupper under parollen Nordiskt Tingmöte med start 1979.

⁷²¹ Det fanns dock kritik mot att gemenskap skulle kunna nås se: Frances Vestin, *Kollektiv-nytt*, nr 2 1976, s. 24.

⁷²² T.ex: *Kollektiv-nytt* nr 1, 1976 samt nr 4 och nr 5, 1977.

⁷²³ "Sluss handlar om kommunikation i ett utvidgande universum", *Informations-sluss*, nr 1, 1978, s.1.

⁷²⁴ "Sluss handlar om kommunikation i ett utvidgande universum", *Informations-sluss*, nr 1, 1978, s.1.

⁷²⁵ "Sluss handlar om kommunikation i ett utvidgande universum", *Informations-sluss*, nr 1, 1978. s.1. Sluss kan därför liknas vid andra nyhetsbyråer som *Liberation News Service* i USA eller *Informationsdienst zur verbreitung unterbliebener nachrichten* i Tyskland. Många artiklar i *Sluss* härstammade även från *Informationsdienst*. För forskning om LNS se: Blake Slonecker, *A new dawn for the New Left: Liberation News Service, Montague farm, and the long sixties* (New York, NY:Palgrave Macmillan, 2012).

Under en kort period gav också deltagare på Skogsnäs ut den anarkistiska tidskriften *Basta!*.⁷²⁶

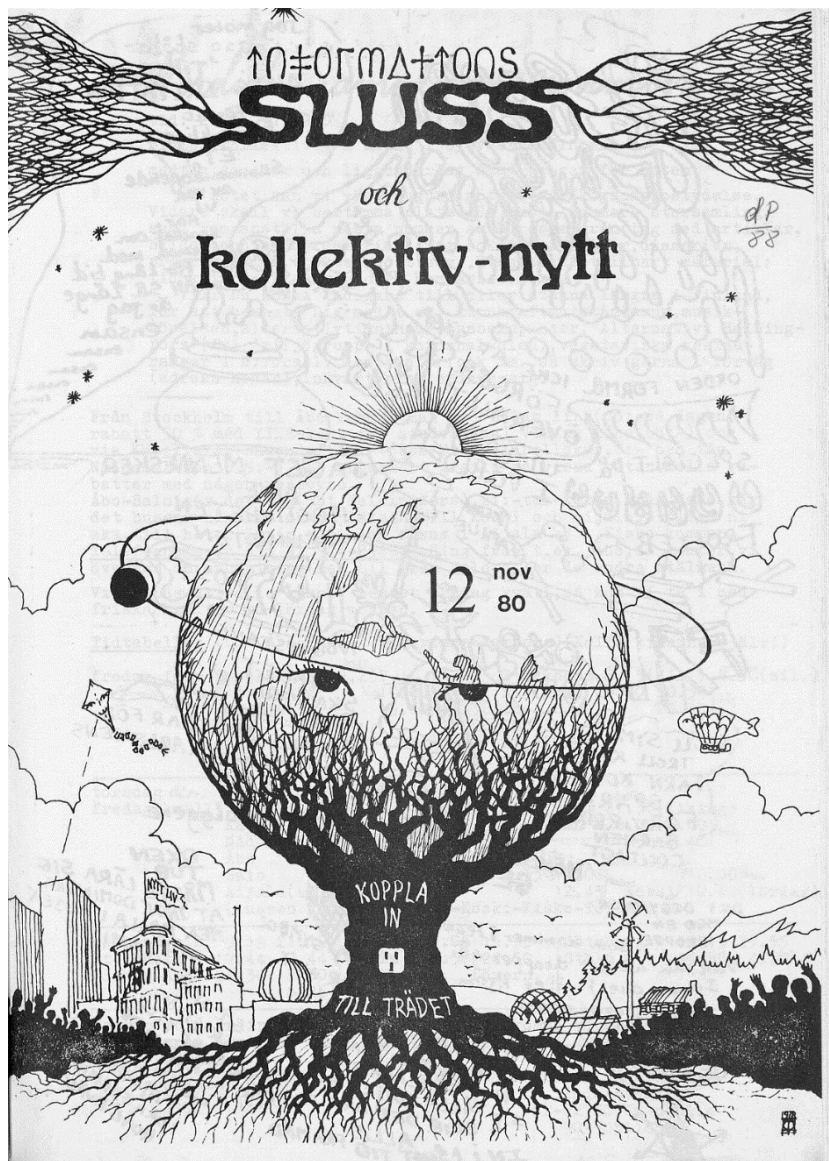

Bild 7. Informations-sluss, omslag

Av: Peter Tucker, omslag, *Informations-sluss*, nr 12, november, 1980.

⁷²⁶ Britta Jonsson inkluderade i sin studie även den nyandliga *Sökaren* men då min studie är inriktad på praktik snarare än värden har jag endast i enstaka fall refererat till denna.

I de kommunikationskanaler som de egna tidskrifterna utgjorde var Moder Jord tillsammans med gruppen Sämjan och Ljusbacken de rurala grupper som syns och framstår som drivande kring de möten som diskuteras nedan. Skogsnäs representeras i tidningarna genom rapporter snarare än som en drivande part. Det går att diskutera vad det kan bero på men en stor del torde bero på att medlemmar i Moder Jord hade det lättare att resa till Christiania och andra större alternativa platser. Det korta avståndet gjorde dem till en form av informationsspridare.⁷²⁷ Ljusbacken hade som tidigare nämnts också rollen som kursgård vilket innebär en hög genomströmning av besökare.

Insändare skrivna av enskilda kan vara författade av medlemmar av kollektiv men jag har inte haft möjlighet att fastställa vem som hörde till vilket kollektiv förutom avseende mer framträdande personer. Av den anledningen har det varit svårt att fastställa vilka grupper som var tongivande.

Den alternativa pressen utgjorde på olika sätt en möjlighet för grupper att kommunicera med varandra men också ta del av en värld utanför de enskilda kollektiven. Innehållet varierade men det som framstår som centralt var att sprida information och stödja varandra på olika sätt. Detta kan tolkas som ett sätt för grupper i den alternativa miljön att skapa en starkare gemenskap. Gemenskap skapades också i mer fysisk mening och det är de alternativass fysiska möten som är ämnet för nästa avsnitt.

Möten och praktiskt utbyte

Att skapa en rörelse kräver att grupper möts antingen genom tankar och nedskrivna program eller genom faktiska möten. I följande avsnitt ska vi se närmare på hur det kunde se ut på alternativa möten och hur de skulle fungera som en förändrande praktik.

1976 inkom en lång artikel i *Kollektiv-nytt* vilken skildrade ett kollektivläger i danska Thy och det arbete som skett i samband med mötet där.⁷²⁸ En deltagare från lägret berättar i texten om diskussioner om politik, familj och ekonomi samt hur de skulle organisera sig för att skapa större gemenskap och mer samarbete. Berättelsen från mötet i Danmark kan ses som ett tidigt uttryck för en mer nätverkande strategi bland de svenska kollektiven. Året efter mötet på Thy, 1977, bjöd kollektivet Ljusbacken in till en tältlägervecka där "alla som är intresserade av alternativa bo-

⁷²⁷ T.ex: Karavanbilder: <<http://karavanbilder.fripress.se/#!album-0-25>> hämtat den 9 december 2015.

⁷²⁸ "Thy-lägret", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1976. s.11-16 & 20. I texten diskuteras idén att anordna gemensam resa till Thy från kollektivet Vita hästen.

ende, produktions och samvaroformer.”⁷²⁹ skulle samlas och diskutera. Meningen med lägret beskrivs i texten som:

Varför ska vi träffas? Det finns många anledningar till det. Vi får en chans att se och träffa många människor som bor alternativt på olika sätt. Vi har möjlighet att snacka om saker vi upplever i vårt boende, vad detta att bo och producera under kollektiva former innebär för oss som gör det och vad det betyder som företeelse i samhället.⁷³⁰

Som vi ser i citatet formuleras tältlägrets funktion som samlande för de olika grupper som närvarade. På mötet stod Moder Jord för matlagningen och flera andra kollektiv fanns representerade. Bland annat berättade Comunidad del Sur om sin verksamhet.⁷³¹

Sammantaget visar citatet på en vilja att skapa gemenskap kring de olika sätt som de alternativa levde på. Mötet skulle enligt citatet både göra medlemmar medvetna om gemensamma problem inom kollektiv och kollektivens funktion i samhället. Att diskutera funktionen av kollektiv ”som företeelse i samhället” innebar en analys av position och identitet: vilka är vi? Analysen rör också frågan om förändring. Vad var det egentligen kollektivmedlemmarna i Ljusbacken och Comunidad del Sur med flera gjorde när de bodde och levde på ”alternativa” sätt? Att se sin roll i samhället kan tolkas som en vilja att politisera och sprida sina praktiker. Ljusbackens lägermöte visar hur olika alternativa praktiker kunde mötas och hur kollektivens enhetlighet bröts upp.⁷³² Mötet innebar att de olika erfarenheterna och inriktningarna inte sågs som något negativt utan snarare som något stärkande i relation till det samhälle de ville förändra.

Att mötas och analysera vad som kunde utgöra en gemensam position tolkar jag som en form av solidaritet. En solidaritet där möten inte fungerade för att stärka en given ideologisk position utan för att producera nya relationer. Skapandet av nya relationer och grupper är även framträdande i *Kollektiv-nytt* 1977:

De lokala Stormötena som hålls ute i landet blir allt fler. I somras hölls ett läger i Hälsingland som samlade ett par hundra intresserade, i slutet av augusti en stämma i Småland och de första dagarna i oktober ett alternativt möte i Skåne. Också här i Stockholm har det rört på sig, men här har vi i KoC samverkat med andra grupper under aktionsnamnet Jordarbete.⁷³³

⁷²⁹ ”Ljusbacken, Tältläger” *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1977, s. 35.

⁷³⁰ ”Ljusbacken, Tältläger” *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1977, s. 35.

⁷³¹ *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977. I en rapport från lägret finns 27 kollektiv representerade. ”Rapport från kollektivlägret i Ljusbacken”, Privat arkiv, Skognäs.

⁷³² Jameson, (2007), s. 12,20.

⁷³³ ”Inledare”, *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977, s. 3.

I citatet ser vi hur möten kunde få de alternativa att samarbeta mer intensivt. I exemplet ovan går det att se hur ett möte kunde generera nya möten och i vissa fall också nya samarbeten, som i fallet med Jordarbete eller Vita Hästens resa till Thy där land-stad dikotomin skulle överskridas. Förhållandet syns också i närvaron av beskrivningar av rurala kollektiv i exempelvis *Kollektiv-nytt*.⁷³⁴ Det går därför att argumentera för att de alternativa började formera och se sig som en rörelse bestående av både urbana och rurala delar under slutet av 1970-talet.

Att mötas innebar inte bara att de olika grupperna kunde hjälpa varandra. Möten skapade också nya problem eller visade upp nya områden för konflikt inom grupperna. Konfliktlinjerna är synliga på det uppföljningsmöte av tåtläget i Ljusbacken ägde rum 1977 i Småland utanför Växjö.⁷³⁵ En deltagare från Sämjan berättar:

Därefter delade vi upp oss i smågrupper för att diskutera problemlösningar och erfarenheter från kollektiv samt vad vi praktiskt kan göra tillsammans. [...] Därefter presenterade diskussionsgrupperna sig. Många hade idéer om byteshandel, byprojekt, flera kollektivmöten m.m. Problemen är oftast ägandet, svartsjukan, auktoritetstron – dominans.⁷³⁶

Grupperna möttes för att diskutera gemensamma angelägenheter och framtida projekt men diskussionerna utgjordes inte enbart av positiva samarbeten och förhoppningar utan synliggjorde även interna problem. David Featherstone har uppmärksammat liknande processer och menar att: "the formation of solidarities in and between places can reshape and bring into contestation power relations within places."⁷³⁷ De teman som diskuterades inom kollektiven för att nå vad jag tidigare benämnt som känslomässig gemenskap lyftes till generella diskussioner på möten och kan tolkas som en form av medvetandehöjning på gruppnivå.

Mötet syftade till att skapa samarbete och en större spridning men relationernas betydelse uppvärderades och individuella och terapeutiska inslag tog stor plats. Jag menar att möten därför också kan tolkas som att de skapade en omvänd riktning gällande samhällsförändring och spridning. Terapin sågs som ett sätt att överkomma de problem som kunde uppkomma i kollektiven och visar på den form av bildning av kropp och själ som diskuterades i tidigare kapitel, nämligen att deltagarna måste förberedas för förändring.⁷³⁸ Att mötas förändrade kollektiven och gjorde medlem-

⁷³⁴ T.ex. *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977.

⁷³⁵ "Lokalmötet i Småland", *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977. I senare artiklar refereras det till ett kollektivmöte på Sämjan i augusti som med stor sannolikhet är detsamma.

⁷³⁶ "Lokalmötet i Småland", *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977, s. 35.

⁷³⁷ Featherstone, (2012), s. 31.

⁷³⁸ Jämför hur politik och terapi diskuteras i: Schmitz, (2007), s. 172-173.

marna uppmärksamma på att konflikter som tidigare sågs som enskilda eller sprungna ur kollektivets egen sammansättning också återfanns i andra grupper.⁷³⁹

Citatet från Sämjan visar att viljan till samarbete främst riktades mot det praktiska planet i form av ”byteshandel och byprojekt”. Genom att fokusera på praktiska aspekter aktualiserades förståelsen av de alternativs olika projekt som en form av ”exemples makt”. Att fokusera på det praktiska gjorde också att kollektiven i viss mån kunde behålla sin autonoma position inom det som höll på att formas till en rörelse. De kunde därför driva gemensamma politiska projekt utan att inordna sig under ett ideologiskt paraply annat än under tiden för samarbetet.⁷⁴⁰ Skillnaden mot politiska förbund under samma period är stor. Oviljan mot att samlas under en viss politisk riktning vilken antyds i tidskrifterna kan i viss mån kopplas till idén om att inte skapa en enhetlig rörelse.⁷⁴¹ I flera avseenden kan de alternativa därför tolkas som en rörelse utan en tydlig rörelseorganisation.⁷⁴² Möten mellan praktiska alternativ kan tolkas som ett uttryck för solidaritet, där grupperna identifierade gemensamma intressen trots de ideologiska konflikter som kunde finnas.

Möten genererade solidaritet mellan grupper men de förändrade också hur kollektiven fungerade och såg ut. Med Featherstones och Masseys relationella perspektiv på plats ser vi hur de alternativs möten var produktiva genom att de skapade nya platser. Den utåtriktade ambitionen i form av spridning av idéer och skapandet av fler alternativ kan tolkas som en form av utopism bortom de enskilda deltagande gruppernas förverkligande. Mötena kan tolkas som en form av kollektiv medvetandehöjning där gemensamma erfarenheter kunde formuleras tydligare och ge nya riktningar. Dels innebar det en riktning utåt med praktiska exempel som inspiration dels innebar det att fokus riktades mot interna konflikter. Genom de solidariska praktikerna kunde likheter *skapas* trots att de olika kollektiven fungerade på helt olika sätt och hade olika inriktningar på verksamheten. Mötena hade med andra ord en transformativ funktion genom att vissa praktikers betydelse kunde förstärkas då de gick att generalisera till fler kollektiv och skapade en ny bild av den plats de var en del av.⁷⁴³

Kollektiven kom att bli mer och mer inblandade i gemensamma projekt. Möten fortsatte under vintern 1977 då flera grupper möttes i Dalarna på kollektivet i Lindsberg, för att fortsätta diskussionerna från Ljusbacken.⁷⁴⁴

⁷³⁹ Schmitz, (2007), s. 173.

⁷⁴⁰ Se: Grupp 3, Ip 9, 1979.

⁷⁴¹ Konflikter fanns både i *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1976, och i de diskussioner som präglade *Alternativkampanjen* 6 år senare. Gunnar Sandberg ”Alternativkampanjen är inte anti-socialistisk” *Stockholms Tidningen*, 13 juli, 1982.

⁷⁴² Della Porta och Diani, (2006), s. 25.

⁷⁴³ Se: Massey et al., (2009).

⁷⁴⁴ ”Lindsberg i vinter”, *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977, s. 50; ”Tankar så här lite efteråt”, *Kollektiv-nytt*,

Månd 26 dec	Tisd 27 dec	Onsd 28 dec	Torsd 29 dec	Freld 30 dec	Lörd 31 dec	Sönd 1 jan
FRUKOST & SAMLING 9⁰⁰ – 10⁰⁰						
PRESENTATION AV DAGENS TEMA & GRUPPDISKUSSIONER KRING:						
Kollektiv, grupper och enskilda presenterar sig. indelning i arbetsgrupper	Relationer - individ - kollektiv	Ekonomiska villkor - myndigheter - paragrafer	Det praktiska samarbetet mellan kollektiv	Vår politiska roll (och kraft) i dagens samhälle	KoC-s Organisering - riks - lokalt	Utvärdering (årsmötes- formaliteter) vi börjar troppa av hemst.
LUNCH 13⁰⁰ – 14⁰⁰						
UTOMHUSAKTIVITETER eller FORTSATT TEMADISKUSSION eller ANDRA INOMHUSAKTIVITETER						
MIDDAG & SAMLING 18⁰⁰ – 19⁰⁰						
SAMMANFATTNING AV DAGENS TEORI & PRAKTIK FRIA KVÄLLSAKTIVITETER						

Bild 8. Schema, midvintermöte Lindsberg

Kollektiv-nytt, nr 5, 1977, s. 65

Ovanstående schema (bild 8) visar att det fanns diskussionspunkter om både interna och externa relationer. På mötet skulle grupper presentera sig, de skulle diskutera intern organisation men också stödja varandra med praktisk kunskap samt kunskap om relationer. Det finns också, vilket är intressant för denna avhandling, en punkt som rörde de alternativa gruppernas "politiska roll (och kraft)" i samhället. En punkt som uttrycks genom kopplingarna mellan olika nivåer i schemat. Mötesdeltagarna skulle sammanföra teori och praktik, tala om individ och kollektiv och om organisering på riksnivå samt lokalt. Sammansmältningen av nivåer är även närvarande i en utvärdering som en deltagare publicerar i *Kollektiv-nytt* efter mötet: "Man måste förstå vad det är som händer i samhället, hur det påverkar en som individ och grupp och vad vi tillsammans kan göra för att påverka utvecklingen i rätt riktning."⁷⁴⁵ Jag ser nivåernas sammansmältning som en förutsättning för samhällets förändring enligt de alternativa. Nivåer kunde dock vara svåra att sammanföra på det praktiska planet. På ett av omslagen till *Kollektiv-nytt* från 1977 (Bild 9) står den vardagliga disken i kontrast till, vad jag tolkar som, drömmen om eller viljan till politiskt arbete.

nr 1, 1978. s. 36-40.

⁷⁴⁵ "Tankar så här lite efteråt", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 36-40.

Rapporterna från mötena visar att de alternativa grupperna hade en stark tilltro till sin förmåga att skapa en gemensam struktur. Strukturerna fungerade inte enbart för att skapa en gemensam identitet och därmed en rörelse. De kunde också verka för att sprida idéer och etablera fler kollektiv. Förändringen av samhället skulle med andra ord inte ske genom att de enskilda grupperna eller en samlad organisation riktade sig mot staten för att ställa krav, utan genom att stärka den egna gemenskapen.

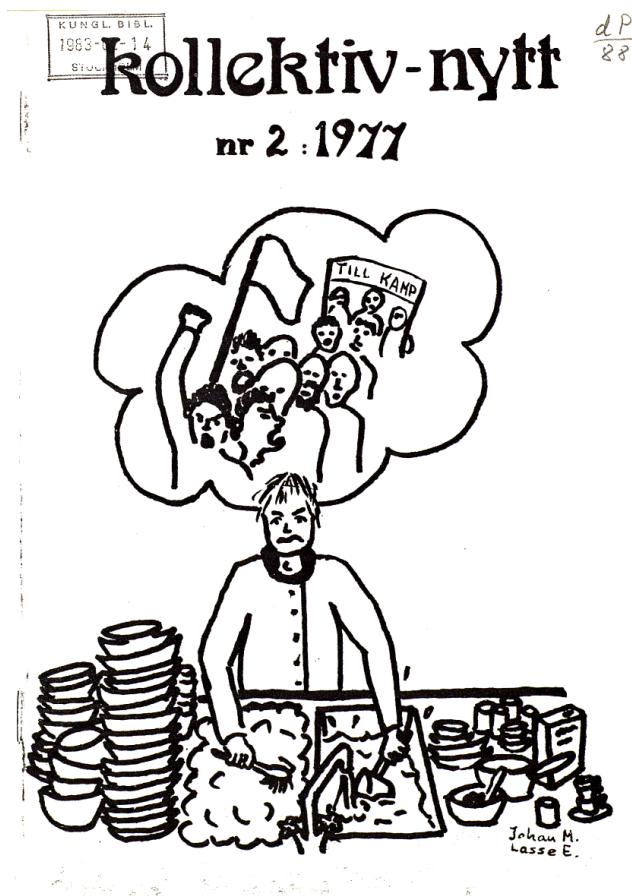

Bild 9. Till Kamp, omslag Kollektiv-nytt

Av: Johan Malmberg och Lars Elgstam, "Till kamp", omslag, *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1977.

De olika formerna av möten fortsatte fram igenom hela den tidsperiod jag studerat. Möten skedde bland annat i regi av gruppen Nordisk Samaktion, som startade under 1979, och höll möte i Haga i Göteborg och som senare under året arrangerade

de ett "Ting-møde" på Thy.⁷⁴⁶ Tingmöten hölls därefter på olika platser i Norden varje år, bland annat i Skogsnäs 1980, och syns bland annat på kartor från tiden (se bild 10).⁷⁴⁷ Det var också vid möten på Ljusbacken, Sämjan och Moder Jord som resandeprojektet Karavanen växte fram under 1977-1978. På ett möte på Moder Jord 1977 presenterade Björn Skälén från Ljusbacken framtiden för projektet vilket diskuterats mer utförligt i tidigare kapitel.⁷⁴⁸ Men tankarna om Karavan togs också upp i en återsrapportering från mötet på Moder Jord:

Diskussionen fortsatte och eftersom många i hjärtat har bildandet av en by så kom det ju upp. Varför kunde vi inte starta en slags jordfond?, för befriandet av jord. Förslaget mottogs entusiastiskt och diskussionen koncentrerade sig helt kring denna fond.⁷⁴⁹

Genom olika insamlingar och gemensamma aktioner i, bland annat, Haga och Christiania var tanken med Karavanen och Jordfonden dels att skapa nya kollektiv, dels att visa upp sig och prata med personer de mötte.⁷⁵⁰ Projektet kan därför ses som en del av, eller resultat av ett intensifierat samarbete mellan alternativa grupper under åren kring 1977 och visar på att de alternativa inte bara var platsskapande utan också att de platser som redan fanns var centrala för den alternativa miljös sammanhållning.

Jag menar att diskussionerna om fysiska möten visar på två viktiga aspekter i relation till avhandlingens frågor om gemenskap i den alternativa miljön och relationen mellan de alternativans platser och samhällsförändring. För det första är det uppenbart att de svenska kollektiven inte levde i någon form av rörelsevakuum, de möttes, diskuterade och utformades i samspel med varandra. Av den anledningen menar jag att betoningen på kollektiven som kategoriserade enheter (t.ex. i form av miljökollektiv eller religiösa kollektiv) riskerar att dölja de utbyten av erfarenheter och gemensamma problemformuleringar som existerade.⁷⁵¹ För det andra visar möten och

⁷⁴⁶ "Nordiskt samaktionsmöte, Göteborg (Haga) 2-4 mars" och "Stort Nordiskt Ting-møde i Thy", *Informations-sluss*, nr 3, 1979. s. 4-6.

⁷⁴⁷ "Kom til ting-møde" Privat arkiv, Britta Jonsson; "aktivitetskalender", *Informations-sluss*, nr 10, 1980, s.2.

⁷⁴⁸ "Rapport från Sämjan om alternativ-möte på Moder Jord i Skåne", *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977, s. 6-7. & Björn Skälén, "Jordfonden", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 24-30.

⁷⁴⁹ "Rapport från Sämjan om alternativ-möte på Moder Jord i Skåne", *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977, s. 6-7.

⁷⁵⁰ Björn Skälén, "Jordfonden", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 24-30.

⁷⁵¹ T.ex. Sargisson och Sargent, (2004), s. 10, 160-161. Sargisson och Sargent kategoriserar men visar också på förändringar. De menar dock att förändringarna sällan resulterar i att grupperna hamnar i en annan kategori. (Jag gör mig skyldig till en liknande uppdelning när jag exkluderar de uttalat andliga

diskussioner att kollektiven inte på något sätt var ointresserade av världen utanför kollektivet, de diskuterade aktivt sina relationer i världen. Jag menar att förståelsen av de alternativans platsskapande kan nyanseras och ses i ett större sammanhang. Platserna var inte bara förverkligandet av en given intention utan utgjorde också mötesplatser där den kollektiva identiteten och dess funktion i samhällsförändringen formulerades.

Resor och gränsdragningar

Informationsutbytet mellan olika alternativa grupper skedde inte bara genom större möten utan också genom att söka och visa upp exempel. Dels skedde informationsutbytet genom att olika grupper berättade om sin verksamhet i olika sammanhang dels i att personer rörde sig mellan olika kollektiv på en internationell arena.

Dirke, som studerat den tyska gröna rörelsen, har visat att det skedde en förskjutning från 1960- och tidiga 1970-talets tal om klasskamp till en kamp mellan centrum och periferi. Enligt Dirke gick kritiken från att rikta in sig på det borgerliga (kapitalistiska) samhället till att rikta sig mot det "etablerade samhället" i form av "staten".⁷⁵² De alternativans förändringstankar innebar att statsmakten därför var en motståndare och inte ett begärligt objekt som den var för den mer traditionella vänstern.⁷⁵³ Av den anledningen var det lönlöst att reformera staten, istället skulle de alternativa skapa sina egna institutioner och samarbeten. Samma tendenser av "drop out" menar också Christiansen var det generella förhållningssättet i väst, till skillnad från de politiska grupper i "tredje världen" som vänstern och alternativa grupper sympatiserade med.⁷⁵⁴ Går det att se liknande tendenser i Sverige och vilka arenor riktade de alternativa sig mot? Om förändring inte skedde genom att gripa statsmakten hur skulle den då komma till stånd enligt de alternativa?

Ett tidigt exempel på internationellt utbyte inom de vidare alternativa kretsarna var den tidigare nämnda nordamerikanen Richard Fairfields resor och böcker om kollektiv. I boken *Communes, Europe* från 1972 skildrar Fairfield sina resor runt i Europa, men inte Sverige, där han dokumenterade och jämförde kollektiv.⁷⁵⁵ Sverige blev emellertid representerat senare i den amerikanska tidskriften *Communities* av Moder Jord och Dådran via den svenska forskaren Ted Nordquist.⁷⁵⁶

kollektiven, det finns med andra ord utrymme för att belysa andra relationer mellan grupperna.)

⁷⁵² Dirke, (1997), s. 150.

⁷⁵³ Staten kan i detta fall likställas med vad som förstods som det etablerade samhället.

⁷⁵⁴ Christiansen och Scarlett, (2013). Liksom Christiansen och Scarlett används begreppet tredje världen i avhandlingen på grund av empirisk förekomst.

⁷⁵⁵ Fairfield, (1972).

⁷⁵⁶ Letter correspondence Will White (Twin Oaks) and Ted Nordquist 1975, "Letter to Will

En annan form av tidigt utbyte över Atlanten skedde också under FN:s miljökonferens 1972 i Stockholm. Det amerikanska kollektivet Hog Farm hade fått ansvaret för att ordna boende och läkarvård för tillresta deltagare på Skarpnäcksfältet på uppdrag av representanter för Stockholms kommun och skulle först ha samarbetat med det socialistiska parallellmötet Folkets forum men blev, framförallt på grund av sin drogliberala hållning, ”persona non grata”.⁷⁵⁷ Gruppen leddes av Wavy Gravy och Stewart Brand från ”the Merry Pranksters” som också gav ut alternativkatalogen *Whole Earth Catalog*.⁷⁵⁸ Möten mellan alternativa grupper i olika länder och mellan socialister och alternativa kunde med andra ord skapa och stärka en rörelse men också visa på vilka frågor som skiljde dem åt. Genom avståndstagandet från Hog Farm och specifikt deras drogliberala hållning blev det tydligt att just droger var oacceptabelt inom en brett definierad svensk socialistisk rörelse. Trots att flera av de intervjuade inom kollektiven menar att de åtminstone prövat marijuana, hasch och i vissa fall LSD framstår det som något som skedde under de tidiga åren runt 1970. Det finns få explicita diskussioner om droger i interna tidningar som *Sluss* till skillnad från i USA, vilket visar på nationella särdrag och kan peka på att de svenska alternativa var präglade av tidens vänsterrörelse.⁷⁵⁹ Den skarpa linjen mellan ”flum” och politik som syns i diskussioner visar på de svenska alternativa gruppernas anpassning till ett mer puritanskt ideal än vad som rådde i stora delar av den amerikanska rörelsen.⁷⁶⁰

Ett av de första internationella kollektiva experiment som blev beskrivet i tidningen *Kollektiv-nytt* var AAO-kollektiven i Österrike.⁷⁶¹ Diskussionen om denna kollektivgrupp aktualiserade frågan om det privata livets relation till samhällsförändring. Kollektiven, som hade börjat som ett anarkistiskt projekt av den österrikiske konstnären Otto Muehl, kom snart att få allt mer fasta former och struktur. Centralt var en terapiform som kallades självframställning där episoder ur deltagarnas liv skulle spelas upp för varandra. Kollektivet praktiserade även vad som be-

White”, i Communal studies collection, University of Southern Indiana.

⁷⁵⁷ ”Uttalande från möte [...] Torsdagen 8/6 1972”, Serie B. Cirkulär, flygblad, pamfletter, Samtliga handlingar. Folkets Forum. Arbetarrörelsens arkiv. Flemingsberg. Citat: ”Hog Farm utöver[sic] ett kulturförtryck som går ut på att passivisera människorna, skyla över samhällsproblemen och förhindra problemens lösning.” Hog Farm anklagades också för samröre med CIA.

⁷⁵⁸ Turner, (2006).

⁷⁵⁹ Braunstein och Doyle, (2002).Kap 1.

⁷⁶⁰ Jfr: Salomon, (1996), s. 248-249.

⁷⁶¹ Kollektiven benämns antingen som AA kollektivet vilket borde syfta på Freidrichhof-kollektivet, med AAO åsyftas organisationen som gav upphov till flera kollektiv runt om i världen. AAO inspirerade till projekt i Sverige och två personer som varit på besök i Freidrichhof försökte skapa ett svenskt kollektiv med denna inriktning: *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977, s. 36.

nämndes fri sex.⁷⁶² AAO och specifikt kollektivet Friedrichhof gav upphov till en debatt i *Kollektiv-nytt* där enhetligheten i deltagarnas utseende och gruppens fasta strukturer kritiserades.⁷⁶³

Förespråkarna, som verkar ha funnits på det småländska kollektivet Sämjan, menade att självframställning var ett effektivt sätt att bryta med det vad de kallade det gamla samhället, hantera interna konflikter och diskutera relationer.⁷⁶⁴ Förespråkarnas ingång var helt enkelt att självframställning var en del av den medvetandehöjande process som krävdes för en förändring av samhället. Ur diskussionen kan vissa element skönjas. En viktig konflikt var frågan om AAO:s politiska hemvist. Det var enligt kritiker av AAO, som *Kollektiv-nytt*s redaktör Leif Hjerpe-Wallén, viktigt att kollektiven och i längden rörelsen höll liv i det politiska projektet ("progressiva" och "kommunistiska") och inte försvann in i "[...]mer eller mindre 'flummiga' experiment".⁷⁶⁵ AAO sågs av Hjerpe-Wallén som ett hot mot den progressiva politiken genom den "auktoritära anda som härskar inom gruppen".⁷⁶⁶ I förlängningen kom diskussionen även att handla om sexuella praktiker vilka med moralistisk ton diskuterades som en form av flykt från politikens arena. I diskussionen om AAO framkommer att det fanns olika idéer om kollektivs avskildhet och egenhet utgjorde en tillräcklig åtgärd för att förändra samhället. Mats Jansson som deltagit i AAO i Österrike menade att: "Visserligen lever AA-kollektivet på sidan av det övriga samhället, men genom sina tidningar, böcker mm, och genom besökarna kan de ändå påverka samhället utanför."⁷⁶⁷ Diskussionen om AAO:s politik återkom även i senare temanummer om kollektiv och politik.⁷⁶⁸

Utifrån diskussionerna i tidskriften och genom intervjuerna återfinns en spänning mellan de interna processerna och det utåtriktade arbetet inom den alternativa miljön. AAO blev en punkt som synliggjorde den spänningen. Det rådde viss osäkerhet huruvida de alternativa platserna hade en politisk roll om de fokuserade på interna frågor. Frågan är även närvarande i det danska kollektivet Kana som Skardhamar undersökt, hon menar:

762 Altenberg, Brus, och Bianchi, (2001). Livet i freidrichhof-kollektivet har också skildrats på film: Paul-Julien Robert, "Meine Keine Familie," i, (Austria:2012).

763, Leif Hjerpe Wallén, "Har du hört talas om a-a-kollektiven (aktions-analys-kommune)" *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1976. s. 21-22.

764 Leif Hjerpe Wallén, "Har du hört talas om a-a-kollektiven (aktions-analys-kommune)", *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1976. s. 21-22. Även: *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977. s. 69; *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978, s. 45-47.

765 Leif Hjerpe Wallén, "Slutskrift om AA-kollektiven", *Kollektiv-nytt*, nr 3, 1976. s. 22-24.

766 Leif Hjerpe Wallén, "Slutskrift om AA-kollektiven", *Kollektiv-nytt*, nr 3, 1976. s. 22-24

767 Mats Jansson, "Så upplevde jag AA" *Kollektiv-nytt*, nr 3, 1976. s. 25-27.

768 "Kollektivrörelsen och Socialismen", *Kollektiv-nytt*, nr 2, 1977. s. 20-23.

A recurring discussion in Kana throughout its first phase concerned finding the correct balance between focusing on the commune as a social experiment and using it as an instrument for maximizing the quality and meaning of political activism directed towards the outside world.⁷⁶⁹

Förespråkare för AAO menade att det sociala experiment som ett kollektiv innebar var nog och med det utgjorde deras experiment en utopisk representation som andra kunde eftersträva. Samma ståndpunkt menar Brown var den dominerande bland amerikanska kollektiv under 1960- och 1970-talen.⁷⁷⁰ Med tanke på den utåtriktade verksamhet som existerade i amerikanska kollektiv kan dock bilden ifrågasättas.⁷⁷¹ Trots att det fanns en stark idé inom alternativa kretsar att privata frågor kunde läsas som politiska existerade även en föreställning om att politiskt arbete i huvudsak bedrevs utanför kollektivet.

Andra betydande kollektiv som besöktes och som det rapporterades från var det amerikanska kollektivet *The Farm* och det skotska kollektivet *Findhorn*.⁷⁷² Båda kollektiven hade funnits under lång tid när de förekom i *Kollektiv-nytt* 1977 och var enligt historikern Yaacov Oved relativt väletablerade som centrala noder i ett globalt nätverk av kollektiv.⁷⁷³ Både Findhorn och The Farm var tydligt andligt inriktade och avvek på det sättet från exempelvis Skogsnäs där idéerna kring New age aldrig riktigt fick fäste men det utåtriktade välgörenhetsarbetet och de praktiska lösningarna i form av radiokommunikation inspirerade.⁷⁷⁴ The Farm med dess andlige ledare Steven Gaskin besökte även Sverige under 1978 och besöket resulterade i en artikel i *Sluss*.⁷⁷⁵ För de mer vänsterpolitiskt intresserade var troligtvis Comunidad del Sur en större inspirationskälla. Medlemmar därifrån hade flytt militärregimen i Uruguay och några befann sig vid 1977-1978 i Stockholm där de försökte skapa ett kollektiv.⁷⁷⁶ Deras idé var en världsomspännande samling av grupper i federalistisk och pluralistisk anda.⁷⁷⁷

⁷⁶⁹ Skardhamar, (2008), s. 452.

⁷⁷⁰ Brown, (2011), s. 226.

⁷⁷¹ Exempelvis The Farms organisation *Plenty*, Miller, (1999), s. 121,

⁷⁷² "The Farm" & "Findhorn", *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977. s. 21-40. The Farm besöktes av personer från Skogsnäs: Brev, "The Farm, 28.11.78", Privat arkiv, Skogsnäs.

⁷⁷³ Iaácv Oved, *Globalization of communes: 1950-2010* (New Brunswick, N.J.:Transaction Publishers, 2013).

⁷⁷⁴ Grupp 1, Ip 3, 1979-1980 uttrycker en vilja att skapa något i stil med The Farm.

⁷⁷⁵ "Om the Farm", *Informations-sluss*, nr 1, 1978. Även: "The farm i Stockholm, ABF-huset Zsalen 3 oktober 1978", Privat arkiv, Skogsnäs. Andra alternativa berättar också hur de besökt The Farm. se "Slussläsare!", *Informations-sluss*, nr 3, 1979.

⁷⁷⁶ *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977; *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978.

⁷⁷⁷ "Ett Uruguayanskt kollektiv, som flytt militärdiktaturen är i Sverige." *Kollektiv-nytt* nr 3 1977

Exempel från olika kollektiv fick stort genomslag i den alternativa pressen och diskuterades flitigt.⁷⁷⁸ Existensen av livskraftiga och stora kollektiv runt om i världen med ambitioner att sprida sig, som i fallet med Comunidad del Sur och The Farm, ser jag som exempel på hur ett starkare självförtroende kunde skapas bland de skandinaviska kollektiven. Det visade för de svenska kollektiven att det alternativa samhället inte bara var en övergående fas utan att det faktiskt fanns platser där det hade "fungerat". The Farms framgångar och omfattning kan också tolkas som en anledning till att medlemmar i den resande Karavanen argumenterade för att det behövdes större kollektiv.⁷⁷⁹ Ljusbacken och Skogsnäs hade också brevledes direkt kontakt med större amerikanska kollektiv som The Farm och Twin Oaks.⁷⁸⁰ I denna mening förstärktes utopismen inom en vidare alternativ gemenskap genom olika exempel. Den andra världen framstod som mer möjlig. Möjligheten för en större rörelse formulerades också inom gruppen Nordisk samaktion för att öka samarbete:

Vi förstod också (som utvecklingar sedan dess i Alta, i Hälsingfors, i Jämtland mm. bara understryker) att det viktigaste nu är att knyta ihop de olika trådarna - att länka ihop grupper, aktioner, rörelser osv. Skandinavien är stort och vi är utspridda och isolerade från varandra. enorma krafter finns, men om de inte känna till varandra, så att de kan samverka och stödja varandra då vittras de sönder mot det rådande samhällets förstelnat fasad (!)⁷⁸¹

I skrift och genom resor uppmärksammades kollektiv som delar av ett translokalt nätverk, utanför staters gränser. Det skapades dessutom vad som kan kallas en global solidaritet och trygghet där det blev möjligt för de alternativa att tänka världen som ett system av noder som det var möjligt att röra sig mellan. På en karta över var det arrangerats Tingmöten ser vi hur geografiska referenspunkter som exempelvis huvudstäder eller liknande är raderade från kartan och istället har de små kollektiven blivit centrum (bild 10).

Den större geografiska värld som de alternativa tänkte i är också synlig i ett citat från en av de boende i Skogsnäs: "Jag har så svårt att tänka bara i Sverige för jag tänker i hela världen och hela Skandinavien alltså."⁷⁸² Genom att aktivt lyfta fram

778 "Tankar så här lite efteråt", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s. 36-40.

779 Thomas Lahge, "De är moderna tiders nybyggare", *NA*, 21/7 1978 i Tidningsklipp, Vol. 3, Alternativrörelsen, RA.

780 "Skogsnäs, (bifogade brev till The Farm)", *Informations-sluss*, nr 3, 1979; "Letter from Ljusbacken to Twin Oaks", 1977, Scandinavian communal living collection, Communal studies collection, University of Southern Indiana.

781 "Invitation till Nordiska Samaktion möte i Stockholm", *Informations-sluss*, nr 7, 1979. s. 4.

782 Grupp 1, Ip 5, 1979-1980.

gruppernas spridning geografiskt och inte räkna med det nationella som självklar referenspunkt går det med andra ord att hitta andra dimensioner i kollektiven och de alternativs föreställningsvärldar. De praktiska utbytena mellan Skandinavien, Europa och USA är i väldigt liten grad utforskade och det behövs fler studier för att se just hur idéer och praktiker formulerades i möten mellan grupper.⁷⁸³

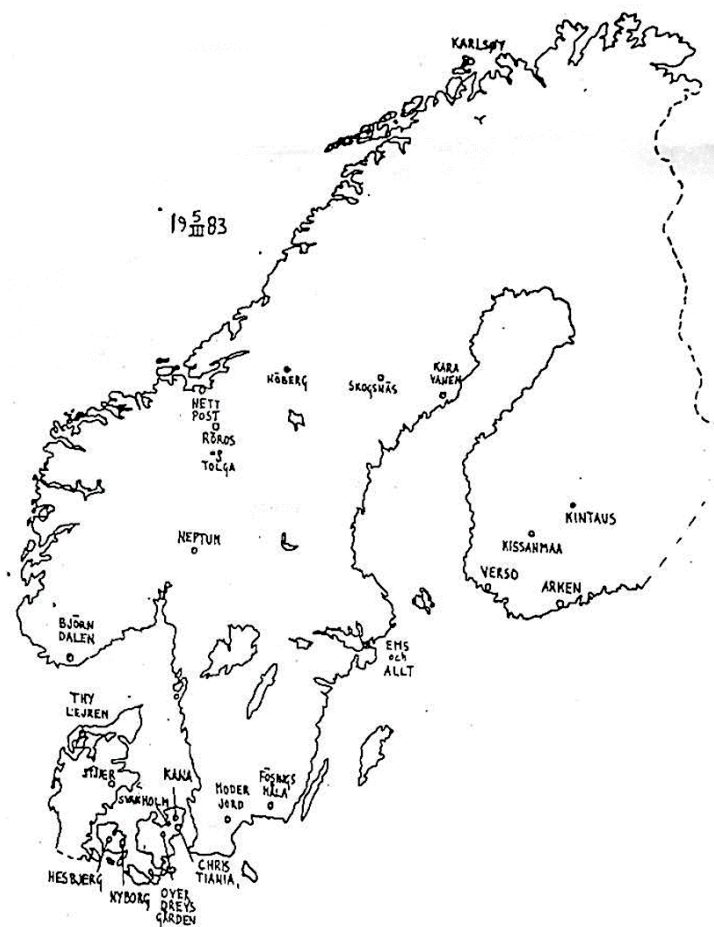

Bild 10. Karta "Kom til ting-møde"

Medverkande kollektiv i Tingmöten, 1983, Privat Arkiv, Britta Jonsson. (bilden är beskuren)

⁷⁸³ Det finns dock vissa försök men likt studier av den nya vänstern uppehåller sig dessa främst vid idéers spridning som: Oved, (2013).

Brown och Richardsson menar att de alternativa var starkt präglade av nationella kulturer.⁷⁸⁴ Det nationella arvet är betydande, speciellt när de specifika estetiska uttrycken analyseras, men exempen ovan visar också att de alternativa fungerade och formades på en större skala än det nationella.⁷⁸⁵ Jag menar därför att det är viktigt att se till de sätt som de alternativans platsskapande påverkades både av historiska linjer i närområdet och av tendenser i en geografiskt vidsträckt samtid. Den globala utblicken som återfinns i materialet visar en spridning av både praktiker och idéer mellan olika alternativa miljöer som enligt min mening bör tas i beaktande när kollektivens bakgrund eller uppkomst diskuteras.⁷⁸⁶ I studier av kollektiv i USA framstår det självklart att studera det nationella då hela hippie-/kollektivrörelsens start placeras inom landet. Analysen av svenska alternativa platser, som inte innehar samma centrala position synliggör därför behovet av studier som visar på spridning och cirkulation av praktiker och kunskap inom miljön. Liknande slutsatser har också dragits av Sargisson och Sargent vid deras studier av kollektiv i Nya Zeeland.⁷⁸⁷

Att resa och mötas visar att det var platser som gav den alternativa miljön kontinuitet och kollektiv identitet, inte organisationen eller det ideologiska programmet. Resorna och exemplen från andra delar av världen breddade vad som ansågs möjligt, de skapade vad historikern Davis menar var: "[...]a challenge to shared assumptions, and even a seeking out a difference, a fascination for the idea of how things could be different."⁷⁸⁸ Ett antal livskraftiga och bestående platser som Skogsnäs, Haga, Christiania eller Moder Jord kunde fungera som stabila punkter där grupper möttes och formerade sig som rörelse. De alternativans praktik, att skapa platser för rörelse snarare än ideologi skapar verkningslinjer in i 1980-talet där strävan efter att få tillgång till hus genom ockupationer kan tolkas som en liknande logik. Rumsligheten knyter samman de alternativans politiska praktik med 1960-talets situationister och 1980-talets ockupanter och punkare genom att den rymmer en nu-orienterad handling. Men de alternativans handling avviker också från nu-orienteringen eftersom de syftade till att skapa något beständigt.⁷⁸⁹

Enligt forskaren Katsifias behövs alternativa platser för att skapa kontinuitet i en rörelse.⁷⁹⁰ Sådana platser har beskrivits av Alberto Melucci som "movement

⁷⁸⁴ Brown, (2011), s. 202-227; Richardson, (2000), s. 4.

⁷⁸⁵ Det innebär inte att det inom frågor som exempelvis skogsbruk återfinns linjer mot tidigare idéer inom exempelvis Sverige.

⁷⁸⁶ Detta är särskilt betydande då flera av de som intervjuades av Jonsson kom från andra länder än Sverige som Danmark, USA, England, Holland, Finland. Jonsson, (1983), s. 165.

⁷⁸⁷ Sargisson och Sargent, (2004), s. 160.

⁷⁸⁸ Davis, (2010), s. 255.

⁷⁸⁹ Thörn, (1997), s. 386-387.

⁷⁹⁰ George N. Katsifias, "Between ballots and bullets," i Belinda Davis, Wilfried Mausbach, och Martin Klimke (red.), *Changing the World, Changing Oneself: Political Protest and Collective Identities*

areas”. Della porta och Diani menar att Melucci med begreppet refererade till ”a form of social organization that was far less rigid and exclusive than the world-rejecting alternative communities or sects, but still provided the social context to experiment with new lifestyles”.⁷⁹¹ I ovanstående avsnitt har jag visat att även kollektiv kunde utgöra sådana rörelseområden trots deras till synes avskärmade tillstånd. Olika platser som kollektiv, ockuperade hus och restauranger kunde fungera som noder där en gemensam idé om framtiden kunde diskuteras.⁷⁹²

Symboliskt stöd i stad och land

I de alternativa tidningarna skedde flera internationella utblickar, framförallt ökade närvaron av icke-svenska exempel när *Sluss* övertog *Kollektiv-nytt*s funktion. Dels synliggjordes projekt som rent praktiskt liknade de svenska grupperna som exempelvis andra kollektiv eller de som sysslade med liknande frågor. Dels synliggjordes grupper som erkändes som lika på andra grunder exempelvis genom den position de hade i relation till staten. I avsnittet är det den praktiska likheten som studeras.

I de europeiska utblickarna handlade det om att solidarisera sig med kamper liknande de som bedrevs i Sverige. Husockupationer i tyska städer och rurala kollektivs svårigheter var teman som återkom i den alternativa pressen. Christiania var den plats utanför Sverige som ägnades störst intresse i tidskrifter och fristadens utveckling följdes genom rapporter och besök. Aktivister i Sverige hoppades bland annat på samma utveckling för det ockuperade kvarteret Mullvaden som för den danska fristaden.⁷⁹³ Christiania är också ett av få fall där solidariteten innebar en dialog i kollektivtidskrifterna eftersom danska alternativa grupper själva bidrog med information och diskussioner. Genom nätverket Community Action Europé (vilken Nordisk samaktion var en del av) förmedlades i *Kollektiv-nytt* också information om andra stadskamper från och med 1975.⁷⁹⁴ Exempel kunde vara rapporter från ”slumstormare” i Amsterdam eller planering inför det gemensamma alternativmötet, ”Ekodorf”, vid FN-mötet om vetenskap och utveckling i Wien 1979.⁷⁹⁵

Som visades i kapitel två och tre var ockupationer en taktik som fanns med i de alternativans idé om hur förändring kunde gå till och inspiration till denna taktik

in *West Germany and the US in the 1960s and 1970s* (2010), s. 246.

⁷⁹¹ Della Porta och Diani, (2006), s. 110.

⁷⁹² Jfr: Della Porta och Diani, (2006), s. 131.

⁷⁹³ Se: ”Nu får christiania fortsätta”, *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978.

⁷⁹⁴ Nätverket gav upphov till Nordisk samaktion och de nordiska ting-mötena som diskuterats ovan.

⁷⁹⁵ ”Community action in Europe newsletter august ’78 Sluss”, *Informations-sluss*, nr 1, 1978.

kom också från andra länder än Sverige.⁷⁹⁶ Oavsett om ockupationer skedde i det urbana Stockholm eller i Taråbergs skogar knöts de till en tanke om att bevara eller skapa olika former av liv. Att relatera ockupationerna till ett större europeiskt perspektiv torde gett de svenska alternativa en tydligare idé om vad som var möjligt att göra. Relationerna i form av stöduttalanden och information kunde ge stöd för nya konfliktrepertoarer, det vill säga nya sätt att visa sitt missnöje och få igenom krav.⁷⁹⁷ Kopplingarna och solidariteten mellan olika ockupationer visar att även om kollektiven för det mesta förespråkade icke-våld och försökte undvika konfrontation fanns det tillfällen då principernas gränser tänjdes eller utmanades.

Ockupationerna utgör också en rumslig praktik som likt rörelseområdena som diskuterades i förra avsnittet stärker banden mellan den i huvudsak pacifistiska alternativa miljön och den senare mer konfrontativa punkrörelsen. Det visar att relationen inte bör ses som irrelevant även om släktskapet kanske var mindre framträdande än i exempelvis England.⁷⁹⁸ Relationen märks bland annat i den anarkistiska tidskriften *Basta*, där artiklar med titlar som: "Passivt motstånd? Skitsnack! Det gäller dom eller oss." samsas med reportage från Taråbergs-ockupationen utanför Skogsnäs.⁷⁹⁹ Den icke-konfrontativa linjen var trots det den dominerande linjen för de alternativa.⁸⁰⁰

Solidariteten mellan olika alternativa grupper som syns i *Kollektiv-nytt* och *Sluss* sammanlänkade de urbana och rurala frågorna och visade tillsammans på en gemensam praktik att ta platser i anspråk och förändra dem. Denna förändring sågs som möjlig i nuet och med sina exempel visades att förändringen redan var på gång enligt alternativa röster.⁸⁰¹ De olika påbudna handlingarna, i form av exempelvis urbana ockupationer och rurala kollektiv, visar på en öppenhet i de alternativets praktik när det kom till att få till stånd en förändring.⁸⁰² Öppenheten knyter an till utopismens idé om att genom kontinuerliga utmaningar, och utforskande av det som ännu inte är, skapa det nya samhället. Solidariteten och öppenheten mellan grupper kan därför ses som en kontrast till den ideologiska dogmatism som uto-

796 "Ett slut på en husockupation i Hannover/västyskland", *Informations-sluss*, nr 1, 1978.

797 Della Porta och Diani, (2006), s. 168-170.

798 Ana Raposo, "Never trust a hippie: The representation of 'extreme' politics in punk music graphics and the influences of protest and propaganda traditions " i.

799 "Passivt motstånd? Skitsnack! Det gäller dom eller oss.", *Basta*, 1980, Ramsele.

800 Det framstår som det framförallt var en person, Tomas "Hallon" Hallbert, som var drivande i den mer konfrontativa linjen. Han gav tillsammans med Roland Vila senare ut boken "Anarki till vardags!", Roland Vila et al., *Anarki till vardags*, 3 ed. (Lund:Bakhåll, 1990).

801 I intervjuerna är det påtagligt hur säkra de flesta är på att deras idéer om framtiden är på väg att slå igenom. Det finns en tro på en stundande förändring.

802 Se Bookchins "alliansernas politik": "Murray Bookchin", *Informations-sluss*, nr 9, 1980. s. 4.

pikritiker varnat för angående utopiska territorier som exempelvis ett kollektiv.⁸⁰³

Solidariteten riktade sig även mellan rurala kollektiv. Efter tätlägre på Ljusbacken 1977 rapporterade "Ann på Ljusbacken" om vikten att solidarisera sig med andra kollektiv, och exemplet var ett portugisiskt kollektiv som enligt texten "upplöstes med våld":

Jag tycker det är viktigt att vi inte glömmer bort kollektiv i andra länder, som har mycket svårare än vi att existera och ändå kämpar. Det vore kul att ha personlig kontakt med någon grupp men hur det nu är med dem som bott i kollektiv i Portugal vet jag inte.⁸⁰⁴

Det är tydligt att "Ann" ser det portugisiska kollektivet som del av samma miljö som hennes Ljusbacken. Genom att stödja varandra kunde kollektiven möjliggöra för fler kollektiv att komma till och överleva. Samtidigt är det oklart vad solidariteten innebar. Hur skulle stödet se ut? Främst framstår det som att kontakter hade varit "kul", men citatet visar även på en solidarisk ambition genom att de kollektiv som hade det lättare och inte utsattes för repression, som de i Sverige, kunde hjälpa kollektiv med större problem.

Att det var svårare att skapa kollektiv i andra länder visas även i ett solidaritetsbrev från Holland där medlemmar i ett kollektiv utvisats från landet. Andra grupper uppmanades att skriva protestmeddelanden till de ansvariga myndigheterna.⁸⁰⁵ Liknande berättelser fanns också från Frankrike och *Longo mai*-kollektiven samt från det ovan nämnda kollektivet Comunidad del Sur.⁸⁰⁶ Repressionen i andra länder framställdes i insändare ofta som polisiär och innebar fysisk fördrivning. I Sverige beskrevs repressionen som mildare och av administrativ art, framförallt fram till vräkningarna av Mullvaden och Taråberg.⁸⁰⁷ Jag tolkar informationen om olika gruppers aktiviteter i *Kollektiv-nytt* och *Sluss* som ett sätt att stärka idén om att de svenska kollektiven och grupper i andra länder var del av samma kamp. Kampen utspelade sig alltså på olika platser och i olika relation till staten, men som Dirke också menar, förstods den av de alternativa i grunden som en kamp mellan centrum och periferi.⁸⁰⁸

803 Bauman, (2003).

804 "Jordbrukskollektiv i Portugal upplöses med våld", *Kollektiv-nytt*, nr 4, 1977. s. 34.

805 "Uppmaning om solidaritet med ett kollektiv i Holland", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s. 58.

806 Ami Lönnroth, "Longo mai bejdar flykten från landet", *SvD*, 6/2, 1980 i *Informations-sluss*, nr 9, 1980.

807 T.ex: "Hur det gick till när SLUSS skaffade eget postgirokonto", *Informations-sluss*, nr 3, 1979. s. 51-52.

808 Dirke, (1997).

Genom att betona likheter med grupper som identifierades som perifera inlemmas även konventionella kampanjer i de alternativs solidariska praktiker. I *Sluss* 1978 återfinns ett uttalande om den civila olydnadsaktion som franska bönder genomförde i Larzac 1971-1981 och läsaren uppmanades till stödaktioner.⁸⁰⁹ Bönderna i Larzac protesterade mot den statliga politik som försvårade deras verksamhet.⁸¹⁰ De alternativa grupperna i Sverige kunde identifiera sig med motståndet mot statlig reglering och rationalisering av landsbygden. De stod inför liknande praktiska problem.

Att sammanlänka lokala kamper internationellt på det sätt som beskrivs ovan kan tolkas som en form av solidaritet.⁸¹¹ Kollektiven och andra alternativa grupper kan därför ses som del i solidariska relationer snarare än som avskärmade lokaliteter. Visserligen agerade de alternativa lokalt men i de gemensamma tidskrifterna skapades också en större problembild.

Att mötas genom identifikation

Ovan diskuterades hur de alternativa solidariserade sig med grupper utifrån likhet i praktik. I följande avsnitt studeras hur solidaritet skapades med utgångspunkt i position.

I kapitel tre visades hur anammande av vissa positioner i "vildmarken" skapade en förfrämligande effekt, denna förstärktes genom att symboliskt anknyta till "naturliga" andra som urfolk.⁸¹² För de alternativa innebar identifikationen också ett sätt att skapa större nätverk och allianser. De argumenterade för att de, liksom urfolken, var hotade av det teknologiska samhällets framfart. I ett brev från det ockuperade huset i Höberg 1980 syns identifikationen tydligt:

Liksom grönländare, samer, indianer och andra, så är vi människor i nordnorden en urbefolkning. Vi kräver vår rätt att få leva – också för våra barnbarns barn, och vi accepterar inte teknologin som vår nya gud. Vi känner till USA:s fruktansvärda utrotning och förtryck av indianerna, även som andra staters och multinationella företags folkförtryck över hela världen. Vi kräver jorden för livet, och stopp för all uranbrytning och annan livsfientlig exploatering.⁸¹³

809 "War resisters' international", *Informations-sluss*, nr 2, 1978. s. 13.

810 Se bland annat; José Bové, François Dufour, och Gilles Luneau, *The world is not for sale: Farmers against junk food* (Verso, 2002); Chaia Heller, *Food, farms, and solidarity: French farmers challenge industrial agriculture and genetically modified crops* (Duke University Press, 2013).

811 Featherstone, (2012), s. 226.

812 Jfr. Fabian, (1983).

813 "Hej Vänner, brev från Höberg, november 1980", Korrespondens, skrivelser(...), Vol. 2, Alternativrörelsen, RA.

I citatet beskrivs ett hot. Hotet var likartat för de grupper som räknas upp. Kravet som ställs och den förändring som ockupanterna efterlyste var att olika former av liv skulle vara möjligt i samhället.⁸¹⁴ Kritiken mot uranbrytning var under perioden en praktisk fråga som kunde knyta de alternativa samman med vissa grupper av urfolk.⁸¹⁵ De fysiska ingreppen som begränsade utrymmet för exempelvis Navajo-grupper i USA, likställdes med strukturrationaliseringen av landsbygden i Sverige. I den meningen kan deras argument tolkas som ett uttryck för grupprättigheter på ett globalt plan där idén om ett civilsamhälle framstår som meningsfull.⁸¹⁶ Det ”hela” liv som meningarna ”rätt att få leva” och ”jorden för livet” symboliserade knöts samman med specifika sätt att bedriva produktion och konsumtion. Sammanblandningen av ekologiska värden och urfolk har fångats med begreppet ”ecological indian” som innebär att urfolk, specifikt nordamerikanska, på olika sätt har fått symbolisera en livsföring som ses som förenlig med ett ekologiskt förhållningssätt.⁸¹⁷ Denna romantiska bild placerar ofta urfolk utanför samhället och tiden.

De alternativa framställde sig som förvaltare av ett visst kulturarv som den moderna staten med sina ingrepp i naturen förstörde. Därigenom sammanlänkas olika perifera positioner i konflikt med stater och multinationella företag. Thörn har diskuterat hur beroendeskolans konfliktlinje mellan centrum och periferi var betydande för den framväxande miljörörelsen och vi ser i citatet ett exempel på hur grupper praktiskt anknöt till förklaringsmodellen.⁸¹⁸ Grupperna var på inga sätt jämbördiga i resurser eller makt, men det formulerades från de alternativa en bild av gemensamma intressen, eller det som Featherstone kallar ”maps of grievance”, från vilka de kunde skapa solidariska praktiker.⁸¹⁹ På grund av konflikterna kring bruksrätt av mark och sätt att leva kunde alternativa och urfolk mötas och sträva efter gemensamma problemformuleringar. Idén om att samlas som rörelse fanns också med när alternativa grupper skulle mötas i Wien 1979:

⁸¹⁴ Liknande formuleringar finns även i: ”Samlande av stammen”, *Med-delaren*, nr 17, 1983, s. 8.

⁸¹⁵ Uranbrytningen i exempelvis Navajoområden hade vid tiden minskat men det var runt mitten av 1970-talet som befolkningen började påvisa symtom från brytningen. Doug Brugge och Rob Goble, ”The history of uranium mining and the Navajo people”, *American Journal of Public Health*, 92:9 (2002); Jonathan M. Samet et al., ”Uranium mining and lung cancer in Navajo men”, *New England Journal of Medicine*, 310:23 (1984). I Sverige skedde det prospektering för uranbrytning mellan 1970-1982. <<http://www.sgu.se/samhallsplanering/energi/uran/>> hämtat den 6 oktober 2015; »Pleutajokk - ingen uranbrytning!!», *Samefolket*, 1981, s. 7.

⁸¹⁶ Jfr: Mary Kaldor, ”The idea of global civil society”, *International Affairs*, 79:3 (2003); Jansson och Uba, (2016), s. 163.

⁸¹⁷ Smithers, (2015).

⁸¹⁸ Thörn, (1997), s. 357.

⁸¹⁹ Featherstone, (2003), s. 405.

Altsammen in-put fra alternativ-bevægelserne i hele Europa for at vise FN-konferencen (UNCSTD) at der findes et "andet europa" end det højteknologiske og på den måde forsøge at knytte "græsrods"-kontakt til 3. og 4. verdens (u-lands og naturfolks) folkelige grupper og bevægelser.⁸²⁰

I planeringen till det stora parallella alternativmöte som skulle ske i Wien 1979 var syftet att sammanlänka urfolk och de alternativa för att visa hur ett annat Europa utanför det högteknologiska skulle kunna se ut.

Ofta kopplades solidariteten mellan urfolk och de alternativa samman med kärnkraftsfrågan i den alternativa pressen. I *Sluss* berättades det om hur delar av de amerikanska urfolken tvingats bort från sina boenden på grund av uranfyndigheter i marken. Texten beskriver aktivisterna Herb Blatchfords (Navajo) och Winona LaDukes (Chippewa) besök i Sverige där de skulle berätta om sin kamp och söka stöd.⁸²¹ I ett tillägg vid sidan om artikeln står det: "Sverige har stora uranreserver. Mycket ligger under mark som nu tvistas om i domstolar mellan Samerna och Svenska Staten.... Indianerna & Samerna för ett och samma kamp!"⁸²² Den gemensamma kamp som åsyftades blev tydlig i nordiska sammanhang i och med protesterna vid Alta-älven. Synen på de alternativa och urfolk som delar av samma kamp återfinns även i en uppräknings över alternativgrupper som Nordisk sam-aktion sammanställt där "samerna i Norge" räknas upp som en aktiv alternativgrupp i Norden.⁸²³ När det kom till brytning av uran och storskaliga energiprojekt som älvarnas uppdämning i norra Sverige och Norge identifierade de alternativa grupperna sig med de nordamerikanska indianerna och samerna för att argumentera för att de på samma sätt befann sig i opposition med staten och bedrev en liknande kamp.⁸²⁴ Även i de älvsprotesterna som Uba och Jansson studerat återfinns utbyte mellan den svenska miljögruppen och Alta-aktivisterna.⁸²⁵

De alternativs identifikation med urfolk som även syntes rent materiellt genom olika attribut som tält i form av en så kallad tipi eller genom kläder har kritiserats av forskare som menar att användandet utgör en form av appropriering.⁸²⁶ Kritiken fanns även i de alternativs samtid och var närvarande i exempelvis *Sluss*. I en artikel

820 "Ideer og forslag til: Stort Nordiskt Ting-møde i Thy", *Informations-sluss*, nr 3, 1979, s. 6.

821 "Indianernas sista strid – Uranbegär hotar urinvånarna", *Informations-sluss*, nr 7, 1979, s. 9.

822 "Indianernas sista strid – Uranbegär hotar urinvånarna", *Informations-sluss*, nr 7, 1979, s. 9.

823 Flygblad "Nordisk sam aktion", 3-5/8, Det ny samfund 1981(...), Vol. 1, Alternativrörelsen, RA.

824 Det starkaste uttrycket för detta var troligtvis kampen för frigivandet av Leonard Peltier som anklagades för att ha skjutit ihjäl två CIA agenter. "Rättvisa åt Peltier", *Informations-sluss*, nr 5, 1979, s. 11.

825 Jansson och Uba, (2016), s. 163.

826 Deloria, (1998), s. 176-177.

kritiseras de alternativa och vad som identifieras som hippierörelsen för att utgöra en form av kulturell imperialism som följer samma mönster som tidigare perioders kolonisatörer men nu på det kulturella planet. ”Nu bemäktigar de sig vår kultur och våra seder, de börjar ta efter oss, kopiera oss och förklara sig till indianer. De har stulit vårt land, det räcker inte, nu måste de också stjäla våra själar.”⁸²⁷ I artikeln märks den spänning som existerade när grupper i olika maktposition skulle mötas. Solidaritet och möten var viktigt men utbyten och solidaritetsyttringar fick inte övergå i vad som kan beskrivas som appropriering.⁸²⁸ Vidare menar författaren till artikeln att när de amerikanska kollektiven köpte mark köpte de i realiteten mark som tillhörde de nordamerikanska urfolken. Liknande maktrelationer framkommer i en artikel om det ockuperade Höberg där de alternativans rätt till marken stod mot samernas.⁸²⁹ Samtidigt som de alternativa ville visa solidaritet och likhet med ursprungsbefolkningar doldes med andra ord skillnader mellan dem. Maktrelationer gömdes under tal om liknande förutsättningar och praktiker.

I diskussionerna ser vi tydligt hur det skapades en form av samtidighet i de olika kamperna. För de alternativa var urfolk och de själva del av samma typ av underordning som tog sig liknande uttryck i de lokala platserna. Skiftet till samtidighet och rumslighet har av Thörn beskrivits som en del av miljörörelsens signum.⁸³⁰ När de alternativa grupperna talade om samtidighet och solidaritet med exempelvis samer och Navajo knöt de också an till andra tider. I de symboliska uttrycken och i uttalanden fanns idéer om förfluten naturlighet. Även om de alternativans platsskapande kan ses som en rumslig praktik byggde den också på en uppfattning om det förflutna.

Detlef Siegfried har menat att en del av de solidaritetsyttringar som skedde mellan grupper av vita radikaler, organiserade afrikan-amerikaner och ursprungsbefolkningar i USA och Europa skedde för att stärka de vitas reflexivitet och identitet.⁸³¹ Den reflexiva identiteten ses av Siegfried som ett symboliskt svar på den känsla av alienation och meningslöshet som ofta kopplas samman med 68-rörelsen. En alienation som inte var ekonomisk eller social utan i första hand kulturell.⁸³² Strävan efter autenticitet i Siegfrieds mening resulterade i att skapa en yttre stil för de vita radi-

827 Marie Solange, ”Om nordamerikanska indianer”, *Informations-sluss*, nr 5, 1979, s. 19-22.

828 I artikeln beskrivs hur vita tillverkar ”indianska” smycken som säljs. Marie Solange, ”Om nordamerikanska indianer”, *Informations-sluss*, nr 5, 1979, s. 19-22.

829 Förhållandet blir tydligt i en inklippt artikel från *DN* där en samebys krav står i motsättning mot en önskan hos de som ockuperat en stuga i Höberg: ”Ockupanterna får bo kvar”, *DN*, i ”Fritt fram för att ta i besittning statliga ödegårdar!?” *Informations-sluss*, nr 14, 1981, s. 12.

830 Thörn, (1997), s. 357.

831 Siegfried, (2010), s. 206.

832 Zablocki, (1980), s. 100.

kala snarare än solidarisera sig med vissa kulturer.⁸³³ Fenomenet har gett upphov till kritik från den amerikanske historikern Philip J. Deloria som ställer sig avvisande till hippierörelsens anammande av indianska attribut då han menar att det endast innebar en symbolisk relation.⁸³⁴

Jag menar att det är för snävt att endast se symbolanvändningen och identifikation som en form av appropriering av stilmässiga attribut. Vi bör också se på den funktion som de alternativa kopplade till symbolerna. I ovanstående diskussioner syns hur alternativa grupper jämförde det sätt som de och urfolk levde och vilka former av motstånd de mötte för att finna materiella likheter. Den amerikanska historikern Sherry Smith framhåller att det är lätt att missta alternativ- och hippierörelsens användande av attribut som endast kulturellt och självreflexivt. Hon visar hur symbolanvändningen i USA i flera fall hade grund i praktiska samarbeten.⁸³⁵ Vissa sådana samarbeten syns även i Sverige men förhållandet skulle behöva en djupare analys än som ryms inom ramen för denna studie.

De alternativs handlingar bör enligt mig ses som ett försök att skapa gemensamma "maps of grievances" vilka kunde leda till solidariska praktiker. Kritiken mot symbolanvändningen blir för den skull inte oberättigad. I det material som jag studerat skedde solidariteten relativt ensidigt och handlade till stor del om identifikation snarare än dialog. Samtidigt visar det på ett sätt att argumentera, framförallt i relation till mötet i Wien 1979, som liknar det sätt som solidaritet skapades under exempelvis anti-globaliseringsmöten under det tidiga 2000-talet.⁸³⁶ Det fanns med andra ord utöver de symboliska attributen även exempel på när identifikationen övergick i solidaritet och gemensam kamp liksom i den nordamerikanska miljön.⁸³⁷ De alternativs känsla av sammanhang och världsbild kan därför ses i ljuset av en idé om grupp rättigheter på global nivå snarare än som del i en nationell politisk kontext. I och med argument som påminner om mänskliga rättigheter formulerades de alternativs tankar om förändring på ett annat sätt. Statens roll var, enligt de alternativa, att se till att det var möjligt att leva på det sätt som de ville.⁸³⁸

833 Siegfried, (2010), s. 206.

834 Deloria, (1998), s. 176.

835 Sherry L. Smith, *Hippies, Indians, and the fight for red power* (New York: Oxford University Press, 2012), s. 213-215.

836 Featherstone, (2012). Kap 7.

837 Smith, (2012).

838 Liksom vid kampen för Sölvsbacka strömmar. Jansson och Uba, (2016), s. 163.

Solidariska handlingar och solidarisk handel – om mat och rörelse

Ovan har visats hur de alternativans platser vidgades i det globala rummet genom deras sökande efter gemenskap med andra grupper. I andra delen av detta kapitel studeras de alternativans konsumtion, en praktik som konkretiserade gruppernas förändringsambitioner mellan det lokala och det globala.

Praktiker länkade till produktionen och konsumtionen av mat gavs stor betydelse inom kollektiv och i den alternativa miljön.⁸³⁹ I följande avsnitt kommer jag belysa hur självförsörjning och konsumtion av egna varor gjordes politiskt relevant utifrån en idé om globalt ansvar och global solidaritet. Analysen rör med andra ord den större geografi som kopplades samman med praktikerna inom kollektiven. Den rör också frågan om hur något så grundläggande som mat kunde generera en kontinuerlig, nätverkande praktik inom den alternativa miljön.

De alternativa grupperna skiljde sig från varandra på olika sätt, både i politisk inriktning och i viss mån i praktisk utformning, men deras intresse av och gemenskap kring mat och alternativ konsumtion förenade dem, liksom deras amerikanska motparter, på både praktiska och idémässiga plan.⁸⁴⁰ Diskussionerna handlade om vad som skulle ätas och varför men också hur denna mat skulle produceras, distribueras och fördelas på global nivå.

Vad skulle ätas? Vegetarianism och antikolonialism

På flera håll i Sverige öppnades vegetariska restauranger under 1970-talet, ibland med direkt koppling till kollektiv. En sådan restaurang var *Gröda som föda* i Örebro som drevs av personer från Kollektivet Bostället/Stora Mellösa kollektivet.⁸⁴¹ I Göteborg öppnade restaurangen *Solrosen* som än idag serverar vegetarisk mat. Att den vegetariska maten fick stort genomslag kan bero på blicken mot Indien (filtrerad genom USA) och olika former av asketiska matideal. Exempel på spridningen av vegetarisk kosthållning kan ses i de matlagningskurser som hölls på kollektivet och kursgården Ljusbacken 1979.⁸⁴² Vegetarianism fungerade som ett sätt att koppla

⁸³⁹ Detta stöds också av amerikansk forskning där Belasco menar att intresset för mat just kan ses som ett generellt intresse och i viss mån som en form av nätverk. Warren James Belasco, *Appetite for change: how the counterculture took on the food industry* (Ithaca: Cornell University Press, 2007), s. 68, 88.

⁸⁴⁰ Belasco menar exempelvis att maten var central i de flesta kollektiven inte droger eller sexuell frigjordhet som reportrar ofta förväntade sig. Belasco, (2007), s. 78.

⁸⁴¹ Bostället. Förord.

⁸⁴² "Ljusbackesommar – Glädje och kunskap", *Informations-sluss*, nr 6, 1979, s. 37-40

samman kollektiven med en större och geografiskt mer vidsträckt fråga; att äta vegetariskt var enligt de alternativa grupperna mer ansvarsfullt och solidariskt. Under perioden spreds också flera böcker som behandlade frågan om mat, ansvar och vegetarianism.

Att det vegetariska under 1970-talet ställdes upp som ett mer ansvarsfullt ideal kan spåras till utgivningen av Frances More Lappés bok *Diet for a small planet* (till svenska 1972 *Recept för en fattig planet*). Lappé menade att fattigdom till stor del berodde på att tredje världens länder odlade spannmål för köttproduktion, eller ”kolonialvaror”, istället för att odla mat (protein) till sig själva.⁸⁴³ Att äta vegetariskt blev inom kollektiven och den alternativa miljön med andra ord mer ansvarsfullt, eftersom det kunde frigöra mark för andra grödor bland de folkrika och fattiga länderna i syd.⁸⁴⁴ Eftersom argumentet utgick från att vegetarianism innebar en solidarisk handling i relation till människor och inte till djur var det aldrig tal om renlärighet. Det var möjligt att vara ”trekvartervegetarian” som en Skogsnäsbo uttryckte det.⁸⁴⁵ Vegetarianismen kunde överges för en konsumtion som sågs som mer solidarisk:

Jag vet inte, det bara blev så rent spontant, jag har inte varit ren vegetarian stenhårt, jag äter kött emellanåt när jag blir bjuden på det. Men när jag kom upp hit har jag sett att köttätandet som en tillgång eftersom jag känner det är finare att ta vara på det som finns häruppe istället för att importera massa mat från andra länder som de behöver mycket bättre själv. Det är en ideologisk grej.⁸⁴⁶

I ovanstående uttalande var idealet om självförsörjning avgörande för att kött faktiskt skulle ses som mer ansvarsfullt i ett globalt perspektiv. Vegetarianismen skedde med andra ord inte enbart för välbefinnandets eller smakens skull utan kan förstås som etisk konsumtion.⁸⁴⁷ De egna lokala förhållandena sågs som intimt kopplade till andra lokala förhållanden och uttalandet visar på en tanke om att de existerande maktrelationerna skulle förändras genom den egna praktiken. Med Masseys begrepp

⁸⁴³ Boken refereras bland annat i Bostället, s. 7.

⁸⁴⁴ Se Grupp 1, Ip 2, 1979-1980, En folkrikedom som det varnats om i: Paul R. Ehrlich, *Befolknings-explosionen* (Stockholm: Jordens Vänner, 1972); Dennis L. Meadows och Margareta Eklöf, *Tillväxtens gränser: En rapport utarbetad för Romklubbens projekt ”Mänsklighetens situation”*, Ekonomi och samhälle (Stockholm: Bonnier, 1972).

⁸⁴⁵ Grupp 1, Ip 9, 1979-1980.

⁸⁴⁶ Grupp 1, Ip 3, 1979-1980. Se även: ”Skogsnäs”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979. s. 8-19.

⁸⁴⁷ Hélène Cherrier, ”Ethical consumption practices: Co-production of self-expression and social recognition”, *Journal of Consumer Behaviour*, 6:5 (2007); Eleftheria J. Lekakis, *Coffee activism and the politics of Fair Trade and ethical consumption in the global north: Political consumerism and cultural citizenship* (Basingstoke: Palgrave Macmillan Ltd., 2013).

”politics of place beyond place” går det att se hur de alternativa var medvetna och intresserade av vad som fanns utanför kollektiven.⁸⁴⁸ Det var genom de lokala praktikerna som relationerna synliggjordes och kunde kritiseras. Arturo Escobar menar att lokala rörelser agerar och knyter globala processer till den egna platsen för att göra kritiken konkret.⁸⁴⁹ Jag ser de alternativets val av matvaror som en sådan konkretisering av alternativa globala beroenden som också förstärktes av tanken om jorden som en enhet, vilken växte fram i tidens miljötänkande.⁸⁵⁰ De direkta relationerna existerade inte fullt ut men de agerade *som om* de gjorde det, som om en annan värld var möjlig.⁸⁵¹ Genom andra relationer skapade de också större system som gick utanför den alternativa gruppen och där den egna praktiken relaterade till en idé om ett annat samhälle där de inte skulle ”stjäla från andra kulturer”.⁸⁵²

Det praktiska livets möjligheter ställdes upp som en viktigare komponent än renlärighet eller att just följa en idé som byggde på utnyttjande av andras arbetskraft. Däremot kunde frågan om ansvar gentemot tredje världen framhållas som ”ideologisk grej”.⁸⁵³ Genom interaktion i den förfrämligade platsen som kollektivet utgjorde skapades nya begär och visar på en viss form av öppenhet i det alternativa projektet.

Argumentet om rättvisa och beroende som framfördes av bland annat Lappé spelade också in på alternativa gruppers ambivalenta hållning till ”kolonialvaror” som kaffe, te och kakao.⁸⁵⁴ Den problematiska ställning som dessa varor innehade syns exempelvis i ett tal som musikgruppen *Träd, gräs och stenar* höll på Gärdesfestivalen 1970 (vilka under en period levde i ett kollektiv på landet). I talet lyfte de fram kaffet som en vara som exemplifierade svårigheterna för tredje världens bönder.⁸⁵⁵ En person i Skogsnäs formulerar tankarna om beroende tydligt:

848 Massey, (2007), s. 208-209; Massey et al., (2009).

849 Escobar, (2001), s. 156-157.

850 Seefried, (2015), s. 381.

851 Nygaard, (2014), s. 78-79.

852 Ylva Floreman, ”Nybyggarna- i sex år har de slitit”, *AB* (bilaga), 6/1, 1980, s. 8-9

853 Grupp 1, Ip 3, 1979-1980.

854 Frances Moore Lappé, *Recept för en fattig planet* (Stockholm:Askild & Kärnekull, 1972). Att de betonar protein-produktion talar också direkt för att det är Lappés idéer eftersom det hon framförallt trycker på i boken är proteinförlusten med kött. Argumentet framfördes även av andra, musikern Bo Anders Persson som var medlem i bandet *Träd, gräs och stenar* menar att han inspirerades till låten ”Proteinimperialism” 1967 av ett radioprogram med Georg Borgström. Wolay, Elena, ”Bo Anders Persson – Progglegendar, minimalist”, P2 dokumentär, Sveriges Radio, 29 maj, 2016. <<http://sverigesradio.se/sida/avsnitt/729205?programid=4112>> hämtat den 13 september 2016

855 Talet återfinns i slutet av spåret: ”In kommer Gösta”, *Träd, gräs och stenar*, Gärdet 12/6 1970, Stockholm: Subliminal Sounds. 2011.

Så sitter vi här och dricker kaffe medan dom där, där de odlar kaffe, egentligen skulle behöva odla mat på deras mark va. Jag menar det är ju så himla fel alla de där sakerna. Egentligen skulle man aldrig dricka kaffe överhuvudtaget, inte befatta sig med sådana saker va.⁸⁵⁶

Det svenska kaffedrickandet sattes i relation till förmågan att odla mat i tredje världen och skapade direkta linjer mellan den egna personens handlingar och andra platser. På så sätt kunde svenska konsumenter och deras kaffedrickande eller köttätande ses som ett hinder för självförsörjning även på andra platser. Solidaritet mellan alternativa och bönder i andra länder fungerade som grund för hur förändring skulle ske enligt personen på Skogsnäs. Inte bara med riktning mot samhället, med en vilja till förändring av detsamma, utan också in mot det egna livet. Solidariteten var produktiv i meningen att den förändrade hur de alternativa grupperna resonerade kring mat.⁸⁵⁷ Samtidigt visar citatet att idén om ansvar till stor del var en ensidig föreställning där den andres möjlighet att producera mat sällan konkretiserades. För de alternativa handlade det på ett globalt plan om tillgång till mark, mark som kunde frigöras genom att ändra konsumtionsvaror. Frågan visar på en individualiserad form av politisk handling som förflyttade ansvaret från större kollektiv som exempelvis en enskild stat eller ett företag till den egna personen.⁸⁵⁸ Handlandet innebär också en form av tillbakadragande då den frivilliga enkelheten inom de alternativets platser kunde fungera som sporre till att exkludera fler och fler varor. Ett annat kritiskt perspektiv står Jade Aguilar för när hon har argumenterat för att mat inom kollektiv också fungerade som en särskiljningsmekanism på basis av ras och klass, där den frivilliga enkelheten framförallt var begärlig för den som levtt ett tryggt liv.⁸⁵⁹

Att äta vegetariskt eller inte konsumera vissa varor formulerades som bättre än en konsumtion utan restriktioner. Den vegetariska maten fanns på kurser i Ljusbacken, i städernas restauranger och i Moder Jords ambulerande kök på demonstrationerna mot Barsebäck. Men vilken mat som skulle ätas var framförallt beroende av matens relation till ett annat ideal: självförsörjning. Det är det idealet som vi ska se närmare på nu.

856 Grupp 1, Ip 4 1979-1980 Liknande uttalanden kom även från: Grupp 1, Ip 10, 1979-1980.

857 Jfr: Featherstone, (2012), s. 37.

858 Ett senare exempel på denna moraliska skyldighet att agera syns också i frågan om klimatet i: David Larsson Heidenblad, *Vårt eget fel: Moralisk kausalitet som tankefigur från 00-talets klimatarm till förmoderna syndastraffsföreställningar* (Höör: Agering, 2012), s. 55.

859 Aguilar, (2015).

Självförsörjande enheter och distribution mellan kollektiv

De solidariska praktikerna att äta och konsumera ”nära” kan sägas följa en logik där den nära konsumtionen skapade möjligheter för andra att göra detsamma på en annan plats. Genom idealet om, och den praktiska strävan efter, självförsörjning arbetade de alternativa för en samtidig pluralism, där de menade att de inte satte sig över eller temporalt före bönder i andra delar av världen.⁸⁶⁰ En person från Moder Jord menade: ”Man behöver sin mat där egentligen. Eftersom vi betalar så lite som vi gör för utländska produkter så kan vi lika bra odla dom själva.”⁸⁶¹

Självförsörjning blev lika med självförvaltning där målet var att underkänna överhet eller bestämmanderätt över individens frihet och knyter an till starka liberala traditioner både som frihet från och frihet till. Tanken om den helt fria individen kan ses i ljuset av Bjereld och Demkers tolkning av 1960- och 1970-talets uppror som en auktoritetsnedrivning som resulterade i en form av individualistisk personlighetstyp.⁸⁶² Jag menar till skillnad från Bjereld och Demker att auktoritetsnedrivningen inte *behöver* resultera i ökad individualism och egoism. Autonomi i de alternativ fall skapade nya former av kollektiva friheter och skyldigheter som återfinns utanför staten men som inte nödvändigtvis var individuella. Självförsörjningsidealet kan därför tolkas som en önskan om autonomi för grupper.

Efter de första åren blev det uppenbart för de flesta kollektiv att självförsörjning var ett problematiskt mål att nå om man med självförsörjning menade att alla skulle få sin försörjning direkt av vad jorden gav.⁸⁶³ När kollektiv som Moder Jord och Skogsnäs blev mer uppmärksammade och medlemsantalen ökade runt 1977-1978 blev problemen tydliga. Bönor, linser och vissa kryddor som var populära inom den alternativa miljön var svåra att odla i större skala i norra Sverige. Andra sätt att få tillgång till de varor som inte kunde odlas började diskuteras inom kollektiv och i den alternativa pressen under slutet av 1970- och början av 1980-talet. 1978 upprättade exempelvis kollektivet Ljusbacken utanför Delsbo ett eget handelskooperativ som skulle ta in de varor de inte själva kunde producera, som baljväxter.⁸⁶⁴ Att tillsammans med andra grupper försöka skapa alternativa handelsvägar blev svaret på svårigheterna med att bli helt självförsörjande.⁸⁶⁵ En person på

860 Massey, (2005), s. 69-70; Fabian, (1983), s. 153-154.

861 Grupp 3, Ip 10, 1979.

862 Bjereld och Demker menar att auktoritetsnedrivningen resulterade i två personlighetstyper som var totalt åtskilda, självförverkligare och världsförbättrare. Bjereld och Demker, (2005), s. 50.

863 Grupp 1, Ip 3, 1979-1980. Även: ”Skogsnäs”, *Informations-sluss*, nr 3, 1979. s. 8-19.

864 Monica Forsell, ”Alternativ livsstil på Ljusbacken”, *Informations-sluss*, nr 6, 1979, s. 33-36.

865 Vissa kollektiv som Moder Jord och Marken hade dock tidigt fokuserat på mat men på ett mer konventionellt vis, inte som del i en rörelsepraktik.

Moder Jord beskriver deras utveckling som: "[vi] började i liten skala och odlade hemma och distribuerade och åkte omkring till vänner och sålde det och sen har det byggts på."⁸⁶⁶

De alternativa menade att (bytes)handeln kanske kunde skapa fler samarbeten. Under ett möte 1975 mellan olika kollektivgrupper och andra intresserade fördes tanken fram om inköpskooperativ som ett sätt att stärka rörelsen: "Kollektiv o.a. grupper kan som vi gjort starta inköpskooperativ. Kan samarbeta också om en rad andra konkreta saker."⁸⁶⁷ Till en början verkar distributionen genom inköpskooperativ till stor del varit urban.⁸⁶⁸ Med handeln mellan land och stad visade de alternativa dock hur samarbeten kring mat utgjorde en praktisk arena för att vidareutveckla deras idéer om samhällsförändring. Det inköpskooperativ som benämns som Matmarknaden i Stockholm handlade både från Moder Jord samt från Saltå kvarn i Järna och distribuerade i Stockholm var sjätte vecka.⁸⁶⁹ Det är inte förvånande att Moder Jord och Saltå kvarn var centrala punkter då de sysslat med matproduktion under längre tid.⁸⁷⁰

Matmarknaden och liknande projekt sågs inte bara som ett sätt att stödja rurala kollektiv och hjälpa dem att distribuera till andra, utan också som en mötesplats för att skapa nya rurala projekt. I en text i *Kollektiv-nytt* menade textförfattaren att det var genom samarbetet i Matmarknaden som de startat arbetet med Byprojektet.⁸⁷¹ Även i Lund betonade en av grundarna till det som kom att bli ekobyen Solbyn i Dalby, att den lokala Matfronten i staden hade betytt mycket för att forma idéerna kring nya kollektiv.⁸⁷²

Att äta tillsammans och att äta andra saker än de som fanns i de vanliga butikerna var med andra ord inte bara en praktik som pågick ute i de olika kollektiven. Praktiken skapade också gemenskap i städerna med potential att generera en starkare rural rörelse, och en starkare intern sammanhållning i det skandinaviska rummet. Lokala så kallade matfronter som fungerade som samlingsplatser och inköpskooperativ fanns i början av 1980-talet på flera håll i landet och i Alternativkampanjens katalog från 1982 räknade författarna med elva stycken. Troligen existerade ännu fler, då liknande initiativ fanns i städerna, men inte kallades just "Matfront".⁸⁷³ De alter-

⁸⁶⁶ Grupp 3, Ip 9, 1979.

⁸⁶⁷ Jarlo, "Om samarbete mellan kollektiven", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1975, s. 2-4.

⁸⁶⁸ Viss matdistribution hade inletts under 1973 enligt en återberättande källa: "Vår marknad" *Kollektiv-nytt*, nr 3, 1977. s. 17-19. Även: "Matmarknaden i Stockholm", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s. 56.

⁸⁶⁹ "Lokalbladet, kollektivcentrum, Stockholm.", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1975, s. 8-9.

⁸⁷⁰ "Moder jord & söner", *Kollektiv-nytt*, nr 5, 1977. s.12.

⁸⁷¹ "Lokalbladet, kollektivcentrum, Stockholm.", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1975, s. 8-9.

⁸⁷² Lena Alfredsson, "Lunds Solby spar miljön", *DN*, 9/8, 1979.

⁸⁷³ Jordens Vänner, (Red.), *Alternativkatalogen: En bok om det som händer runt om i Sverige för att bevara resurser och skapa solidaritet, med hundratal adresser, tips och läsning*. 1-3 inventeringen.

nativa matoaserna i staden sågs som viktiga för att sprida de alternativa idéerna och på sikt förändra samhället, vilket bland annat märks av uttalanden av Matmarknaden:

Som jag ser det är det viktigaste inte att kollektiven skall få billig mat utan att vi bygger upp ett ordentligt kontaktnät, så att vi kan känna att vi är många och kan stödja varandra, t.ex. till att sätta igång egen grossist rörelse och import och egen produktion av allt möjligt (skor, tvål, saft....?), och på helt andra plan: politiskt, kulturellt o.s.v.⁸⁷⁴

Mat och konsumtion gavs helt enkelt en central funktion som något som kunde binda samman olika alternativa strävanden. Praktikerna kan liknas vid de fria rum som diskuteras av Della Porta och Dianis, rum som både skapar stabilitet och möjlighet för utveckling av en rörelse.⁸⁷⁵

De ca 125 grupper som *Sluss* räknade som alternativa kollektiv under 1979 var geografiskt utspridda över hela landet. Distributionen av mat och att de alternativa träffades i de olika restaurangerna och matfronterna sågs som viktigt för att bygga en fastare rörelse. Där noderna på landet främst utgjordes av kollektiv, kursgårdar och "distributionscentraler" så var städerna snarare en plats för butiker och alternativa restauranger som kunde köpa in de rurala kollektivens grödor och fungera samlande i staden. Exempelvis samarbetade restaurangen Gröda som föda i Örebro med kollektivet Bostället i Stora Mellösa och restaurang Solrosen i Haga (Göteborg) övertogs 1976 av ett kollektiv från Hedefors.⁸⁷⁶ På restaurangerna serverades vegetarisk mat till städernas befolkning. Att restaurangerna var framträdande i städerna kan till viss del förklaras av att det var lättare att komma åt de varor som grupperna sökte i staden medan landsbygdskollektiv var tvungen att distribuera mat. Andra distribuerande ambitioner återfinns också i kataloger som den som följde med alternativkampanjen. Även Jordens vänner gav 1981 ut en katalog där intresserade kunde leta upp närmaste plats för "giftfria" eller lokalproducerade varor. Bland annat fanns adresser till större second-hand butiker, getfarmare och produktionskollektiv som Skogsnäs och Moder Jord. Vad och vilka varor som skulle räknas som del i den alternativa konsumtionen var med andra ord inte helt bestämd och det framstår som att den kunde utvidgas från mat till fler arenor.⁸⁷⁷

874 Tom Collins, "Riks(mat)marknaden", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s. 54-55.

875 Della Porta och Diani, (2006), s. 142.

876 Bostället, (1975). Thörn, (2013), s. 179.

877 Adresslista, "Jordens vänner - för en aktiv miljöpolitik 1981-01-22", Det ny samfund 1981(...) Vol. 1, Alternativrörelsen, RA.

Idealet om självförsörjning i relation till solidaritet och en större rörelse innehåller dock en paradox. Självförsörjning skulle, om den lyckades, innebära att all form av handel med basvaror skulle upphöra. Ett förhållande som, om det blev verklighet, skulle minska samarbeten mellan de alternativa grupperna. Idealet om självförsörjning hade med andra ord både en riktning mot en större värld och en mer snäv och avskärmande riktning mot den lokala platsen.

En etisk marknad?

Inom den alternativa miljön utvecklades en form av handel genom inköpskooperativ, matmarknader och annan distribution. Att handel förekom på detta sätt kan framstå som apart i grupper som beskrev sig som anti-kapitalistiska. Handeln mellan kollektiva grupper, producenter i tredje världen, och övriga konsumenter under den studerade perioden behöver inte tolkas som kapitalistisk, då de alternativa grupperna inte strävade efter kapitalackumulation för vidare investeringar.⁸⁷⁸ Effekten var dock att de ingick i ett system som de i grunden var avigt inställda till. De alternativast rävän bör enligt mig snarare tolkas som ett sätt att skapa ett system som kunde vara en hållbar parallell självförsörjande marknad; en marknad med aktörer som inte skulle sträva efter vinst utan efter tillräcklighet. Konsumenter och producenter sågs i de alternativast system som lika. Åtminstone var likvärdighet ett ideal som eftersträvades vilket visades i min analys av självförsörjning och vikten av vegetarisk kost. Idealet var en (bytes)handel som bedrevs mellan lika parter där alla inblandade var både arbetare och ägare av produktionsmedlen.

Ingen av grupperna var helt självförsörjande annat än under kortare perioder. Att handla utanför kollektivet gjorde att nya krav ställdes på det som ändå måste införskaffas. Inköpskooperativet Seger i Lund förklarade i ett informationsblad:

Att veta varifrån maten kommer, vem som har odlat den och hur, att slippa göda jättar som blir rika på förtryck och andras svält, att kunna säga nej – för det finns ett annat sätt: Vem har makten över DIN mat?⁸⁷⁹

I citatet framkommer en stark vilja till information. Att ta makten över maten är alltså inte bara att ta makten över vilka grossisterna handlade med, utan också mak-

⁸⁷⁸ Detta skiljer den delvis från den handel som idag bedrivs under beteckningen Fair trade som helt är inkluderat i den globala handeln. Se mötesprotokoll från: "Hur ska vi bygga upp en alternativ produktion", *Informations-sluss*, nr 11, 1980, s.4.

⁸⁷⁹ Flygblad, "Kooperativet Seger, Makten över maten" Datum okänt, Det ny samfund 1981(...), Vol. 1, Alternativrörelsen, RA.

ten över informationen om maten. Vad var det för slags produkt som köptes?⁸⁸⁰ Texten från Seger pekade ut den enskilde individens politiska ansvar gentemot de som befann sig i förtryck. Den visade också på ett ansvar gentemot konsumenten själv i och med talet om *din* mat. Den alternativa konsumentens person ställdes i relation till den förtrycktes i tredje världen. Genom att den enskilde konsumenten gjorde aktiva val, att den köpte direkt från bonden eller från giftfria och icke-förtryckande organisationer, kunde världen förändras enligt denna logik. De alternativa motiv för en förändrad handel känns igen idag, då sättet att tänka kring aktiva och "medvetna" val förekommer i stor utsträckning men i ett mer utpräglat kapitalistiskt sammanhang.

Just att "veta" blir i sammanhanget betydande eftersom det är kunskapen om förhållanden som i citatet ses som ett viktigt steg mot något annat; kunskap skulle få människor att agera. Den gemensamma fienden för de alternativa var "jättarna" det vill säga de storföretag inom agrikultursektorn som stod i vägen för mer direkta och bytesinspirerade handelsbanor. Samtidigt kan begreppet inköpskooperativ också tolkas som ett sätt att tillfredsställa en given alternativ marknad snarare än att förändra marknader. Jag menar att det är möjligt att läsa de alternativa som att de helt enkelt såg ett tillfälle att stärka sin marginella position och tummade på idealen om anti-kapitalism för att nå fler. En person som bryter in i en intervju från Skogs-näs menar exempelvis att de bedrev en kapitalism med "socialistiskt syfte".⁸⁸¹ Uttalade diskussioner om handel och relation till ideologi förs dock inte, vilket jag tolkar som att handel i sig inte sågs som problematisk.

Den solidariska handeln formulerades också i tydligt politiska termer där politiken flyttade ner på konsumtionens nivå.

Det spännande med Matfront är inte bara detta, utan också att föreningen kan utvecklas till något mer än en egoistisk intressegrupp. Mat är politik: När man väljer att köpa viss mat stöder man också vissa personer och företeelser.⁸⁸²

Citatet visar på att etisk handel och konsumtion innehöll två delar. Den ena bestod i att ge makten till(baka) den enskilde bonden och de marginaliserade som de alternativa solidariserade sig med. Den andra delen bestod i att stödja vissa typer av produkter. Jag tolkar de alternativa som att maten som beskrivs sågs som överlägsen dels genom att maten fyllde genuina, verkliga "basbehov" och inte skapade alienation, dels genom sin "riktighet" i och med att den var giftfri och därför hälsosam.

880 Produkter som Chaia Heller kallar idealiserade varor: Heller, (1999), s. 23.

881 Grupp 1, Ip 15, 1979-1980.

882 "Matfront", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1975, s. 14.

Den här vändningen kom framöver att prägla solidaritetsbutikerna som tidigare i stor utsträckning handlat med konsthantverk för att stärka lokala ekonomier.⁸⁸³ Under slutet av 1970-talet var konsthantverken fortfarande en viktig del i den solidariska handeln men en komponent hade tillkommit, handeln skulle bestå av nyttiga och giftfria varor. Förändringen kunde tolkas som ett led i att stärka enskilda bönder då matproduktionen premierades men de alternativans önskningar om giftfrihet innebar också nya krav på bönderna. För att få tag på giftfria produkter var solidaritetsbutikernas ambition inte nog, vilket bör ses som att miljöfrågor alltmer påverkade utbudet.

Sammanfattning

I kapitlet har jag analyserat de vidare nätverk som skapades och föreställdes från och genom de alternativans platser. Jag har fokuserat på två delar: dels det nätverkande som skedde mellan grupper inom den alternativa miljön i form av kommunikation och möten, dels en konkretisering av dessa nätverk i form av mat och konsumtion.

I avsnitten om kommunikation och nätverk har jag visat hur den alternativa pressen fungerade som en mötesplats för alternativa tankar men också en inspirationskälla genom olika kollektivs "lägesrapporter". I tidskrifterna *Kollektiv-nytt* och *Sluss* spreds information och återberättande texter om möten runt om i Skandinavien. Jag menar att denna spridning skapade en föreställningsvärld där de olika kollektiven kunde fungera som noder i en alternativ miljö som sträckte sig bortom det egna landet. De alternativa opererade framförallt över och under den statliga nivån vilket kan tolkas som ett uttryck för ett framväxande globalt civilsamhälle.⁸⁸⁴ Dimensionen förstärktes genom inkommande texter om kollektiv och andra alternativa grupper runt om i världen som de alternativa förväntades stödja på basis av deras praktiska likhet. De konkreta mötena kunde förstärka bilden av en stor rörelse men de skapade också riktningar åt motsatt håll. Genom att samla erfarenheter uppmärksammades kollektiven på de relationsproblem som förekom i många grupper. Intresset för terapi och bejakandet av det inre kan därför också ses som ett resultat av mötena.

Att de alternativa sökte breda nätverk bland en brokig skara grupper visar på att praktik och rörelse prioriterades före ideologisk renlärighet. Till skillnad från exempelvis Vietnamrörelsen som i Sverige, syftade till att bedriva opinion för vissa frågor och ge stöd till vissa grupper på grund av vad som uppfattades som ideologisk

883 "Stöd återuppbyggnaden i Vietnam", *Kollektiv-nytt*, nr 1, 1978. s.41.

884 Kaldor, (2003).

likhet,⁸⁸⁵ sökte kollektiven och den alternativa miljön identifikation genom att betona praktiska och kulturella likheter. Genom att betona praktisk likhet kunde de alternativa solidarisera sig med både bönder på den svenska landsbygden och med urfolk i USA. Framförallt betonades praktisk likhet av de alternativa genom den perifera position som de menade att både de själva och exempelvis urfolk befann sig i. De var alla i konflikt med samhällets centrum, vilket bekräftar både Dirkes och Thörns tes om att det inom miljö- och alternativrörelsen skedde en tydlig förskjutning från att tala om konfliktlinjen klass mot klass till att tala om centrum och periferi. I relation till Thörns arbeten har jag visat hur denna tanke även praktiserades genom kommunikation och solidaritet. Även om intentionen med de alternativans identifikation med urfolk var att skapa solidaritet är det tydligt hur de alternativa använde sig av koloniala föreställningar om dessa grupper ”naturlighet”.

Det var platserna som gav rörelsen kontinuitet snarare än utformandet av program och tydliga mål. Jag menar att de kan tolkas som en form av ”movement areas” eller ”free spaces”, trots att de ofta befann sig ”utanför”.⁸⁸⁶ Den rumsliga dimensionen i den alternativa miljön var betydande bland annat genom att möten var tillfällen för kunskapsutbyten, skapandet av kollektiv identitet och förändringsutrymme. Genom noder som The Farm, Christiania, Freidrichhof, Moder Jord, Haga och Gröda som föda kunde nya kollektiv komma till och kunskaper förmedlas. Förändringen som eftersträvades skulle enligt de alternativa växa ur den rumsliga praktiken. I Thörns undersökning av moderna rörelser menar han att situationismen på 1960-talet och punken på 1980-talet kan kopplas samman som olika men besläktade former av en rumslig praktik. Thörn menar att rumsligheten även återfinns i miljörörelsen men på en annan nivå. Jag menar att de alternativans platser kan kopplas till rumslig politisk förändring på båda nivåerna, då de alternativa både föreställde sig sina platser i ett större nätverk men också hur platserna fungerade som rumsliga händelser där något annat utprövades. Den var prefigurativ.

Dubbelheten i nivåerna blir än mer tydlig i de alternativans förhållningssätt till maten där det lokala och globala hela tiden förhandlades. Genom att äta vegetariskt skulle de alternativa minska utnyttjandet av jordens resurser. Vegetarianismen var dock underordnad självförsörjningen som sågs som det övergripande målet för att ändra de globala maktförhållandena. Med maten konkretiserades också tanken om globalt beroende då de alternativa argumenterade för att deras egna handlingar direkt påverkade personer i tredje världen. För de alternativa förstods världen som en helhet, som en gemensam resurs som skulle förvaltas av alla. Fördelningen av ansvar

885 T.ex: Åke Kilander, *Vietnam var nära: En berättelse om FNL-rörelsen och solidaritetsarbetet i Sverige 1965-1975* (Stockholm: Leopard, 2007).

886 Della Porta och Diani, (2006), s. 110-111, 131-132, 142.

placerades både på individuell nivå och på gruppnivå.

För att skapa denna alternativa handel förlitade sig de alternativa på marknadssystemet. Inköpskooperativ och solidaritetsbutiker kan därför tolkas som ett sätt att tillfredsställa en viss marknad. Jag menar att handeln även kan tolkas som det mest tillgängliga sättet att förverkliga idén om globala beroenden och samarbete mellan grupper då deras handel var en förändring av både den lokala och den överstatliga nivån. Nancy Fraser har menat att frånvaron av legitima parter transnationellt eller på överstatlig nivå kan innebära att det blir svårt för de grupper som söker samhällsförändring att rikta kritik och krav mot denna nivå.⁸⁸⁷ Att konfliktnivån tonades ned på den överstatliga nivån kan tolkas som att det saknades legitima motparter för politisk förändring. Den part som de alternativa kunde rikta krav mot blev då den kapitalistiska handeln.

Majoriteten av de studier som gjorts på kollektiv har tolkat platserna som avskärmade. Analyserna är av innehåll i specifika platser och i de fall platserna tolkats som utopiska har utopismen förlagts *internt* i kollektivet. Koncentrationen på det interna har också skapat betoning på historiska linjer i de alternativans tänkande snarare än relationer med samtida rörelser. I kapitlet har jag visat hur utopiska dimensioner återfinns både i och utanför den givna platsen. Kollektiven var del av samtids miljöpolitiska vändning mot det globala genom att de utprovade hur ett tillväxtkritiskt och ekologiskt samhälle skulle kunna se ut i det lokala men de prövade också andra ansvarsrelationer utanför kollektivet. Platserna kan ses som utopiska praktiker, men transformativt utopiska endast tillsammans med andra praktiker. Synliggörandet av de utopiska relationerna i den svenska alternativa miljön visar att det i den internationella forskningen finns behov av att se närmare på de konkreta praktiker i kollektiv som knöts till uttrycket att ”tänka globalt och agera lokalt”.

⁸⁸⁷ Nancy Fraser, “Transnationalizing the public sphere: On the legitimacy and efficacy of public opinion in a post-Westphalian world”, *Theory, culture & society*, 24:4 (2007).

Kapitel 6. Drömmar och förverkligande i det lokala och globala – avslutande diskussion

Inledning

I avhandlingen har praktiker för samhällsförändring analyserats genom ett antal grupper som benämnts som alternativa. Jag har sökt en form av rationalitet i dessa gruppers handlande för att på ett generellt plan diskutera hur grupperna menade att förändring skulle gå till. Övergripande menar jag att mina resultat ger nya perspektiv till den svenska rörelseforskningen och kunskap om hur politisk handling kunde se ut under 1970-talet. Dessutom har jag visat på användbarheten i det utopiska perspektivet och behovet av transnationella och relationella perspektiv vid studier av efterkrigstidens politik. Genom att blottlägga de olika samhälleliga relationer och samband som skapades från alternativa platser har undersökningen visat den prefigurativa och utopiska praktikens förutsättningar och mål i 1970-talets Sverige. Det mest betydande resultatet av undersökningen menar jag därför är påvisandet av trans-lokala samarbeten och utbyten mellan olika alternativa grupper vilket visar på en form av transnationell politisk handlingsram i 1970-talet som vanligtvis förknippas med perioden efter 1990.

De frågor som jag avsett besvara med undersökningen har handlat om relationen mellan individ och samhälle, mellan platsbaserad aktivism och traditionellt politiskt arbete samt hur gemenskap och solidaritet skapas i det konkreta. Jag har även diskuterat det utopiska perspektivets användbarhet och begränsningar både som förändringsstrategi och som teoretiskt begrepp. I följande del kommer jag sammanfatta mina övergripande resultat samt redogöra för de frågor som undersökningen genererat.

På ett generellt plan menade de alternativa grupper jag studerat att samhällsförändring skulle ske genom att inspirera utomstående att på eget initiativ skapa fler experiment. Det centrala var att visa för människor vad som var möjligt vilket

framförallt tilltalade människor som fria individer eller grupper. Denna aktivistiska platsbaserade politik skulle sporra fler till att skapa nya liknande experiment snarare än att ställa krav på statens förändring. Lyckade experiment och kampanjer i andra länder bidrog till att stärka de alternativans tanke om att en förändring var på gång.

Framförallt har undersökningen av interna förhållanden fokuserats på grupperna Moder Jord och Skogsns. I dessa, och andra grupper framstår det praktiska arbetet som en grund för kollektivets inriktning och intention. Kollektiv och andra alternativa argumenterade, i motsättning till tidens vänstergrupper, att de arbetade praktiskt i syfte att förverkliga ett annat samhälle snarare än att fördjupa sig i teoretiska frågor eller söka ideologisk likhet med andra. Det kollektiva livet skulle fostra ansvarsfulla och kapabla människor som levde i gemenskap. Småskaligheten var en grund för detta ansvarstagande som kontrasterades mot vad som uppfattades som det etablerade samhällets byråkratiska och centraliserade styrning. Utöver gruppernas praktiska förverkligande av alternativa platser var de även engagerade i olika former av spektakulära politiska händelser. Ockupationer, deltagande i demonstrationer och anordnade av karnevalseka resor var rumsliga politiska praktiker som förekom inom den alternativa miljön. Mina resultat visar att många av de praktiker som skedde inom den alternativa miljön styrdes av en idé om naturlighet eller ett idealtillstånd. Denna idé begränsade på olika sätt vad som ansågs vara ett gott liv. Resultaten visar på de dominerande tendenser som kan finnas i rörelser trots att rörelsen ramas in som öppna för olika uttryck.⁸⁸⁸

De alternativa, en rörelse?

I avhandlingen har jag varit försiktig med att betrakta de alternativa som en ”alternativrörelse”. Försiktigheten har två orsaker, den första är att de alternativa saknade en central rörelseorganisation i Sverige. I Norge fanns *Framtiden i våra händer* som kan ses som en sådan organisation.⁸⁸⁹ Liknande breda samlande grupper saknades i Sverige i den undersökta perioden. Försök till en sådan i form av exempelvis Nordisk Samaktion växte fram i slutet av 1970-talet men utan det breda genomslag som den norska rörelsen hade fått. Istället framstår den svenska ”rörelsen” som beroende av ett antal kampanjer, centrala platser och mötespunkter. Jag vill därför argumentera för att om de svenska alternativa ska betraktas som rörelse är det platser och exempelvis gemensamma tidskrifter som utgör grunden för denna, den växte fram genom specifika praktiker snarare än genom anslutning till en given uppsättning

⁸⁸⁸ Nadir, (2010), s. 47-49.

⁸⁸⁹ Bjølgerud Hansen, (2010).

idéer.⁸⁹⁰

Den andra orsaken till att vara försiktig med att kalla de alternativa för en rörelse är svårigheten med avgränsning. Martin Wiklunds studie är den enda svenska övergripande undersökningen av alternativrörelsen och den utgår från Miljöpartiets material.⁸⁹¹ Jag har argumenterat för en försiktighet i samläsningen mellan miljö- och alternativrörelse och att eventuella kopplingar måste studeras empiriskt. I undersökningen visar jag att stora likheter finns i problemformuleringen mellan miljögrupper och alternativgrupper men att de grupper som studeras här i högre grad än vad som framkommer i Wiklunds undersökning var skeptiska till den parlamentariska demokratin och staten som sådan. Det handlade inte om att reformera utan att ställa sig utanför. I den meningen blir Miljöpartiets en rimlig organisation att studera för att nå de alternativa på ett värderingsmässigt plan men organisatoriskt och praktiskt politiskt mer tveksam.

Thörn visar att det existerade en organisatorisk idé om att samhället skulle fungera som en koalition av autonoma organisationer i vissa av miljörörelsens texter. Thörns studie är inriktad på ideologi och i jämförelse har jag sett det som viktigt att lyfta fram praktiska exempel.⁸⁹² Mina resultat i avhandlingen pekar på att ideologi i den form som Thörn studerar hade en undanskymd och icke-uttalad roll i 1970-talets alternativa miljö. Den kollektiva identiteten snarare låg i det praktiska samarbetet mellan grupper. Det är uppenbart att de texter som Thörn studerat kan ha influerat de grupper som förekommer i denna avhandling men influenserna är sällan uttalade. Resultaten visar på ett behov av att, inom svensk rörelseforskning röra sig bortom studier av organisationer för att synliggöra andra typer av rörelser än de som passar in i en politisk tradition av föreningsverksamhet och partibildning. I linje med detta finns det också anledning att rent metodiskt fundera kring hur en rörelse fungerar för att förstå den interna logiken och därefter hitta relevanta nedslagspunkter och källmaterial.

Det pessimistiska och optimistiska 1970-talet

Tiden som studerats, 1970-talets sena år, har setts som en pessimistisk tid. Östberg menar att de sociala rörelserna under 1970-talet övergav optimismen.⁸⁹³ Miljöhistoriker har betonat oljekrisen och hot om överbefolkning som ett avbrott i det moderna samhällets förhoppningar om ständig tillväxt och materiella förbättringar.⁸⁹⁴

⁸⁹⁰ Jfr: Mikkelsen och Karpantschof, (2001), s. 623.

⁸⁹¹ Wiklund, (2006), s. 279.

⁸⁹² Thörn, (1997), s. 321-372.

⁸⁹³ Östberg, (2002), s. 175-177.

⁸⁹⁴ Seefried, (2015), s. 306, 310-313.

Jag har i undersökningen velat belysa vilken roll utopiska praktiker kunde ha i ett sådant sammanhang vilket efterfrågats av exempelvis Uekötter.⁸⁹⁵

I analysen visar jag att de alternativa skulle kunna tolkas som en del av det pessimistiska 1970-talet. Föreställningar om en förestående kollaps var närvarande och motiverade de alternativs handlingar. Samtidigt fanns det inom de undersökta grupperna en stark tro på de egna handlingarnas möjlighet till att förändra samhället. Pessimismen var hela tiden kopplad till en förhoppning om att en annan värld var möjlig. Optimismen hade vid 1970-talets slut alltså inte försvunnit från rörelserna men den samsades hela tiden med, och möjliggjordes delvis av, ett hot. Ett hot som framförallt var förknippat med miljöproblem men också med kulturella aspekter som alienation. De alternativs pessimism riktades i huvudsak mot deras samtid och den närstående framtiden. Jag menar därför att de alternativa balanserade mellan den utopiska impuls som existerade inom det sena 1960-talets rörelser och den dystopiska framtidssyn som präglade 1980-talets kritiska rörelser.

Relationen plats – samhälle

En god plats som innehåll och representation

Relationerna mellan det sena 1960-talets, och tidiga 1980-talets politiska praktiker kan också sökas i den rumslighet som präglade de alternativs tankar om förändring. I *Rörelser i det moderna* menar Thörn att rumsligheten förenade dessa två perioder. Det handlade i båda perioderna om att ta plats och synas i nuet. Enligt Thörn bygger också 1970-talets miljörörelse på rumslighet men skiljer sig från 1960-talets situationism och 1980-talets punkrörelse genom att den också sökte beständighet.⁸⁹⁶

Jag menar att de alternativa miljöpolitiskt aktiva grupperna som studerats i denna avhandling just kan ses som en länk mellan 1960- och 1980-talet genom att de på ett praktiskt och rumsligt plan rubbade betraktares invanda föreställningar. Liksom de grupper som Thörn menar stod för en ”nuets politik” agerade de grupper som studerats här i kortvariga aktioner med syfte att rikta fokus mot en fråga, exempel på detta är Jordcirkus föreställningar i anslutning till Mullvaden och den resande Karavanen. För de alternativa var staden dock inte det givna rummet för denna form av platsskapande och spektakulära praktik och det är det som jag menar är den betydande skillnaden mellan de olika politiska grupperna. Synligheten var inte självklar.

⁸⁹⁵ Uekötter, (2014), s. 102.

⁸⁹⁶ Thörn, (1997), s. 281-283.

I likhet med den senare ockupantscenen sökte de alternativa också sina "egna" platser och platser för sin typ av kultur. Resultatet innebär ett bidrag till förståelsen av ockupantrörelsens övergång från ockupationer med syfte att bevara, under det tidiga 1970-talet, till senare ockupationerna med syfte att skapa exempelvis allaktivitetshus.⁸⁹⁷ Förhållandet gäller kanske framförallt de rurala ockupationerna där huvudargumentet från ockupanterna ofta var att möjliggöra vissa typer av liv. Bevarandeargument som i exempelvis Taråberg och Höberg blev framförallt ett sätt att rama in detta krav.

De alternativs handlingar i nuet avvek från hur delar av den svenska vänstern organiserades. Där de marxistiska gruppernas kamp kan ses som ett steg på vägen mot ett givet mål var de alternativs övertygelse att aktivismen skulle komma ur viljan att leva vissa liv i nuet. Att exempelvis leva resurssnålt, kollektivt, i ökad gemenskap var en kamp för att leva just resurssnålt, kollektivt och i ökad gemenskap. Förändring skedde genom grupper och individers självförverkligande. De alternativs fokus på vad som benämndes som kultur blir därför förståeligt. Kultur och politik blev intimt förknippat där de politiska kraven uttrycktes genom kulturella praktiker. Politiken placerades inte utanför livet, livsstil och politisk övertygelse skulle gå hand i hand. Resultaten kan ses som ett inlägg i frågan om brott eller kontinuitet när det gäller forskningen om de sociala rörelsernas 1968.⁸⁹⁸ Jag menar att den generella tendensen inom den alternativa miljön till att ställa sig "utanför" kan tolkas som ett brott mot en tidigare rådande praktik där förändring förstods som en dialogisk relation. I denna tenderade sociala rörelser att formas till accepterade motparter.⁸⁹⁹

De alternativs sätt att "göra politik" på bör ses i ljuset av inspiration både från USA och från andra delar av Europa. Den politiska praktiken bröt med en tradition inom det svenska politiska systemet av (ibland konfrontativa) samtal med den styrande makten.⁹⁰⁰ De alternativa upprättade inte organisationer i form av föreningar som talade med makten. Istället skapades parallella strukturer för det egna livet som kunde påvisa för samhället runt omkring vad som var möjligt. I den meningen kan deras agerande ses som aktivism.⁹⁰¹ Påvisandet krävde dock betraktare, och ett

⁸⁹⁷ Ericsson, (2016), s. 174-178.

⁸⁹⁸ Östberg, (2008); Ljunggren, (2008). Även om min undersökning inte ingår i den period som vanligen räknas till 68 hade många i de studerade grupperna sitt politiska uppvaknande i händelserna kring 68

⁸⁹⁹ Se: Östberg, (2002), s. 170-174. För ett exempel på mötet mellan dessa politiska kulturer se: Ericsson, (2016), s. 178-182.

⁹⁰⁰ För ett anekdotiskt exempel på detta se: Christer Skoglund, "Studentrevolten 1968," i Anders Burman och Lena Lennerhed (red.), *Tillsammans: Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen* (Stockholm:Atlas, 2014), s. 56. Jfr: Brink Pinto och Ericsson, (2016).

⁹⁰¹ Marion Young, (2009), s. 190.

problem för de rurala gruppernas förändringspraktiker låg därmed i bristande synlighet. De alternativa var beroende av att förmedla och kommunicera sin vision för att den ska kunna tolkas som ett led i en samhällsförändring. Av den anledningen blev det också viktigt att ha kontroll över kunskapen om grupperna vilket kan förklara de få kritiska perspektiven i de egna skrifterna.⁹⁰²

Utanför vad?

När de alternativa rurala kollektiven upprättades tolkades praktiken som en flykt från samhällsengagemang och förändring. De rurala kollektiven beskrivs som starkt stadsavvisande av Stahre som undersökt gruppen Alternativ stad.⁹⁰³ I Thörns undersökning av Hagaprotesterna beskrivs de rurala grupperna som liknande de urbana men att de i högre grad ifrågasatte "lokala intressen".⁹⁰⁴ Även forskaren Davina Cooper skiljer mellan grupper som är separerade från samhället, exempelvis rurala kollektiv, och de som tar del i samhället. Cooper talar om kategorierna närhet och distans.⁹⁰⁵ Sammantaget visar forskningen en syn på rurala kollektiv som att de var åtskilda från samhället. Mina resultat visar att förfråmligandet från samhället snarare bör ses som strategi än som realitet. Inom de alternativa grupperna skapades också olika sätt att tala om inkludering i samhället och att aktivt ta del av detsamma.

Med begreppet distans har jag visat hur de alternativa betraktade och kritiserade staden utifrån dess påstådda "livsfientlighet". Resultaten stöder Stahres uttalande om de rurala grupperna som stadsavvisande. Distans skapades dock även i relation till landsbygden. Upprättandet av kollektiv kunde föreställas i en tom landsbygd avskilda från de liv som levdes där.

Jag menar också att de alternativats platser kan tolkas utifrån de nya relationer som skapades mellan kollektiv och deras närmiljö. Både grupper i landsbygd och i städerna arbetade utifrån en idé om att deras platser kontrasterade företeelser i deras närhet. Kvarteret kontrasterade den moderna centrumbebyggelsen, kollektivet kontrasterade det moderna jordbrukslandskapet. Oavsett placering visar resultaten i avhandlingen att det finns anledning att tolka både rurala och urbana grupper som del i samma kamp och miljö.

Den distanserade blicken möjliggjorde, en i första hand moralisk kritik och gav utrymme för drömmar. Den nära blicken ifrågasatte istället omgivningen på ett konkret sätt. Att de rurala kollektiven tolkats som utanför samhället eller politiken

902 Ett fenomen som visar på vikten av att kontrollera kunskap vilket Bjereld och Demker menar växte fram som en central dimension i politiken efter "68": Bjereld och Demker, (2005), s. 232.

903 Stahre, (1999), s. 218-219.

904 Thörn, (2013), s. 60.

905 Cooper, (2014), s. 9.

tolkar jag som ett resultat av att de intresserade sig för ett rum som redan räknades som utanför, landsbygden.⁹⁰⁶ Som Jansson och Uba visar var det dock inga små värden eller endast lokala intressen som diskuterades i tidens miljögrupper.⁹⁰⁷ Till skillnad från den distanserade, skapade den nära kritiken också tydligare fiendebilder som var produktiva för intentionell samhällsförändring. Genom att identifiera sina kollektiv i motsättning till specifika aktörer eller praktiker, som skogsbolag eller skolan, blev det möjligt att ställa krav på förändring.

Sammantaget menar jag därför att de alternativa som rörelse eller miljö bör ses som statskritiska snarare än stadsfientliga. Det var inte staden i sig som kritiserades utan en specifik stad. För de alternativa exemplifierade processerna i städernas centrum och förorter en utveckling av byråkrati, kapitalism och centralisering. Eftersom de alternativa förordade och försökte realisera en form av småskaligt leverne kan deras inriktning på att förändra det lokala ses som självklart. Dock lyckades de alternativas praktiker sällan kritisera eller hota statens sammansättning eller funktion, vilket bland annat märks i texten om Den Fria Kommunen där staten står intakt efter kommunens upprättande.

Transnationalism och globala rättigheter

Genom att studera alternativa grupper på ett generellt plan och söka efter den övergripande rationalitet som kan utläsas ur deras praktik har jag visat, framförallt i kapitel fem, hur de alternativa skapade både praktiker och en idévärld som knöt samman olika grupper runt om i världen.

På det sättet har jag nyanserat tidigare forsknings betoning av nationella traditioner och tendensen till att skapa uppdelning mellan olika grupper.⁹⁰⁸ Jag menar att detta resultat framförallt kommer av att jag analyserat de alternativa som ett exempel på den prefigurativa politikens framväxt i 1970-talet snarare än att se dem som ett uttryck för en form av miljötänkande som sträcker sig längre tillbaka i tiden.⁹⁰⁹

Ett betydande resultat av den transnationella utblicken är att jag har visat hur det, inom den alternativa miljön, skapades föreställningar om rättigheter på global nivå. De alternativa argumenterade för att de hade rätt att leva sina specifika liv och att stat eller andra myndigheter hade ansvar för att säkerställa denna rättighet. Genom att tala om sina kollektiv i samma anda som urfolk och andra kollektiva grupper skapades en idé om vad som har kallats ett globalt civilsamhälle.⁹¹⁰ Jansson och Uba

906 Jfr: Massey, (1994), s. 50-66.

907 Jansson och Uba, (2016), s. 168.

908 Miller, (1999), s. 7; Edgington, (2008), s. 280; Conn, (2010), s. 832, 836.

909 Rome, (2003), s. 526.

910 Kaldor, (2003).

har också uppmärksammat hur en rättighetsdiskurs användes i den miljögrupp de studerar.⁹¹¹

Talet om rättigheter på en global nivå tolkar jag som en av anledningarna till att staten hade en mer undanskymd roll i de alternativs förändringstankar. Istället sågs andra maktcentra som mer legitima att rikta sig mot. Jag menar att resor till FN-möten eller interventioner i den moderna kapitalismen genom alternativ handel blev logiska följder av de alternativs ambitioner. De federalistiska tankegångar som existerade inom det svensk/uruguayanska kollektivet Comunidad del Sur exemplifierar den koalition av autonoma organisationer som Thörn identifierat i miljörelsens texter. Federalismen och tanken om grupprättigheter visar också hur samarbete och förändring kunde föreställas inom den alternativa miljön.

I dagens samhälle identifieras det globala civilsamhället framförallt i anslutning till större städer. Avhandlingen visar på en föreställningsvärld hos de alternativa där direkta relationer istället söktes mellan olika perifera positioner, ofta utanför städerna.⁹¹² Jag menar att aktiverandet av dessa positioner bortom nationalstaten och storpolitiken även kan tolkas som ett sätt att se sig själva som en tredje väg mellan den ideologiska uppdelningen i Öst och Väst vilken också kunde förstärkas genom solidaritet med tredje världen.⁹¹³ De relativt få kopplingar mellan alternativa grupper motiverar dock inte att benämna miljön som del i ett sådant globalt civilsamhälle.⁹¹⁴ Däremot menar jag att förändringstankarna inom den alternativa miljön byggde på tillkomsten av ett sådant och i viss mån bidrog till utvecklingen av det.⁹¹⁵ Resultatet utgör ett betydelsefullt bidrag till både svensk och internationell forskning som fokuserat på idéinnehåll och praktiker *inom* avsiktliga gemenskaper snarare än visioner på en trans-lokal eller överstatlig nivå.

Forskare som Marwick och Siegfried har tolkat det långa 1960-talet som en period av kulturella världens transnationalisering.⁹¹⁶ Avhandlingen nyanserar denna tes och visar att de transnationella dimensionerna även återfinns på ett praktiskt plan. Mina resultat visar dock att det finns stora möjligheter att vidare undersöka perioden med utgångspunkt i de konkreta möten som främst identifierats och inte analyserats i denna avhandling.

⁹¹¹ Jansson och Uba, (2016), s. 163.

⁹¹² Jfr: Saskia Sassen, "Global cities and diasporic networks: Microsites in global civil society", *Global civil society*, 2002: (2002), s. 217-218; Kaldor, (2003), s. 586. Fokus på staden kan också ses som ett resultat av att städer föreställs som mer globala: Massey, (2007).

⁹¹³ Featherstone, (2012), s. 158-182. Holmberg, (1998), s. 110.

⁹¹⁴ Margaret E. Keck och Kathryn Sikkink, *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics* (Ithaca, N.Y.:Cornell University Press, 1998), s. 32-34.

⁹¹⁵ Vilket kan jämföras med hur Thörn ser solidariteten med Sydafrika som en sådan punkt som utgör en del av det globala civilsamhällets historia. Thörn, (2010).

⁹¹⁶ Marwick, (2006), s.

Den alternativa miljöns strategiska tänkande inbegrep inte bara de specifika platsernas innehåll utan också förhållandet mellan dem. Utöver att betona hur de alternativa utprovade nya relationer inom kollektivet eller sin stadsdel visar undersökningen även att relationer mellan och genom platser fylldes med utopiska förhoppningar. Jag har därför visat hur intention kan återfinnas på ett mer generellt plan och inte måste sökas inom ett givet territorium.⁹¹⁷ Företeelser som de alternativs idéer om globala beroenden innebär att det finns anledning att problematisera relationen mellan utopism och plats i högre utsträckning, inte för att kritisera territorialisering,⁹¹⁸ utan för att undersöka de beroenden och geografiska relationer som möjliggörs och diskuteras genom platsskapande.

Relationen individ – samhälle

Ansvar i en global värld

De alternativs tal om rättigheter påverkade inte bara hur de föreställde sig förhållandet mellan plats och omvärld. Det påverkade också föreställningar om individens ansvar. Forskare som studerat miljörorelsen har argumenterat för att det i början och mitten av 1970-talet växte fram en ny tanke om en gemensam värld.⁹¹⁹ Frågan om jordens ändliga resurser sporrade till handling för de alternativa. Genom att äta vegetariskt menade de alternativa grupperna i både städer och på landsbygden att de tog ansvar för den globala situationen. Ansvaret för människans överlevnad lades på den enskilda personen och pekar på en tidig form av de kausalitetsförklaringar som historikern David Larsson Heidenblad menat var betydande i diskursen om klimatet under 2000-talets inledande år.⁹²⁰

Genom tankefiguren centrum-periferi och beroendeskolans inflytande motiverades de alternativs önskan om att minska sitt resursuttag. De alternativa kritiserade det moderna samhället för att ha förskjutit ansvaret från individ till stat och därigenom passiviserat människor.⁹²¹ För att samhällsförändring skulle ske var det avgörande att den enskilda medborgaren (åter)fick denna ansvarskänsla.

⁹¹⁷ Med det menar jag dock inte att dessa grupper är utan intention men att denna intention är föränderlig och svårplacerad. Jfr: Garforth och Kraftl, (2009). I den meningen står de också i gränslandet mellan den framtidsinriktade, platsbaserade moderna utopismen och, vad Bauman betecknar som, den "flytande modernitetens" utopism i nuet. Bauman, (2003), s. 24.

⁹¹⁸ Jameson, (2007), s. 4-9; Bauman, (2003), s. 23; Sargent, (2010), s. 107.

⁹¹⁹ Seefried, (2015), s. 381.

⁹²⁰ Larsson Heidenblad, (2012), s. 55-56.

⁹²¹ En tanke som bär stor likhet med Marcuses analyser om den endimensionella människan. Marcuse, (1968).

Föränderliga subjekt

När de alternativa sökte subjekt som kunde förändra samhället inspirerades de av både äldre tiders befolkning och av urfolk runt om i världen, företrädesvis nordamerikanska "first nations" och de nordiska samerna. Men grupperna argumenterade även för att kvinnor utgjorde ett sådant kritiskt subjekt i linje med en dualistisk världsbild. Dessa subjekt sågs som naturliga motparter till det moderna samhälle som de alternativa kritiserade.

Deloria och Siegfried har argumenterat för att denna typ av identifikation resulterade i en form av appropiering av kulturella attribut som gav de alternativa en möjlighet att självreflexivt skapa en egen identitet, snarare än skapa solidaritet och samhällsförändring.⁹²² Smith har å andra sidan pekat på att flera kontakter och samarbeten skedde mellan exempelvis first nations och hippies vilket delvis motsäger Deloria och Siegfrieds resultat.⁹²³ Mina resultat visar att de svenska alternativa kan kopplas till båda tolkningarna. Attribut användes ibland utan koppling till direkta samarbeten men det finns också indikationer på olika samarbeten bland annat vid Ekodorf i Wien 1979, i frågan om uranbrytning i Sverige och Nordamerika och i Altaprotesterna under 1970-talet. Det är dock tydligt att de alternativa sammankopplade urfolk med en form av arkaisk tillvaro där urfolk och det förflutna sammanblandades i vad som av Fabian benämns som osamtidighet.

Identifikation med, och användning av symboler från det förflutna och urfolk innebar ett problematiskt förhållande till framtiden och samhällsförändring. Att söka inspiration i ett föreställt förflutet kan närmast ses som en utopisk trop. Trots idéer om att föra in äldre teknik in i framtiden innebar praktiken problem i samtidsens politiska samtal. Omgivningens kritiska uttalanden visar hur vissa tekniker inom jordbruket underkändes på grund av dess osamtidighet. Osamtidigheten kunde också förstärkas av de alternativans egna representationer vilket placerade dem utanför både samtid och framtid.

Förhållandet som jag identifierat i intervjuerna visar på ett intressant sätt hur svårt det kan vara inom det moderna samhället att argumentera för att det som är förflutet inte är förgånget. De alternativans problem med att rama in sin kritik som samtida visar på att det finns anledning att vidare undersöka hur det förflutna använts i politiska syften och i vilka situationer det blir möjligt att mobilisera kring företeelser som framstår som passerade. I vissa fall, som när Taråbergs bevarande motive-rades med kulturarvsargument, blev det förflutna en mobiliserande kraft och liknar

⁹²² Deloria, (1998), s. 176; Siegfried, (2010), s. 206.

⁹²³ Smith, (2012), s. 18-42.

det sätt som frågan om Hagaprotesterna ramades in.⁹²⁴ Landsbygden som helhet var dock svårare att föra in som del i ett modernt, eller framtida samhälle. Förhållandet visar, i linje med Masseys iakttagelser, att geografiska föreställningar påverkar vilken form av politik som kan artikuleras.⁹²⁵ Det visar också att de alternativa på många sätt svarade på en modern värld och kan i likhet med Wiklunds undersökning tolkas som en specifik utmaning mot densamma.⁹²⁶ Jag menar dock att utmaningen på flera sätt underkändes just på grund av att de studerade grupperna betraktades som osamtidiga.

Äldre tiders liv och urfolk inspirerade de alternativa och tolkades som kompatibla med den samhällsförändring som de eftersträvade. Trots det kom de att tilltala allt från landsbygdens arbetarklass till medelklassens urbana kontorsarbetare. De alternativa menade att alla kunde bli fria från samhällets förtryck och det skulle ske genom en inre process.

Medvetandehöjning och frigörelse

Anette Warring har efterlyst studier av relationen mellan kultur och politik inom 68-forskningen.⁹²⁷ I denna avhandling har den relationen identifierats i spänningen mellan det vardagliga livet och förändringstankar. De alternativets handlingar och individers personliga motiv kan tolkas som ett uttryck för en form av medvetandehöjande praktik där erfarenheten var central.

En vanlig strategi för att koppla samman individen med samhällsförändring under 1970-talet var de olika former av erfarenhetsbaserade kamper som jag tolkat som uttryck för praktiken medvetandehöjning. Forskare som Elisabeth Elgán, Emma Isaksson, Eva Schmitz och Helena Hill har identifierat medvetandehöjning som praktik i 1970-talets kvinno- och mansrörelser men tillskrivit den olika vikt.⁹²⁸ Även inom arbetarrörelsen och framförallt inom den så kallade grävrörelsen återfinns strategin.⁹²⁹ Genom att bearbeta erfarenhet, och ibland kollektiv historisk sådan, kunde orättvisor i nuet synliggöras och krav ställas på samhället.

Mina resultat i framförallt kapitel tre och fyra visar hur de alternativa knöt an till praktiken och slagordet ”det personliga är politiskt” vilket överensstämmer med

924 Thörn, (2013), s. 386.

925 Massey, (2005), s. 18.

926 Wiklund, (2006).

927 Warring, (2008), s. 356, 360.

928 Elgán, (2015), s. 285-287; Hill, (2007), s. 81-84; Schmitz, (2007), s. 60; Isaksson, (2007), s. 192-199. Till exempel menar Elgán att medvetandehöjning inte syns i språkbruk men i praktik.

929 Alzén, (2011), s. 69, 81.

Skardhamars resultat från den danska miljön.⁹³⁰ Som jag diskuterat ovan länkades relationen mellan individ och samhälle genom att grupperna argumenterade för att deras platser var experiment som kunde visas upp.

Till skillnad från arbetarrörelsens grävcirklar och kvinnogruppernas medvetandehöjning handlade de alternativa kollektivens praktiker inte om att bejaka erfarenheter utifrån en specifik kategori eller position i produktionen som exempelvis arbetare eller kvinna. Istället var det som människa man skulle bli medveten enligt de alternativa. Att alla potentiellt kunde bli medvetna om ett förtryck tolkar jag som en orsak till att strider om deltagares bakgrund och klasstillhörighet lyser med sin frånvaro i materialet. Det var med andra ord ens position och erfarenhet av en samhällelig organisering och kulturell struktur som skulle uppmärksammas. Idén om en generell medvetandehöjning i relation till det etablerade samhället kan ses som ett konkret uttryck för populism där andra konflikter än den mellan "folket" och "det etablerade" osynliggjordes.⁹³¹

Mina resultat visar inte på den tydliga frigörelse och förlösande effekt som syns i studier av andra medvetandehöjande rum.⁹³² Det handlade för de alternativa om en kamp för att bli fri. Även i den meningen knyter avhandlingens resultat an till de danska förhållanden som Skardhamar diskuterat. Det blev den inre fienden som skulle bekämpas snarare än den yttre.⁹³³

De alternativa platserna i form av kollektiv blev också, till skillnad från kvinnorörelsens rum, svaret på problemet som uppmärksammats. Inom kvinnorörelsen omvandlades erfarenheten från de separatistiska rummen till krav på samhällets förändring, det vill säga att inom samhället förbättra sin position. För kollektiven bestod samhällsförändringen snarare av skapandet av fler alternativa rum, med andra ord att förflytta sig till ett annat samhälle. Därmed menar jag att de alternativitas hantering av relationen mellan individ och samhälle pekar mot en idé om politik baserad på rättigheter att leva vissa liv snarare än att omstöpa hela samhället. I förlängningen innebar de svenska alternativitas praktik, liksom i de danska grupperna, att samhällsförändringen skulle komma ur "det goda exemplets makt" vilket inte innebar en konfliktsituation.⁹³⁴ Med mitt senare tidsperspektiv går det dock att se att platserna som de alternativa skapade, delvis utvecklades till mer konfrontativa platser. Framförallt ökade konfrontationerna i de ockupationer som blev vanligare i slutet av 1970-talet i både stad och landsbygd.

⁹³⁰ Skardhamar, (2010), s. 287-306.

⁹³¹ Wiklund, (2006), s. 306-309; Thörn, (1997), s. 359.

⁹³² Hill, (2007), s. 77-81.

⁹³³ Skardhamar, (2010), s. 344.

⁹³⁴ Skardhamar, (2010), s. 344-345.

Utopi

Förfrämligande i förändring

En konsekvens av att forskningen betonat inre aspekter av livet i alternativa platser som kollektiv är att dessa platser i huvudsak analyserats som avskilda enheter. Sargisson menar att avskildheten kan stärka kollektiv dels genom att den skapar möjlighet för drömmar dels för att den kan skapa enhet i tider av kris.⁹³⁵ Snarare än att betona avståndet har jag här istället visat på hur de alternativa platserna omformas i samspel med omgivande samhälle.

De grupper som jag studerat höll sig inledningsvis till sitt närområde men efterhand utökades kontakterna. Detsamma gällde för samarbetet mellan stad och land där avhandlingen visar att relationerna kom att utvidgas med tiden. Resultatet visar att den form relationella samarbeten som Featherstone menar är produktiv för en rörelse kan ha olika intensiva perioder.⁹³⁶ Inom exempelvis Skogsnäs fanns en idé om att bli ”klar” innan kollektivet öppnades upp. Idén övergavs men visar också på att gruppidentiteten kan variera med mer eller mindre möjlighet att skapa solidariska gemenskaper med utomstående. Förändring över tid kan, som Sargisson visar, innebära att förfrämligandet eller avskärmningen kan utökas eller minskas.⁹³⁷ Jag menar att förfrämligande också kan ses som en taktik i de alternativets platser, både från deltagare och från gruppen. Vilket också innebär att förfrämligandet inte nödvändigtvis är detsamma för hela platsen eller gruppen. Resonemanget leder över till vad som går att säga om utopiers funktion utifrån min undersökning.

Utopins två ansikten

Förfrämligande kan ske på olika sätt och Sargisson menar att utopier i form av alternativa platser hanterar förfrämligandet på två sätt. Dels skapar förfrämligandet en möjlighet att realisera något annat, dels innebär förfrämligandet en förlust av något, en icke-relation med det samhälle som kritiserats och därför oförmåga att påverka. Som diskussionen om närhet och distans i kapitel tre visar är det viktigt att betona att en och samma grupp kan verka både som förfrämligande och delaktiga. De två delarna av utopismen, hoppet om det som inte finns och förverkligandet av den goda platsen är båda viktiga för att utopismen som helhet ska hållas vid liv.

⁹³⁵ Sargisson, (2007), s. 416-418.

⁹³⁶ Featherstone, (2012), s. 254.

⁹³⁷ Sargisson, (2007).

Mina analyser av de alternativs utopiska uttalanden visar att drömmarna om en helt annan plats, exempelvis i vildmark eller i dåtid, var användbara för de studerade grupperna eftersom de effektivt skilde ut de alternativs projekt från samtiden och skapade andra framtider. Dessa distanserade positioneringar och drömmar skapade dock sällan konkret förändring av det samhälle som de kritiserade. Det var i dialog med faktiska motparter som deras utopism kunde röra sig från kompensering till kritik och i vissa fall förändring. I relation till frågan om makt är det också tydligt att de alternativs distanserade blickar i högre grad än i den nära dialogen gömde beroendeförhållanden och maktaspekter.

Sargisson menar att distans underlättar utopism. Jag har visat att det, utöver den geografiska distansen, också var *idén* om distans som var central för de alternativs platsskapande. Det var tanken på att en plats befann sig utanför som underlättade utopism i den alternativa miljön. Den konkreta kritiken och reella utmaningar mot samhället placerades dock istället i deras närområde.

I spänningen mellan dröm och förverkligande

Avslutningsvis menar jag att mina resultat i avhandlingen visar att utopi och utopism kan användas mer aktivt som analyskategorier för sociala rörelser. Ofta beskrivs rörelser som utopiska för att de hyser idéer om förändringens möjlighet eller för att de exemplifierar något annat, men sällan diskuteras spänningen mellan utopins *eu* och *ou*. Jag menar att spänningen mellan det *goda* och det *som inte finns* gör det möjligt att följa rörelser utveckling men framförallt möjliggör det en analys av rörelser som går bortom kategorierna lyckad eller misslyckad. Med det utopiska perspektivet blir det möjligt att studera hur drömmar och det praktiska arbetet kan skilja sig åt men där båda perspektiven kan fylla centrala behov i en rörelse.

De frågor som mina resultat genererar i relation till den utopiska forskningen rör framförallt samspelet mellan begär och dominans. I avhandlingen har jag visat hur de alternativs längtan efter mer frihet både vidgade och begränsade möjliga framtider. I avhandlingen visas hur, inte bara utopier utan även utopism skapar nya konflikter snarare än att upplösa dem. Här menar jag framförallt att tankarna om naturlighet och ekologi/hållbarhet skapade en bakomliggande logik för de alternativa. Deras drömmar framstod som fria, men inom vissa givna ramar. I den meningen överensstämmer mina resultat med Christine Nadirs kritik av det öppenhetsparadigm som präglat utopiska studier.⁹³⁸ Betoningen av öppenhet riskerar att dölja vilka bakomliggande logiker och maktstrukturer som underlättas av gränslös-

⁹³⁸ Nadir, (2010), s. 47-49.

het och brist på regler.⁹³⁹

Levitas menar att utopins innehåll måste artikuleras eftersom det först är genom att synliggöra vad utopin utprövar som den kan ingå i ett politiskt samtal.⁹⁴⁰ Liknande slutsatser dras även av Johan Hedrén i frågan om hållbar utveckling.⁹⁴¹ I och med att tidigare studier fokuserat på det interna i utopiska föreställningar menar jag dock att viktiga aspekter som rör förhållandet mellan platser göms. En konkret utopi som inte betonar dess relation till det existerande riskerar hela tiden att framstå som avskild som i fallet med Den fria kommunen. Därför måste förändringen som förbinder nuet med den utopiska bilden artikuleras.

Slutord

De grupper som studerats här var både lyckade och misslyckade utopiska experiment, de lever kvar men har delvis förlorat sin utopiska potential. I 1970-talets Sverige satte de fingret på stora frågor och visade på andra vägar in i framtiden. Idag upprörs få av de tankar som formulerades inom exempelvis kollektiv. I den meningen slutar kollektiven vara utopier, åtminstone om vi ser till frågor om miljö. Som Sven Eric Liedman skriver i avslutningen av sin bok om solidaritet: "[...]mål som förverkligas är inte längre mål."⁹⁴²

Att agera utopiskt är att ifrågasätta sakernas nuvarande tillstånd, agerandet utgör en kritik där bristerna i det existerande uppmärksammas. Jag har argumenterat för att utopismen också måste artikulera innehåll i det som önskas och motsättningar till det som ska lämnas.

Spänningen mellan dröm och verklighet kan tala till dagens politiska värld och kanske framförallt till dagens "gröna" rörelser. Liksom för tidigare gröna rörelser spelar kris och nödvändighet en roll för de framtider som önskas också idag.⁹⁴³ Även om begränsningar visserligen ska beaktas menar jag att mina resultat visar på svårigheterna med att föreställa sig och skapa förändring genom exempel, om inte det som prövas är begärligt. Jag menar att om vi ska vilja leva i de framtider som iscensätts och strategiskt utprövas i utopiska praktiker måste utopierna framförallt tilltala de livsvillkor och förhållanden som vi önskar och saknar idag, inte de vi "måste" ha utifrån en föreställd framtid.

939 Massey, (2005), s. 86-87.

940 Levitas, (2000), s. 40.

941 Hedrén, (2005), s. 306-313.

942 Liedman, (2000), s. 118.

943 Hedrén och Bradley, (Red.), *Green utopianism: perspectives, politics and micro-practices*, s. 1-2.

Summary

Between estrangement and change

—*Utopian place-making in Swedish alternative milieus in the 1970s*

In this thesis, the question of societal change is analysed using the example of Sweden's alternative or countercultural milieus in the late seventies. By studying utopianism in alternative places such as intentional communities and urban squats, I investigate the rationale for political action as it evolved in these places. I shed light on the strategies used by the social movements of the day, and within the supposedly enclosed communities of the alternative milieus. The thesis is thus concerned with what is described as the rise of prefigurative politics: a political practice where the hoped-for future is enacted on a small scale in the present.

The strategies of countercultural groups in the seventies—in Sweden generally known as the alternative movement—was then seen as a means of escaping the political sphere, and Swedish social movement studies have duly concentrated on groups organized along traditional lines such as political parties and associations, while ignoring the disparate alternative groups. This dissertation discusses the relationship between life in the alternative movements' chosen places and the political sphere, and to investigate the alternative groups as a bridge between the political practices of the late sixties and those of the eighties.

The thesis connects two fields—the history of social movements and utopian studies—and their intersection enables me to go beyond a characterization of certain movements as optimistic or pessimistic, unsuccessful or successful, for the tension between the 'good' and the 'not' in the concept of utopia reveals many of the challenges that prefigurative politics faced. Relational approaches to the concepts of place and social movement are used to unpick the tensions in the specific cases analysed here. By focusing on a few key points—where community and society intersect, for example, or the present and the future, or the urban and the rural—I can chart the alternative milieus' rationale for societal change.

In the introductory chapter, the literature on prefigurative politics, intentional communities, and consciousness-raising is discussed, as is the theoretical and meth-

odological framework of the dissertation. The empirical object of study is place-making practices in both rural and urban settings, thus invoking a broader perspective than is usually the case in studies of intentional communities. Since the aim is to analyse their rationale for political action, projects that never made it off the drawing board are also included. Key intentional communities such as Moder Jord och Söner, Skogsnäs, Ljusbacken, and Sämjan are analysed, along with urban squats such as Mullvaden in Stockholm and the nomadic experiment The Karavan. I have used written sources such as newsletters and newspaper articles to study the way these and other alternative groups related to societal change, while the main source material comprises interviews originally conducted by a sociologist in late seventies and early eighties. My methodological chapter therefore deals with the problems and possibilities presented by this approach. By using a wide range of sources, I am able to identify the intersections between different ways of conceptualizing political practices of transformation, and so problematizing the idea of an alternative or counter-cultural movement. It also makes it possible to trace their relations with the new social movements of 1968 and the environmental movement.

In chapter two, the first empirical chapter, the example of three alternative practices is used to discuss the relationship between the ends and the means, the present and the future. The concept of prefigurative politics has proved invaluable, and especially its division into three 'logics'—immediate (acting in the here and now), prophylactic (pre-emptive action), and temporal (goal-oriented action)—which paves the way for a discussion of, what in utopian studies could be described as an openness paradigm. Openness has, within the field of utopian studies, become a central trope for those who wishes to escape the dominating and colonizing tendencies of utopian thinking.

The temporal example, Den Fria Kommunen (DFK) of 1975, had adopted a more open attitude than its stated programme might suggest. The project is taken here to have been an example or experiment, not a harmonious utopia. DFK also showed an interesting attitude towards the Swedish state, as it was predicated on the idea that the land for the establishment of DFK should be given to the group by the government. While the example of the peripatetic The Karavan in 1978 displayed an immediate and prophylactic logic, the dominating temporal logic endures: it is interpreted as a will to keep an alternative milieu alive, a way to show bystanders that another kind of life was possible. Both these examples had the same problematic relationship with change, due to their open character and societal estrangement. The conflictual dimension, and thus the imperative to change, was hidden. In contrast, the last example—the Taråberg squat and protests against pesticides (1977–1980)—shows an immediate logic, but one in which the conflict between interests

were visible.

My results show that the problem with utopian thinking about transformation is that the utopian content is not sufficient to drive change and political critique, as some scholars would argue. Instead, my findings suggest that the way relations are conceptualized plays a key role in utopianism if it is to function as a vehicle for change. The identification of antagonistic positions and the formulation of one's utopia in relation to others' seem to be essential. The connection between the now and future has to be spelt out.

In chapter three, the tension between estrangement and engagement is studied using the ideas of distance and proximity and the critical aspects of these positions. Alternative groups and communes were often accused of being anti-urban and world-rejecting. I thus consider the ways in which the Swedish alternative groups dealt with their proximity to and distance from other societal visions. By analysing both urban and rural groups, I show that their criticism of the Establishment shows numerous points of similarity. My results also show that the urban and rural groups were engaged in both urban and rural protests alike. Therefore, I interpret the alternative milieus as anti-state rather than just anti-urban. It was processes in the modern state, not just in the modern city, that the groups opposed.

When looking at the world from a distance, or from a position that enhanced distance, alternative groups critique was posed as dichotomous visions—rural versus urban, wild nature versus civilization. The distance-enhanced estrangement that facilitated utopian visions placed them firmly outside established society. Even though the utopias they envisaged were productive and inspiring for individual members of alternative groups, they are best described as compensating utopias, and, as such, a withdrawal from the political sphere. Whenever the groups positioned themselves in closer proximity to the society they critiqued, their utopianism could take a more engaged stance. Practices in their surroundings were contrasted, and the distance that inspired utopian thinking was interpreted as a temporal phase. Their level of engagement with society could vary over the lifespan of an alternative place; yet when engaged in political debate, the groups' immediate concern was seemingly local issues such as the preservation of certain environments or buildings. I would argue that the idea that the rural groups had abandoned the political sphere altogether is founded on the assumption that this political sphere was embedded in an urban setting.

My main finding is that the Swedish alternative milieus, although centred on a wide variety of issues, shared substantial similarities and engaged in common projects. This questions the literature, which has tended to focus on the 'world-rejecting' position of the back-to-the-land groups, very much in line with the critics in the

seventies. However, I also show that the rationale for change became more specific the more they engaged in the local sphere. Even though the rural groups, for example, criticized the city, their most vivid and well-formulated critique was reserved for those processes in rural areas.

The fourth chapter deals with the internal issues related to communal living, and relies on interviews from members of intentional communities conducted in 1979 and 1980. The tensions between the private and public spheres are discussed in order to answer the question of why the alternative groups elected to use the places they chose to live to turn the personal into politics. Drawing on the notion of the 'education of desire' from utopian studies, I analyse the desires that resulted from creating and living in alternative places. My results show that the contemporary interest in consciousness-raising was very much part of their projects, though not necessarily as a conscious strategy, and that special attention was paid to the idea of experience. The alternative groups were much inspired by social actors such as indigenous groups or community elders, their perceived exteriority and peripheral position in the modern world giving them much of their authority.

With their notion of 'the people', the alternative groups invoked the idea that the modern world instilled alienation in its inhabitants, an idea that had much currency with the 1968 movements. People's experiences of this modern world were what had to be dealt with in the alternative movement's places. In contrast to consciousness-raising in other groups—women's lib groups, for example, or working-class study groups—the experience that was to be politicized was not thought to stem from an existing identity, but from one that had yet to be created. The participants in alternative place-making thus had to work against their initial feelings of discomfort. The creation of a 'non-alienated people' in the alternative places did not result in demands directed at the state, but in the hope that more of these alternative places would be created. This way of thinking meant that the alternative places took on an increasingly fixed form, analogous to a place of learning or an experiment. The content to be learned was relatively stable during the period, and it seems that new members had to adapt to existing practices rather than influencing and changing them. The dominating, fixed tendencies were downplayed by participants, who were able to argue that the alternative places were just experiments, and thus destined to face internal conflict or even to fail.

The fifth chapter considers the circulation of alternative ideas and practices. Divided in two parts, the first part of the chapter concerns networking practices and the circulation of information within alternative milieus, while the second part is a case study of food practices to show how a world of autonomous groups interconnected at a practical level was envisioned. In the first part, my results show that the alternative groups, contrary to the impression given by the literature, met and dis-

cussed common problems and possibilities. This was the case not only for Swedish groups, but also for Swedish and overseas alternative groups. I would argue that it was at these meetings that a new approach to circulating ideas and practices was envisioned—a transnational network that would exist apart from the sphere of nation-state politics. These meetings conjured up the idea of a world dotted with alternative groups, which could be connected by exchanges and joint projects. At the same time, their connections demonstrated to members of, say, the intentional communities that they were all facing similar problems, often regarding relationships or economical disputes. This meant that these contacts could result in practices designed to solve internal problems more than societal ones, even though the internal problems were understood as a first step towards a genuine transformation.

The alternative places around the world could also be thought of as sites from where knowledge and experience could be transmitted to new generations. I would argue, then, that it was these places and the relationships between them, and not ideology, that should be understood as the basis for the existence of a movement. I discuss the way the alternative groups engaged in solidarity practices that they believed could connect them with indigenous groups and Third World farmers—a way of moving from horizontal to vertical solidarity, with a nod to their shared interests. My results show that solidarity practices were informed by a human rights rhetoric, where the main focus for the alternative groups was to ensure the possibility of different ways of life. The idea highlighted the similarities between groups, which in most cases hid the disparities in power that existed between them.

In the second part of the chapter, I discuss how vegetarianism and self-sufficiency served as a solidarity practice as well as a way of strengthening alternative milieus. By creating wholesale markets for ‘clean’ food from the Third World, and to a lesser degree from communes, the groups sought utopian relations of perceived interdependence. Participants in these networks argued that practical cooperation would result in the founding of more communes, and they too would function as utopian places. The interest in food and vegetarianism was inspired by contemporary discussions of a ‘population explosion’ and the Earth’s ability to provide sufficient protein to support the world population. The move towards the market regulation of produce could be seen as an awkward step for groups that mainly described themselves as anti-capitalist and leftist; nevertheless, given their interest in global and local issues, the market could be seen as a legitimate counterpart where there was no one in the political sphere.

The sixth and final chapter is a concluding discussion of the results, with possible avenues for future research. I have shown how the alternative milieus constituted both a break with and a continuation of sixties optimism. The present and the near

future were viewed with gloom, but the possibility of another, better world was always before their eyes. The alternative milieus analysed in this thesis shared many traits with the growing environmental movement of the time. The main difference between the groups was the focus on small-scale political practice as a key aspect of the alternative groups, whereas the environmental movement put its faith in knowledge production at the highest political levels. That said, the overlaps between the groups were substantial.

Throughout the thesis, the word movement is used cautiously, and a shared identity is not assumed to have existed, although from my findings it can be concluded that there was indeed such a collective identity, but in a pluralist way. It was in the enactment of places and practices that a shared identity came about, not through adherence to a certain ideological programme. In studying Sweden's social movements, this requires us not to limit our scope to movements that were formally organizations and framed by ideological documents. The study also confirms the applicability of a utopian perspective in social movement research, for it reveals the tensions between estranged visions of the future and the practical realization in the present and thus questions the dichotomy between failed and successful movements. Combined with the idea of prefiguration, the thesis shows the tension between dreaming, demands, and implementation.

From the perspective of alternative place-making, societal transformation is best understood as a process of realizing ones discontent with the present in order to liberate oneself and, ultimately, create collective projects. The results concur with the Danish research that shows that the enemies within oneself took a more prominent position than external enemies in that country's alternative milieus. At the same time, the projects and places constituted practical, antagonistic visions of a society that could inspire and educate visitors in the direction the alternative places' members wished. Even though the groups analysed here lacked the plainly dominating tendencies found in, say, religious cults, their openness had its limits. By and large, the groups argued for a societal change that took plurality into account, but within the communes, there were norms for the proper reaction to society and to property, often larded with the idea of a 'natural' or 'sufficient' living standards.

The alternative places functioned as learning spaces where consciousness-raising practices could influence the participants' ideas of change. By engaging with what was thought of as their peripheral position, the alternative groups could argue that they laid bare the alienation of the modern world. This did not result in the kind of demands heard from contemporary movements such as women's lib groups; instead, according to the alternative groups, the discovery of their alienated condition would result in a wish to remain in the alternative places or to create similar places. The

demands the alternative groups made of the state were thus often limited to the right to live their specific way of life, or for groups they thought of as similar to live as they wished. This placed the alternative milieus within a human rights paradigm. Alternative or countercultural groups imagined a world where different groups could connect and be part of what would later be called global civil society. In Sweden, this strategy was a break with the often nationally organized social movements of the sixties. I would also argue that the prefigurative dimensions of the alternative groups' actions constituted a break with their chosen idiom of a critical dialogue with the state power in the form of parties or unions. Instead, the alternative movement shared similarities with later movements that were designed to create spaces for their form of political practice—the squatters' movement, for example. This general tendency did not preclude some groups making direct demands at the state level, of course.

Lastly, the study has engaged with the question of utopianism as a political idea. The estrangement-facilitated dreams of other ways of life seldom engaged with the questions of change in a more practical way. The results show that both estranged and engaged tactics could be found in the same project, confirming that utopian thinking could be interpreted as a way to constantly push forward a group or movement that is neither estranged nor engaged. Within the alternative groups, the idea of freedom was a crucial starting point for their utopianism and thus was a way of breaking with the idea that utopias would inevitably become regulated dystopias. The dominant tendencies found in utopias were nevertheless present in the alternative milieus, often in the shape of reactions to a coming crisis or the idea of a 'human level' of, for example technology use. I would therefore argue that in order to move beyond the present, one must engage with the hopes of the same present and not the musts decided by an imagined future.

Källor och Litteratur

Arkiv och samlingar

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek

Folkets forum,
Samtliga handlingar.

Communal Studies collection

Scandinavian communal living collection
University of Southern Indiana.

Riksarkivet (RA)

Alternativrörelsen

Samtliga handlingar, Volym 1-7.

Birgitta Hambraeus arkiv

F10.1, Dådran, skattungekursen, 1974-1976.

Privata samlingar

Britta Jonsson

Intervjuer samt småtryck, Privat arkiv.

Grupp 1, Intervjupersoner: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15

Grupp 3, Intervjupersoner: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Dag Persson

Bilder, Karavan, Privat arkiv.

Sarah Mårskog

Klipparkiv, brev och övriga handlingar, Skogsnäs, Privat arkiv.

Intervjuer

Sarah Mårskog f.1945

Skogsnäs, 23/8, 2012.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Internetresurser

Budkavel, Jordljus

<<http://www.friakademi.se/downloads/FreeAK/JORDJLUSBEFRIAMARKEN.zip>> hämtad den 27 augusti 2015

Budkavel, Befria marken, B-sida

<http://www.friakademi.se/downloads/FreeAK/Budkavel_BefriaMarken_B.MP3>, hämtad den 14 juni, 2016.

Karavanbilder

<<http://karavanbilder.fripress.se/#/home>> hämtad den 21 januari 2016

Libris tidningsök, Beta-version

<<http://tidningar.kb.se/>> hämtad den 6 juni 2016

Nationalencyklopedin, Svanö AB

<<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/svan%C3%B6-ab>> hämtad den 3 augusti, 2015.

SCB "Sysselsättning och arbetslöshet. 1976-2004."

<http://www.scb.se/Statistik/AM/AM0401/Sysselsattning_och_arbetsloshet_1975-2004.pdf> hämtad den 11 september 2016.

Sveriges geologiska undersökning

<<http://www.sgu.se/samhallsplanering/energi/uran/>> hämtad den 6 oktober 2015.

Riksdagstryck

Riksdagens protokoll, "1979/80:90", 65

Riksdagens protokoll, "1979/80:99", 72

Tidskrifter

Basta

Informations-sluss

Filter

Land

Kollektiv-nytt

Med-delaren

Nordsamlaren

Samefolket

Dagspress

Aftonbladet (AB)

Arbetaren

Dagens Nyheter (DN)

Expressen

Nerikes Allehanda (NA)

Nya Norrlandsposten (NN)

Sommarkuriren

Stockholmstidningen

Sundsvalls tidning

Svenska Dagbladet (SvD)
 Västerbottenskuriren (VK)
 Västernorrlands Allehanda (VA)
 Östersundsposten (ÖP)

Ljud och bild

Eriksson, Lotta, "Tusen dagar i paradiset" *P1 dokumentär*, Sveriges Radio, 14 maj 2011, Radio.
 Gunder Hägg, "Uppå Landet", *Glassfabriken*, 1971, MNW, LP.
 Moodysson, Lukas, *Tillsammans*, Sonet film, 2000. Film.
 Persson, Johnny, och Arremo, Göran, *Ett annat sätt att leva*, 1980. Film
 Samling, *Jordljus, Befria marken*. Stockholm, 1978. LP.
 Skogsnäskollektivet- *Odlad jord ska förbli odlad*, Ljudbarikaden, 1980. EP.
 Söderman, Jackie och Bratt, Bengt, *Hem till byn*, 1971, Tv-serie.
 Träd, gräs och stenar, "In Kommer Gösta", *Gärdet 12/6 1970*, Stockholm: Subliminal Sounds. 2011. CD.
 Wolay, Elena, "Bo Anders Persson – Progglegendar, minimalist", *P2 dokumentär*, Sveriges Radio, 29 maj, 2016, Radio.

Litteratur

Aguilar, Jade. "Activism or escapism: Making sense of 21st century communes." Ph.D., University of Colorado at Boulder, 2008.
 ——. "Food choices and voluntary simplicity in intentional communities: What's race and class got to do with it?", *Utopian Studies* 26, nr. 1 (2015): 79-100.
 Alm, Anna. *Upplevelsens poetik: Slöjdseminariet på Nääs 1880-1940*. Lund: Historisk-filosofiska sektionen, Humanistiska fakulteten, Lunds universitet, 2012.
 Altenberg, Theo, Günter Brus, och Paolo Bianchi. *The paradise experiment: The utopia of free sexuality Friedrichshof Commune 1973 – 1978*, Wien: Triton, 2001.
 Alzn, Annika. *Kulturarv i rörelse: en studie av "gräv där du står"-rörelsen*. Mölndal: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2011.
 Ambjörnsson, Ronny. *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle 1880-1930*, Serien Norrlands bildningshistoria. Stockholm: Carlsson, 2001.
 Amin, Ash. "Regions unbound: Towards a new politics of place." *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 86, nr. 1 (2004): 33-44.
 Andrés Brink Pinto, Martin Ericsson & Stefan Nyzel. "Contentious Politics Studies: Forskningsfältet social och politisk konfrontation på frammarsch i Skandinavien." *Scandia* 81, nr. 1 (2015).
 Anshelm, Jonas. *Socialdemokraterna och miljöfrågan: En studie av framstegstankens paradoxer*, Symposion bibliotek. Stockholm: B. Östlings bokförl. Symposion, 1995.
 ——. *Mellan frälsning och domedag: Om kärnkraftens politiska idéhistoria i Sverige 1945-1999*. Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion, 2000.
 Backius, Stefan. *Arbetare på scen: Amatörteater som politiskt verktyg*. Örebro: Akademin för humaniora, utbildning och samhällsvetenskap, Örebro universitet, 2011.
 Bauman, Zygmunt. "Utopia with no Topos." *History of the Human Sciences*, 16, nr. 1 (2003): 11-25.
 Belasco, Warren James. *Appetite for change: how the counterculture took on the food industry*. Ithaca: Cornell University Press, 2007.
 Berg, Micke, och Stefan Lundström. *Skogsnäs: Ett arbetskollektiv*. Stockholm: Nordan, 1983.
 Berger, Bennett M. *The Survival of a counterculture: Ideological work and everyday life among rural communards*. Berkeley: University of California Press, 1981.

- Bergman, Johan. *Kulturfolk eller folkkultur? 1968, kulturarbetarna och demokratin*. Umeå: Boréa, 2010.
- Bergquist, Magnus. *En utopi i verkligheten: Kolonirörelsen och det nya samhället*. Göteborg: Etnologiska institutionen, Etnologiska fören. i Västsverige 1996.
- Bjereld, Ulf, och Marie Demker. *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag*. 1. uppl. Göteborg studies in politics. Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2005.
- Bjølgerud Hansen, Ane "Tenke globalt, handle lokalt: Framtiden i våre hender i andre halvdel av 1970-tallet." i *Historier om motstand: Kollektive bevegelser i det 20. århundret*, redigerad av Idar Helle, Jardar Sørvoll och Knut Kjeldstadli. Oslo: Abstrakt, 2010.
- Bloch, Ernst, Anne Halley, och Darko Suvin. "'Entfremdung, verfremdung': Alienation, estrangement." *The Drama Review: TDR* 15, nr. 1 (1970): 120-125.
- Boggs, Carl. "Marxism, prefigurative communism, and the problem of workers' control." *Radical America*. nr. 6 (1977): 12.
- Bostället, Kollektivet. "Den fria kommunen: Förverkligandet av en alternativ livsform." Stora Mellösa: 1975.
- Bové, José, François Dufour, och Gilles Luneau. *The world is not for sale: Farmers against junk food*. Verso, 2002.
- Braunstein, Peter, och Michael William Doyle. *Imagine nation: The American counterculture of the 1960s and '70s*. New York: Routledge, 2002.
- Breines, Wini. "Community and organization: The New Left and Michels' 'Iron Law'." *Social Problems* 27, nr. 4 (1980): 419-429.
- . *Community and organization in the New Left, 1962-1968: The great refusal*. Rutgers University Press, 1989.
- Beaton, Rob. "WorkPerfect: William Morris and the gospel of work." *Utopian Studies* 13, nr. 1 (2002): 43-56.
- Brink Pinto, Andrés, och Martin Ericsson. *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*. Lund: Arkiv förlag/A-Z förlag, 2016.
- Brink Pinto, Andrés, och Johan Pries. *30 november: Kampen om Lund 1985-2008*. Lund: Pluribus, 2013.
- Brown, Dona. *Back to the land: The enduring dream of self-sufficiency in modern America*, Studies in American thought and culture. Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press, 2011.
- Brown, Wendy. "Moralism som antipolitik." *Fronesis* 19-20 (2010).
- Brugge, Doug, och Rob Goble. "The history of uranium mining and the Navajo people." *American Journal of Public Health* 92, nr. 9 (2002): 1410-1419.
- Brännström, Leila, Klas Gustavsson, Johan Lindegren, och Magnus Wennerhag. "Den postpolitiska eran?" *Fronesis* 19-20 (2010).
- Burke, Peter. *Eyewitnessing: The uses of images as historical evidence*, Picturing history series. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 2001.
- Callenbach, Ernest. *Ecotopia: The notebooks and reports of William Weston*. Berkeley: Banyan Tree Books & Heyday Books, 2004.
- Certeau, Michel de. *The practice of everyday life*. Berkeley, Calif.: University of California Press, 2011.
- Chatzidakis, Andreas, Pauline Maclaran, och Alan Bradshaw. "Heterotopian space and the utopics of ethical and green consumption." *Journal of Marketing Management* 28, nr. 3/4 (2012): 494-515.
- Cherrier, Hélène. "Ethical consumption practices: Co-production of self-expression and social recognition." *Journal of Consumer Behaviour* 6, nr. 5 (2007): 321-335.
- Christiansen, Samantha, och Zachary A. Scarlett. *The Third World in the global 1960s*, Protest, culture and society. New York: Berghahn Books, 2013.
- Clark, John P. *The impossible community: Realizing communitarian anarchism*, Contemporary anarchist

- studies. New York: Bloomsbury, 2013.
- Conn, Steven. "Back to the garden: Communes, the environment, and antiurban pastoralism at the end of the sixties." *Journal of Urban History* 36, nr. 6 (2010): 831-848.
- Connell, Raewyn. *Maskuliniteter*. Översatt av Åsa Lindén. Göteborg: Daidalos, 1999.
- Cooper, Davina. "Time against time: Normative temporalities and the failure of community labour in Local Exchange Trading Schemes." *Time & Society* 22, nr. 1 (2013): 31-54.
- . *Everyday Utopias: The conceptual life of promising spaces*. Durham & London: Duke University Press, 2014.
- Cresswell, Tim. *Place: A short introduction*, Short introductions to geography. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd, 2004.
- . "Review essay Nonrepresentational theory and me: notes of an interested sceptic." *Environment & Planning D: Society & Space* 30, nr. 1 (2012): 96-105.
- Davis, Belinda. "A whole world opening up: Transcultural contact, difference, and the politicization of 'new left' activists." I *Changing the World, Changing Oneself: Political Protest and Collective Identities in West Germany and the US in the 1960s and 1970s*, redigerad av Belinda Davis, Wilfried Mausbach och Martin Klimke, 255-273: Berghahn Books, 2010.
- Davis, John, och Anette Warring. "Living Utopia: Communal living in Denmark and Britain." *Cultural and Social History* 8, nr. 4 (2011): 513-530.
- Davis, John, och Juliane Fürst. "Drop-outs." I *Europe's 1968: voices of revolt*, red. Robert Gildea, James Mark och Anette Warring: Oxford University Press, 2013.
- Davis, Laurence, och Ruth Kinna. *Anarchism and utopianism*. Manchester: Manchester University Press, 2009.
- Della Porta, Donatella, och Mario Diani. *Social movements: An introduction*. Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd, 2006.
- Della Porta, Donatella, och Sidney G. Tarrow. *Transnational protest and global activism*, People, passions, and power. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2005.
- Deloria, Philip Joseph. *Playing Indian*, Yale historical publications. New Haven, Connecticut, London: Yale University Press, 1998.
- Dirke, Sabine von. *All power to the imagination! The West German counterculture from the student movement to the Greens*, Modern German culture and literature. Lincoln: Univ. of Nebraska Press, 1997.
- Edgington, Ryan H. "'Be Receptive to the Good Earth': Health, Nature, and Labor in Countercultural Back-to-the-Land Settlements." *Agricultural History* 82, nr. 3 (2008): 279-308.
- Edgren, Monika. *Hem tar plats: Ett feministiskt perspektiv på flyttandets politik i 1970-talets sociala rapportböcker*. Lund: Sekel, 2009.
- Ehrlich, Paul R. *Befolkningsexplosionen*. Stockholm: Jordens Vänner, 1972.
- Ekberg, Kristoffer. "Ett realistiskt alternativ: Solbyn och det relationella platsskapandet." Master, Lunds Universitet, 2012.
- Elgán, Elisabeth. *Att ge sig själv makt: Grupp 8 och 1970-talets feminism*. Göteborg: Makadam, 2015.
- Endres, Danielle, och Samantha Senda-Cook. "Location matters: The rhetoric of place in protest." *Quarterly Journal of Speech* 97, nr. 3 (2011): 257-282.
- Engels, Friedrich. *Socialismens utveckling: Från utopi till vetenskap*. Översatt av Hjalmar Branting. Stockholm, 1902.
- Enke, Anne. *Finding the movement: Sexuality, contested space, and feminist activism*, Radical perspectives. Durham: Duke University Press, 2007.
- Epstein, Barbara. *Political protest and cultural revolution: Nonviolent direct action in the 1970s and 1980s*. Univ of California Press, 1991.

- Ericsson, Martin. "Ockuperat område: Striden om brandstationen i Jönköping 1982." i *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, red. Andrés Brink Pinto och Martin Ericsson. Lund: Arkiv förlag/A-Z förlag, 2016.
- Escobar, Arturo. "Culture sits in places: Reflections on globalism and subaltern strategies of localization." *Political Geography* 20, nr. 2 (2001): 139-174.
- Eskilsson, Lena. "Modern feminism och kvinnorörelse." i *Europas idéhistoria. 1900-talet, Framstegets arvtagare*, red. Nils Runeby. Stockholm: Natur & kultur, 2008.
- Eyerman, Ron, Andrew Jamison, och Emily Jamison Gromark. *Sociala rörelser i en ny tid*. Lund: Studentlitteratur, 2005.
- Fabian, Johannes. *Time and the other: How anthropology makes its object*. New York: Columbia University Press, 1983.
- Fairfield, Richard. *Communes Europe*. San Francisco,: Alternatives Foundation, 1972.
- Fairfield, Richard, och Timothy Miller. *The modern utopian: Alternative communities of the '60s and '70s*. Process Media original pbk. utg. Los Angeles: Process, 2010.
- Featherstone, David. "Spatialities of transnational resistance to globalization: The maps of grievance of the Inter-Continental Caravan." *Transactions of the Institute of British Geographers* 28, nr. 4 (2003): 404-421.
- . "Towards the relational construction of militant particularisms: Or why the geographies of past struggles matter for resistance to Neoliberal globalisation." *Antipode* 37, nr. 2 (2005): 250-271.
- . *Resistance, space and political identities: The making of counter-global networks*, RGS-IBG book series. Oxford: Wiley-Blackwell, 2008.
- . *Solidarity: hidden histories and geographies of internationalism*. London ; New York: Zed Books, 2012.
- Flygare, Iréne, och Maths Isacson. *Jordbruket i välfärdssamhället: 1945-2000*. Vol. 5, Det svenska jordbrukets historia. Stockholm: Natur och kultur/LT i samarbete med Nordiska museet och Stift. Lagersberg, 2003.
- Fourier, Charles. *Design for utopia: Selected writings of Charles Fourier*. New York: Schocken Books, 1976.
- . *Slaget om de små pastejerna: Skrifter i urval*, Federativs klassiker. Stockholm: Federativ, 1983.
- Fraser, Nancy. "Transnationalizing the public sphere: On the legitimacy and efficacy of public opinion in a post-Westphalian world." *Theory, culture & society* 24, nr. 4 (2007).
- Friman, Eva. *No limits: The 20th century discourse of economic growth*, Skrifter från Institutionen för historiska studier. Umeå: Institutionen för historiska studier, Univ., 2002.
- Frisch, Michael. *A shared authority: Essays on the craft and meaning of oral and public history*, SUNY series in oral and public history. Albany: State Univ. of New York Press, 1990.
- Fritsch, Kelly, Clare O'Connor, och A. K. Thompson. *Keywords for radicals the contested vocabulary of late capitalist struggle*. Chico, CA: A K Press, 2016.
- Førland, Tor Egil, och Trine Rogg Korsvik. *1968: Opprør og motkultur på norsk*. Oslo: Pax, 2006.
- Garforth, Lisa, och Peter Kraftl. "Introduction: Utopia and the "problem" of intention." *Journal for Cultural Research* 13, nr. 1 (2009): 1-4.
- Gaskin, Ina May. *Spiritual midwifery*. Summertown, TN, USA: Book Pub. Co, 1978.
- Gildea, Robert, och James Mark. "Conclusion: Europe's 1968." i *Europe's 1968: voices of revolt*, red. Robert Gildea, James Mark och Anette Warring. Oxford University Press, 2013.
- Gordon, Uri. *Anarchy Alive!: Anti-authoritarian Politics from Practice to Theory [Elektronisk resurs]*. Pluto Press, 2007.
- . "Prefigurative Politics and Anarchism [Draft paper]." I, 2015.

- Haenfler, Ross, Brett Johnson, och Ellis Jones. "Lifestyle Movements: Exploring the intersection of lifestyle and social movements." *Social Movement Studies* 11, nr. 1 (2012): 1-20.
- Halfacree, Keith. "From dropping out to leading on? British counter-cultural back-to-the-land in a changing rurality." *Progress in Human Geography* 30, nr. 3 (2006): 309-336.
- Harvey, David. *Justice, nature and the geography of difference*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 1996.
- Hedré, Johan. "Att gestalta hållbar utveckling: Om det utopiska tänkandets potential." i, *Frigörare? Moderna svenska samhällsdrömmar* red. Martin Kylhammar, 2005.
- Hedré, Johan, och Karin Bradley, Red. *Green utopianism: perspectives, politics and micro-practices*. Hoboken: Taylor and Francis, 2014.
- Heldén, Daniel. *Demokratin utmanas: Almstriden och det politiska etablissemangen*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet, 2005.
- Heller, Chaia. *Ecology of everyday life: Rethinking the desire for nature*: Black Rose Books, 1999.
- . *Food, farms, and solidarity: French farmers challenge industrial agriculture and genetically modified crops*: Duke University Press, 2013.
- Hetherington, Kevin. *The badlands of modernity: Heterotopia and social ordering*, International library of sociology. London: Routledge, 1997.
- Hilborn, Emma. *Världar i Brand: Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press*: Agerings Bokförlag, 2014.
- Hill, Helena. *Befria mannen! Idéer om förtryck, frigörelse och förändring hos en svensk mansrörelse under 1970- och tidigt 1980-tal*, Serie akademi. Umeå: h:ström, 2007.
- Hillersberg, Lars, och Peter Wanger. *Storfamiljen*, Mammot special. Stockholm: Bokomotiv, 1979.
- Hochschild, Arlie Russell. *The managed heart: Commercialization of human feeling*. Twentieth anniversary edition with a new afterword utg. Berkeley, Calif.: University of California Press, 2003.
- Hodgson, Tim. *Manhood in the Age of Aquarius: Masculinity in two countercultural communities, 1965-83*, Gutenberg (e). New York: Columbia University Press, 2008.
- Holmberg, Carl. "Längtan till landet: Civilisationskritik och framtidsvisioner i 1970-talets regionalpolitiska debatt." I, 259, 251 Göteborg: Historiska institutionen, Göteborg Universitet, 1998.
- Hughes, Michael L. "Review: Das Alternative Milieu: Antibürgerlicher Lebensstil und linke Politik in der Bundesrepublik Deutschland und Europa 1968-1983. Edited by Sven Reichardt and Detlef Siegfried. Göttingen: Wallstein Verlag. 2010." *Central European History* 45, nr. 01 (2012): 172-174.
- Inglehart, Ronald. *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977.
- Isaksson, Emma. *Kvinnokamp: Synen på underordning och motstånd i den nya kvinnorörelsen*. Stockholm: Atlas, 2007.
- Jacob, Jeffrey. *New pioneers: The back-to-the-land movement and the search for a sustainable future*, 1997.
- Jacobs, Jane. *The death and life of great American cities*. 50th anniversary ed. New York: Modern Library, 2011.
- Jamson, Fredric. *Archaeologies of the future: The desire called Utopia and other science fictions*. London: Verso, 2007.
- Jamison, Andrew, Ron Eyerman, Jacqueline Cramer, och Jeppe Læssøe. *The making of the new environmental consciousness: a comparative study of the environmental movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*, Environment, politics and society series, Edinburgh: Edinburgh Univ. Press, 1990.
- Jansson, Jenny, och Katrin Uba. "Motströms: Kampen om Sölvsbacka strömmar 1972-1979." i *Politik underifrån: Kollektiva konfrontationer under Sveriges 1900-tal*, red. Andrés Brink Pinto, Ericsson, Martin. Lund: Arkiv förlag/A-Z förlag, 2016.
- Johansson, Ella. *Skogarnas fria söner: Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete*, Nordiska museets handlingar. Stockholm: Nordiska museet, 1994.

- Jonsson, Britta. *Alternativa livsformer i sjuttitalets Sverige*. Uppsala: Sociologiska inst., Univ. (distr.), 1983.
- Jordens Vänner, Red. *Alternativkatalogen: En bok om det som händer runt om i Sverige för att bevara resurser och skapa solidaritet, med hundratals adresser, tips och läsning*. Stockholm: Jordens vänner, 1982.
- Josefsson, Jan, och Mats Zetterberg. *Behöver vänstern gå i terapi?* Stockholm: Forum, 1976.
- Kahn, Lloyd. *Shelter*. Bolinas, Calif.: Shelter 1973.
- Kaldor, Mary. "The idea of global civil society." *International Affairs* 79, nr. 3 (2003): 583-593.
- Kanter, Rosabeth Moss. *Commitment and community: Communes and utopias in sociological perspective*. Cambridge, Mass.: Harvard U.P., 1972.
- Karlsson, Jan C.H. *Begreppet arbete: Definitioner, ideologier och sociala former*, Arkiv avhandlingsserie. Lund: Arkiv, 1986.
- Katsiaficas, George N. *The imagination of the New Left: A global analysis of 1968*. Boston, Mass.: South End Press, 1987.
- . "Between ballots and bullets." I *Changing the World, Changing Oneself: Political Protest and Collective Identities in West Germany and the US in the 1960s and 1970s*, red. Belinda Davis, Wilfried Mausbach och Martin Klimke, 241, 2010.
- Keck, Margaret E., och Kathryn Sikkink. *Activists beyond borders: Advocacy networks in international politics*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1998.
- Kilander, Åke. *Vietnam var nära: En berättelse om FNL-rörelsen och solidaritetsarbetet i Sverige 1965-1975*. Stockholm: Leopard, 2007.
- Kohn, Margaret. "Language, Power, and Persuasion: Toward a Critique of Deliberative Democracy." *Constellations* 7, nr. 3 (2000): 408-429.
- Kvale, Steinar, Svend Brinkmann, och Sven-Erik Torhell. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur, 2009.
- Lappé, Frances Moore. *Recept för en fattig planet*. Stockholm: Askild & Kärnekull, 1972.
- Larmour-Mårskog, Sarah. *Charing Cross Road - Skogsnä: Enkel(t)? 1970-2006*. Ramsele: Dancingcolours, 2006.
- Larsson Heidenblad, David. *Vårt eget fel: Moralisk kausalitet som tankefigur från 00-talets klimatarm till förmoderna syndastraffsföreställningar*. Höör: Agering, 2012.
- Larsson, Josefin. *Aiming for change: Intentional communities and ideology in function*, Örebro studies in political science. Örebro: Örebro University, 2004.
- Le Guin, Ursula K. *The dispossessed*: Harper Perennial, 2014.
- Lefebvre, Henri, Robert Bononno, och Neil Smith. *The urban revolution*. Minneapolis, Minn.: University of Minnesota Press, 2003.
- Lekakis, Eleftheria J. *Coffee activism and the politics of Fair Trade and ethical consumption in the global north: Political consumerism and cultural citizenship*. Basingstoke: Palgrave Macmillan Ltd., 2013.
- Lennerhed, Lena. "Det är rätt att göra uppror!" i *Europas idéhistoria. 1900-talet, Framstegets arvtagare*, red. Nils Runeby. Stockholm: Natur & kultur, 2008.
- Leopold, David. "Education and Utopia: Robert Owen and Charles Fourier." *Oxford Review of Education* 37, nr. 5 (2011): 619-635.
- Levitas, Ruth. "Educated hope: Ernst Bloch on abstract and concrete utopia." i *Not yet: Reconsidering Ernst Bloch*, red. Jamie Owen Daniel och Tom Moylan. London: Verso, 1997.
- . "For Utopia: The (limits of the) Utopian function in late capitalist society." *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 3, nr. 2-3 (2000): 25-43.
- . "Looking for the blue: The necessity of utopia." *Journal of Political Ideologies* 12, nr. 3 (2007):

- 289-306.—. *The concept of Utopia*, Ralahine utopian studies. Oxford, New York: Peter Lang, 2010.
- . *Utopia as method: The imaginary reconstruction of society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.
- Liedman, Sven-Eric. *Att se sig själv i andra: Om solidaritet*, Bonnier pocket. Stockholm: Bonnier, 2000.
- Lindqvist, Sven. *Gräv där du står: Hur man utforskar ett jobb*. Stockholm: Bonnier, 1978.
- Linebaugh, Peter, och Marcus Rediker. *The many-headed hydra: Sailors, slaves, commoners, and the hidden history of the revolutionary Atlantic*. Boston: Beacon Press, 2000.
- Lisberg Jensen, Ebba "Sätt stopp för sprutet! Från arbetsmiljöproblem till ekologisk risk i 1970-talets debatt om hormoslyr och DDT i skogsbruket." i *Miljöhistoria över gränser*, red. Fredrik Björk, Per Eliasson och Bo Fritzboeger, 197-230. Malmö: Malmö högskola, 2006.
- Ljunggren, Jens. "Vad är 68? Tendenser i svensk och internationell historieskrivning" *Häften för kritiska studier*, nr. 197 (2008).
- . *Inget land för intellektuella: 68-rörelsen och svenska vänsterintellektuella*. Lund: Nordic Academic Press, 2009.
- Loxley, James. *Performativity, The new critical idiom*. London: Routledge, 2007.
- Luxemburg, Rosa. "Reform or Revolution." 1900.
- Malpas, J. E. *Place and experience: A philosophical topography*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1999.
- Mannheim, Karl. *Ideology and utopia: An introduction to the sociology of knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul, 1976.
- Marcuse, Herbert. *Den endimensionella människan: Studier i det avancerade industrisamhällets ideologi*, Aldusserien. Stockholm: Aldus/Bonnier, 1968.
- Marion Young, Iris "Activist Challenges to Deliberative Democracy." *Political Theory* 29, nr. 5 (2001): 670-690.
- . "Aktivism kontra deliberativ demokrati." *Fronesis* 29-30 (2009): 170-191.
- Martin, John Levi, och Sylvia Fuller. "Gendered power dynamics in intentional communities." *Social Psychology Quarterly* 67, nr. 4 (2004): 369-384.
- Marwick, Arthur. *The sixties: Cultural revolution in Britain, France, Italy, and the United States, c.1958-c.1974*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- . "Youth culture and the cultural revolution of the long sixties." i *Between Marx and Coca-Cola: Youth cultures in changing European societies, 1960-1980*, red. Axel Schildt och Detlef Siegfried, 39-58. New York: Berghahn, 2006.
- Marx, Karl, Red. *Människans frigörelse*. [Ny, rev. utg.] utg. Göteborg: Daidalos, 1995.
- Massey, Doreen. *Space, place, and gender*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994.
- . *For space*. London; Thousand Oaks, Calif.: SAGE, 2005.
- . *World city*. Cambridge: Polity, 2007.
- Massey, Doreen, Human Geography Research Group, Sophie Bond, och David Featherstone. "The possibilities of a politics of place beyond place? A conversation with Doreen Massey." *Scottish Geographical Journal* 125, nr. 3-4 (2009): 401-420.
- McCormick, John. *The global environmental movement: Reclaiming paradise*. London: Belhaven Press, 1989.
- Meadows, Dennis L., och Margareta Eklöf. *Tillväxtens gränser: En rapport utarbetad för Romklubbens projekt "Mänsklighetens situation"*, Ekonomi och samhälle. Stockholm: Bonnier, 1972.
- Meijering, Louise. *Making a place of their own: Rural intentional communities in Northwest Europe*, Nederlandse geografische studies. Utrecht: Royal Dutch geographical society, 2006.
- Meijering, Louise, Paulus Huigen, och Bettina Van Hoven. "Intentional communities in rural spaces." *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 98, nr. 1 (2007): 42-52.
- Metcalf, William J. "A classification of alternative lifestyle groups." *Journal of Sociology* 20, nr. 1 (1984): 66-80.

- Michals, Debra. "From 'consciousness expansion' to 'consciousness raising': Feminism and the counter-cultural politics of the self." i *Imagine nation: The American counterculture of the 1960s and 1970s* red. Peter Braunstein et al. New York: Routledge, 2002.
- Mikkelsen, Flemming, och Rene Karpantschof. "Youth as a political movement: Development of the squatters' and autonomous movement in Copenhagen." *International Journal of Urban and Regional Research* 25, nr. 3 (2001): 593-608.
- Miller, Damon. "Where is the why if the what is in how? The issue of intent in "Unintentional ideal communities"." *Journal for Cultural Research* 13, nr. 1 (2009): 29-52.
- Miller, Timothy. *The 60s communes: Hippies and beyond*. 1st utg. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1999.
- Mohanty, Chandra Talpade. "Under western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses." *Feminist review*, nr. 30 (1988): 61-88.
- Moon, Michael. *Green ideology and its relation to modernity: Including a case study of the Green Party of Sweden*. Lund: Human Ecology Division, Lund University, 2008.
- More, Thomas. *Utopia: landet ingenstans*. Översatt av Anders Piltz. 2 utg. Skellefteå: Norma, 2001.
- Morris, William, och David Leopold. *News from nowhere, or, An epoch of rest: Being some chapters from a utopian romance*, Oxford world's classics. Oxford; New York: Oxford University Press, 2003.
- Mouffe, Chantal. *Om det politiska*. Översatt av Oskar Söderlind. Hågersten: Tankekraft, 2008.
- Nadir, Christine. "Utopian studies, environmental literature, and the legacy of an idea: Educating desire in Miguel Abensour and Ursula K. Le Guin." *Utopian Studies* 21, nr. 1 (2010): 24-56.
- Namakkal, Jessica. "European dreams, Tamil land: Auroville and the paradox of a postcolonial utopia." *Journal for the Study of Radicalism* 6, nr. 1 (2012): 59-88.
- Niskanen, Kirsti. *Föreställningar om kön: Ett genusperspektiv på jordbrukets modernisering*, Stockholm studies in economic history. Stockholm: Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholm univ., 1998.
- Nygaard, Bertel. "Manglernes drømme." *Scandia (lund)* 80, nr. 1 (2014).
- O'Dwyer, Rachel. "Spectre of commons: Spectrum regulation in the communism of capital." *Ephemera: Theory and politics in organization* 13, nr. 3 (2013): 497-526.
- Olsson, Kåre. *Projektet byn: En rapport över en förstudie utförd våren 1974*. Göteborg, 1974.
- Olsson, Kåre, och Emin Tengström. *Välsviken: Om resurshushållning och demokrati vid planering och förvaltning av bebyggelse: Resultatet av en förstudie*, Skrifter utgivna av Centrum för tvärvetenskapliga studier av människans villkor, Göteborgs universitet. Göteborg: Centrum för tvärvetenskap, 1976.
- Ostrom, Elinor. *Allmänningen som samhällsinstitution*. Lund: Arkiv, 2009.
- Oved, Iaăcov. *Globalization of communes: 1950-2010*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, 2013.
- Palm Lindén, Karin. *Att bo i storfamilj: En undersökning av storfamiljernas bostadsvanor*, Rapport / Lunds universitet, Arkitektursektionen, Byggnadsfunktionslära. Lund, 1982.
- Pitzer, Donald E. *America's communal utopias*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1997.
- Radkau, Joachim. *The age of ecology: A global history*. Cambridge: Polity, 2014.
- Rahmn, Christina, Kenneth Karmæus, och Markens arbetskooperativ. *Marken: Ett arbetskooperativ*. Stockholm: Liber, 1981.
- Raposo, Ana. "Never trust a hippie: The representation of 'extreme' politics in punk music graphics and the influences of protest and propaganda traditions" "I, 2011.
- Reichardt, Sven, och Detlef Siegfried. "Das alternative milieu: Antibürgerlicher Lebensstil und linke politik in der Bundesrepublik Deutschland und Europa, 1968-1983." (2010).
- Relph, Edward. *Place and placelessness*, Research in planning and design. London: Pion, 1976.

- Richardson, Heidi. *Tilbake til jorda: Drømmer og hverdagsliv, en etnologisk studie med utgangspunkt i 1970-tallets alternativbønder*. Bergen, 2000.
- Robert, Paul-Julien. "Meine Keine Familie." I. Austria, 2012.
- Rome, Adam. "'Give earth a chance': The environmental movement and the sixties." *The Journal of American History* 90, nr. 2 (2003): 525-554.
- Ross, Kristin. *May '68 and its afterlives*. Chicago: University of Chicago Press, 2002.
- Roszak, Theodore. *The making of a counter-culture: Reflections on the technocratic society and its youthful opposition*. Garden City, N.Y.: Anchor, 1969.
- Rubin, Jerry, och Staffan Söderblom. *Snacka inte bara!*, PAN. Stockholm: PAN/Norstedt, 1971.
- Salomon, Kim. *Rebeller i takt med tiden: FNL-rörelsen och 60-talets politiska ritualer*. Stockholm: Rabén Prisma, 1996.
- Samet, Jonathan M., Daniel M. Kutvirt, Richard J. Waxweiler, och Charles R. Key. "Uranium mining and lung cancer in Navajo men." *New England Journal of Medicine* 310, nr. 23 (1984): 1481-1484.
- Sargent, Lyman Tower. *Utopianism: A very short introduction*, Very short introductions. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Sargisson, Lucy. *Utopian bodies and the politics of transgression*. London: Routledge, 2000.
- . "Strange places: Estrangement, utopianism, and intentional communities." *Utopian Studies* 18, nr. 3 (2007): 393-424.
- Sargisson, Lucy, och Lyman Tower Sargent. *Living in utopia: New Zealand's intentional communities*. Aldershot, England; Burlington, VT: Ashgate Publishing Company, 2004.
- Sassen, Saskia. "Global cities and diasporic networks: Microsites in global civil society." *Global civil society* 2002 (2002): 217-240.
- SCB. "Jordbruksstatistisk årsbok (Online)." I. Stockholm: Statistiska centralbyrån, 2012.
- Schmitz, Eva. *Systemer som politisk handling: Kvinnors organisering i Sverige 1968 till 1982*, Lund dissertations in sociology. Lund: Department of Sociology, Lund University, 2007.
- Scott, Joan W. "The evidence of experience." *Critical Inquiry* 17, nr. 4 (1991): 773-797.
- Seefried, Elke. "Reconfiguring the future? Politics and time from the 1960s to the 1980s – Introduction." *Journal of Modern European History* 13, nr. 3 (2015): 306-316.
- . "Rethinking progress: On the origin of the modern sustainability discourse, 1970–2000." *Journal of Modern European History* 13, nr. 3 (2015): 377-400.
- Siegfried, Detlef. "White negroes: The fascination of the authentic in the West German counterculture of the 1960s." i *Changing the World, Changing Oneself: Political Protest and Collective Identities in West Germany and the US in the 1960s and 1970s*, red. Belinda Davis, Wilfried Mausbach och Martin Klimke, 191-215: Berghahn Books, 2010.
- Skardhamar, Laura P. "'Real revolution' in Kana commune." *Scandinavian Journal of History* 33, nr. 4 (2008): 441-463.
- . "'Det private er politisk': En analyse af et kollektiv, ø-lejre og mandebevægelse i de lange halvfjerdser i Danmark." Roskilde Universitet, oppublicerad, 2010.
- Skoglund, Christer. "Studentrevolten 1968." i *Tillsammans: Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen*, red. Anders Burman och Lena Lennerhed. Stockholm: Atlas, 2014.
- Slonecker, Blake. *A new dawn for the New Left: Liberation News Service, Montague farm, and the long sixties*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2012.
- Smith, David E., och James L. Sternfield. "Natural childbirth and cooperative child rearing in psychedelic communes." *Journal of Psychoactive Drugs* 3, nr. 1 (1970): 120-124.
- Smith, Sherry L. *Hippies, Indians, and the fight for red power*. New York: Oxford University Press, 2012.

- Smithers, Gregory D. "Beyond the "Ecological Indian": Environmental politics and traditional ecological knowledge in modern North America." *Environmental History* 20, nr. 1 (2015): 83-111.
- Spencer, David A. "Work in utopia: Pro-work sentiments in the writings of four critics of classical economics." *European Journal of the History of Economic Thought* 16, nr. 1 (2009): 97-122.
- Srnicke, Nick, och Alex Williams. *Inventing the future: Postcapitalism and a world without work*, 2015.
- Stahre, Ulf. *Den alternativa staden: Stockholms stadsomvandling och byalagsrörelsen*, Monografier utgivna av Stockholms stad. Stockholm: Stockholmia, 1999.
- Steen, Bart van der, Ask Katzeff, och Leendert van Hoogenhuijze. *The city is ours: Squatting and autonomous movements in Europe from the 1970s to the present*. Oakland: PM Press, 2014.
- Stolare, Martin. *Kultur och natur: Moderniseringskritiska rörelser i Sverige 1900-1920*. Göteborg: Göteborgs Univ, 2003.
- Storey, John. *Cultural studies and the study of popular culture*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010.
- Sundgren, Per. *Kulturen och arbetarrörelsen: Kulturpolitiska strävanden från August Palm till Tage Erlander*. Stockholm: Carlsson, 2007.
- Suvín, Darko. *Defined by a hollow: Essays on utopia, science fiction and political epistemology*. Vol. 6: Peter Lang, 2010.
- Sörlin, Sverker. *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*, Kungl. Skytteanska samfundets handlingar. Stockholm: Carlsson, 1988.
- Thor Tureby, Malin. "To hear with the collection: The contextualisation and recontextualisation of archived interviews." *Oral History* 41, nr. 2 (2013): 63-74.
- . "Kontextualisering och (åter)användning: Att arbeta med arkiverade intervjuer." i *Muntlig historia: I teori och praktik* red. Malin Thor Tureby och Lars Hansson, 79-95, 2015.
- Thoreau, Henry David, Peter Handberg, Steven Hartman, och Henrik Otterberg. *Walden*. Stockholm: Natur & kultur, 2009.
- Thörn, Håkan. *Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789-1989*. Stockholm: Rabén Prisma, 1997.
- . *Solidaritetens betydelse: Kampen mot apartheid i Sydafrika och framväxten av det globala civilsamhället*. Stockholm: Atlas, 2010.—. *Stad i rörelse: Stadsomvandlingen och striderna om Haga och Christiania*. Stockholm: Atlas akademi, 2013.
- Turner, Fred. "Where the counterculture met the new economy: The WELL and the origins of virtual community." *Technology and Culture* 46, nr. 3 (2005): 485-512.
- . *From counterculture to cyberculture: Stewart Brand, the Whole Earth Network, and the rise of digital utopianism*. Chicago: University of Chicago Press, 2006.
- Uekötter, Frank. *The greenest nation? A new history of German environmentalism*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 2014.
- Wark, Mckenzie "Utopian realism." <<http://www.publicseminar.org/2014/10/utopian-realism/>>.
- Warring, Anette. "Around 1968: Danish historiography." *Scandinavian Journal of History* 33, nr. 4 (2008): 353-365.
- Wastenson, Leif, Peter Springfeldt, och Sture Öberg. "Sveriges nationalatlas. Befolkningen." I. Stockholm: Sveriges nationalatlas (SNA), 1991.
- Wessling, Ulla. "'Leva nära naturen': Om innebörden av det underförstådda i gröna vågens budskap." i *Svenska livsstilar: Om naturen som resurs och symbol* red. Anders Hjort: Liber, 1983.
- Vestbro, Dick Urban. *Kollektivhus från enköshus till bogemenskap*, T/Statens råd för byggnadsforskning. Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning, 1982.
- Wettergren, Åsa. "Fun and laughter: Culture jamming and the emotional regime of late capitalism."

- Social Movement Studies* 8, nu. 1 (2009): 1.
- Wiklund, Martin. *I det modernas landskap: Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990*. Eslöv: Östlings bokförlag Symposion, 2006.
- Vila, Roland, Thomas Hallbert, Thomas Hallon Hallbert, och Aldo Morot. *Anarki till vardags*. 3 utg. Lund: Bakhåll, 1990.
- Williams, Raymond. *The country and the city*. London: Chatto & Windus, 1973.
- Zablocki, Benjamin. *Alienation and charisma: A study of contemporary American communes*. New York: Free P, 1980.
- Zacharias, Gun, och Jan Öqvist. *Skarpnäck, USA: En bok om droger och politik*. Stockholm: Förb. mot droger, 1975.
- Zetterlund, Christina. "Att göra politik: Om hantverk och konst vid tiden kring 1970." i *Tillsammans: Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen*, red. Anders Burman och Lena Lennerhed. Stockholm: Atlas, 2014.
- Östberg, Kjell. *1968 när allting var i rörelse: Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Samtids-historiska perspektiv. Stockholm: Prisma; Samtidshistoriska institutet vid Södertörns högs. 2002.
- . "Sweden and the long '1968': Break or continuity?" *Scandinavian Journal of History* 33, nr. 4 (2008): 339-352.
- . "Vänstern och proletariseringen." i *Tillsammans: Politik, filosofi och estetik på 1960- och 1970-talen*, red. Anders Burman och Lena Lennerhed. Stockholm: Atlas, 2014.

Förteckning över bilder

Bild 1. Tält, Karavanen	69
Bild 2. Karavanens resväg	74
Bild 3. Sagofolksmöte, Fösingsmåla	78
Bild 4. Släde, Skogsnäs	101
Bild 5. Mullvadsoperan på turné 1978	111
Bild 6. Brödbakning i Skogsnäs	155
Bild 7. Informations-sluss, omslag	173
Bild 8. Schema, midvintermöte Lindsberg	178
Bild 9. Till Kamp, omslag Kollektiv-nytt	179
Bild 10. Karta "Kom til ting-møde"	186

Doktorsavhandling från Forskarskolan i historia/historiska studier

Denna avhandling är tillkommen inom ramen för Forskarskolan i historiska studier, tidigare Forskarskolan i historia. Forskarskolan i historia är en av de nationella forskarskolor som tillkom på regeringens initiativ hösten 2000. Forskarskolan genomfördes i samarbete mellan Lunds universitet, Linnéuniversitetet samt Malmö och Södertörns högskolor med Lunds universitet som värdhögskola. Från och med hösten 2011 ingår även Göteborgs universitet i samarbetet. 2014 breddades forskarskolan till ämnena idé- och lärdomshistoria, etnologi och historisk arkeologi samt från 2016 antikens kultur och samhällsliv. Forskarskolan i historia bytte namn 2016 till Forskarskolan i historiska studier.

Doktorsavhandlingar från Forskarskolan i historia/historiska studier:

- Stefan Persson, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525–1640*, Makadam förlag, Göteborg 2005
- Sara Edenheim, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Symposion, Eslöv 2005
- Mikael Tossavainen, *Heroes and Victims. The Holocaust in Israeli Historical Consciousness*, Department of History, Lund 2006
- Henrik Rosengren, *"Judarnas Wagner". Moses Pergament och den kulturella identifikationens dilemma omkring 1920–1950*, Sekel Bokförlag, Lund 2007
- Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap, 1887–1902*, Bokförlaget h:ström – Text och Kultur, Umeå 2007
- Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, Sekel Bokförlag, Lund 2007
- Jesper Johansson, *"Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här". Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945–1981*, Växjö University Press, Växjö 2008
- Christina Jansson, *Maktfyllda möten i medicinska rum. Debatt, kunskap och praktik i svensk förlossningsvård 1960–1985*, Sekel Bokförlag, Lund 2008
- Anne Hedén, *Röd stjärna över Sverige. Folkrepubliken Kina som resurs i den svenska vänsterradikaliseringen under 1960- och 1970-talen*, Sekel Bokförlag, Lund 2008
- Cecilia Riving, *Icke som en annan människa. Psykisk sjukdom i mötet mellan psykiatrin och lokalsamhället under 1800-talets andra hälft*, Gidlund, Hedemora 2008

- Magnus Olofsson, *Tullbergsska rörelsen. Striden om den skånska frälsejorden 1867–1869*, Sekel Bokförlag, Lund 2008
- Johan Östling, *Nazismens sensmoral. Svenska erfarenheter i andra världskrigets efterdymning*, Atlantis, Stockholm 2008
- Christian Widholm, *Iscensättandet av Solskensolympiaden – Dagspressens konstruktion av föreställda gemenskaper vid Stockholmsolympiaden 1912*, Bokförlaget h:ström – Text och Kultur, Umeå 2008
- Ainur Elmgren, *Den allrakäraste fienden. Svenska stereotyper i finländsk press 1918–1939*, Sekel Bokförlag, Lund 2008
- Andrés Brink Pinto, *Med Lenin på byrån. Normer kring klass, genus och sexualitet i den svenska kommunistiska rörelsen 1921–1939*, Pluribus, Lund 2008
- Helena Tolvhed, *Nationen på spel. Kropp, kön och svenskhet i populärpressens representationer av olympiska spel 1948–1972*, Bokförlaget h:ström – Text och Kultur, Umeå 2008
- Lennart Karlsson, *Arbetarrörelsen, Folkets hus och offentligheten i Bromöllo 1905–1960*, Växjö University Press, Växjö 2009
- Stefan Nyzell, *”Striden ägde rum i Malmö”. Möllervångskravallerna 1926. En studie av politiskt våld i mellankrigstidens Sverige*, Malmö högskola, Malmö 2009
- Louise Sebro, *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730–1770*, Historiska institutionen, Lund 2010
- Simon Larsson, *Intelligensaristokrater och arkivmartyrer. Normerna för vetenskaplig skicklighet i svensk historieforskning 1900–1945*, Gidlund, Hedemora 2010
- Vanja Lozic, *I historiekansons skugga. Historieämne och identifikationsformering i 2000-talets mångkulturella samhälle*, Malmö högskola, Malmö 2010
- Marie Eriksson, *Makar emellan. Äkenskaplig oenighet och våld på kyrkliga och politiska arenor, 1810–1880*, Linnaeus University Press, Växjö 2010
- Anna Hedtjärn Wester, *Män i kostym. Prinsar, konstnärer och tegelbärare vid sekelskiftet 1900*, Nordiska museets förlag, Stockholm 2010
- Malin Gregersen, *Fostrandande förpliktelser. Representationer av ett missionsuppdrag i Sydindien under 1900-talets första hälft*, Historiska institutionen, Lund 2010
- Magnus Linnarsson, *Postgång på växlande villkor. Det svenska postväsendets organisation under stormaktstiden*, Nordic Academic Press, Lund 2010
- Johanna Ringarp, *Professionens problematik. Lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, Makadam förlag, Göteborg 2011
- Carolina Jonsson Malm, *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, Lunds universitet, Lund 2011
- Fredrik Håkansson, *Standing up to a Multinational Giant. The Saint-Gobain World Council and the American Window Glass Workers’ Strike in the American Saint Gobain Corporation in 1969*, Linnaeus University Press, Växjö, Kalmar 2011
- Christina Douglas, *Kärlek per korrespondens. Två förlovade par under andra hälften av 1800-talet*, Carlsons, Stockholm 2011
- Martin Kjellgren, *Taming the Prophets. Astrology, Orthodoxy and the Word of God in Early Modern Sweden*, Sekel Bokförlag, Lund 2011
- Anna Rosengren, *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875–1975*, Södertörns högskola, Huddinge 2011
- Åsa Bengtsson, *Nyktra kvinnor. Folkbildare och politiska aktörer. Vita bandet 1900–1930*, Makadam förlag, Göteborg 2011
- Anna Nilsson, *Lyckans betydelse. Sekularisering, sensibilisering och individualisering i svenska skillingtryck*, Agerings bokförlag, Höör 2012

- Anna Alm, *Upplevelsens poetik. Slöjdseminariet på Nääs 1880–1940, Historiska institutionen*, Lund 2012
- Rasmus Fleischer, *Musikens politiska ekonomi. Lagstifningen, ljudmedierna och försvaret av den levande musiken, 1925–2000*, Ink bokförlag, Stockholm 2012
- Andreas Tullberg, "We are in the Congo now". *Sweden and the Trinity of Peacekeeping during the Congo Crisis 1960–1964*, Lunds universitet, Lund 2012
- Matilda Svensson, *När något blir annorlunda. Skötsamhet och funktionsförmåga i berättelser om polio-sjukdom*, Lunds universitet, Lund 2012
- Peter K. Andersson, *Streetlife in Late Victorian London. The Constable and the Crowd*, Lund University, Lund 2012
- Mikael Häll, *Skogsrådet, näcken och Djävulen. Erotiska naturväsen och demonisk sexualitet i 1600- och 1700-talens Sverige*, Malört förlag, Stockholm 2013
- Johan Stenfeldt, *Dystopiernas seger. Totalitarism som orienteringspunkt i efterkrigstidens svenska idédebatt*, Agerings bokförlag, Höör 2013
- Maria Nyman, *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, Södertörns högskola, Huddinge 2013
- Kajsa Brilkman, *Undersåten som förstod. Den svenska reformatoriska samtalsordningen och den tidigmoderna integrationsprocessen*, Artos, Skellefteå 2013
- Isak Hammar, *Making Enemies. The Logic of Immorality in Ciceronian Oratory*, Lund University, Lund 2013
- Emma Hilborn, *Världar i Brand. Fiktion, politik och romantik i det tidiga 1900-talets ungsocialistiska press*, Agerings bokförlag, Höör 2014
- Pål Brunnström, *Ägare och kapital. Klass och genus hos kapitalägare i Sverige 1918–1939*, Pluribus förlag, Lund 2014
- Joakim Glaser, *Fotboll från Mielke till Merkel – Kontinuitet, brott och förändring i supporterkultur i östra Tyskland*, Malmö 2015.
- Bonnie Clementsson, *Förbjudna förbindelser. Föreställningar kring incest och incestförbud i Sverige 1680–1940*, Lund 2016.
- David Rosenlund, *History Education as Content, Methods or Orientation? A Study of Curriculum Prescriptions, Teacher-made Tasks and Student Strategies*, Malmö 2016.

Denna avhandling ges ut som en del i skriftserien *Studia Historica Lundensia*.

Redaktörer är Lars Edgren, Yvonne Maria Werner och Ulf Zander.
Skriftserien innehåller följande volymer:

1. Irene Andersson, *Kvinnor mot krig. Aktioner och nätverk för fred 1914–1940*, 2001
2. Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, 2001
3. Anna Lindberg, *Experience and Identity. A Historical Account of Class, Caste, and Gender among the Cashew Workers of Kerala, 1930–2000*, 2001
4. Per Göran Johansson, *Gods, kvinnor och stickning. Tidigindustriell verksamhet i Höks härad i södra Halland ca 1750–1870*, 2001
5. Bodil Persson, *Pestens gåta. Farsoter i det tidiga 1700-talets Skåne*, 2001
6. Charlotte Tornbjær, *Den nationella modern. Moderskap i konstruktioner av svensk nationell gemenskap under 1900-talets första hälft*, 2002
7. Karl Bergman, *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*, 2002
8. Solveig Fagerlund, *Handel ochandel. Vardagslivets sociala struktur ur ett kvinnoperspektiv. Helsingborg ca 1680–1709*, 2002
9. Andreas Linderöth, *Kampen för erkännande. DDR:s utrikespolitik gentemot Sverige 1949–1972*, 2002
10. Martin Alm, *Americanitis. Amerika som sjukdom eller läkemedel. Svenska berättelser om USA åren 1900–1939*, 2003
11. Jens Lerbom, *Mellan två riknen. Integration, politisk kultur och förmationella identiteter på Gotland 1500–1700*, 2003
12. Curt Åke Olsson, *Tidningsmakt och politiska organisationer. Den borgerliga samlingsrörelsen i Fyrstadskretsen 1962–1968*, 2003
13. Eva Bergenlöv, *Skuld och oskuld. Barnamord och barnkvävning i rättslig diskurs och praxis omkring 1680–1800*, 2004
14. Mathias Cederholm, *De värjde sin rätt. Senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*, 2007
15. Louise Sebro, *Mellem afrikaner og kreol. Etnisk identitet og social navigation i Dansk Vestindien 1730–1770*, 2010
16. Anna Rosengren, *Åldrandet och språket. En språkhistorisk analys av hög ålder och åldrande i Sverige cirka 1875–1975*, 2011
17. Carolina Jonsson Malm, *Att plantera ett barn. Internationella adoptioner och assisterad befruktning i svensk reproduktionspolitik*, 2011
18. Anna Alm, *Upplevelsens poetik. Slöjdseminariet på Nääs 1880–1940*, 2012

19. Andreas Tullberg, *"We are in the Congo now". Sweden and the trinity of peacekeeping during the Congo crisis 1960–1964*, 2012
20. Maria Nyman, *Resandets gränser. Svenska resenärers skildringar av Ryssland under 1700-talet*, 2013
21. Martin Ericsson, *Exkludering, assimilering eller utrotning? "Tattarfrågan" i svensk politik 1880–1955*, 2015
22. Per Höjeberg, *Utmaningarna mot demokratins skola. Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen*, 2016
23. Erik Bodensten, *Politikens drivfjäder. Frihetstidens partiberättelser och den moralpolitiska logiken*, 2016
24. Marianne Sjöland, *Historia från tidskriftsredaktionen. En komparativ studie av Populär Historias och History Todays historieskrivning*, 2016
25. Kristoffer Ekberg, *Mellan flykt och förändring. Utopiskt platsskapande i 1970-talets alternativa miljö*, 2016

Vad innebär det att vara en del av samhället? Vilket utrymme finns det för att drömma om ett annat?

I 1970-talets Sverige valde ett antal personer och grupper att bygga upp egna experimentsamhällen för andra typer av liv, personer och grupper som kallades alternativa. I form av "gröna vågare", kollektivboende och ockupanter ville de skapa ett annat samhälle där och då, men kritiserades för att drömma sig bort och fly sitt medborgerliga ansvar för det samhälle som redan fanns.

Att, som de alternativa, inte gå i dialog med majoritetssamhället utan att istället skapa egna institutioner och sammanhang är en politisk praktik som avviker i ett Sverige som ofta förstås som präglad av konsensus och dialog i formella kanaler. Så vilken typ av förändring föreställdes i dessa platser och hur såg relationerna ut till det omgivande samhället?

I Mellan flykt och förändring analyseras platsskapande praktiker och de tankar om förändring som återfanns i 1970-talets alternativa Sverige. Med teoretisk inspiration från fältet utopiska studier synliggörs och diskuteras spänningen mellan förverkligande och dröm i den alternativa miljön. Avhandlingen bidrar med ny kunskap om 1970-talets politiska praktik, om miljöfrågornas framväxt och om landsbygdens roll i det moderna samhället.

Kristoffer Ekberg f. 1984 är historiker vid Lunds universitet. Mellan flykt och förändring är hans doktorsavhandling.

